

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”**

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Л. М. Газуда
М. А. Рубіш**

**Реалізація спільних проектів транскордонного
співробітництва**

Монографія

Ужгород – 2015

ББК У9(4 Укр-4 Зак) 32/35
УДК 339.9.012:334.72
Г 13

Л. М. Газуда., М. А. Рубіш

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва / Газуда Л. М., Рубіш М. А.
– Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. – 276 с.

ISBN 978-617-7344-08-6

У монографії розглянуто особливості формування і реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва з врахуванням особливостей зовнішньоекономічних зв'язків прикордонного регіону та в умовах поглиблення ринкових відносин. Обґрунтовано теоретичні та методичні основи дослідження процесів формування зовнішньоекономічних відносин у сфері реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва. Обумовлено особливості активізації розвитку транскордонного співробітництва прикордонних територій Карпатського єврорегіону. Розглянуто особливості реалізації спільного швейцарсько-українського проекту „FORZA” на лісогосподарських підприємствах Закарпатської області, здійснено оцінювання реалізації транскордонних протипаводкових проектів басейну ріки Тиса у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Визначено пріоритетні напрями реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва та підходи до удосконалення управління інвестиційними проектами у сфері зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва.

Видання розраховане на широке коло спеціалістів, науковців, викладачів і студентів, працівників управлінських структур, які цікавляться питаннями формування і реалізації спільних інвестиційних проектів у межах прикордонного і транскордонного співробітництва.

Рецензенти:

- С. М. Кваша** – доктор економічних наук, професор, академік Національної академії аграрних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України, заслужений діяч науки і техніки України
- М. А. Лендсл** – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, заслужений економіст України
- В. І. Ярема** – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ "Ужгородський національний університет", заслужений працівник освіти України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ „Ужгородський національний університет”
(протокол № 9 від 30 вересня 2015 р.)*

ISBN 978-617-7344-08-6

© Л. М. Газуда, М. А. Рубіш, 2015
© ФОП Сабов А.М., 2015

ЗМІСТ

Передмова.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	8
1.1. Науково-теоретичні основи зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання...	8
1.2. Роль спільних інвестиційних проектів у сфері транскордонного співробітництва.....	33
1.3. Методичні підходи до визначення привабливості інвестиційних проектів.....	47
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕГІОНУ	66
2.1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання Закарпатської області.....	66
2.2. Особливості реалізації спільного швейцарсько-українського проекту „FORZA” на лісогосподарських підприємствах	94
2.3. Оцінка реалізації транскордонних протипаводкових проектів басейну ріки Тиса у сфері зовнішньоекономічної діяльності....	115
РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ.....	141
3.1. Транскордонне співробітництво як чинник розвитку прикордонних територій.....	141
3.2. Інституційне забезпечення розвитку транскордонного співробітництва.....	156
3.3. Стратегічні напрями транскордонного співробітництва регіону.....	168

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	184
4.1. Удосконалення управління інвестиційними проектами зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва.....	184
4.2. Алгоритм бізнес-планування інвестиційних проектів суб'єктами господарювання.....	195
4.3. Перспективні напрями реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва	213
Післямова.....	233
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	236
ДОДАТКИ.....	260

Передмова

Забезпечення збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку України в умовах утвердження державності тісно пов'язано з посиленням інтеграційних процесів її економіки у світове господарство шляхом активізації зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва. При цьому формування сприятливого середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності та реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів транскордонного співробітництва є актуальним завданням сьогодення, передусім на прикордонних суміжних територіях по обидва боки кордону. Інвестиції є ваговою складовою будь-якої економічної системи, оскільки передбачають довгострокове вкладення капіталу в різні сфери і види економічної діяльності, сприяють інфраструктурному забезпеченню, реалізації спільних проектів і програм розвитку, охороні навколишнього природного середовища і збереженню екосистем прикордонних територій.

Нині, в соціополітичних та економічних умовах співіснування, найбільш ефективним шляхом вирішення спільних проблем розвитку та поглиблення взаємовигідних контактів між населенням суміжних прикордонних територій є формування і реалізація багатосторонніх проектів і програм з метою розширення можливостей прикордонного та транскордонного співробітництва для суб'єктів господарювання. Зазначена співпраця є важливим чинником просторово-регіонального розвитку України, оскільки 15 областей держави межують із регіонами чотирьох країн Центрально-Східної Європи – Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії та країн СНД – Російської Федерації, Молдови і Білорусі.

Транскордонне співробітництво, зокрема й прикордонне, активізувалося у 50-х роках минулого століття, коли представники багатьох прикордонних регіонів почали зустрічатися з метою обговорення можливості ліквідації кордонних бар'єрів та подальшого розвитку співпраці у різних сферах

господарської діяльності. Пріоритетними стали завдання щодо: поліпшення життєдіяльності населення прикордонних територій, забезпечення мирного співіснування і стабільності, спільного використання природних ресурсів, екологічної безпеки та збереження екосистем, а також дотримання основного принципу міжнародного співробітництва – формування і розширення взаємозв'язків та договірних відносин господарюючих суб'єктів, що сприятимуть активізації спільних зусиль у вирішенні проблемних питань по обидва боки кордону.

Найефективнішою інноваційною формою розвитку прикордонного й транскордонного співробітництва є єврорегіони, передусім на територіях, що мають спільний кордон. Така форма співпраці здійснюється зокрема і у процесі реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів і програм розвитку на основі укладання дво- або багатосторонніх угод у сфері транскордонного співробітництва з метою поєднання зусиль господарюючих суб'єктів суміжних територій сусідніх держав.

Активізація ролі прикордонних регіонів у транскордонному співробітництві повинна відбуватися шляхом розвитку міжтериторіальних економічних зв'язків та співробітництва, а також участі суб'єктів господарювання у діяльності міжнародних організацій. Міжтериторіальні відносини обумовлюють співпрацю у різних сферах діяльності: економічній, торговельній, інформаційній, науково-технічній, культурно-освітній, рекреаційній та інших.

Комплексному теоретико-практичному дослідженню питань зовнішньоекономічної діяльності, транскордонного співробітництва, формування та реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів і програм розвитку територій присвятили свої праці вітчизняні вчені – О. Бабінська, В. Борщевський, І. Бочан, І. Бутирська, С. Кваша, Л. Ковальська, С. Князь, Ю. Козак, Н. Мікула В. Пила, В. Реутов, В. Савчук, І. Сторонянська, О. Тарасюк, Т. Терещенко, Г. Шамборовський, І. Школа та інші. Дослідження питань прикордонного співробітництва та стратегічного планування розвитку

прикордонного регіону знайшло відображення у працях В. Будкіна, Л. Газуди, М. Лендєла, М. Рубіш, Ю. Шолоха, І. Чучки та інших. Різні аспекти формування і функціонування єврорегіонів висвітлені у наукових працях О. Піріашвілі, О. Амбросенко, Н. Федя та інших.

Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок з цих питань, дослідженнями не охоплено всього спектру особливостей реалізації суб'єктами господарювання України та її регіонів спільних інвестиційних проектів і програм транскордонного співробітництва. Це стосується виокремлення пріоритетних напрямів удосконалення управління інвестиційними проектами зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного економічного співробітництва. Важливим при цьому є узагальнення підходів до бізнес-планування інвестиційних проектів з урахуванням особливостей, передумов і обґрунтуванням пріоритетів процесу реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

У цьому контексті бізнес-план виступає об'єктивною оцінкою власної підприємницької діяльності господарюючого суб'єкта і є необхідним інструментом проектно-інвестиційних рішень стосовно потреб ринку, де обумовлюються основні засади функціонування цього суб'єкта, здійснюється аналіз проблемних питань функціонування і розвитку, окреслюються перспективні напрями їх реалізації. Взаємозалежність і взаємообумовленість пошукового, науково-дослідного і проектного розроблення передбачає реалізацію стратегічних і тактичних задач, поставлених перед суб'єктами господарювання незалежно від їх функціональної орієнтованості.

Важливість наукової проблеми, недостатність її розроблення та складні завдання щодо удосконалення процесу реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів і програм розвитку транскордонного співробітництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності, передусім на прикордонних територіях, є підставою проведення наукового дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Науково-теоретичні основи зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання

Сучасні процеси міжнародної інтеграції значною мірою набувають регіонального відтінку, оскільки зростає роль регіонів у міждержавних відносинах. Актуалізуються питання зовнішньоекономічної діяльності, зростає значення нових механізмів регіонального розвитку, зокрема транскордонного та міжтериторіального співробітництва. Ці види співробітництва, починаючи з середини минулого століття, отримали особливе поширення у країнах Західної Європи, де вже накопичено багаторічний досвід здійснення транскордонної та міжтериторіальної співпраці суб'єктів господарювання, спрямованої на посилення та поглиблення добросусідських взаємовідносин між територіальними общинами та органами влади. Для України така співпраця є надзвичайно важливим напрямом включення своїх прикордонних регіонів до загальноєвропейських інтеграційних процесів шляхом інтенсивного розвитку зв'язків з сусідніми країнами-членами європейської спільноти.

В Українській дипломатичній енциклопедії зовнішньоекономічна діяльність визначена як форма торгово-економічної міжнародної діяльності держави, організацій, установ усіх форм власності, пов'язана з експортом та імпортом товарів та послуг, реалізацією спільних проектів, утворення спільних виробничих, торгово-транспортних структур за участі міжнародного фінансового капіталу, кредитів інвестицій. Цей механізм зовнішньоекономічних зв'язків передбачає відкритий характер економіки, інтеграцію її в торгово-економічну систему, в міжнародні регіональні і товарні ринки [184, с. 526]. Зокрема, в Законі України „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 року остання визначається як діяльність суб'єктів господарської

діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [113]. Більш точно визначення цієї діяльності подано в Господарському кодексі України – зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону майном та (або) робочою силою [29].

Активізація світових глобалізаційних процесів, розширення міжрегіонального співробітництва спонукає до підвищення ролі регіону у зовнішньоекономічній діяльності залежно від його специфіки та місця в загальній структурі держави в цілому. Підприємства, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, органи влади, які регулюють її розвиток як з боку держави, так і з боку місцевих органів та громадськості, становлять структуру зовнішньоекономічного комплексу регіону.

Зовнішньоекономічна діяльність регіону є складовою частиною зовнішньоекономічних зв'язків національної і світової економіки, що здійснюються на основі внутрішньорегіонального поділу праці відповідно до розробленої стратегії розвитку регіону, яка базується на ефективному використанні його зовнішньоекономічного потенціалу. Як зазначено в Господарському кодексі України, зовнішньоекономічна діяльність проводиться на принципах свободи її суб'єктів добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, та рівності перед законом усіх суб'єктів ЗЕД [29].

Зовнішньорегіональна політика повинна бути комплексною, органічно пов'язувати всі види зовнішньоекономічної діяльності, зовнішню торгівлю, валютну та інвестиційну політику, науково-технічні зв'язки тощо [42, с. 57].

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року метою державної регіональної політики України є створення таких умов, які б дали змогу регіонам реалізувати свій потенціал, здійснити свій внесок у національну економіку та здобути певні конкурентні переваги на

зовнішньому ринку. Згідно з цим державна регіональна політика повинна бути спрямована на розв'язання таких проблем [34]:

- низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність у них;
- нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура;
- зростання диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів;
- слабкі міжрегіональні зв'язки;
- нераціональне використання людського потенціалу.

Розв'язання цих проблем ускладнюється низьким рівнем ефективності систем державного управління регіональним розвитком, що є наслідком таких факторів, як: недооцінка державної регіональної політики як невід'ємної складової соціально-економічної політики; незавершеність формування нормативно-правової бази з питань державної регіональної політики і ефективних та дієвих механізмів регулювання взаємовідносин центральних органів виконавчої влади з регіонами та регіонів між собою; безсистемність і фрагментарність застосування визначених на законодавчому рівні інструментів стимулювання розвитку держави та регіонів; недосконалість адміністративно-територіального устрою [34].

Активізувати роль регіонів, у тому числі й суб'єктів господарювання, у зовнішньоекономічному співробітництві можна шляхом розвитку міжрегіональних економічних зв'язків та транскордонного співробітництва, а також участі регіонів у діяльності міжнародних організацій. До складу міжрегіональних відносин можна віднести економічне, торговельне, інформаційне, науково-технічне та культурне співробітництво на основі поглиблення регіональної і галузевої спеціалізації з метою ефективного використання внутрішнього потенціалу регіону, а також об'єднання регіонів України в єдиний національний комплекс.

Зовнішня діяльність, міжнародні контакти на різних рівнях і в різних проявах забезпечать позитивні зрушення в економіці і гуманітарній сфері регіону. Пріоритетними напрямками розвитку зовнішньоекономічної діяльності прикордонного регіону визначено [79]:

- зменшення витрат у пріоритетних галузях, які мають експортну значимість;
- створення позитивного історико-культурного, економічного, рекреаційно-туристичного іміджу регіону за межами області та держави;
- використання можливостей діючих субрегіональних об'єднань (Карпатський єврорегіон), участь у створенні та діяльності нових міжнародних структур, а також спеціальної економічної зони Закарпаття та територій пріоритетного розвитку;
- побудову системи функціонування міжнародних контрактів на міжрегіональному та міждержавному рівнях;
- здійснення наукових досліджень та підготовку кваліфікованих кадрів для сфери економічної діяльності;
- забезпечення у сфері зовнішньоекономічної діяльності конкурентного середовища, гласності, стабільності і передбачуваності;
- розвиток прикордонної інфраструктури, адаптованої до західноєвропейської;
- ефективне використання існуючих транспортних коридорів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та вирішенні соціально-економічних проблем регіону.

Транскордонне співробітництво є пріоритетним напрямом розвитку міжрегіонального співробітництва, що охоплює і розвиток єврорегіонального співробітництва, яке на сьогодні займає провідну роль. Його метою є комплексний розвиток прикордонних територій, в результаті здійснення якого необхідно вирішити ряд завдань, що сприятимуть ефективному використанню природно-ресурсного, демографічного, виробничого і науково-технічного потенціалу кожного окремо взятого регіону і в цілому.

Відповідно до Стратегії розвиток транскордонного співробітництва повинен відбуватися шляхом:

- пайового державного фінансування програм та проектів розвитку транскордонного співробітництва з метою їх реалізації суб'єктами господарювання;
- сприяння розвитку єврорегіонального співробітництва в межах європейських регіональних структур;
- синхронізації дій Української Сторони та інших країн щодо реалізації транскордонних проектів у сфері економічного розвитку;
- поглиблення зв'язків із сусідніми державами, проведення спільних заходів щодо захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, розбудови транспортних коридорів [34].

Нині стосовно процесів, які відбуваються в Європі ще з 2004 року, важливим є питання розширення добросусідських відносин з усіма країнами-сусідами (особливо Західного регіону) шляхом розвитку транскордонного співробітництва, економічної співпраці суб'єктів господарювання на прикордонних територіях та їх органів місцевого самоврядування, що є ефективним напрямом зовнішньоекономічної діяльності, який сприятиме інтеграції України до Європейського Союзу.

Разом з тим, транскордонне співробітництво є актуальним і ефективним інструментом розвитку економічної і соціальної складової прикордонного регіону. Історія розвитку транскордонного, прикордонного та міжнародного співробітництва України бере свій початок ще задовго до здобуття нею незалежності, але в той період їм ніхто не приділяв такого важливого значення, яке ці поняття отримали в сучасному житті.

Десятиліття Україна розвивалася у складі Радянського Союзу, де все координувалося єдиним центральним апаратом, політика економічного розвитку республік була однотипною, міжнародного співробітництва у нинішньому розумінні не існувало, однак воно все таки здійснювалося в межах Союзу.

В 1949 році Радянський Союз, до складу якого входила й Україна, разом з іншими соціалістичними країнами такими, як Албанія, В'єтнам, Куба,

Монголія, Югославія та Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Чехословаччина, Румунія (країни-члени сучасного Європейського Союзу) підписали договір про створення Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). Це інтеграційне об'єднання соціалістичних країн було створено на протигагу Європейському економічному співробітництву, наступником якого є сучасний Європейський Союз. Україна займала вагомe місце у діяльності цього об'єднання, майже вся її зовнішня торгівля припадала на країни РЕВ, і експорт до цих країн, зокрема до Німеччини, Чехословаччини та Польщі, переважав над імпортованою продукцією з них. Але водночас значні капіталовкладення надходили в Україну від таких країн-членів РЕВ, як Болгарія і Чехословаччина, які інвестували свої кошти у розбудову важкої промисловості нашої держави.

Соціалістична економічна інтеграція привела до докорінних змін економічних і науково-технічних відносин країн-членів РЕВ, спонукала до розвитку ряду нових форм і методів їх господарських зв'язків. На початку 80-х років ХХ ст. важливе місце зайняло прикордонне економічне співробітництво дружніх країн, яке отримало позитивний досвід формування економічних зв'язків суб'єктів господарювання як на рівні областей, так і районів, розміщених уздовж державних кордонів країн-членів РЕВ, що і стало підтвердженням взаємної вигоди від такої співпраці.

Історично склалося так, що, перебуваючи у складі СРСР, Україна розвивала саме прикордонне співробітництво, і лише в останні роки незалежної держави почали вживати термін „транскордонне співробітництво”. Сучасні економічні відносини суб'єктів господарювання на суміжних територіях або між країнами, які мають спільний кордон, набули значно ширшого масштабу, ніж просто прикордонні процеси, які мають черезкордонний характер, що і зумовило появу нового, більш широкого та більш вживаного у міжнародній спільноті поняття. Теоретично ці обидва поняття визначають суть співпраці сусідніх територій. Термін „прикордонне співробітництво” почав вживатися у 70-х роках минулого століття для означення культурних відносин та політичних акцій між сусідніми регіонами по обидві сторони кордону та

прикордонної торгівлі, що отримала розвиток у 1973-1975 рр. на основі безпосередніх угод між обласними спілками споживчої кооперації України та кооперативними організаціями Угорщини, Чехословаччини, Польщі та Румунії, а з 1980 року і між органами державної торгівлі прикордонних областей цих країн [11, с. 169-179].

В основу транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання покладено процес створення договірних відносин та започаткування міжнародних зв'язків у прикордонних зонах з єдиною метою – вирішення спільних проблем. Сутність транскордонного співробітництва полягає в тому, що два суміжні прикордонні регіони співпрацюють у процесі розроблення планів та вибору пріоритетів розвитку, тобто розглядають вирішення проблеми у комплексі, а не працюють окремо, а потім узгоджують плани розвитку за окремими заходами. Транскордонна співпраця полягає у згуртованій роботі, з метою забезпечення діалогу у сферах життєдіяльності населення суміжних територій як адміністративних органів управління, так і соціальних груп населення [206, с. 64]. Для системного розуміння сутності транскордонного співробітництва та визначення власної позиції щодо доцільності та перспектив розвитку ТКС за участі нашої держави, потрібно, перш за все, розкрити зміст базових понять, що стосуються такого співробітництва. Зазначимо, що поняття транскордонне співробітництво в англійських аналогах „*trans-border /trans-boundary co-operation*” дослівно тлумачиться як „*черезкордонне співробітництво*” (зустрічаються також варіанти – „*transfrontier*” або „*cross-border co-operation*”).

Слід зауважити, що стрімкого розвитку транскордонне співробітництво набуло в 1990-х роках майже в усіх сферах господарської діяльності та життєзабезпечення населення на кордонах Західної України, передуючи становленню його теоретичної, методичної та нормативної бази, що і стало поштовхом до вивчення закономірностей і специфіки цього процесу. Проблема транскордонного співробітництва не є новою для української науки та практики, ще за радянських часів вона привертала увагу українських вчених.

Дослідженням у галузі регіональної політики, Євроінтеграції та транскордонного співробітництва присвятили наукові праці такі вчені: В. Будкін, Л. Газуда, З. Герасимчук, М. Долішній, Б. Дяченко, С. Кваша, М. Лендел, Ю. Лупенко, П. Луцишин, М. Малік, Н. Мікула, В. Пила, О. Чмир, І. Чучка та інші. Однак у регіональному зрізі проблеми розвитку транскордонного співробітництва потребують подальших наукових досліджень.

Основною метою ТКС є усунення економічних, соціальних, правових та адміністративних бар'єрів, спричинених кордонами, згладжування диспропорцій у рівнях розвитку прикордонних регіонів. Транскордонне співробітництво між територіальними общинами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією сусідніх держав, спрямоване на комплексний розвиток прикордонних регіонів шляхом розширення торговельно-економічних, коопераційно-виробничих, науково-технічних зв'язків прикордонних адміністративно-територіальних регіонів, реалізації спільних програм суб'єктів господарювання щодо охорони довкілля, запобігання природним та техногенним катастрофам, розбудови прикордонної інфраструктури та поглиблення контактів у гуманітарній сфері на міжрегіональному рівні [195, с. 131-139]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що стратегічна мета транскордонного співробітництва – це політика на зміцнення держави в цілому, яка здійснюється шляхом ефективного функціонування господарюючих суб'єктів, гармонізованого розвитку прикордонних регіонів та сприяння їх активній участі в міжнародних інтеграційних процесах.

На основі узагальнення наукових розробок під транскордонним співробітництвом ми пропонуємо розуміти засіб активізації спільних зусиль територіальних громад, суб'єктів господарювання та місцевих органів влади в економіко-соціальній, екологічно-рекреаційній і культурно-освітній сферах у межах реалізації спільних проектів і програм розвитку з метою життєзабезпечення, підвищення добробуту населення і налагодження добросусідських відносин по обидва боки прикордонного регіону. Відповідно

транскордонний регіон, на нашу думку, є територією, що охоплює прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав та характеризується схожими географічними, історичними, природними, економічними або екологічними умовами.

Транскордонний регіон утворюють дві або більше прикордонних територій сусідніх країн, схожих за природно-кліматичними, географічними, етнічно-культурними особливостями і об'єднані з метою реалізації співпраці у різних сферах і видах економічної діяльності.

Україна, будучи у складі СРСР та маючи спільні кордони з іншими соціалістичними країнами, які не входили до нього, внаслідок такого розвитку подій не могла залишатися осторонь. Значну увагу у 80-роках ХХ ст. проблемам прикордонних територій та співробітництву через кордон приділяли співробітники Відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України в м. Ужгороді, а згодом, на початку 90-х років, до цієї проблематики звернулися і вчені з Інституту регіональних досліджень НАН України м. Львів. Значна зацікавленість транскордонним співробітництвом у цей період спостерігалася і в співробітників Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ в м. Одесі та професорсько-викладацького складу майже всіх вищих навчальних закладів прикордонних областей України. В жовтні 1980 року в м. Ужгород Закарпатської області, яка має спільний кордон з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею, була здійснена спроба проаналізувати теорію і практику прикордонного співробітництва в ході науково-виробничої наради „Розвиток прикордонних економічних зв'язків країн-членів РЕВ”. У роботі наради взяли участь вчені з Інституту економіки соціалістичної системи АН СРСР, Московського державного університету, ряду українських вищих навчальних закладів, економісти-практики Закарпаття, а також представники Саболч-Сатмарської області Угорщини та Східно-словацького краю тодішньої Чехословаччини, які мали спільний кордон із Закарпатською областю [85]. У процесі наради розглядалися проблеми розвитку прикордонних економічних

зв'язків, роль прикордонних районів у вирішенні важливих проблем інтеграції, розширення торговельних зв'язків прикордонних областей, форми та види прикордонної співпраці суб'єктів господарювання. Значна увага була приділена економічному та соціальному розвитку Закарпатської області, через яку здійснювали активні прикордонні економічні зв'язки.

Цей період розвитку прикордонного співробітництва базувався в основному на діловій співпраці між партійними організаціями трудових колективів Закарпатської та Саболч-Сатмарської областей, Східно-словацького краю та Сату-Марського повіту з метою обміну досвідом, надання допомоги у вирішенні певних завдань та отримання суттєвих практичних результатів у всіх сферах суспільного життя. Вже у 80-ті роки ХХ ст. прикордонний регіон завдяки своєму географічному розташуванню вважався передовою лінією поступової адаптації народногосподарського комплексу країн соціалістичної співдружності.

Досліджуючи історію розвитку прикордонної співпраці, ми дійшли висновку, що проблеми, які існували у 80-ті роки минулого століття, перегукуються з тими, що їх намагаємося вирішити сьогодні. Зокрема можна виокремити завдання прикордонного співробітництва, які виділяли учені і управлінці минулого століття.

По-перше, це заходи, спрямовані на економію енергоресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій, використання нових джерел енергії. Вирішення цих завдань з допомогою прикордонних територій вони вбачали у створенні спільних гідроелектростанцій на прикордонних річках.

По-друге, велику увагу приділяли проблемі, пов'язаній з розвитком міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва. Вирішити її пропонували шляхом укладання суб'єктами господарювання багатосторонніх і двосторонніх договорів. За рахунок цього зростало постачання спеціалізованої продукції в галузі машинобудування, налагоджувалися довгострокові кооперативні зв'язки між зацікавленими сторонами, відпрацьовувалася система взаємодії в рамках об'єднаних технологічних процесів. Такий розвиток міжнародної кооперації

безпосередньо пов'язаний з використанням трудових ресурсів у прикордонних регіонах.

По-третє, за допомогою прикордонного співробітництва передбачалося вирішення продовольчої проблеми і розширення виробництва товарів народного вжитку. Ця сфера прикордонного співробітництва регіонів розвивалася найкраще, оскільки вона здійснювалася і здійснюється на мікрорівні, на рівні окремих суб'єктів, і тому співробітництво між сусідніми країнами в цьому напрямі розвивалося і продовжує розвиватися, незважаючи на певні обмеження.

По-четверте, особлива увага приділялася вирішенню проблеми інфраструктурного забезпечення прикордонного співробітництва, зокрема створенню великих розподільчих центрів на територіях прикордонних регіонів. Прикордонні області є центрами міжнародної співпраці у сфері перевезень вантажів міжнародного сполучення, тому вирішення проблеми подальшого розвитку мережі транспорту здійснювалося за рахунок будівництва великих розподільчих та складських центрів, де б здійснювалося не тільки зберігання, а й часткова переробка сировини і розподіл продукції.

У 80-ті роки ХХ ст. виділяли прикордонну економічну співпрацю двох видів:

- участь прикордонних регіонів у співробітництві на рівні держави, яке здійснювалось через централізоване управління і вирішувало загальнодержавні завдання в масштабах Радянського Союзу;

- власне прикордонне співробітництво, що охоплювало економічні зв'язки місцевого характеру, спрямовані на вирішення економічних і соціальних питань розвитку самих прикордонних регіонів суміжних республік.

У монографії „Регіон в системі прикордонного співробітництва” авторами обґрунтовано доцільність поділу рівнів впливу на розвиток процесів прикордонного співробітництва, з виокремленням зокрема загальнодержавної стратегії та ініціативи регіонального управління. „Рівні впливу за змістом діяльності є виправданими в тому плані, що вони дають можливість

удосконалювати і рівні управління прикордонним співробітництвом, відповідні їм форми зв'язків і прийняття ефективних управлінських рішень” [80, с. 35]. Вони визначають, що державний рівень впливу зацікавлений зокрема у налагодженні відповідної прикордонної інфраструктури, тому що від цього важливого аспекту державного управління залежать не менш вагомі питання, як-от здійснення зовнішньоекономічних операцій, зокрема експортно-імпортних та транзитних перевезень, оскільки наш західний регіон є з'єднувальною ланкою з країнами ЄС. У свою чергу регіональний рівень має більш локальний характер управління, реалізація якого делегована органам місцевого державного управління та самоврядування, які в кожному окремо взятому прикордонному регіоні мають свої специфічні характеристики.

Відмічені види співробітництва хоч і відрізняються між собою функціями, у них закладеними, але були і є тісно взаємозв'язаними. В. Будкін у своїх працях акцентує на своєму баченні транскордонного співробітництва у широкому і вузькому значенні. Зокрема у першому транскордонне співробітництво передбачає певною мірою тотожність із загальною системою зовнішньоекономічної діяльності держави та її регіонів, а в другому – це співробітництво прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн на регіональному або місцевому рівні [12, с. 4-5].

Сьогодні, як і тридцять років тому, прикордонний регіон – це регіон, з підвищеною міжнародно-економічною активністю, до якого проявляється особливий інтерес у плані співробітництва як з боку держави, так і з боку приватного сектора. Кожен окремо взятий регіон мав і має свою яскраво виражену специфіку, пов'язану з наявністю певного виду ресурсів, ряду особливостей та ступенем їх використання. У межах транскордонного співробітництва формуються взаємовідносини між людьми, які через певний період переростають у спільну діяльність. Є. Кіш відмітила, що „прикордонні регіони представляють собою адміністративно-територіальні утворення тих або інших країн, яким властиві певний економічний потенціал, географічні характеристики, екологічна ситуація, населеність певними етнічними групами.

Крім того, повноваження регіонів обмежені суверенітетами держав у цілому, що уособлюється в діяльності урядів, які здійснюють правління по обидві сторони державного кордону” [72, с. 8]. Ми погоджуємося з таким визначенням, адже в прикордонних зонах є об’єктивні можливості майже за рівних умов розвивати тісні міжнародні відносини і формувати економічні зв’язки між суб’єктами господарювання внаслідок суміжного розташування, яке визначає багато спільних проблем, історичний етнокультурний розвиток, спорідненість розташування та ведення господарства. Зазначене створює додаткові можливості для підвищення ефективності використання наявних у регіоні ресурсів і цим підвищує добробут місцевого населення. До форм прикордонного співробітництва суміжних територій можна віднести:

- кооперування виробництва між промисловими підприємствами, які знаходяться по обидва боки кордону;
- використання не повністю завантажених потужностей виробництва для переробки давальницької сировини в сусідніх країнах;
- використання робочої сили;
- обмін виробничим досвідом;
- збут частини продукції підприємств через кордон;
- спільне використання водних ресурсів та електроенергії;
- спільне будівництво мостів через ріки, якими проходять кордони сусідніх країн;
- спільні роботи з охорони навколишнього середовища;
- розроблення спільної стратегії щодо розвитку прикордонних територій суміжних країн;
- розбудова системи перетину кордону та розвиток прикордонної інфраструктури.

Результатом вдалого втілення у життя наведених вище форм прикордонного співробітництва між країнами може бути:

- економічний ефект, який у першу чергу полягатиме в економії транспортних витрат;

- раціональне використання місцевих ресурсів і можливостей для зовнішньоекономічної діяльності шляхом активізації роботи та ініціативності місцевих органів влади обох країн;
- прискорення процесів, спрощення та раціоналізація механізму зовнішньоекономічних зв'язків;
- підвищення оперативності прийняття рішень, необхідних у процесі функціонування господарюючих суб'єктів, завдяки взаємодії єдиним підходам в управлінні зовнішньоекономічними зв'язками з боку обох країн.

Вигоди від транскордонного співробітництва з кожним роком стають більш значущими для економіки прикордонних регіонів, в тому числі й господарюючих суб'єктів. Тому постає завдання детального вивчення наявних можливостей та шляхів їх раціонального використання.

На мікрорівні транскордонне співробітництво можна розглядати як родинні та соціогуманітарні зв'язки і прикордонну торгівлю. На макрорівні це зовнішня торгівля, співробітництво в умовах виробничої кооперації та діяльність у формі спільних проектів та спільних підприємств. Мезорівень транскордонного співробітництва асоціюється з ефективним функціонуванням транснаціональних корпорацій. І до найвищого рівня цього співробітництва можна віднести спільне використання об'єктів інфраструктури регіону та спільну стратегію розвитку транскордонного регіону.

У процесі формування зовнішньоекономічних зв'язків і транскордонного співробітництва важливу роль відіграють суб'єкти господарювання, діяльність яких у процесі здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою. При цьому учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. В

цілому господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [29]. Структуру суб'єктів господарювання відображає рис. 1.1.

Рис. 1.1. Структура суб'єктів господарювання (авторське узагальнення на основі джерела: [179]).

До суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері транскордонного співробітництва, зокрема беруть участь у реалізації спільних проектів, належать підприємці і господарські організації як юридичні особи. Підприємці як суб'єкти господарювання включають категорії індивідуальних підприємців (фізичних осіб) та комерційних юридичних осіб, які професійно займаються підприємницькою діяльністю — приватним виробництвом, торгівлею, посередництвом, наданням послуг. Господарські організації представлені у всіх формах і напрямках комерційної, виробничої,

підприємницької діяльності, їх ще називають соціально-економічними або комерційними.

Узагальнення інформаційних матеріалів (рис. 1.1) щодо структури суб'єктів господарювання сприятиме окресленню місця і ролі кожного з учасників господарської діяльності у процесі транскордонного співробітництва; дасть можливість виокремити переваги кожного з учасників транскордонної співпраці у виборі найефективнішого і оптимального варіанту реалізації спільних інвестиційних проектів; здійснити оцінку взаємодії суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва з урахуванням конкурентного ринкового середовища.

Діяльність у сфері транскордонного співробітництва покликана нівелювати негативні наслідки існування кордонів з метою забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання, здійснення спільної економічної діяльності, поліпшення умов та рівня життя населення цих регіонів. Головними напрямками такого співробітництва є [205]: подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми, братніми народами; створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури за умови формування спільних органів, господарських суб'єктів, осередків тощо.

Державами-членами Ради Європи 21 травня 1980 р. в Мадриді було підписано Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами, або властями з метою їх об'єднання та удосконалення співпраці між ними. Основна відповідальність покладена Радою на адміністративні одиниці, які мають розвивати співробітництво прикордонних територій шляхом укладання двосторонніх та багатосторонніх угод економічного та соціального розвитку міст і сільських населених пунктів, охорони довкілля, взаємної допомоги у ліквідації надзвичайних ситуацій та різних природно-кліматичних катаклізмів, а також сприяти розвитку підприємств та благоустрою їх прикордонних регіонів. Завдання цього документа можна визначити як підтримку підписання договорів

транскордонної співпраці між місцевими та регіональними органами влади в межах їх повноважень. Статтею першою Конвенції кожна з країн зобов'язується „підтримувати та заохочувати транскордонне співробітництво між територіальними общинами, або властями” [49] незалежно від того, під чією юрисдикцією вони знаходяться. При цьому сторони змушені дотримуватися конституції кожної з країн-учасниць, сприяючи підписанню спільних договорів у процесі співробітництва. У цій Конвенції це не вперше було обгрунтовано суть поняття транскордонного співробітництва, а саме як „будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей” [49] і наголошено на тому, що таке співробітництво може бути втілено в життя тільки відповідно до внутрішнього законодавства кожної з країн і винятково у межах правочинності керівних органів відповідних адміністративних одиниць.

Значну частину Конвенції займають пояснення та рекомендації договірним сторонам з метою полегшення та підписання дво-, багатосторонніх договорів співпраці та вдосконалення вже існуючих угод, тому в Додатку 1 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво подано „взірці типових угод, статутів та договорів, а також угод, статутів та договорів про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади”.

Зважаючи на різносторонній вектор розвитку міжнародних зв'язків України, посилення самостійного впливу адміністративно-територіальних одиниць або регіонів на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, можна зробити висновок, що саме за рахунок цих процесів упродовж останнього часу значної уваги надають транскордонній співпраці – як важливій складовій зовнішньоекономічного курсу країни в цілому. Ці події є наслідком вступу України до Ради Європи 9 листопада 1995 р. з попереднім прийняттям Закону України „Про приєднання України до Статуту Ради Європи” від 31 жовтня

1995 р. Рада Європи – міжнародна організація, яка на сьогодні налічує 47 держав-членів європейського простору і була створена в 1946 р. для:

- захисту прав людини і парламентської демократії та забезпечення принципу верховенства права;
- укладання європейських угод, які мають стандартизувати діяльність держав-членів у соціальній та правовій сферах;
- сприяння усвідомленню існування європейської культурної самобутності, яка базується на різних системах суспільних цінностей і охоплює різні культури [1].

Ще до набуття членства в Раді Європи Україна стала стороною кількох конвенцій цієї Організації, зокрема Європейської культурної конвенції, Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства, Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.

Україна як молода незалежна європейська держава намагається не залишатися осторонь європейських процесів, всіляко сприяючи розвитку міжнародної співпраці. Головою Верховної Ради України було підписано 14 липня 1993 року Постанову Верховної Ради „Про приєднання до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 р.” [116].

У зв'язку з інтенсифікацією інтеграційних процесів у Європі та стрімким розвитком транскордонного співробітництва 9 листопада 1995 р. у Страсбурзі державами-членами Ради Європи було підписано Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який мав на меті удосконалити або адаптувати Європейську рамкову конвенцію до реального стану. Значна увага в Протоколі надається ефективному функціонуванню, правовим обов'язкам сторін транскордонного співробітництва та питанням юридичного контролю за їх діяльністю органами управління ТКС, громадами або властями в межах чітко

визначеного законодавства, в межах якого уклалися договори про транскордонне співробітництво.

Іншим документом, який здійснював регуляторну функцію і контроль за укладанням угод та діяльністю співробітництва територіальних громад та органів управління не тільки з сусідніми прикордонними територіями, а й з іншими іноземними територіями, з якими немає спільного кордону, але є спільні проблеми та інтереси, є Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції. Така співпраця між територіями визначена цим документом як міжтериторіальне співробітництво, що означає „будь-яку спільну діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами або властями двох або більше Договірних Сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми властями, включаючи укладання угод про співробітництво з територіальними общинами або властями інших держав” [137]. Європейська рамкова конвенція є основним документом міжтериторіального співробітництва, на основі якої формується організаційно-правова база співпраці.

Транскордонне і міжтериторіальне (міжрегіональне) співробітництво є міжнародною співпрацею, однак між ними є певні відмінності. Транскордонне співробітництво – це співпраця через кордон, що більш конкретно означає тісні взаємозв'язки в різних сферах розвитку прикордонних територій сусідніх держав, і обов'язковою умовою такої діяльності є наявність спільного кордону. Базовим для транскордонного співробітництва є договірні відносини між суб'єктами господарювання та пошук зв'язків між прикордонними територіями сусідніх країн з метою вирішення спільних проблем і завдань розвитку регіонів економічного, соціального, культурного, екологічного та іншого характеру. Можна стверджувати, що транскордонне співробітництво має на меті зниження негативних наслідків існування кордону саме на прикордонних територіях та підвищення рівня економіко-соціального і культурного життя населення на цих територіях по обидва боки кордону, які виникли історично і незалежно від самих жителів. Міжтериторіальне, або міжрегіональне співробітництво у свою

чергу означає певну співпрацю між внутрішніми територіями або регіонами різних країн, які не мають спільних кордонів або є несуміжними.

Із здобуттям незалежності Україна стала на нелегкий шлях самостійного розвитку після довгих років тісної співпраці в межах Союзу. Після розпаду СРСР вже незалежні країни утворили подібну до нього структуру, в якій об'єдналися майже всі колишні республіки, і Україна не стала винятком. На перших етапах становлення державності багато хто схилився до думки щодо східноєвропейського співробітництва, спираючись на факти тісної історичної співпраці, але їх надії не справдилися. Таке починання було втілено у Співдружності Незалежних Держав (грудень 1991 р.), як господарському, політичному та економічному союзу, до якого увійшли колишні республіки Радянського Союзу. Стрімкий розвиток інтеграційних процесів сприяв розширенню ЄС, до якого приєдналися 12 країн Центрально-Східної Європи у травні 2004 р. і січні 2007 р., що і стало вирішальним для нашої держави. Західний кордон України став східним кордоном Європейського Союзу.

Через наявність спільного кордону з чотирма країнами-членами цього потужного інтеграційного об'єднання актуальним для нашої держави стало запропоноване Європейською Комісією бачення такої якості розвитку середовища транскордонного співробітництва основою якого є широкі регіональні механізми інтеграції, зокрема те, що „географічна близькість підвищує значення низки питань, які стосуються, зокрема, управління новим зовнішнім кордоном та транскордонними потоками”. Також було зазначено, що ЄС та сусідні з ним країни об'єднують спільні інтереси у співробітництві як на двосторонньому, так і на регіональному рівні з метою забезпечення виваженої міграційної політики, дотримання митних процедур та прикордонного контролю, що не чинитиме перешкод і не затримуватиме людей або товари, які на законних підставах перетинають кордон. У Повідомленні до Європейського Парламенту та Європейської ради Європейською Комісією було також відзначено не менш важливий факт того, що „інфраструктура, ефективне управління на кордоні, об'єднані транспортні, енергетичні та телекомунікаційні

мережі набудуть важливого значення для збільшення обсягів торговельної та інвестиційної діяльності”, причому „транскордонні культурні зв’язки – не в останню чергу між людьми одного і того самого етнічного або культурного споріднення у контексті географічної близькості набувають додаткового значення” [144].

П. Шилепницьким було визначено низку чинників, які актуалізують розвиток транскордонного співробітництва у регіонах України [192, с. 176-180]:

- дев’ятнадцять із двадцятип’яти областей України є прикордонними;
- історичні традиції співіснування народів суміжних територій, економічні, культурні та родинні зв’язки між ними;
- наближення кордонів Європейського Союзу безпосередньо до України, завдяки чому саме через транскордонне співробітництво видається можливим дещо нівелювати вплив негативного розвитку подій, адаптувати національну економіку до нових умов господарювання та прилучитися до європейських економічних процесів;
- тенденції децентралізації влади, що передбачає перенесення владних повноважень з центру на місця з метою підвищення мобільності управлінських рішень органів влади;
- можливість реалізації спільних підприємницьких проектів на основі місцевих ресурсів та можливостей; можливість розвитку інших, крім економічних, форм співпраці (йдеться про реалізацію спільних культурних, освітніх, соціальних та інших проектів, набуття позитивного досвіду в цій сфері);
- можливість обміну досвідом у сфері державного управління;
- можливість використання ресурсів ЄС, призначених для розвитку транскордонного співробітництва, для вирішення нагальних проблем місцевих громад.

Україна, має значні геоекономічні переваги та здійснює розвиток політики у сфері транскордонного співробітництва. Отже, можна погодитися з думкою, що „сучасний динамічний розвиток європейської інтеграції, вже за

умов розширеного на схід Євросоюзу, потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та суміжних держав” внаслідок того, що „геополітичні зміни, зокрема в регіоні Центральної і Східної Європи, внаслідок розширення ЄС на схід також вимагають формування транскордонних відносин за європейськими стандартами” [72].

Зокрема, Р.Ткач акцентує, що „транскордонне співробітництво слід розглядати в контексті формування сучасного інституційного середовища та створення „високотехнологічної” моделі як основи довгострокового розвитку української економіки” [180, с. 78]. На нашу думку, в основу обов’язково потрібно ставити міжнародний досвід з розвитку співробітництва та заручатися підтримкою країн-сусідів задля реалізації на спільних прикордонних територіях інвестиційно-інноваційних проектів, здійснення розвитку спільного підприємництва, формування міжгалузевих кластерів, створення мережі технопарків та логістичних центрів, що є надзвичайно актуальним і пріоритетним напрямом розвитку прикордонних регіонів і Закарпатської області зокрема.

На основі узагальнення наукових розробок під транскордонним співробітництвом ми пропонуємо розуміти сукупність економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших взаємозв’язків (як правило, у вигляді конкретних проектів та програм) як на регіональному, так і місцевому рівнях, з метою реалізації спільних інтересів суб’єктів господарювання та територіальних громад прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн. Відповідно *транскордонний регіон*, на нашу думку, є територією, що охоплює прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав та характеризується схожими географічними, історичними, природними, економічними або екологічними умовами.

У свою чергу, *єврорегіоном* є організаційна форма співпраці прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх європейських держав, що здійснюється відповідно до угод про транскордонне співробітництво та передбачає створення органу управління ТКС. Як уже

зазначалося, транскордонне співробітництво здійснюється через конкретні проекти або програми у різних сферах і видах економічної діяльності суб'єктами господарювання, тобто у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на розвиток ТКС.

На наш погляд, цілком логічним є виокремлення окремих еволюційних етапів транскордонного співробітництва. Формування єврорегіональних об'єднань, як найбільш досконалої організаційної форми ТКС, повинно відбуватися з урахуванням системи факторів та передумов і становити економічно, соціально та юридично виважений процес, що регулюється протоколом № 3 Рамкової конвенції. Адаптація чинного законодавства України, згідно з ратифікованим 16 травня 2012 р. нормативним документом, знаходиться на початковому етапі, оскільки воно на відміну від законодавств країн-учасників Європейського Союзу, не містить норм, що регулюють питання створення організаційно-правової форми – об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС), функціонування його як юридичної особи та припинення діяльності [17].

У дослідженнях транскордонного співробітництва потрібно виходити з того, що це багатогранна наукова та прикладна проблема. По-перше, транскордонне співробітництво є чинником інтеграційного процесу, що сприяє досягненню вільного переміщення товарів, людей та капіталів через кордон. По-друге, воно сприяє мобілізації місцевих ресурсів та їх ефективному використанню з метою підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій. По-третє, транскордонне співробітництво робить можливим об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. По-четверте, транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для гармонізації європейського законодавства, інструментарій підвищення ролі регіонів, механізмів фінансової підтримки.

Регіональна політика розвитку ТКС визначає стратегію розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру кордону держави. Вона включає розроблення програм використання можливостей транскордонного

співробітництва для підвищення життєвого рівня населення прикордоння та прискорення інтеграційних процесів в Україні. Вплив її на розвиток транскордонного співробітництва українських регіонів із сусідами-партнерами залежить від таких чинників як:

- режим перетину кордону;
- складність, вартість і тривалість процедур оформлення віз та отримання закордонних паспортів;
- якість і повнота системи нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва та умов підприємницької діяльності у суміжних з ним сферах, антимонопольного законодавства, митно-тарифних і нетарифних обмежень, міграційного законодавства та рівня централізації влади;
- економічна політика уряду, включаючи спільні міждержавні ініціативи і проекти суб'єктів господарювання, регіональну політику та взаємодію центру з регіонами;
- кількість та активність громадських організацій, спортивних товариств, культурних об'єднань, насамперед тих, які діють у системі транскордонного співробітництва;
- діяльність та активність єврорегіонів, їх виконавчих організацій і представництв у областях і регіонах;
- компетентність місцевих чиновників та працівників профільних міністерств і відомств з питань транскордонного співробітництва;
- рівень поінформованості населення про можливості та перспективи використання інструментів транскордонного співробітництва у побутовій та професійній діяльності;
- рівень розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва;
- характер співпраці у сфері бізнесу на рівні транскордонного співробітництва сусідніх країн;
- рівень корупції у структурах, які мають відношення до управління транскордонними процесами;

- етнокультурні та історичні зв'язки між прикордонними територіями сусідніх держав;

- зацікавленість та сприяння розвитку транскордонного співробітництва регіону з боку третіх сторін, таких, як міжнародні організації та інтеграційні об'єднання країн [128, с. 16-17].

Використання такого дієвого засобу розвитку прикордонних регіонів України, як транскордонне співробітництво, є, на нашу думку, запорукою налагодження міжнародного співробітництва у різних видах економічної діяльності господарюючих суб'єктів та розвитку міждержавних відносин між суміжними країнами-членами ЄС у різних сферах регіональної економіки. Результатом такої діяльності може стати використання вже набутого досвіду цих країн щодо вдосконалення законодавства та належного вирішення наболілих соціально-економічних та екологічних питань. На жаль, спостерігається низька активність регіонів у використанні можливостей прикордонного і транскордонного співробітництва, яка породжується, на думку науковців М. Лендела і П. Студеняка, певними факторами розвитку регіонів, зокрема такими [80, с. 35]: не всі прикордонні області виробили стратегічне бачення розвитку прикордонного співробітництва з регіонами сусідніх країн; слабка інституційна інфраструктура для розвитку прикордонного міжрегіонального співробітництва; низький рівень інформаційної та промоційної роботи; невміння владних і управлінських структур регіонів України використовувати лобістські інструменти, що існують сьогодні на загальноєвропейському рівні; відсутність у місцевих органів самоврядування коштів, фахівців і відповідної структури для здійснення проектів, що фінансуються Європейською Комісією, у той час як остання робить наголос саме на активній участі органів місцевого самоврядування в їх реалізації.

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання відіграє важливу роль у процесі реалізації спільних проектів та програм транскордонного співробітництва, створюючи при цьому додаткові можливості забезпечення збалансованого розвитку прикордонних територій суміжних держав шляхом об'єднання зусиль та задіяння регіональних ресурсів.

1.2. Роль спільних інвестиційних проектів у сфері транскордонного співробітництва

Невід'ємною складовою формування зовнішньоекономічних зв'язків та здійснення транскордонного співробітництва є спільні проекти та програми, що сприяють вирішенню проблемних питань по обидва боки кордону, збереженню добросусідських відносин між прикордонними регіонами. Цей вид співпраці прикордонних територій суміжних держав виник у середині ХХ ст. початково для налагодження співпраці між місцевими спільнотами колишніх ворогуючих країн, зокрема між Німеччиною та Францією. Крім того, прикордонне співробітництво спрямоване на реалізацію таких завдань [193, с. 83, 84]: стимулювання приросту обсягів взаємної торгівлі, розвиток і підтримка господарських, культурних і гуманітарних зв'язків між прикордонними регіонами; збереження історичної, культурної спадщини; створення й ефективний розвиток соціально-економічної інфраструктури у прикордонних регіонах; створення умов для режиму спрощеного переміщення товарів через митний кордон, включаючи сприяння облаштуванню митниць та пунктів пропуску на ньому системою електронного документообігу, удосконалення транспортної інфраструктури, митних складів, терміналів; підвищення ефективності використання виробничої і соціальної бази прикордонних територій; створення умов для взаємодії систем попередження і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на суміжних прикордонних територіях; підвищення ефективності використання наявних місцевих ресурсів; вирішення проблем розвитку прикордонних територій на основі спільних зусиль; інші заходи, спрямовані на активізацію інтеграційних процесів на мезо- та мікрорівні.

Транскордонне і прикордонне співробітництво повинно реалізовуватися в контексті територіальної організації та ефективного розміщення продуктивних сил. Як свідчить європейський досвід, ТКС сприяє подоланню територіальної незбалансованості (просторових розривів між виробництвом та споживанням)

економіки регіону, що є суттєвим фактором, оскільки існують значні диспропорції розвитку між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями України та сусідніх держав. Реалізація цього завдання на практиці здійснюється шляхом взаємодоповнення, удосконалення та оптимізації територіальної структури господарства, функціонального поєднання та узгодження економік, галузей і окремих виробництв прикордонних регіонів суміжних держав, залучених до транскордонного співробітництва. Поряд з цим принциповим є дотримання балансу (оптимальних пропорцій) у розвитку всіх сфер життя територій по різні боки кордону.

Досить поширеним є також виокремлення таких двох етапів ТКС: перший – налагодження контактів між органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади та територіальними громадами або органами влади суміжних держав, окреслення перспективних напрямів та базових умов співробітництва; другий – визначення схожих проблем та спільних інтересів суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва, які становитимуть основні сфери співпраці.

Різноманітність тлумачень поняття „проект”, у тому числі й „спільний проект”, свідчить про неоднозначність підходів авторів до його визначення. Так, Інститутом управління проектами (США, 1987 р.) було запропоновано таке визначення: „Проект є якимсь завданням з певними вихідними даними і бажаними результатами (цілями), які обумовлюють спосіб його вирішення”. Однак останній обумовлюється не тільки і не завжди результатами (цілями) його вирішення, і доцільним при цьому є окреслення засобів реалізації проекту.

У науковій літературі зустрічаються визначення поняття „проект”, який:

- містить задум (проблему), засоби її реалізації (вирішення проблеми) і одержані внаслідок реалізації результати;

- є сукупністю певних елементів (об'єктів матеріальної і нематеріальної природи) і зв'язків між ними, що забезпечує досягнення поставлених цілей;

- є комплексом взаємопов'язаних заходів, розроблених для досягнення певних цілей протягом заданого часу при встановлених ресурсних обмеженнях (методичні матеріали Всесвітнього банку).

Виділяють такі проекти транскордонного співробітництва:

1. Відповідно концепції програми транскордонного співробітництва: інтегровані; симетричні; прості.

2. За кількістю партнерів: білатеральні; трилатеральні; квадролатеральні; мультилатеральні.

3. За характером заходів: інфраструктурні; інвестиційні; м'які.

4. За сферою діяльності: інноваційні; соціальні; промоційні; дослідницькі; екологічні; практичні; стратегічні; технічні; комбіновані.

5. За ступенем складності: прості; складні.

6. За рівнем альтернативності: взаємовиключні; незалежні; які впливають один на одного; взаємодоповнюючі; альтернативні по капіталу.

7. За масштабами: мікропроекти; макропроекти; парасолькові проекти.

8. За складом і структурою проекту: монопроекти; мультипроекти; мегапроекти.

9. За тривалістю заходів: короткострокові; середньострокові; довгострокові.

У процесі формування підходів до транскордонного співробітництва окреслюється роль останнього у територіальному розвитку, що визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій, а також поєднанням потенційних можливостей ресурсів прикордонних регіонів та територій двох або більше країн, що мають спільний кордон, з метою вирішення завдань просторового розвитку в межах транскордонних регіонів.

Межі можливостей здійснення транскордонного співробітництва у територіальному розвитку істотно розширюються за рахунок допомоги, яка надається Європейським Союзом через його програми та ініціативи. У центрі уваги ініціативи INTERREG, як ми вже й відмічали, знаходиться прикордонне

співробітництво, базовими підходами до якого (в межах певного прикордонного простору) Генеральна дирекція з питань регіональної політики (DG XVI) Європейської Комісії бачить [140, с. 138-170]:

- спільне програмування;
- впровадження спільної структури управління та прийняття рішень;
- створення спільної фінансової структури.

Помітним нововведенням, запровадженим з метою посилення координації програм транскордонного співробітництва ЄС, став механізм реалізації спільних програм у рамках INTERREG-PHARE CBC. Крім цього, прикордонне співробітництво є пріоритетом серед інших сфер, фінансова підтримка яких передбачається Положеннями про Структурні фонди, зокрема Положенням про Європейський фонд регіонального розвитку. До прикладу, зпоміж усіх інших транскордонних програм Європейського Союзу на період 2007-2013 рр. на програму „Польща – Білорусь – Україна” було виділено найбільше індикативних асигнувань – 186,201 млн. євро. Стосовно попередньої програми „Польща – Білорусь – Україна 2004-2006” із доступних джерел фінансування було залучено 50425,1 тис. євро, що становило 58,7 % запланованих фінансових ресурсів. Найповніше профінансовано пріоритет 1 – посилення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, модернізація і розбудова транскордонної інфраструктури (28137,2 тис. євро і 88 % відповідно). Пріоритет 2 (розвиток людського капіталу і транскордонної інституціональної співпраці) реалізований лише на 20,4 %, а пріоритет 3 (технічна допомога) – на 28,9 % [127].

Новий Європейський інструмент сусідства і партнерства „Польща – Україна – Білорусь 2007-2013”, загальний бюджет якого становив 202 959 тис. євро, де найбільша частка фінансування припадала на пріоритет 2 – покращення якості життя (35,3 %), на другому місці пріоритет 1 – підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій (30,3 %), на третьому пріоритет 3 – інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад (25,2 %), на технічну допомогу виділялося 9,2 % (табл. 1.1).

Бюджет програми „Польща – Білорусь - Україна 2007-2013”**(тис. євро)*

Пріоритет	Фонд ЄК	Співфінансування	Всього фонду
Пріоритет 1: підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій	55860	5586	61446
Пріоритет 2: покращення якості життя	65170	6517	71687
Пріоритет 3: інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад	46550	4655	51205
Технічна допомога	18620	0	18620
Всього	186201	16758	202959

*Джерело: [202].

Зазначена програма відкрила значні перспективи для економічної інтеграції та співробітництва, в тому числі й суб'єктів господарювання, оскільки формувала більш широкий спектр механізмів взаємодії. Передбачала встановлення на загальноєвропейському рівні відкритого та інтегрованого ринку, що функціонуватиме на основі спільних гармонізованих правил і законодавчої бази ЄС, яка зможе надати значні економічні та політичні вигоди як Україні, так і Білорусі. Відмітимо, що ще з 1990 р. Європейський Союз надає фінансову підтримку транскордонної співпраці, використовуючи низку ініціатив, програм та проектів – INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO та інші. Сутність програм полягає, в тому що [140, с. 13-14]:

- INTERREG – програма, яка здійснює фінансову підтримку, стимулювання шляхом надання субсидій та пропаганду транскордонного, міжрегіонального та міжнаціонального співробітництва з метою підвищення рівня життя населення та соціально-економічної інтеграції прикордонних територій як із внутрішньої, так з зовнішньої сторони кордону;

- PHARE CBC – започаткована в 1994 р. Спочатку до сфери її дії входили лише прикордонні регіони країн Центрально-Східної Європи, розташовані на кордоні Європейського Союзу. З часом (після приєднання до ЄС 1 січня 1995 р. Австрії, Фінляндії та Швеції) до участі в PHARE CBC були залучені

прикордонні території країн Балтії, а також прикордонні регіони країн ЦСЄ, що не межують з Європейським Союзом;

- TACIS CBC – була ініційована в 1996 р. і спрямована на створення можливостей для місцевих і регіональних структур, які б дозволяли їм започатковувати спільні проекти зі своїми партнерами в ЄС або СНД. Географічна територія дії програми обмежується західними прикордонними регіонами Росії, Білорусі, України та Молдови. Вона має свій окремий бюджет, який у 1996, 1997 і 1998 рр. становив 30 млн. євро щороку. Бюджет 1999 р. становив 20 млн. євро.

- PHARE CREDO – спрямована на підтримку спільних проектів, що мають користь для регіонів і населення по обидва боки державного кордону. Гранти для реалізації проектів транскордонного співробітництва можуть надаватися як бенефіціантам у прикордонних регіонах країн Центральної та Східної Європи, так і для проектів, що здійснюються регіонами, розташованими на спільному кордоні між країною ЦСЄ та країною СНД.

Програма прикордонного співробітництва (CBC – cross-border cooperation) у рамках PHARE/TACIS спрямована на підтримку спільних проектів на території прикордонних регіонів країн ЦСЄ та СНД за участю партнерів із країн ЄС.

Зауважимо, що INTERREG є найбільшою програмою громадських (місцевих) ініціатив (*Community Initiative*) ЄС щодо підтримки розвитку прикордонних регіонів країн-членів і деяких приморських територій. У період 2000-2006 рр. ця програма була відома як INTERREG III, у 2007-2013 рр. – INTERREG IV, що забезпечує три напрями співпраці [188, с. 155]: А – транскордонна співпраця; В – транснаціональна співпраця; С – міжрегіональна співпраця. Програма спрямована на збалансований розвиток прикордонних регіонів і подолання недоліків, обумовлених близькістю кордонів. Тематичний спектр заходів охоплює сфери економічної співпраці та розвитку економічного простору, туризму, дозвілля і відпочинку, професійного навчання і ринку праці, наукових досліджень, культури, соціальних питань, мережевих структур,

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва охорони навколишнього середовища та природи, регіонального планування, розвитку сільського простору та транспорту.

Європейська територіальна співпраця передбачає реалізацію трьох операційних програм на суму 13,2 млрд. євро, відповідно [204]: (Ф) з транскордонної співпраці – 35,61 %; (В) з транснаціональної співпраці – 47,73 %; (С) з міжрегіональної співпраці – 4,54 %. Також 12,12 % програм фінансуватиме Європейський соціальний фонд.

Порівняльні співвідношення фінансових ресурсів, витрачених на кожен з напрямів програм INTERREG III та IV, свідчать, що фінансування програми INTERREG IV збільшилося стосовно INTERREG III майже у 3 рази (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Фінансове забезпечення напрямів ініціатив
INTERREG III та INTERREG IV***

Напрямок	Приблизний відсоток коштів до загального фінансування програм	
	INTERREG III (4,875 млрд. євро),%	INTERREG IV (13,2 млрд. євро),%
Транскордонна співпраця (А)	70	40
Транснаціональна співпраця (В)	24	54
Міжрегіональна співпраця (С)	6	6

*Джерело: [188, с. 156]

Кожна з відмічених ініціатив за напрямом міжрегіональної співпраці (С) витрачала близько 6 % до загальної суми коштів. За період дії ініціатив змінилося відсоткове співвідношення напрямів транскордонної співпраці (А) з 70 % до 40 %, і напрямку транснаціональної співпраці (В) з 24 % до 54 %. Дані свідчать про збільшення фінансування транснаціональної співпраці.

Операційні програми транскордонної співпраці INTERREG IV мають певне спрямування з визначенням мети і тематики, і певні особливості (табл. 1.3). Відмічені програми INTERREG IV мають певні ініціативи на різних рівнях транскордонної співпраці, вирішуючи при цьому проблемні питання, що виникають у процесі життєдіяльності по обидва боки кордону суміжних країн.

Операційні програми транскордонної співпраці Європейського Союзу*

Назва	Мета	Тематика
Програми транскордонної співпраці (<i>INTERREG IV</i>)	Поширення спільних ініціатив громад, які мешкають у прикордонних регіонах країн-членів, а також країн-сусідів	Спільна транскордонна діяльність у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, туризму, транскордонної торгівлі, охорони навколишнього середовища, популяризація спільної культурної діяльності; підтримка розвитку міських та сільських територій, поліпшення доступу до транспортних, інформаційних, комунікаційних мереж, стан водо- та енергопостачання, утилізації відходів; популяризація розвитку та спільного використання інфраструктури у сфері охорони здоров'я, культури, освіти; підтримка адміністративної співпраці та взаємодії територіальних громад на ринку праці, розвиток людських ресурсів
Програми транснаціональної співпраці (<i>INTERREG IVB</i>)	Сприяння сталому розвитку територій	Співпраця у галузі водного господарства, що стосується захисту довкілля і керування стоками до річок; поліпшення доступу до транскордонних гілок європейських транспортних мереж та популяризація інформаційних і комунікаційних технологій; запобігання загрозам природних катастроф; наукова і технологічна співпраця, в тому числі зв'язок між ВНЗ, дослідницькими інституціями і підприємництвом
Програми міжрегіональної співпраці (<i>INTERREG IVC</i>)	Підвищення ефективності регіональної політики	Співпраця та обмін досвідом між органами влади щодо ідентифікації, передачі та поширення „кращих практик”, організація навчань, популяризація інновацій, захист навколишнього середовища та запобігання ризикам

*Джерело: [188, с. 156-157].

Так, програма транснаціональної співпраці INTERREG IVB спрямована на врегулювання проблемних питань у сфері водного господарства з урахуванням особливостей розвитку територій сусідніх країн. Проекти транскордонного співробітництва за сприяння ЄС в межах України здійснювалися і продовжують втілюватися в життя в межах цих програм.

Серед спільних проектів транскордонного співробітництва заслуговує на увагу Програма прикордонного співробітництва (CBC – cross-border

cooperation), ініційована Європейським Союзом у рамках PHARE/TACIS, яка була спрямована на підтримку спільних проектів на території прикордонних регіонів країн ЦСЄ та СНД за участю партнерів із країн ЄС.

Завдання, які переслідувала програма PHARE CBC, на відміну від TACIS CBC, полягали в тому, що одним із головних серед них була адаптація прикордонних регіонів країн ЦСЄ та Балтії до їх майбутнього існування і розвитку в Європейському Союзі. Це завдання цілком логічне, оскільки програма PHARE була спрямована на створення умов для інтеграції цих країн до ЄС. Програма TACIS CBC має свій окремий бюджет, який, зокрема, в межах програми сусідства „Румунія - Україна” становив 4750,0 тис. євро (бюджетна лінія TACIS CBC 2005/017100) [193, с. 85].

У рамках програми PHARE CREDO, починаючи з 2007 р., у зв'язку зі вступом до ЄС Румунії та Болгарії і зміною формату відносин з Україною відповідно до Європейської політики сусідства (ENP), допомога почала забезпечуватися за рахунок нового Європейського інструменту сусідства та партнерства (ENPI), який утворений з метою сприяння розвитку між Європейським Союзом і його партнерами. Зазначений інструмент співпраці прийшов на заміну програм TACIS та PHARE і обумовив такі компоненти: національну, транснаціональну/регіональну, транскордонну та тематичну; в окремих випадках, коли мова йтиме про попередження конфліктів чи забезпечення кризового менеджменту, буде підключатися майбутній Інструмент стабільності.

Процес фінансового забезпечення перелічених програм і проектів з боку Європейського Союзу починається після висновків експертів та ухвалення рішення наднаціональною структурою за допомогою відповідних фондів, зацікавлених у розширенні певної структури, або ж з метою розширення ЄС за рахунок нових країн.

Транскордонне співробітництво, як ми вже відмічали, є важливим фактором формування добросусідських відносин між суміжними державами-членами ЄС та Західним регіоном України, воно забезпечує допомогу у таких

напрямах, як сприяння політичному діалогу та реформам, вдосконалення законодавства, сприяння верховенству права, якісному державному та регіональному управлінню, сталому розвитку, формуванню спільних зусиль суб'єктів господарювання у сфері охорони довкілля, а також соціальній політиці, захисту прав і свобод людини. Позитивним наслідком цього для нашої держави є підписання Плану дій Україна – ЄС, яким окреслено певні напрями розвитку співпраці, а також розроблення нового Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП), що сприятиме розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва між країнами-членами ЄС та Україною з метою забезпечення інтегрованого та сталого розвитку. У рамках ЄІСП фінансування транскордонних програм може здійснюватися як у межах однієї держави, так і для групи країн.

Україна бере участь у чотирьох програмах, фінансованих Європейським Союзом у рамках Програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП ППС): Польща – Білорусь – Україна; Румунія – Україна – Республіка Молдова; Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна та Басейн Чорного моря.

Реалізація проектів ЄІСП ППС в Україні здійснюється відповідно до положень Рамкової угоди та чотирьох угод про фінансування, підписаних урядом України та Європейською Комісією [58]:

- Договір про фінансування Програми спільної діяльності з транскордонного співробітництва „Польща – Білорусь – Україна 2007-2013 роки” (підписаний згідно з Розпорядженням КМУ від 23 грудня 2009 р. №1614-р);

- Угода про фінансування Спільної операційної програми транскордонного співробітництва „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 роки” (підписана згідно з Розпорядженням КМУ від 23 грудня 2009 р. № 1615-р);

- Угода про фінансування Спільної операційної програми прикордонного співробітництва „Румунія – Україна – Республіка Молдова 2007-2013 роки” (підписана згідно з Розпорядженням КМУ від 23 грудня 2009 р. № 1617-р);

- Угода про фінансування Спільної операційної програми транскордонного співробітництва „Басейн Чорного моря 2007-2013 роки” (підписана згідно з Розпорядженням КМУ від 23 грудня 2009 р. № 1618-р).

Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007-2013 рр. у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства продовжує та розширює співробітництво на прикордонних територіях трьох країн, започатковане в рамках Програми добросусідства Польща – Білорусь – Україна на 2004-2006 рр. [132]. У межах цієї програми використовуються такі типи проектів:

- інтегровані, де кожен партнер на власній території виконує частину заходів у межах спільного проекту в будь-якій послідовності;
- симетричні – заходи проводяться паралельно по обидві сторони кордону;
- прості – це проекти, які викликають так званий транскордонний ефект, тобто вони виконуються переважно або виключно на одній із сторін кордону і в цей же час є вигідними для всіх партнерів.

З метою формування прийнятної проектної пропозиції у межах Спільної операційної програми прикордонного співробітництва „Румунія – Україна – Республіка Молдова” (2007-2013 рр.), проект повинен бути включений в одну з таких категорій:

1. Об'єднані проекти з різними діями в двох країнах, які спільно досягають певної цілі, що має спільний вплив у прикордонній зоні.
2. Симетричні проекти, які мають ті самі дії у всіх країнах, що беруть участь у проекті.
3. Індивідуальні проекти, здійснені переважно або повністю в одній партнерській країні, але мають вплив у прикордонній зоні [134].

Програма транскордонного співробітництва „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна” реалізовувалася впродовж 2007-2013 рр. Зазначена Спільна операційна програма (СОП) базувалася на зусиллях спільного планування усіх чотирьох країн-учасниць і була націлена на створення рамкового середовища для заходів, які привели б до більш інтенсивного та глибокого соціально-

економічного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів, що поділяють спільний кордон [133]. Програма була створена на базі двох програм сусідства: „Угорщина – Словаччина – Україна” та „Румунія – Україна”, які впроваджувалися у 2004-2006 рр. Метою першої програми було підвищення рівня соціально-економічної інтеграції в транскордонному регіоні, оскільки дві країни, залучені до цієї програми, вже були членами ЄС. Інша програма сусідства – „Румунія – Україна” – була також спрямована на зміцнення соціально-економічного розвитку, інфраструктури прикордонної території та співробітництво у напрямі „люди для людей”, але в цей період жодна з цих країн не була членом ЄС. У результаті останнього етапу інтеграції до ЄС у 2007 р. Румунія стає членом інтеграційного об’єднання країн, і вже з цього року почала реалізовуватися нова об’єднана транскордонна програма „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013”. Відповідно до цієї програми розвитку прикордонних територій пріоритетними є проекти з економічного та соціального розвитку; з поліпшення якості навколишнього середовища; з підвищення ефективності та розвитку кордону; проекти на підтримку співробітництва „люди людям”. У результаті такої діяльності проекти досягають транскордонного впливу, пріоритети програми сконцентровані на загальних потребах транскордонних регіонів, визначених у спільній операційній програмі „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна, 2007-2013 рр.”, партнерами проектів є місцеві та регіональні суб’єкти, які обирають ініціативу визначення проекту на основі пріоритетів програми, проекти готуються та реалізуються в дусі партнерства, з подібними організаціями та установами, які діляться досвідом зі своїми партнерами вздовж кордонів, працюють разом, щоб розв’язати спільні виклики або розвинути спільний потенціал [133].

Програма транскордонного співробітництва „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна, 2007-2013 роки” була покликана забезпечити можливість тісної співпраці партнерів у ході розроблення проектів з обох сторін кордону. В основному, характер передбачених проектів може бути двох видів [133]:

1) Інтегрований – проект, де кожен партнер здійснює частину транскордонних заходів спільного проекту на своїй власній території.

2) Симетричний – проект, розроблений у транскордонному співробітництві, коли однакові заходи здійснюються паралельно у країні-члені(ах) та Україні.

У державній стратегії регіонального розвитку окреслено пріоритетні напрями розвитку Закарпатської області, як одного з регіону партнерів, на період до 2015 р. [34], де важливими є: розвиток транскордонного співробітництва; розбудова прикордонної інфраструктури; розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфери; забезпечення протипаводкового захисту; розвиток транспортної мережі, логістики (рис. 1.3).

Виходячи із зазначених вище цілей, у Стратегії окреслені завдання стосовно співпраці з прикордонними регіонами, а саме: розроблення спільних проектів, стимулювання розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва, завдання з підготовки спеціалістів для транскордонної співпраці, питання інформатизації сторін з метою подальшого обміну студентами ВНЗ, необхідність створення умов для отримання донорської допомоги в реалізації місцевих програм разом з ЄС та підготовка до участі комісій з розвитку транскордонного співробітництва. При цьому важливим є розроблення пропозицій з метою участі у програмах, які фінансуються за рахунок ЄС та Світового банку. Особливо це стосується Нової програми добросусідства Європейської Комісії.

Наступним пріоритетним напрямом є розбудова прикордонної та митної інфраструктури і транспортних коридорів, що додатково потребує: створення пунктів перетину українсько-польського кордону, здійснення реконструкції пунктів пропуску відповідно до міжнародних стандартів, посилення контролю та підвищення пропускнуої спроможності, сприяння залученню допомоги іноземних держав та міжнародних організацій, здійснення моніторингу програм розвитку міжнародних транспортних коридорів. Для розбудови транспортно-логістичних центрів доцільно розробити концепцію та програму їх технічного

оснащення, а також створити міжнародний транспортно-логістичний регіональний центр.

Рис. 1.3. Стратегічні цілі Закарпатської області як регіону транскордонної співпраці та транзитного потенціалу. Сформовано на основі джерела [175].

Узагальнення підходів до визначення поняття „спільні проекти” дає можливість сформулювати їх власне бачення. Отже, спільні проекти – це засіб усунення певних проблем і перешкод, спричинених наявністю кордону між сусідніми державами, що мають спільні інтереси та проблеми. Головною метою є підтримка сталого розвитку з внутрішньої та зовнішньої сторони кордону ЄС та допомога у підвищенні рівня життя уздовж сухопутних кордонів.

На розвиток транскордонного співробітництва, на наш погляд, найбільший вплив мають: прагнення місцевих органів влади налагоджувати взаємовигідне співробітництво, спрямоване на реалізацію спільних інтересів та вирішення схожих проблем; фінансові, політичні, правові, економічні, інфраструктурні, геополітичні та адміністративні фактори. Транскордонне

співробітництво об'єктивно спрямоване на реалізацію одного із завдань раціонального розміщення продуктивних сил – вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів (у тому числі прикордонних) суміжних держав.

1.3. Методичні підходи до визначення привабливості інвестиційних проектів

В умовах поглиблення ринкових відносин можливості інвестування зростають, однак обсяг фінансових інвестиційних ресурсів, доступних для будь-якого підприємства, обмежений. У цій ситуації особливу актуальність набуває оптимізація бюджету капіталовкладень, однак цей процес часто пов'язаний з фактором ризику, коли підприємство стикається з проблемою вибору можливих альтернативних інвестиційних проектів. Виникає необхідність їх порівняння з метою визначення найбільш привабливого проекту за певними критеріями.

Одним з найважливіших аспектів діяльності будь-якого підприємства є інвестиційна діяльність. Причини, які обумовлюють інвестування, як правило, пов'язані з оновленням матеріально-технічної бази підприємства, нарощуванням обсягів виробництва та освоєнням нових видів діяльності. Інвестиційна діяльність формує основу для стабільного розвитку економіки в цілому, в окремих галузях та господарюючих суб'єктів. Усі підприємства певною мірою пов'язані з інвестиційною діяльністю. Будь-яка фірма в результаті своєї діяльності стикається з необхідністю додаткових ресурсів для подальшого розвитку, що безпосередньо сприяє підвищенню конкурентоспроможності функціонування підприємства.

Реалізація інвестиційних цілей передбачає формування відповідних інвестиційних проектів, які забезпечують інвесторів та інших учасників необхідною інформацією для прийняття рішення про інвестування. Значення економічного аналізу у здійсненні і плануванні інвестиційної діяльності важко

переоцінити, але найважливішим є попередній аналіз, який здійснюється на етапі розроблення інвестиційного проекту і сприяє прийняттю оптимальних і обумовлених управлінських рішень. Головним завданням аналізу є визначення показників можливої економічної ефективності інвестицій, тобто віддачі від капіталовкладень, які передбачені проектом. Як правило, в таких розрахунках важливе значення мають складові часу і вартості вкладених коштів.

Інвестиційне проектування є складним процесом, окремі його аспекти проаналізовані багатьма ученими. Зокрема, В. Анін [4, с. 67] розглядає аналіз нормативного коефіцієнта інвестицій і об'єктивно обумовлених оцінок, А. Савчук [161] у монографії „Аналіз ефективності інвестиційних проектів та економічних умов їх реалізації” обґрунтовує методологічні і методичні положення оцінювання і аналізу економічної ефективності інвестиційних проектів. Зокрема автор відмічає, що аналіз інвестиційних проектів (проектний аналіз) слід розглядати як динамічний процес, що відбувається у двох площинах – часовій та предметній. У часовій площині виконуються роботи, які забезпечують процес розвитку проекту, починаючи від виникнення самої ідеї і до його завершення. У предметній площині здійснюється аналіз і розроблення проекту в різних змістових аспектах. Здійснюваний аналіз можна визначити як метод, який дозволяє системно оцінити вади і переваги проектів через встановлення логічних схем у процесі: збирання та аналізу даних; визначення інвестиційних пріоритетів; розгляду альтернативних варіантів; аналізу існуючих проблем і врахування різних аспектів розробки та реалізації проектів до прийняття рішення про їх фінансування.

Метою аналізу інвестиційного проекту є визначення його цінності. Для цього використовується така послідовність викладу показників:

$$\text{Результати проекту} = \text{Зміна вигоди в результаті проекту} - \text{Зміна затрат у результаті проекту}$$

Результати і затрати по проекту можна визначити (для одного виду ресурсів та одного виду продукції) таким чином:

$$\begin{array}{l} \text{Результати} \\ \text{за будь-який рік} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Приріст обсягу} \\ \text{продукції проекту} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{Ціна одиниці} \\ \text{продукції проекту} \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Затрати} \\ \text{за будь-який рік} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Приріст обсягів} \\ \text{ресурсів на виробництво} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{Ціна одиниці} \\ \text{ресурсів} \end{array}$$

З огляду на різноманітність проектів аналіз зазвичай робиться на основі системного підходу за загальною схемою, яка включає спеціальні розділи, в яких оцінюють комплексне, технічне, фінансове, економічне інституціональне, а також комерційне виконання проекту (рис. 1.4).

Розроблений проект повинен завершуватися аналізом ризиків. Висновок „Проект відкласти” тільки умовний. У початковому вигляді він може бути відкладений для його модифікації. Аналіз оновленого проекту повинен починатися спочатку. Сутність комерційного аналізу полягає у відповіді на два питання: 1. Чи зможемо деталізувати продукт, який є результатом впровадження проекту? 2. Чи зможемо отримати від нього достатній обсяг прибутку, який буде виправдовувати результати інвестиційного проекту?

Завданням технічного аналізу інвестиційного проекту є: визначення технологій, найбільш раціональних з точки зору цілей проекту; аналіз умов місцевого ринку, тобто вартості сировини, енергії, робочої сили; визначення наявності потенційних можливостей планування і реалізації проекту.

Технічний аналіз здійснюється групою експертів підприємства з можливим залученням спеціалістів вузького профілю. Стандартна процедура технічного аналізу починається з аналізу власних існуючих технологій, урахування критеріїв: технологія повинна зарекомендувати себе з хорошої сторони; технологія не повинна бути орієнтованою на імпортне обладнання і сировину.

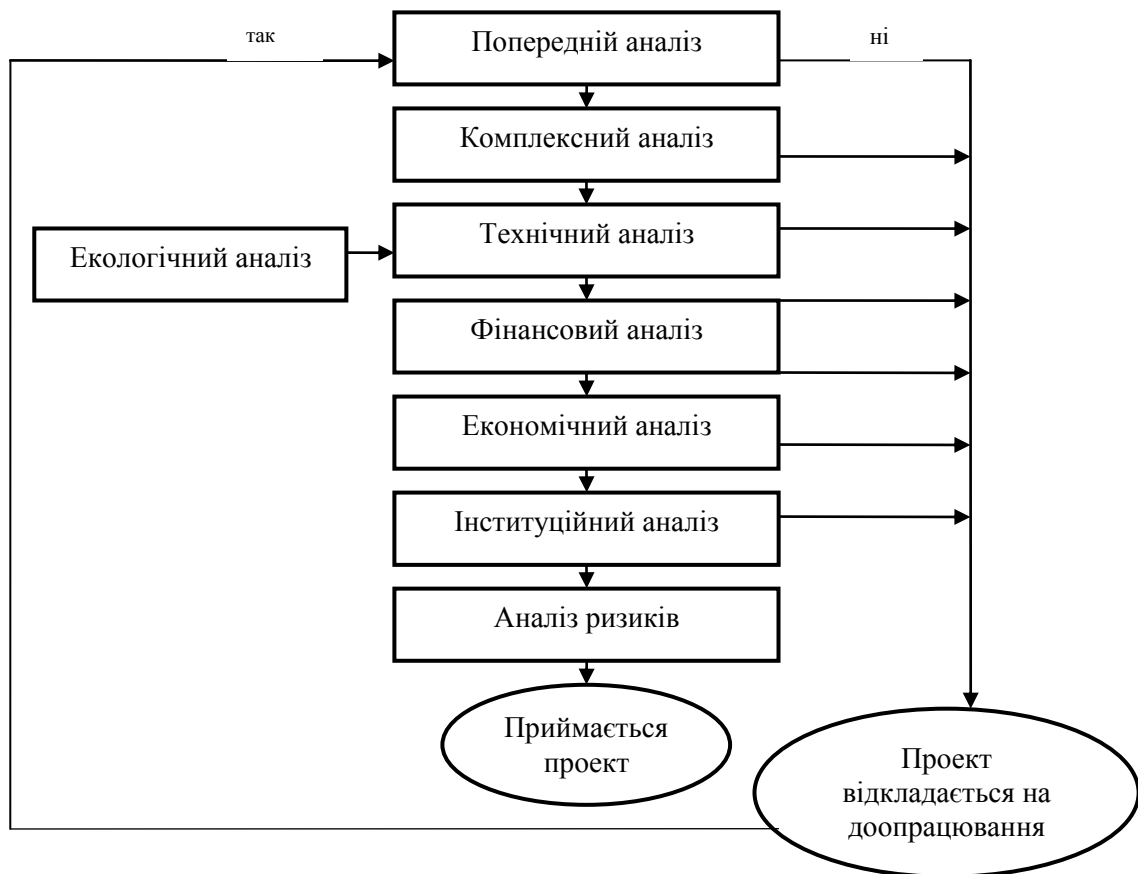

Рис. 1.4. Загальна послідовність аналізу проекту [98].

Фінансовий аналіз. Цей аналіз інвестиційного проекту найбільший за обсягом і трудомісткістю. Загальна схема фінансового розділу інвестиційного проекту складається з таких пунктів:

- аналіз фінансового стану підприємства упродовж попередніх років діяльності;
- аналіз фінансового стану підприємства в період підготовки інвестиційного проекту;
- аналіз безбитковості виробництва основних видів продукції;
- прогноз прибутку і грошових потоків у процесі реалізації інвестиційного проекту;
- оцінка ефективності інвестиційного проекту.

Фінансовий аналіз попередньої роботи підприємства і його поточного стану передбачає розрахунок та інтерпретацію основних фінансових коефіцієнтів, які відображають ліквідність, кредитоздатність, прибутковість підприємства і ефективність його менеджменту.

Економічний аналіз передбачає оцінку впливу вкладу проекту на приріст багатства країни. Процедура оцінки економічної ефективності може бути подана у такій послідовності: розгляд результатів фінансового аналізу; розроблення нової класифікації витрат і доходів з точки зору економічного аналізу; переведення фінансових значень в економічні; оцінка вартості інших можливостей з метою використання ресурсів і отримання такого самого продукту; виключення всіх розрахунків з внутрішніх платежів; порівняння щорічних економічних потоків ресурсів з початковим обсягом інвестицій.

Економічний аналіз здійснюють для великих інвестиційних проектів, які розробляються на замовлення суб'єктів господарювання і покликані вирішувати національно-значиме завдання. Інституціональний аналіз оцінює можливості успішного виконання інвестиційного проекту з урахуванням організаційної, правової, політичної і адміністративної ситуації. Його головне завдання – оцінити сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, які супроводжують інвестиційний проект.

У процесі маркетингового аналізу важливим є використання кількісних оцінок, де їх сутність і значення є більш переконливими як для самого підприємства, так і для стратегічного інвестора. Маркетинговий розділ підсилює аналіз проектів, оскільки дозволяє отримати ринкову інформацію, необхідну для оцінки життєздатності проекту. Існує практика, коли фірма витрачає значні кошти і зусилля на здійснення постачальницьких і збутових операцій і не отримує очікуваної вигоди, яка втрачена через поганий маркетинговий аналіз.

Сутність аналізу ризиків супроводжується фінансовим аналізом з урахуванням змін показників фінансової діяльності як у бік погіршення, так і покращення. Інвестиційний ризик характеризує ймовірність виникнення непередбачуваних витрат, його рівень при оцінці визначається як відхилення очікуваних доходів від інвестування з урахуванням середньої і розрахункової величини. Тому оцінка інвестиційних ризиків завжди пов'язана з оцінкою очікуваних доходів і витрат.

Процес оцінки ефективності проекту здійснюється в два етапи: 1) загальна оцінка проекту в цілому і визначення доцільності його подальшої розробки; 2) конкретна оцінка ефективної участі в проекті кожного з учасників.

На першому етапі організаційно-економічний механізм реалізації проекту відомий тільки в загальних рисах. Отже, привабливість проекту доцільно визначити тільки за показниками суспільної і комерційної його ефективності в цілому. На другому етапі оцінка ефективності проекту здійснюється для кожного учасника проекту вже при визначеному організаційно-економічному механізмі його реалізації, одночасно аналізується і фінансова можливість реалізації. При отриманні негативного результату здійснюється корекція механізму реалізації проекту з урахуванням таких факторів:

- структура учасників може бути складною, при цьому їх інтереси не завжди співпадають. Тому вони можуть використовувати різні критерії оцінювання ефективності і порізно визначати ризик, пов'язаний з їхньою участю в проекті;

- для одних проектів на цьому етапі визначаються передумови фінансової реалізації і ефективність участі в проекті окремих підприємств, ефективність інвестування в акції акціонерних товариств, а також бюджетна ефективність. Для інших проектів на цьому етапі в першу чергу визначається господарча, регіональна та галузева ефективність;

- участь у проекті для кожного учасника – добровільна, тому проект може бути втілений в життя тільки за умови, коли організаційно-економічний механізм реалізації проекту влаштовує кожного учасника;

- якщо в процесі розрахунків виявиться, що проект є фінансово не реалізованим або неефективним для когось з учасників, то здійснюється корекція механізму його реалізації (рис. 1.5).

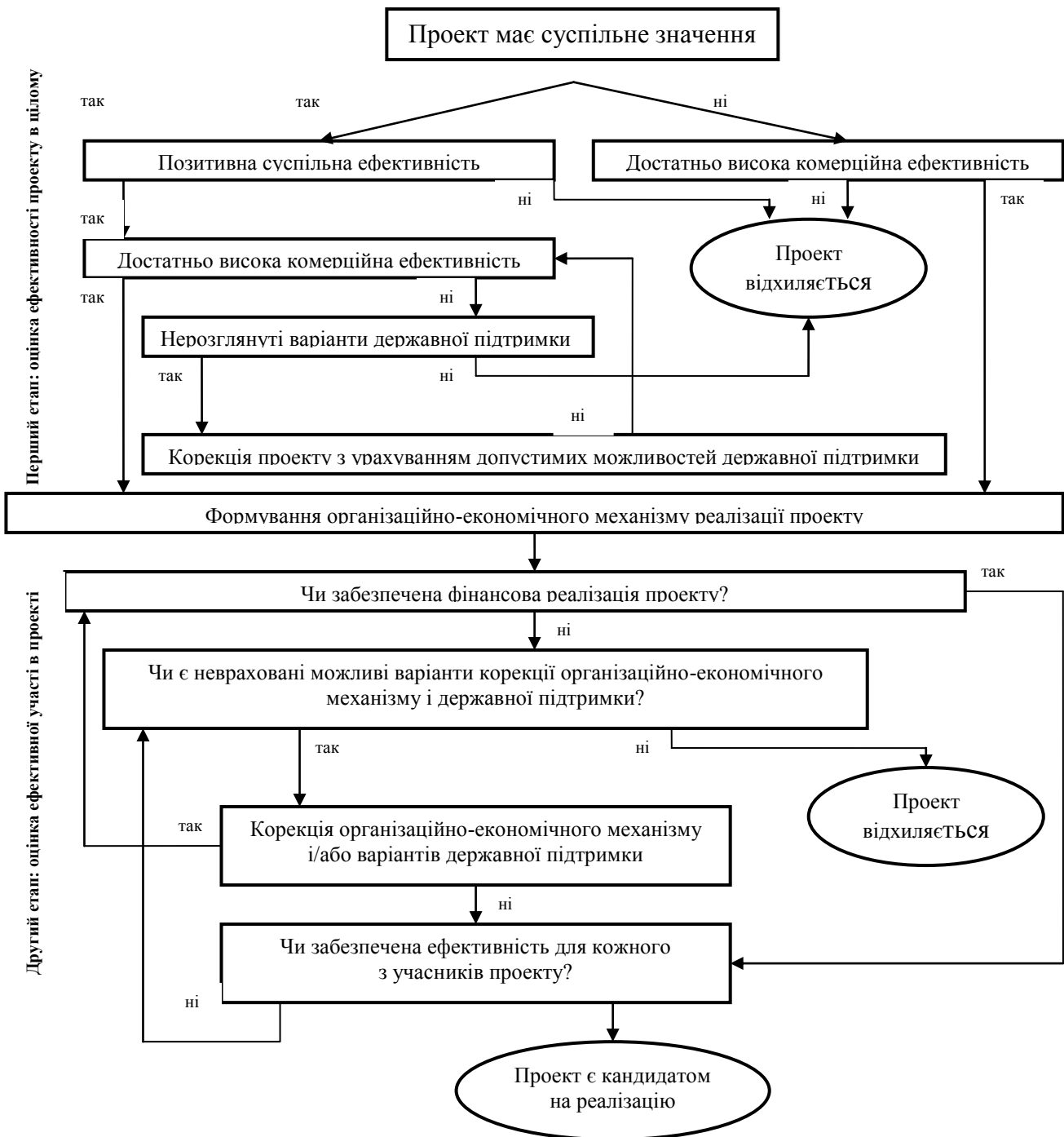

Рис. 1.5. Загальна схема оцінки ефективності реалізації проекту [161].

Методи інвестиційного аналізу проектів мають певну систему, що відображено на рис. 1.6.

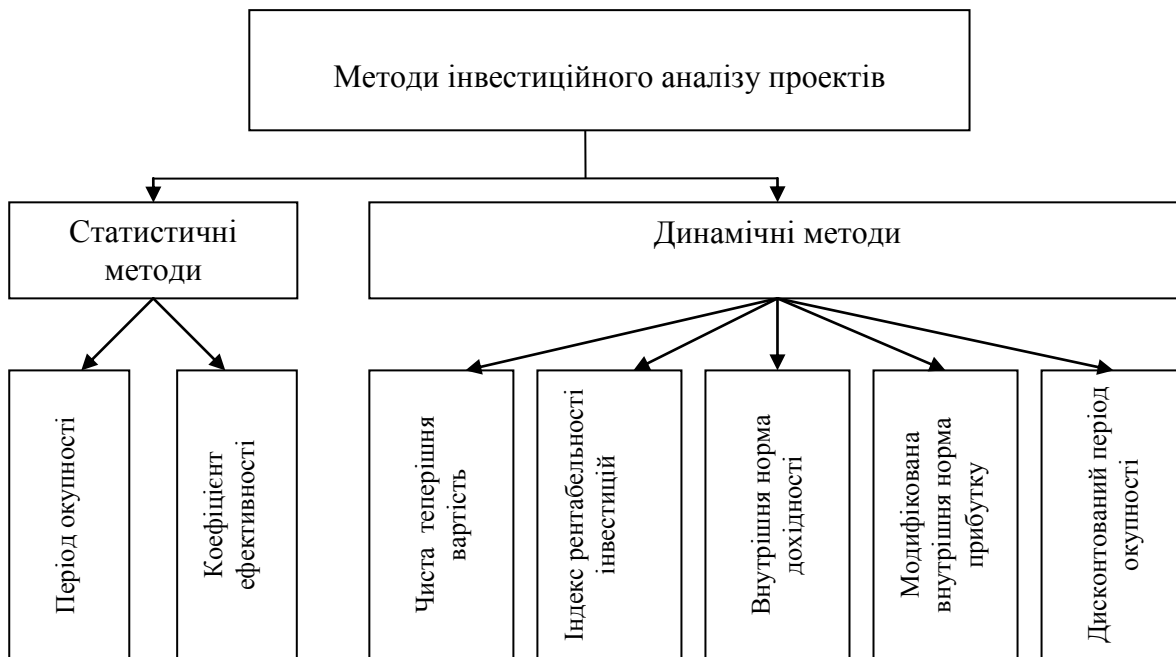

Рис. 1.6. Методи інвестиційного аналізу [161].

У практиці утвердилися розрахунки ефективності капіталовкладень, які здійснювалися переважно з виробничої точки зору, що мало відповідали вимогам, які ставилися фінансовими інвесторами, тобто використовувалися статистичні методи розрахунку вкладів, без урахування фактору часу, що має принципове значення для інвестора. Здебільшого розрахунки були орієнтовані на виявлення виробничого ефекту інвестицій, тобто зростання виробництва, зниження собівартості продукції у результаті освоєння інвестицій, фінансова ефективність яких при цьому відходила на другий план. У сучасній економічній ситуації для оцінки фінансової ефективності проекту доцільно використовувати так звані динамічні методи, засновані на дисконтуванні грошових потоків, що виникли у процесі реалізації проекту. Використання дисконтування дозволяє відобразити основний принцип – „завтрашні гроші дешевші сьогоднішніх” і передбачити можливість альтернативних вкладів за ставкою дисконту. Загальна схема всіх динамічних методів оцінки ефективності у принципі однакова і базується на прогнозуванні позитивних і негативних грошових потоків у запланованому періоді, а також зіставленні отриманого сальдо грошових

потоків, яке дисконтується за відповідною ставкою з інвестиційними витратами.

Міжнародна практика оцінювання ефективності інвестицій базується на тимчасовій вартості грошей і заснована на таких принципах: оцінка ефективності використання інвестованого капіталу здійснюється шляхом зіставлення грошового потоку, який формується в процесі реалізації інвестиційного проекту та поточної інвестиції; інвестиційний капітал, як і грошовий потік, зводиться до теперішнього часу або до визначеного року; процес дисконтування грошових інвестицій і фінансових потоків здійснюється за різними ставками дисконту, який визначається залежно від особливості інвестиційних проектів. При визначенні ставки дисконту враховується структура інвестицій і вартість окремих складових капіталу [9, с. 80-83].

Головним недоліком простих методів оцінки інвестицій є ігнорування факту нерівноцінності однакових сум надходжень і видатків, які відносяться до різного періоду часу. Урахування цього фактора має важливе значення для конкретної оцінки проектів, які пов'язані з довгостроковими вкладками капіталу. У результаті цього виділяють два головних положення: з точки зору продавця сума грошей, яку одержать сьогодні, більша тої, яка буде в майбутньому; з точки зору покупця сума платежів, які будуть здійснюватися в майбутньому, еквівалентні тій меншій сумі, яка виплачується сьогодні. При цьому слід врахувати такий факт, коли зміна вартості грошових сум відбувається не тільки у зв'язку з інфляцією.

Адекватна оцінка привабливості проекту, пов'язаного з вкладками капіталу, визначає ситуацію, коли майбутні надходження виправдовують сьогоднішні витрати. Оскільки приймати рішення потрібно сьогодні, всі показники майбутньої реалізації інвестиційного проекту мають бути відкореговані з урахуванням зниження вартості грошових ресурсів, які пов'язані з їх використанням і новими надходженнями. Практично таке узгодження полягає у зведенні всіх величин, які характеризують фінансову сторону реалізації проекту, у масштаб цін, відповідно до існуючих на сьогодні.

Операція такого перерахунку здійснюється за допомогою коефіцієнта дисконтування, який відображає зміну темпу зниження вартості грошових ресурсів упродовж певного часу, відповідно значення коефіцієнтів перерахунку завжди повинні бути менше одиниці. Коефіцієнт дисконтування ($K\delta$) містить три складові: I – темп інфляції, PP – мінімальна реальна норма прибутку, P – коефіцієнт, який враховує ступінь ризику проекту:

$$K\delta = I + PP + P \quad (1.1)$$

Мінімальною нормою прибутку, на яку може погодитися підприємець, є найменший гарантований рівень прибутковості. Більш точний розрахунок коефіцієнта дисконтування потребує урахування не тільки існуючого темпу інфляції (I), але і можливі його зміни впродовж життєвого циклу інвестиційного проекту.

Для діючих підприємств (суб'єктів господарювання), які освоюють інвестиції, в якості коефіцієнта дисконтування рекомендується використовувати середньозважену вартість основного капіталу, яка визначається на основі дивідендних, або відсоткових виплат. Методи дисконтування можуть бути віднесені до стандартних методів аналізу інвестиційних проектів, але найбільш поширеними є розрахунки показників чистої теперішньої вартості проекту і внутрішньої норми прибутку. Використання методів дисконтування чистих грошових потоків дозволяє більш конкретно, з урахуванням фактору часу, визначити термін окупності проекту.

Метод чистої теперішньої вартості розроблений на основі порівняння величини початкових інвестицій (IC) та загальної суми дисконтованих чистих грошових потоків протягом терміну прогнозування. Оскільки потік грошових ресурсів визначений згідно з часом, то він дисконтується за допомогою коефіцієнта r , який визначається інвестором самостійно виходячи з щорічного відсотка, який повертається і який він хоче або може отримати з інвестованого капіталу. При визначеній нормі дисконта можна визначити теперішню вартість всіх надходжень і видатків грошових ресурсів протягом економічного життя проекту, а також порівняти їх між собою. Результатом такого порівняння буде

позитивна або негативна величина, яка свідчить, чи задовольняє проект інвестора при даній нормі дисконта, чи ні.

Якщо прогнозується, що інвестиція (IC) буде працювати протягом n років, то річні прибутки будуть у розмірі CF_1, CF_2, \dots, CF_n . Теперішня вартість грошового потоку протягом економічного життя проекту (PV) та чиста теперішня вартість (NPV) відповідно розраховуються за формулами [89; 90, с. 305-306]:

$$PV = \sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+r)^k}, \quad (1.2)$$

$$NPV = \sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+r)^k} - IC, \quad (1.3)$$

Якщо розрахована в такий спосіб чиста теперішня вартість має позитивне значення, тобто $NPV > 0$, то це означає, що протягом свого економічного життя проект відшкодує початкові затрати, забезпечить прибуток згідно з даним коефіцієнтом r , отже, цей проект потрібно приймати. Негативна величина, тобто $NPV < 0$ показує, що дана норма прибутку не може бути забезпечена і проект є збитковим. При $NPV = 0$ проект тільки повертає затрати на його реалізацію, але не приносить прибутку. Проект з коефіцієнтом $NPV = 0$ має додатковий аргумент на свою користь, тобто у разі реалізації його зростуть обсяги виробництва, підприємство збільшить свої розміри, що розглядається як позитивна тенденція розвитку.

При прогнозуванні прибутків за роками необхідно враховувати всі види надходжень як виробничого, так і невиробничого характеру, пов'язані з проектом. Якщо на закінчення періоду реалізації проекту планується надходження коштів у вигляді ліквідаційної вартості обладнання або звільнення частини оборотних коштів, все це має бути враховано, як надходження певного періоду часу.

Якщо проект передбачає не одноразову інвестицію, а послідовне інвестування протягом m років, то формула для розрахунку NPV змінюється таким чином [160; 89, с. 306]:

$$NVP = \sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+r)^k} - \sum_{j=1}^m \frac{IC_j}{(1+i)^j}, \quad (1.4)$$

де i – прогнозований середній рівень інфляції.

Розрахунок за допомогою наведених формул є трудомістким процесом, тому для зручності використання цього та інших методів, які засновані на дисконтованих оцінках, розроблені спеціальні фінансові таблиці, в яких подано значення складних відсотків, дисконтуючих множників, дисконтного значення грошової одиниці залежно від часового інтервалу і значення ставки дисконтування. Необхідно відмітити, що показник NVP відображає прогнозовану оцінку зміни економічного потенціалу підприємства у разі прийняття проекту. Цей показник є адитивним у часовому аспекті, тобто NVP різних проектів можна сумувати, що є важливою властивістю, яка виділяє цей критерій з-поміж всіх інших і дозволяє використовувати його в якості основного аналізу оптимальності інвестиційного портфеля.

Індекс рентабельності проекту показує величину теперішнього грошового потоку, що припадає на одиницю запланованих початкових витрат і є наслідком методу чистої теперішньої вартості. Для розрахунку показника рентабельності проекту (*Profitability Index* – PI) використовується така формула [161]:

$$PI = \frac{PV}{IC} \text{ або } PI = \sum_k \frac{CF_k}{(1+r)^k} / IC \quad (1.5)$$

Очевидно, якщо величина критерію $PI > 1$, то теперішня вартість грошового потоку проекту перевищує початкові інвестиції, забезпечуючи цим самим наявність позитивної величини NVP ; при цьому норма рентабельності перевищує дану норму r , тобто проект потрібно приймати; при $PI < 1$, проект не забезпечує рівень рентабельності і його потрібно відхилити; якщо $PI = 1$, то інвестиції не приносять прибутку, тобто проект є не прибутковим і не збитковим.

На відміну від NVP індекс рентабельності є відносним показником. Через це він зручний при виборі одного з альтернативних проектів, які мають близькі або однакові NVP , або при комплектації портфелю інвестицій з максимальним сумарним значенням NVP . Недоліком показника індексу рентабельності є те,

що цей показник чутливий до масштабів проекту, він завжди забезпечує однозначну оцінку ефективності інвестицій, і проект з найвищим PI не завжди відповідає проекту з високим NVP . Другим стандартним методом оцінки ефективності інвестиційних проектів є внутрішня норма дохідності (IRR). Він передбачає визначення внутрішньої норми рентабельності проекту (*Internal rate of return*), тобто формується ставка дисконту, при якій значення чистого теперішнього доходу дорівнює нулю: $NVP = f_{Україна} = 0$.

Зміст розрахунку цього коефіцієнта при аналізі ефективності запланованих інвестицій полягає в наступному: IRR показує максимально можливий відносний рівень витрат, які можуть асоціюватися з даним проектом. IRR можна знайти з рівняння [98; 89, с. 306]:

$$NVP = \sum_{k=1}^n \frac{\tilde{N}F_k}{(1 + IRR)^k} - IC = 0 \quad (1.6)$$

Зміст розрахунку цього коефіцієнта у процесі аналізу ефективності запланованих інвестицій полягає в тому, що IRR показує максимально можливий відносний рівень витрат, які можуть асоціюватися з проектом. Економічний зміст цього показника передбачає ситуацію, коли підприємство може приймати будь-які рішення інвестиційного характеру, рівень рентабельності яких не нижчий норми дисконту. Саме з ним порівнюється показник IRR , який розрахований для конкретного проекту, при цьому між ними є наступний зв'язок: якщо $IRR > r$, то проект забезпечує позитивний NVP і доходність, а це є свідченням того, що проект потрібно приймати; якщо $IRR < r$, затрати перевищують доходи, і проект буде збитковим; у разі, коли $IRR = 0$, проект є і не прибутковим, і не збитковим.

Метод модифікованої внутрішньої норми прибутку (*Modified Internal Rate of Return*) є удосконаленою модифікацією методу внутрішньої ставки рентабельності. Недолік, притаманний для IRR стосовно оцінки проектів з неординарними грошовими потоками, може бути подоланий з допомогою аналогу IRR , який може використовуватися для будь-яких проектів - $MIRR$. $MIRR$ – ставка коефіцієнта дисконтування, яка врівноважує надходження і

витрати ресурсів проекту. Всі грошові потоки зводяться до майбутньої, кінцевої вартості доходів за середньозваженою ціною капіталу, сума зводиться до сформованої вартості за ставкою внутрішньої рентабельності; з теперішньої вартості прибутку віднімається теперішня вартість грошових витрат і вираховується реальна вартість проекту, яка збігається з реальною вартістю затрат. Метод дає більш правильну оцінку показника ставки реінвестування і усуває проблему чисельності ставки рентабельності [98].

$$\sum_{i=0}^n \frac{COF_i}{(1+r)^i} = \frac{\sum_{i=0}^n CIF_i (1+r)^{n-1}}{(1+MIRR)^n} \quad (1.7)$$

де COF_i – витрати грошових коштів у i -тому періоді;
 CIF_i – надходження грошових коштів у i -тому періоді;
 r – вартість джерела фінансування даного проекту;
 n – довго тривалість проекту.

Стосовно дисконтованого періоду окупності проекту (*Discounted Payback Period*), то деякі спеціалісти рекомендують при розрахунку показника періоду окупності інвестицій (*PP*) враховувати часовий аспект. У цьому разі в розрахунку використовуються грошові потоки, дисконтування за показником середньозваженої вартості капіталу. Таким чином, визначається момент, коли дисконтовані потоки прибутку дорівнюють дисконтованим витратам.

$$DPP = IC / \frac{\sum_{t=1}^n PV_t}{(1+r)^t} \quad (1.8)$$

Очевидно, що у разі дисконтування термін окупності збільшується [160]. Позитивними сторонами методу *DPP* є те, що він, як і критерій *PP*, дозволяє робити висновки про ліквідність і ризикованість проекту: чим менший термін окупності, тим менший ризик, і навпаки. Крім цього, критерій *DPP* враховує можливість реінвестування доходів і вартість грошей. Недоліком є те, що він не враховує вплив грошових надходжень за останні роки, не розрізняє накопичені грошові кошти і їх розподіл за роками, йому не властива адитивність.

Одним із статистичних методів є період окупності інвестиційного проекту (*Payback Period*). Це один з найбільш простих і широко

використовуваних методів у світовій практиці, який не передбачає упорядкування грошових потоків у часовому просторі і полягає у визначенні кількості років, які необхідні для повного повернення початкових витрат, тобто визначає момент, коли витрати будуть рівні доходам. Для реалізації вибираються проекти з найменшим періодом окупності. Алгоритм розрахунку періоду окупності (PP) залежить від рівномірного розподілу прогнозованих доходів від інвестицій, якщо прибуток розподілений рівномірно за роками, то термін окупності розраховується як ділення одночасних витрат на величину річного прибутку, який був ними обумовлений. При отриманні дробового числа воно заокруглюється в сторону збільшення до цілого. Якщо прибуток розподілений рівномірно, тоді період окупності підраховується прямим підрахунком років, протягом яких інвестиція буде погашеною. Загальна формула розрахунку показника PP має такий вигляд:

$$PP = n, \text{ при якому } CF_t > IC, \quad (1.9)$$

де: CF_t - чистий дохід, IC – грошові витрати.

Показник періоду окупності інвестицій є простим у розрахунках, але має ряд недоліків, які необхідно враховувати у процесі аналізу: він ігнорує грошові надходження після закінчення періоду окупності проекту; оскільки цей метод базується на недисконтованих оцінках, то він не розрізняє проекти з однаковою сумою доходів, але різним розподіленням їх за роками. Однак цей метод дозволяє робити висновки щодо ліквідності і ризикованості проекту, оскільки тривала окупність означає тривалу іммобілізацію коштів і підвищену ризикованість проекту.

Метод є доцільним у тому разі, коли керівництво підприємства зосереджено на вирішенні проблеми ліквідності, а не рентабельності проекту, і головною його метою є те, щоб інвестиції окупилися якнайшвидше. Також метод є виправданим, коли проект має високий ступінь ризику, тому чим коротший період окупності, тим менш ризиковим є проект.

Іншим статистичним методом дослідження є коефіцієнт ефективності інвестицій (*Accounting Rate of Return*) [96, с. 30-36]. При використанні цього методу середній за період життя проекту чистий бухгалтерський прибуток порівнюється з середніми інвестиціями в проект. Метод простий для розуміння і включає нескладні розрахунки, завдяки чому може бути використаний для швидкого аналізу проектів. Відчутним недоліком є те, що ігнорується нематеріальний характер деяких видів витрат і пов'язані з цим ухилення від податків; крім того, прибутки від ліквідації старих активів замінюються новими. Метод не дає можливості робити висновки про переваги одного з проектів, які мають однаково виражену в грошах норму прибутку, але різні величини середніх інвестицій.

$$ARR = \frac{P_b}{IC} , \quad (1.10)$$

де: P_b – чистий бухгалтерський дохід від проекту, IC – інвестиції.

Серед простих методів визначення доцільності інвестування у проект використовують два вказані вище методи. Їх загальним недоліком є те, що при розрахунку кожного з показників не враховується ні фактор часу, ні прибуток, а також обсяг інвестованих ресурсів не зводиться до реальної вартості. Відповідно у процесі розрахунку порівнюються не порівнювані величини, такі, як сума інвестицій теперішньої вартості та сума прибутку майбутньої вартості. Другим недоліком є те, що показником повернення інвестованого капіталу є тільки прибуток, і на практиці інвестиції повертаються у вигляді грошового потоку, який складається з чистого прибутку та амортизаційних відрахувань.

Отже, можна зробити висновок, що оцінка ефективності інвестицій тільки на основі прибутку суттєво викривляє результати розрахунків, тобто штучно занижує коефіцієнт ефективності і підвищує період окупності проекту. Ще один недолік статистичних методів полягає в тому, що показники, які розглядаються, дозволяють отримати тільки односторонню оцінку

ефективності інвестиційного проекту, оскільки обидва вони використовують однакові вихідні дані, а саме: суму прибутку і суму інвестицій.

У процесі планування і реалізації інвестиційної діяльності велике значення має попередній економічний аналіз, який здійснюється на стадії розроблення інвестиційних проектів і сприяє прийняттю розумних і обґрунтованих управлінських рішень. Головним напрямом попереднього аналізу є визначення показників можливої економічної ефективності інвестицій, тобто віддачі капіталовкладень, передбачених проектом. Під довгостроковими інвестиціями в основні засоби розуміються витрати на створення і формування основних ресурсів. Капіталовкладення можуть здійснюватися у формі капітального будівництва та придбання об'єктів основних засобів.

Аналіз інвестиційних проектів робиться на основі того, що кожний проект прийнято пов'язувати з грошовим потоком. Найчастіше аналіз ведеться за роки, передбачається, що всі надходження здійснюються наприкінці року.

Показники, які використовуються при аналізі ефективності інвестицій, поділяють на ті, які базуються на дисконтованих оцінках, і ті, які базуються на облікових оцінках. При оцінці ефективності капіталовкладень необхідно обов'язково враховувати вплив інфляції.

Показники чистої теперішньої вартості характеризують сучасну величину ефекту від майбутньої реалізації проекту. На відміну від цього показника, індекс рентабельності є відносним і характеризує рівень доходів на одиницю витрат, тобто ефективність інвестицій. Внутрішня норма дохідності інвестицій відображає максимально можливий відносний рівень витрат для реалізації проекту. Період окупності – один з найпростіших і поширених методів, який не передбачає впорядкованості грошових надходжень по часу. Його доцільно використовувати за умови, коли передбачено ліквідність, а не прибутковість проекту, або коли інвестиції мають високий ступінь ризику. Також при оцінці інвестицій необхідно враховувати вплив фактора інфляції.

У нинішній ситуації проблема аналізу капіталовкладень може бути непростю. Дослідження зарубіжних науковців і практики прийняття інвестиційних рішень засвідчують, що переважна більшість компаній розраховує кілька критеріїв ефективності і використовує отримані кількісні оцінки не як привід до дій, а як інформацію до роздумів.

Активізація світових глобалізаційних процесів, розширення міжрегіонального співробітництва спричинили підвищення ролі регіону у зовнішньоекономічній діяльності залежно від його специфіки та місця у загальній структурі держави в цілому. Суб'єкти господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, органи влади, які регулюють процес зовнішньоекономічних відносин і транскордонного співробітництва як з боку держави, так і з боку місцевих органів та громадськості, формують регіональну зовнішньоекономічну структуру. При цьому транскордонне співробітництво як пріоритетний напрям забезпечення міжрегіональної співпраці сприяє комплексному економіко-соціальному й екологічному розвитку прикордонних територій, формуванню і реалізації суб'єктами господарювання спільних проектів і програм з ефективним використанням і задіянням природно-ресурсного, демографічного, виробничого і науково-технічного потенціалу. Вигоди від транскордонного співробітництва з кожним роком стають більш значимими для економіки прикордонних регіонів.

Водночас сферу зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва слід розглядати як сукупність економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших взаємозв'язків (як правило, у вигляді конкретних проектів та програм) як на регіональному, так і місцевому рівнях, з метою здійснення спільних інтересів суб'єктів господарювання та територіальних громад прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн. При цьому зазначене співробітництво забезпечує сприяння у таких напрямках, як політичний діалог та реформи, вдосконалення законодавства, верховенство права, якісне державне та регіональне управління, сталий розвиток, охорона довкілля, соціальна політика, захист прав і свобод

людини. Позитивним наслідком такої співпраці для нашої держави є підписання Плану дій Україна-ЄС, яким окреслено певні напрями розвитку співпраці, а також розроблення нового Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП), що сприятиме розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва між країнами-членами ЄС та Україною з метою реалізації спільних інвестиційних проектів, програм та забезпечення інтегрованого і сталого розвитку.

Узагальнені теоретико-методичні положення і принципи дослідження процесу реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів транскордонного співробітництва знаходять своє тактичне втілення в методології, методиці та методах досліджень. Процес дослідження привабливості інвестиційних проектів у сфері транскордонного співробітництва вимагає застосування адекватних методів його пізнання. При цьому фундаментальним принципом пізнання явищ і процесів досліджуваної проблематики є системний підхід до оцінки й аналізу багатогранності проектів, зокрема використання комплексного, технічного, фінансового, економічного, інституційного та екологічного методів.

В умовах поглиблення ринкових відносин можливості інвестування зростають, однак обсяг фінансових інвестиційних ресурсів, доступних для будь-якого підприємства обмежений. У цій ситуації особливої актуальності набуває оптимізація бюджету капіталовкладень, однак цей процес часто пов'язаний з фактором ризику, коли підприємство стикається з проблемою вибору можливих альтернативних інвестиційних проектів. Виникає необхідність їх порівняння з метою визначення найбільш привабливого проекту за певними критеріями.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕГІОНУ

2.1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання Закарпатської області

Сучасні тенденції у сфері зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва підтверджують їх важливість у комплексному підході до забезпечення сталого соціально-економічного й екологічного розвитку прикордонних регіонів України. Закарпатська область як прикордонний регіон знаходиться на крайньому заході України. На північному сході, сході, і південному сході межує зі Львівською та Івано-Франківською областями, а на північному заході, заході і півдні кордони області збігаються з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км. У регіоні є 19 пунктів перетину кордону сусідніх держав [170, с. 19]. Унікальне геополітичне розташування області на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, зокрема у сфері реалізації суб'єктами господарювання спільних проектів і програм транскордонної співпраці, підвищує значення регіону в інтеграції України в європейські структури.

Прикордонні регіони відіграють специфічну роль у реалізації провідних тенденцій світового розвитку, а саме в зовнішньоекономічній діяльності, в тому числі в лібералізації зовнішньої торгівлі та різкому збільшенні прикордонного товарообігу, активізації міждержавного переміщення населення. Прикордонні регіони – це території, на яких проживають спільноти людей, тісно пов'язаних різнобічними стосунками,

але розділених кордонами. Незалежно від політичних систем країн, до яких належать ці спільноти, суміжні території стикаються з ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними і законодавчими проблемами [7, с. 319, 320]. Отже, основний принцип співробітництва цих територій полягає в тому, щоб створювати у прикордонних зонах такі зв'язки, передусім між суб'єктами господарювання, і договірні відносини, які б уможливили спільний пошук рішень, а отже, й взаємовигідне розв'язання наболілих проблем.

Зовнішня торгівля товарами та послугами займає важливе місце у зовнішньоекономічній діяльності області та характеризується тенденцією до зростання. Проблемними питаннями у сфері зовнішньої торгівлі залишається випуск місцевими виробниками продукції з низькою часткою доданої вартості, оновлення основних засобів підприємств та залежність від імпорту енергоносіїв. У напрямі поживлення зовнішньої торгівлі в Закарпатській області проводяться роботи щодо [129]:

- залучення іноземного капіталу в розвиток експортного виробництва;
- спеціалізації виробництва в характерних для регіону провідних видах економічної діяльності: машинобудуванні, легкій, хімічній, меблевій, аграрній та деревообробній промисловості;
- створення умов для утворення у зовнішній торгівлі позитивного сальдо та нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції шляхом використання енергозберігаючих, ефективних новітніх технологій;
- ефективного використання сировинних ресурсів області, які є предметом експорту;
- збільшення в структурі імпорту частки товарів прогресивного обладнання та машин і зменшення продукції, що може вироблятися на вітчизняних підприємствах;
- активного просування продукції підприємств області на зовнішні ринки, а також пошук нових ринків збуту вітчизняних товарів;

- нарощування обсягів експорту продукції шляхом збільшення частки товарів з високим ступенем переробки.

У результаті такої діяльності можна спостерігати тенденцію до зростання обсягів експорту-імпорту товарів та послуг за період 2011-2013 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зовнішня торгівля товарами і послугами Закарпатської області*

(млн. дол. США)

роки показник	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт	1205,0	1465,1	1450,6	1580,8	1583,8
Імпорт	1388,3	2040,6	2048,5	2099,6	1767,7
Сальдо	-183,3	-575,5	-597,9	-518,8	-183,9

* Сформовано на основі джерел: [33; див. Додаток А].

Аналіз показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами у Закарпатській області (табл. 2.1) свідчить, що експорт товарів і послуг у 2014 р. становив 1583,8 млн. дол. США, що показує практично незмінне становище порівняно із 2013 р., різниця ж між вказаними роками становить 3,0 млн. дол. США. Щодо імпорту ситуація протилежна. За 2014 р. спостерігалось скорочення імпортової складової порівняно з 2013 р., майже 16,0 %, або на 331,9 млн. дол. США). При цьому спостерігається від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу Закарпатської області, яке обумовлене від'ємним сальдо зовнішньої торгівлі товарами. За 2014 р. воно становило – 183,9 млн. дол. США (у 2010 р. – 192,0 млн. дол. США), в той час коли сальдо зовнішньої торгівлі послугами у 2014 р. становило 167,8 млн. дол. США, яке зросло порівняно з 2010 р. у 19,2 рази.

В цілому експорт товарів та послуг Закарпатської області (рис. 2.1) до країн СНД становив 189,7 млн. дол. США, однак порівняно з 2013 р. знизився на 26,0 %, а з 2010 р. зріс на 66,0 %; до країн Європи – 1348,3 млн. дол. США,

збільшився відносно 2013 р. на 4,4 %, порівняно з 2010 р. зріс на 29,0 % (див. Додаток А).

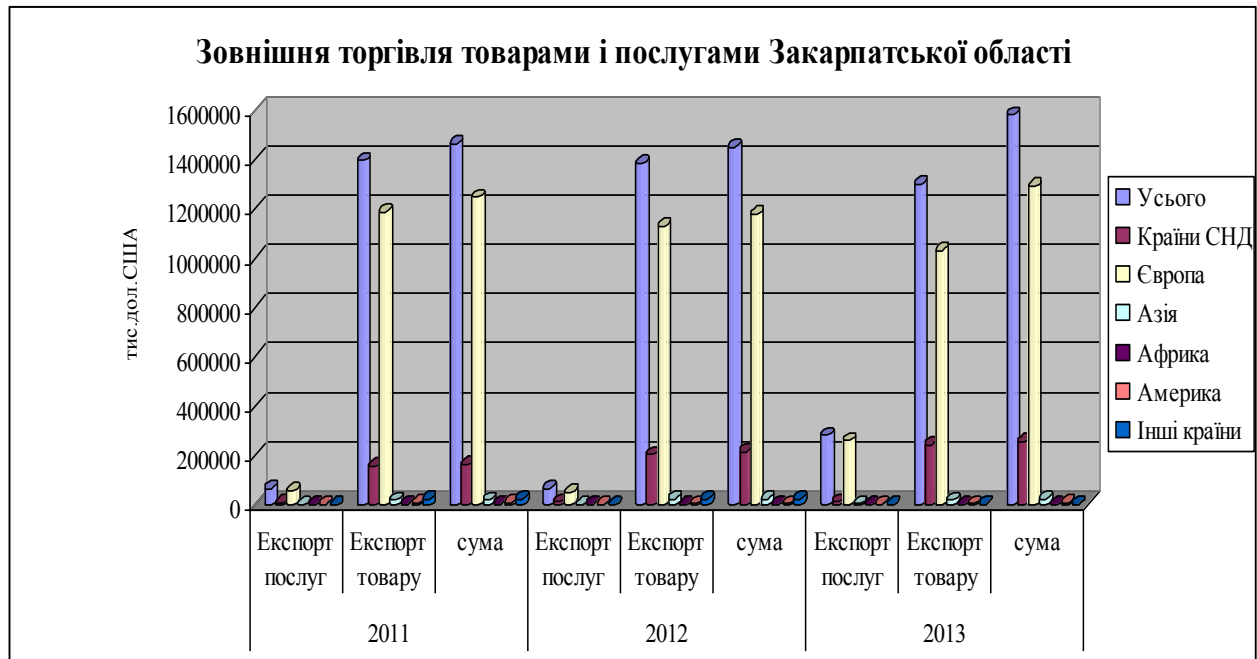

Рис. 2.1. Зовнішня торгівля товарами і послугами Закарпатської області [33].

Обсяг імпорту товарів та послуг до країн СНД становив 478,6 тис. дол. США та проти 2013 р. знизився на 28,0 %, порівняно з 2010 р. зріс у 3,3 рази. До європейських країн – 790,5 млн. дол. США та впав на 13,0 % порівняно з 2013 р. та на 12,0 % порівняно з 2010 р. Як і по Україні в цілому, в Закарпатській області вагому частину в зовнішній торгівлі займають товари. Так, у 2013 р. частка товарів у загальному експорті області сягала 82,2 %, імпорту – 98,2 %.

Експорт товарів у 2013 р. становив 1,3 млрд. дол. США, однак зменшився на 6,1 % порівняно з обсягом експорту у 2012 р. щодо 2010 р. відмічено зростання на 12,4 % (рис. 2.2). У 2014 р. експорт товарами дещо покращився порівняно з попереднім роком і становив 1382,8 млн. дол., імпорт зменшився і сягнув рівня 1734,6 млн. дол. США.

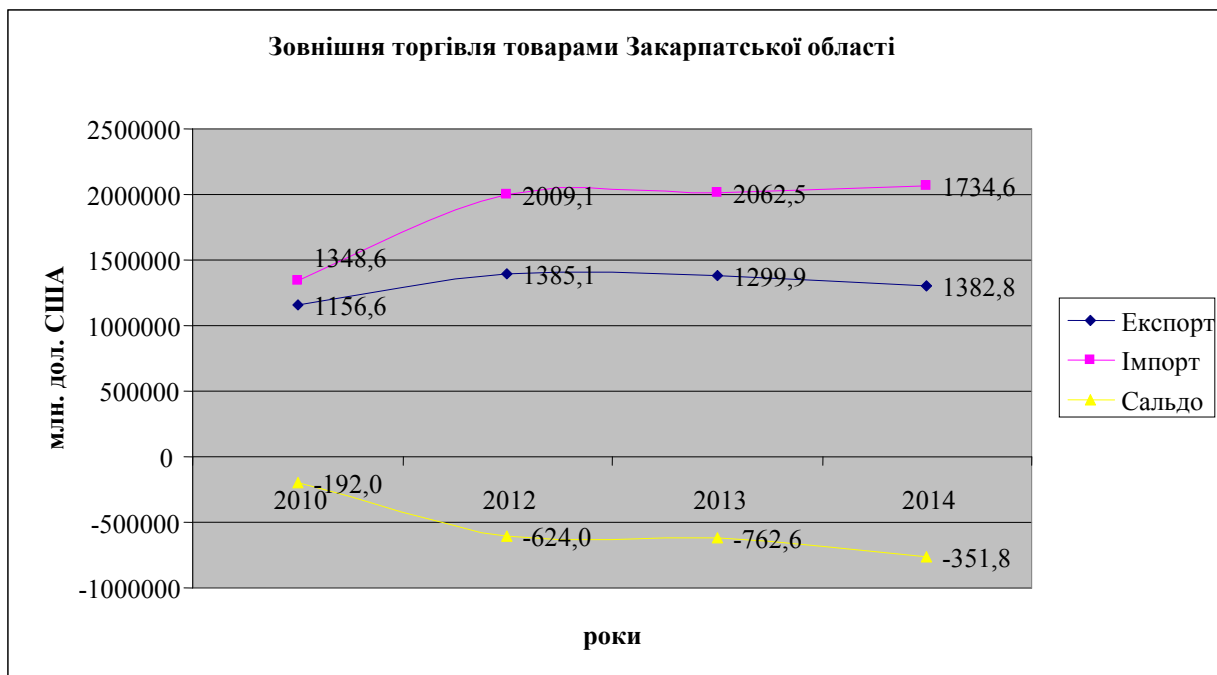

Рис 2.2. Зовнішня торгівля товарами Закарпатської області [170, с. 200-201; 33].

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами як у 2013, так і 2012 рр. було від'ємним і становило відповідно 762,5 і 624,0 млн. дол. США (табл. 2.2). У 2014 р. сальдо торгівельного балансу зберегло від'ємні показники хоч і зменшилось порівняно до попередніх років.

Таблица 2.2

Зовнішня торгівля товарами Закарпатської області*

(млн. дол. США)

роки показник	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт	1156,6	1397,2	1385,1	1299,9	1382,8
Імпорт	1348,6	1997,8	2009,1	2062,5	1734,6
Сальдо	-192,0	-600,6	-624,0	-762,6	-351,8

* Джерело: [170, с. 194-195; 33].

На формування від'ємного сальдо у 2014 р. вплинули окремі групи товарів, зокрема: мінеральні продукти (-475,8 млн. дол. США), полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (-110,8 млн. дол. США), маса деревини або інших волокнистих матеріалів (-17,4 млн. дол. США), вироби з каменю,

гіпсу, цементу, кераміки, скла (-16,0 млн. дол. США), недорогоцінні метали та вироби з них (-41,0 млн. дол. США), транспортні засоби та шляхове обладнання (-60,8 млн. дол. США), прилади та апарати оптичні, фотографічні (-8,2 млн. дол. США) та інші (див. Додаток Б).

Протягом останніх років основні позиції експорту Закарпатської області залишаються незмінними, серед експортованих товарів переважають машини, обладнання, механізми та електротехнічне обладнання, яке вивезене у 2014 р. на суму 883,2 млн. дол. США (63,9 % до загального обсягу), що становило 106,6 % щодо показників 2013 р., а також текстильні матеріали та текстильні вироби 132,0 млн. дол. США (9,5 %) – 111,1 % експорту 2013 р. (див. Додаток В).

Основними торговельними партнерами Закарпатської області є країни Європи, зокрема Європейського Союзу, та країни СНД. У 2014 р. порівняно з 2013 р. частка країн Європи в експорті товарів збільшилась на 5 в.п. (відсоткових пункта) і становила 84,7 %, а країн СНД, навпаки, впала на 5 в. п. та становила 13,1 % (див. Додаток Д).

Стосовно географічної структури імпорту, то до країн Європи (44,1 %) і СНД (27,3 %) під'єдналися ще країни Азії (21,2 %). Основними країнами-партнерами Закарпатської області, з яких здійснювалися найвагоміші імпорتنі надходження товарів, у 2014 р. були: Білорусь – 19,5 % (2013 р. – 20,4 %, 2012 р. – 12,7 %), Російська Федерація – 7,6 % (2013 р. – 11,5 %, 2012 р. – 8,2 %), Німеччина – 11,3 % (2013 р. – 10,0 %, 2012 р. – 10,1 %), Чехія – 6,3 % (2013 р. – 8,7 %, 2012 – 10,6 %), Китай – 10,7 % (2013 р. – 8,7 %, 2012 р. – 12,4 %), Угорщина – 8,9 % (2013 р. – 7,2 %, 2012 р. – 7,8 %), та інші (див. Додаток Е). У структурі імпорту 2014 р. переважають машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 39,5 % до загального обсягу та 96,1 % порівняно з 2013 р., мінеральні продукти, основними товарами серед яких є палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки, відповідно 27,6 % та 72,3 %, Текстильні матеріали та текстильні вироби, 7,3 та 107,3 % відповідно (див. Додаток Ж).

Закарпатська область у 2014 р., як і в попередніх роках, зовнішньоторговельні операції у сфері послуг здійснювала з переважанням саме експорту, що сприяло створенню позитивного сальдо, яке і в попередні роки мало позитивне значення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Зовнішня торгівля послугами Закарпатської області*

(млн. дол. США)

показник \ роки	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт послуг	48,4	67,7	65,5	280,9	201,0
Імпорт послуг	39,7	42,7	39,4	37,2	33,2
Сальдо	8,7	25,0	26,1	243,7	167,8

* Джерело: [170, с. 202-203; 33].

Зовнішньоторговельне сальдо за період 2010-2013 рр. зросло у 27,9 рази а у 2014 р. становило 167,8 млн. дол. США. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами у динаміці відображає рис. 2.3.

Сальдо зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області

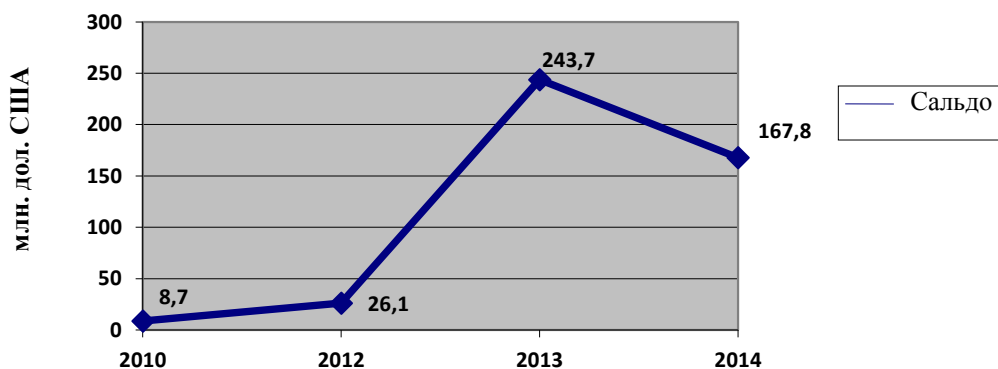

Рис 2.3. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області [170, с. 200-201; 33].

Експорт послуг Закарпатської області у 2014 р. становив 201,0 млн. дол. США, а у 2013 р. становив 280,9 млн. дол. США, або ж 428,8 % до показника 2012 р. Таке стрімке зростання у 2013 р. пов'язано із змінами у Класифікації зовнішньоекономічних послуг, зокрема за новою методологією статистики

зовнішньої торгівлі послугами України у 2013 р. запроваджено облік послуг з переробки давальницької сировини (рис. 2.4).

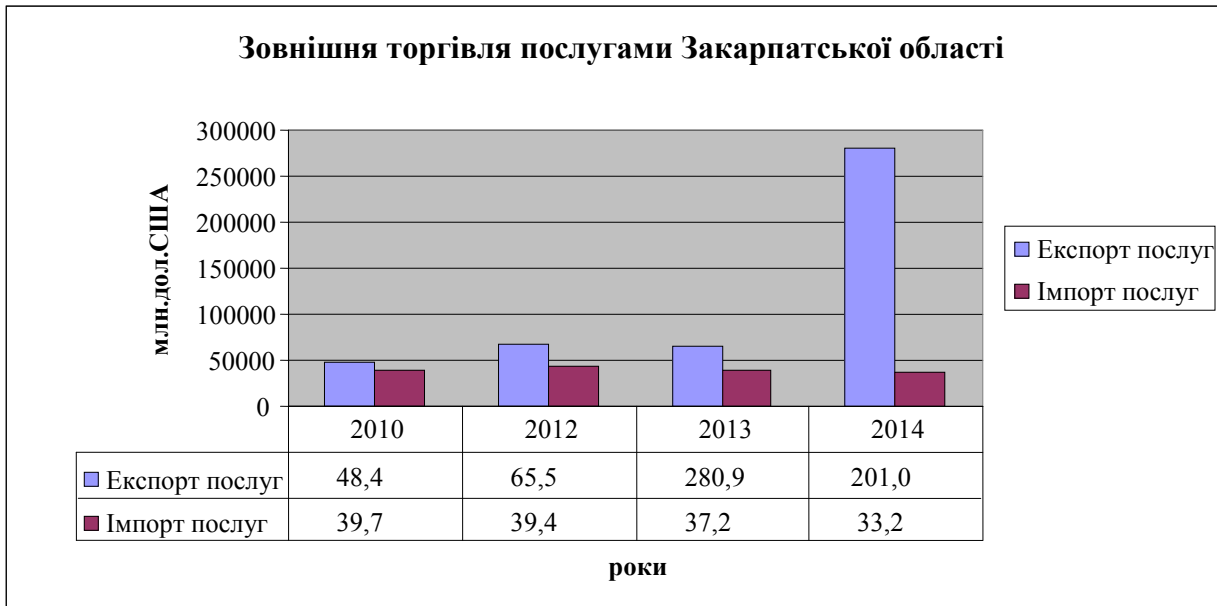

Рис. 2.4. Зовнішня торгівля послугами Закарпатської області за період 2010-2014 рр. [170, с. 200-201; 33].

Основна частина підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, надають послуги з переробки матеріальних ресурсів, які до цього не обліковувалися. Цей факт безпосередньо вплинув на формування позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами, оскільки 77,9 % (табл. 2.4) загального експорту послуг припадають на обробну промисловість, надходження від яких становило 218,9 млн. дол. США, також до основної позиції структури експорту послуг можна віднести послуги транспорту і зв'язку, які займають друге місце і становлять 19,2 % загального обсягу.

Основними торговельними партнерами Закарпатської області є країни Євросоюзу та СНД. Але при цьому частка країн СНД в експорті послуг значно скоротилася. Якщо у 2012 р. вона становила 17,4 % до загального обсягу, то у 2013 р. – 4,2 %, а частка країн ЄС відповідно 75,7 % та 92,6 %. За період 2010-2013 рр. експорт послуг у Закарпатській області зріс у 5,8 разу.

Структура експорту послуг Закарпатської області*

Види послуг	2010		2011		2012		2013**	
	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу
Усього								
в тому числі послуги:	48402,2	100	67651,2	100	65493,8	100	280861,3	100
в оборонній промисловості	7873,4	16,3	5975,2	8,8	5934,0	9,1	218915,5	77,9
пов'язані з будівництвом	-	-	440,3	0,7	435,6	0,7	60,7	0,1
пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею ТЗ; послуги з ремонту	2942,2	6,1	1313,7	1,9	22,3	0,0	727,0	0,2
готелів і ресторанів, туризм	666,2	1,4	887,8	1,3	1298,1	2,0	3728,2	1,3
транспорту та зв'язку	33873,3	70,0	54919,1	81,2	54036,6	82,5	54026,4	19,2
пов'язані з фінансовою діяльністю	380,9	0,8	-	-	11,4	0,0	69,8	0,1
ділові послуги	1066,4	2,2	2560,1	3,8	2375,2	3,6	3333,7	1,2
у сфері освіти					45,3	0,1	-	-
пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	1376,3	2,8	1494,2	2,2	1328,5	2,0	-	-
колективні, громадські та особисті послуги	-	-	-	-	6,9	0,0	-	-

* Джерело: [170, с.192-193; 33].

** У зв'язку з конфіденційністю інформації відповідно до Закону України "Про державну статистику" дані за 2014 р. за відміченими видами послуг у статщорічнику відсутні.

Найвищою є частка експорту послуг (2013 р.) у сфері обробної промисловості (77,9 %), на другому місці сфера транспорту та зв'язку (19,2 %). Найменшою є частка сфери будівництва і фінансової діяльності. Взагалі не надавалися послуги у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги, а також колективні, громадські та особисті послуги. Аналогічною була ситуація в аналізованому періоді, у всіх основних сферах з надання експортних послуг. Географічна структура експорту послуг Закарпатської області за 2014 р. відображена на рис. 2.5

Рис. 2.5. Географічна структура експорту послуг Закарпатської області за 2013 р. [170, с. 202; 33].

Найбільша частка експорту серед країн-членів ЄС, які межують із Закарпатською областю, припадає на Угорщину – 23,6 % у 2014 р., 44,5 % до загального обсягу у 2013 р., що на 33 в.п. (відсоткових пункта) вище ніж у 2012 р. (11,5 %), а також Австрію – 22,2 % у 2014 р., 16,0 % у 2013 р. (див. Додаток 3). Серед основних торговельних партнерів Закарпатської області у сфері з надання експортних послуг у 2013 р. були Австрія (22,2 %), Німеччина (12,3 %), Італія (7,9 %), Велика Британія (2,2 %), Російська Федерація (2,9 %) та інші. У структурі імпорту послуг переважають транспортні (53,2 %), ділові послуги (20,0 %), послуги готелів та ресторанів (13,3 %) та інші (табл. 2.5).

Значна частка імпорту послуг у 2013 та 2014 рр. надавалася з країн: Італія, Німеччина, Словенія, Польща, Румунія. Зменшилася частка послуг з Російської Федерації, Великої Британії, Словаччини, Угорщини, Чехії (див. Додаток К).

Структура імпорту послуг Закарпатської області*

Види послуг	2010		2011		2012		2013**	
	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу	тис. дол. США	% до загального обсягу
Усього								
в тому числі послуги:	39671,3	100	42675,4	100	39409,9	100	37187,3	100
в оборонній промисловості	2676,8	6,7	8215,6	19,3	1402,2	3,6	-	-
пов'язані з будівництвом	-	-	10,0	0,0	440,4	1,1	147,5	0,4
пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею ТЗ; послуги з ремонту	141,4	0,3	42,2	0,1	11,2	0,0	982,2	2,6
готелів і ресторанів	1953,5	4,9	4473,0	10,5	8060,9	20,5	4945,2	13,3
транспорту та зв'язку	12017,2	30,4	18860,6	44,2	18635,2	47,3	19776,8	53,2
пов'язані з фінансовою діяльністю	2650,7	6,7	3789,7	8,9	3084,2	7,8	2691,0	7,2
ділові послуги	19652,9	49,5	6507,3	15,2	76787,2	19,5	7418,3	20,0
роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	-	-	-	-	-	-	1226,0	3,3
пов'язані з державним управлінням	-	-	-	-	53,2	0,1	0,3	0,0
у сфері освіти	-	-	-	-	45,4	0,1	-	-

*Джерело: [33].

** У зв'язку з конфіденційністю інформації відповідно до Закону України "Про державну статистику" дані за 2014 р. за відміченими видами послуг у статщорічнику відсутні.

У зовнішньоекономічній діяльності як України, так і її регіонів важлива роль відводиться прямим іноземним інвестиціям як внескам нерезидентів до статутного фонду підприємства-резидента, що забезпечить права власності нерезидентів на придбані майно, майнові комплекси, або на акції, облігації та інші цінні папери, що становлять не менше 10 % вартості статутного фонду підприємства-резидента, а також інвестиції, отримані у результаті укладання договорів між суб'єктами господарювання про спільну інвестиційну діяльність.

Основними напрямками інвестиційної діяльності Закарпатської області відповідно до Програми формування позитивного міжнародного інвестиційного

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва
іміджу та залучення іноземних інвестицій у Закарпатську область на 2011-2015 роки є [135]: створення привабливих умов для роботи іноземних інвесторів та збільшення прибутковості і мінімізація ризиків господарюючих суб'єктів в інтересах стабільного соціально-економічного розвитку регіону.

До основних факторів привабливості залучення іноземних інвесторів можна віднести: рівень економічного розвитку; обсяги зовнішньоекономічної діяльності та розвитку банківської сфери; людські ресурси, з урахуванням їх освітнього рівня; ступінь можливого втручання державних органів у роботу підприємств. У ході реалізації Програми в період 2011-2015 рр. здійснювалися та плануються різні заходи, серед яких можна виокремити:

- підвищення ефективності системи управління процесами іноземного інвестування на регіональному рівні;
- популяризацію Закарпатської області та України на міжнародному рівні;
- створення позитивного іміджу та підвищення інвестиційної привабливості Закарпатської області;
- інформаційне забезпечення процесу залучення іноземних інвестицій;
- участь у заходах щодо популяризації інвестиційно-економічного потенціалу Закарпатської області;
- підтримку реалізації інвестиційних проектів, що мають суттєвий вплив на соціально-економічне становище області, шляхом розроблення стратегічно важливих для соціально-економічного розвитку інвестиційних проектів.

Аналіз стану економіки Закарпатської області впродовж останніх років свідчить, що одним з дієвих видів зовнішньоекономічної діяльності з метою забезпечення підвищення рівня розвитку продуктивних сил регіону є залучення інвестиційних ресурсів (рис. 2.6).

Протягом 1994-2012 рр. в економіку області залучено близько 407,2 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій. Станом на 01.01.2013 р. на одну особу в Закарпатській області припадало 325,8 дол. США, при цьому область зайняла 17 місце при 1199,3 дол. США на одну особу по Україні в цілому, в 2013 р. обсяг

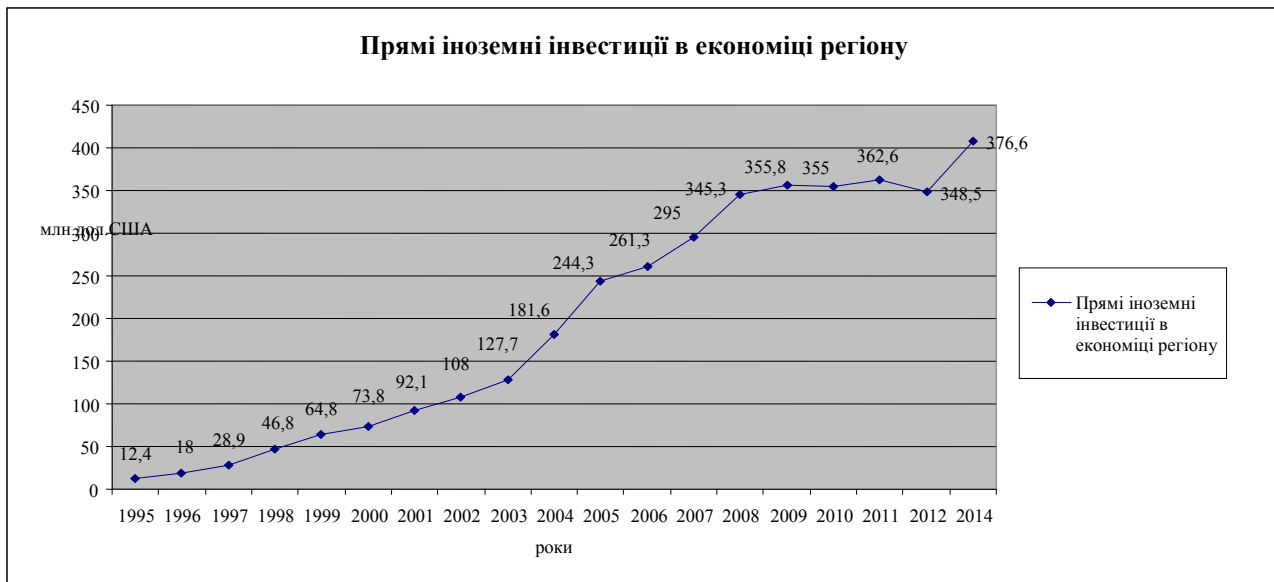

Рис. 2.6. Прямі іноземні інвестиції в економіку Закарпатської області [33].

інвестицій на одну особу по області зріс на 31,3 дол. США і становив 357,1 дол. США (табл. 2.6). Це ж стосується і 2014 р., де обсяг залучених іноземних інвестицій становив 376,6 дол. США.

Таблиця 2.6

Обсяг іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу по містах і районах

місто / район	Іноземні інвестиції, дол. США			
	2010	2011	2012	2013**
Усього по області	293,1	279,6	325,8	357,1
м. Ужгород	453,6	430,9	459,5	539,1
м. Берегово	1239,9	1234,5	1192,4	853,3
м. Мукачево	594,1	684,5	767,3	785,2
м. Хуст	252,3	248,9	248,6	253,0
м. Чоп	1667,9	1626,4	1907,5	1862,0
Берегівський	89,9	73,9	51,8	55,4
Великобerezнянський	690,3	816,7	829,3	832,5
Виноградівський	190,7	171,1	218,8	244,4
Воловецький	71,4	73,8	74,4	75,7
Іршавський	67,4	64,8	65,6	38,2
Міжгірський	107,2	104,7	107,0	4,7
Мукачівський	167,6	229,9	234,6	240,8
Перечинський	175,0	167,2	168,0	153,5
Рахівський	336,0	45,0	46,1	45,5
Свалявський	359,4	353,3	406,4	431,2
Тячівський	36,9	30,5	30,7	28,4
Ужгородський	1024,5	1040,9	1573,1	2140,1
Хустський	24,9	23,2	28,9	32,7

*Джерело: [59;37].

**Статистичні дані за 2014 р. відсутні.

Найвищий показник обсягу інвестицій у розрахунку на одну особу в 2013 р. в Ужгородському районі, м. Чоп, Великоберезнянському районі, м. Ужгороді та м. Мукачево.

У 2013 р. обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку області порівняно з минулим роком зросли на 40,2 млн. дол. США і становили 447,4 млн. дол. США (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку області
за видами економічної діяльності***

Вид економічної діяльності	Обсяги прямих іноземних інвестицій (тис. дол. США)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	363702,2	364353,5	348467,0	407232,9	447388,8	437540,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2438,0	2653,0	2005,6	2692,0	5144,9	3157,0
Промисловість, з них:	300614,5	294595,3	252140,5	302710,4	333955,8	339851,0
добувна промисловість	1146,3	1159,6	1168,8	1404,1	1636,7	1248,0
переробна промисловість	293700,2	287253,9	250192,1	300318,5	330037,2	336307,0
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	5768,0	6181,8	779,6	987,8	2281,9	-
Будівництво	2701,8	2649,9	2358,0	2758,6	4159,2	1938,3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	10483,4	10012,6	15670,0	16143,5	27102,4	-
Діяльність готелів та ресторанів	9296,9	9258,3	16899,4	17082,0	19267,3	-
Діяльність транспорту та зв'язку	18252,2	24445,8	28922,3	29983,9	29520,5	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	247,4	240,6	741,8	143,9	206,2	217,5
Інші види діяльності	19668,0	20498,0	29729,4	35718,6	28032,5	-

*Джерело: [59, с. 13-16; 37; 171, с. 194].

За період 2009-2013 рр. (табл. 2.7) спостерігається тенденція до зростання надходжень у загальному обсязі інвестицій, хоча у 2014 р. відмічено незначне скорочення обсягів іноземних інвестицій стосовно попереднього року, яке становило всього 2,2 %, або на 9,9 тис. дол. США. Обсяги прямих іноземних

інвестицій в економіку області у 2014 р. порівняно з 2009 р. зросли на 73,8 млн. дол. США, або у 1,2 рази. Найбільші обсяги інвестицій, спрямованих на розвиток промисловості області відмічено у 2014 р. Вони становили 3339,8 млн. дол. США, а найнижчим цей показник був у 2011 р. – 252,1 млн. дол. США (за аналізований період). Незначна частка з них освоюється добувною промисловістю – близько 0,36 % у 2014 р. та 0,49 % у 2013 р., а основна частина залучається у переробну промисловість. Так, у 2014 р. в аналізовану сферу було залучено 336,3 млн. дол. США, з них 54,3 млн. дол. США – на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, що становило 16,1 % до підсумку; значно вищою є частка з виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 37,2 % до показника по переробній промисловості в цілому; 14,6 % залучених інвестицій припадає виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; 7,8 % – на виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність. Незначною є частка інвестиційних надходжень до інших видів переробної промисловості області. У 2014 р. інвестиції у сільське господарство були незначними (3,2 млн. дол. США, що на 36,2 % менше порівняно з 2013 р.), що підтверджує негативні тенденції щодо інвестиційних надходжень [171, с. 194-195].

Найвище інвестиційне забезпечення прямими іноземними інвестиціями серед міст та районів Закарпатської області у 2014 р. було в Ужгородському районі і становило 34,6 % (або 130,4 млн. дол. США), що на 15,4 в.п. вище показника 2010 р., друге місце займає Виноградівський район (9,8 %, або 36,7 млн. дол. США). Найменше інвестицій спрямовано в Іршавський район, всього 67,9 тис. дол. США (див. Додаток Л).

За географічною структурою найбільший обсяг іноземних інвестицій Закарпатської області 2014 р. як і 2013 р. припадав на європейські країни, зокрема країни Європейського Союзу (ЄС) – 66,1 % (2014 р.), 62,9 % (2013 р.), країни Азії – 23,5 % (2014 р.), 25,7 % (2013 р.); Америки – 10,3 % (2014 р.), 10,8 % (2013 р.) та СНД 0,3 % (2014 р.), 0,6 % (2013 р.) (див. Додаток М).

Інвестиції в економіку області у 2014 р. надійшли із 56 країн світу. Основними інвесторами є країни: Японія, Кіпр, Австрія, Польща, Німеччина, США, Угорщина та Нідерланди, на які припадає більше двох третин обсягу. Японія є найбільшим інвестором економіки Закарпатської області, на неї припадає 14,6 % загального обсягу інвестицій – 65,3 млн. дол. США, які зосереджені у промисловості області у такому співвідношенні: 99,8 % та 0,2 % відповідно переробна промисловість, що включає виробництво меблів, іншої продукції, та ремонт і монтаж машин і устаткування (65266,9 тис. дол. США) та добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 110,9 тис. дол. США. Австрія, на яку припадає 9,5 % загального обсягу інвестицій 2014 р., що становить 11532,1 тис. дол. США 86,8 % власних інвестицій, вкладає у розвиток переробної промисловості Закарпатської області, зокрема у виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції 17,5 млн. дол. США, також у виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування – 19,6 млн. дол. США. Третє місце за обсягами інвестованих коштів у економіку Закарпатської області належить Кіпру, інвестиції якого зосереджені передусім у промисловості (добувній – 0,6 млн. дол. США та переробній – 37,1 млн. дол. США, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 0,7 млн. дол. США), тимчасове розміщення й організація харчування – 8,1 млн. дол. США, оптова і роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 3,4 млн. дол. США та інші галузі області – 0,4 млн. дол. США.

У цілому в Закарпатській області було реалізовано промислової продукції на суму 9290,7 млн. грн., у тому числі 7242,2 млн. грн. – обсяг реалізованої продукції підприємствами з прямими іноземними інвестиціями, що становило 77,9 % до загального показника.

Пріоритетом у розвитку економіки Закарпатської області є експортоорієнтоване виробництво та надання послуг у туристичній галузі, галузях легкої та харчової промисловості, приладобудуванні та електроніці, а також створення галузі автомобілебудування та розвиток деревообробної галузі, які вважаються найбільш перспективними для іноземного інвестора.

Збільшення обсягів іноземних інвестицій сьогодні – це запорука зростання прибутків господарюючих суб'єктів та доходів населення в майбутньому. Сприяючи їх залученню, у перспективі підприємства області можуть збільшити кількість робочих місць та підвищити рівень заробітної плати. Цього можна досягти шляхом:

- створення позитивного іміджу на міжнародному рівні та за рахунок підвищення інвестиційної привабливості Закарпатської області;
- поширення інформації серед потенційних інвесторів щодо інвестиційних пропозицій підприємств та організацій області;
- підвищення ефективності системи управління процесами іноземного інвестування на регіональному рівні;
- реалізації заходів щодо інноваційного розвитку підприємств регіону, в які передбачається надходження інвестицій;
- налагодження зв'язків суб'єктів господарювання області з міжнародними інвестиційними та фінансовими структурами [135].

Вигідне гео економічне і геостратегічне положення регіону сприяє залученню іноземних інвестицій у розвиток і функціонування підприємств області. Це ж стосується і реалізації інвестиційних проектів та програм на території пріоритетного розвитку, а також спеціальної економічної зони «Закарпаття» за пріоритетними видами економічної діяльності.

Станом на 1 січня 2014 р. на території Закарпатської області укладено 15 договорів на реалізацію інвестиційних проектів, 12 з яких у межах спеціальної економічної зони (СЕЗ) „Закарпаття”, інші 3 на території пріоритетного розвитку (ТПР). Зазначеними проектами, з початку реалізації, в економіку Закарпатської області передбачалося залучити інвестицій на суму 291,5 млн. дол. США та створити 12565 робочих місць. З початку реалізації проектів залучено 396,4 млн. дол. США інвестицій у СЕЗ „Закарпаття” та на територію пріоритетного розвитку (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Надходження інвестицій у СЕЗ „Закарпаття” та на територію
пріоритетного розвитку***

	Передбачено проектами, тис. дол. США	Фактично надійшло					
		2012			2013		
		з початку реалізації	тис. дол. США	% до обсягу з початку реалізації	з початку реалізації	тис. дол. США	% до обсягу з початку реалізації
Усього	291519,9	374977,9	6623,3	128,2	396374,2	21396,3	136,0
Іноземні	63452,4	74882,9	-	-	91805,0	16922,1	144,7
Вітчизняні	228067,5	300095,0	6623,3	131,0	304569,2	4474,2	133,5

*Джерела: [60; 61].

Іноземні інвестиції становлять 21,8 % надходжень, передбачених проектами, та 23,2 % усіх надходжень за 2013 р. Вітчизняні інвестиції, передбачені проектами, становили 78,2 %, або 228,1 млн. дол. США до всього обсягу інвестицій. За географічною структурою інвестицій в СЕЗ „Закарпаття” та ТПР першість належить країнам Європи та Азії (табл. 2.9). З європейських країн залучено 10927,6 тис. дол. США, з них: Німеччина інвестувала 298,7 тис. дол., або 80,1 % надходжень, передбачених проектами, Угорщина – 7267,2 тис. дол. (106,2 %), Швейцарією з початку реалізації проектів інвестовано 3200,0 тис. дол. США, хоча попередньо проектами і не було передбачено. У 2013 р. інвестиції у СЕЗ «Закарпаття» та ТПР надходили тільки з Японії у розмірі 16922,1 тис. дол. США, які в цілому з початку реалізації становили 61329,0 тис. дол. США і 195,4 % до обсягу передбачених проектами. Із загальної кількості суб’єктів, що уклали договори на реалізацію інвестиційних проектів, дві третини припадає на підприємства промисловості, з них одна третя – це підприємства машинобудування, два інвестиційні проекти реалізуються у санаторно-курортній галузі та по одному у сфері будівництва і торгівлі.

Таблиця 2.9

Структура інвестицій СЕЗ „Закарпаття” та ТПР*

	Передбачено проектами, тис. дол. США	Фактично надійшло за рік:					
		2012			2013		
		з початку реалізації, тис. дол.США	тис. дол. США	% до обсягу передбачених проектами	з початку реалізації, тис. дол.США	тис. дол. США	% до обсягу передбачених проектами
Усього	291519,9	374977,9	6623,3	128,2	396374,2	21396,3	136,0
Іноземні, з них за країнами:	63452,4	74882,9	-	-	91805,0	16922,1	144,7
Європа	7597,7	10927,6	-	143,8	10927,6	-	143,8
Німеччина	373,0	298,7	-	80,1	298,7	-	80,1
Угорщина	6845,9	7267,2	-	106,2	7267,2	-	106,2
Словаччина	61,7	61,7	-	100,0	61,7	-	100,0
Швейцарія	-	3200,0	-	-	3200,0	-	-
В. Британія	317,1	100,0	-	31,5	100,0	-	31,5
Азія	55854,7	63955,3	-	114,5	80877,4	16922,1	144,8
Кіпр	24464,7	19548,4	-	79,9	-	-	79,9
Японія	31390,0	44406,9	-	141,5	61329,0	16922,1	195,4
Вітчизняні, з них:	228067,5	300095,0	6623,3	131,0	304569,2	4474,2	133,5
власні кошти підприємства	106286,2	85505,7	2679,5	80,4	89274,1	3768,4	84,0
кредити банків та інші послуги	103262,0	131894,1	2151,8	127,7	132595,5	704,1	128,4
інші джерела	18519,3	82695,2	1792,0	424,9	82699,6	4,4	446,6

*Джерела: [60; 61].

Транскордонне співробітництво (ТКС) є одним із дієвих інструментів, що активно використовується всіма прикордонними територіями на шляху до європейської інтеграції України. Закарпатська область не є винятком, оскільки має всі можливості актуалізації як прикордонної, так і транскордонної співпраці. Події, які сталися на європейському континенті, впритул наблизили Україну до кордону Євросоюзу, оскільки у 2004 р. було приєднано Угорщину, Словаччину, Польщу, у 2007 р. Румунію. При цьому Закарпатська область межує з усіма названими країнами. Така суміжність територій сприятиме більш тісній співпраці та поглибленню співробітництва у процесі вирішення спільних проблемних питань в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, а також розробленні і реалізації спільних проектів і програм.

Аналіз впливу існуючих проектів транскордонного співробітництва на економіку Закарпатської області, механізму взаємодії учасників проектів,

вплив інформаційного забезпечення громадян на активізацію проектної діяльності області посідає особливе місце у розвитку нашого регіону.

Перспективи, які відкрилися для України з підписанням у 2005 р. стратегічно важливого Плану дій „Україна-ЄС” та інших, не менш важливих двосторонніх угод, обґрунтували завдання ефективного задіяння і використання зазначеного інструменту у відносинах з сусідніми державами у процесі транскордонного співробітництва. Серед пріоритетів такої співпраці – формування конкурентоспроможних регіонів, створення спільних проектів, підписання нових двосторонніх угод.

Науковці окреслили специфіку Закарпатської області як прикордонного регіону, що характеризується чотирма вимірами його політико-географічного розташування [11, с. 4-6]:

- специфіка географічного розташування області відносно території всієї України;
- специфіка географічного розташування відносно країн Центральної Європи;
- економіко-географічне розташування відносно загальноєвропейських і українських транспортних комунікацій;
- соціально-економічне і соціально-демографічне розташування.

При цьому Закарпатська область має багатий досвід транскордонного співробітництва, зокрема є ініціатором створення в 1993 р. Карпатського єврорегіону, активний учасником Програм сусідства; здійснює дослідження і розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва; активізує свою діяльність у впровадженні стратегічно важливих проектів транскордонного співробітництва; є важливою територією щодо впровадження інноваційних програм та проектів ЄС.

Карпатський єврорегіон був створений на базі чотирьох західних областей України (серед яких і Закарпатська), чотирьох регіональних територіальних одиниць Польщі, тринадцяти районів Словаччини та п'яти адміністративних одиниць Румунії та Угорщини. Метою створення єврорегіону

передусім було бажання регіональних та місцевих органів управління співпрацювати у соціально-економічній сфері з метою активізації розвитку периферійних територій, які водночас мають переваги щодо інших адміністративних одиниць держави, оскільки знаходяться на перехресті транс європейських і євразійських торговельно-економічних, енергетичних, транспортно-інфраструктурних та інших матеріальних потоків (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Доступ до розвиненої транспортної інфраструктури [133].

Співробітництво між Україною, Угорщиною та Румунією пов'язує спільне історичне минуле, оскільки Закарпатська область протягом століть входила спочатку до складу Австро-Угорщини, а вже пізніше до Угорщини, звідси і спільні мовні риси, культурні та релігійні погляди.

З метою вирішення проблем розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури, захисту спільних кордонів, екологічної безпеки, спрощення процедур перетину кордону, захисту та боротьби з економічною злочинністю,

охорони навколишнього середовища, реалізації конкретних проектів транскордонного співробітництва у 2000 р. місцевими органами управління було укладено тристоронню Угоду про транскордонне співробітництво Закарпатської області, області Саболч-Сатмар-Берег Угорщини та Сату-Марського повіту Румунії.

Наступним кроком у розвитку транскордонного співробітництва стало створення на території області спеціальної економічної зони (СЕЗ) та території пріоритетного розвитку (ТПР) „Закарпаття”, з метою залучення іноземного інвестора та поглиблення міжнародного співробітництва. Важливе значення для поглиблення транскордонної співпраці мали нормативно-правові документи прийняті як на території області, так і на рівні держави, серед них Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні „Карпати 2004-2011”, Стратегія економічного і соціального розвитку України 2004-2015 роки (Шляхом європейської інтеграції), Концепція сталого розвитку Закарпаття, Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області (кожного року починаючи з 2004), Стратегія економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року, Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки.

Закарпатська область виступає одним з найбільш активних учасників транскордонного співробітництва в Україні. Регіон, як ми вже відмічали, багато років поспіль бере участь у реалізації всіх програм сусідства, які діють на східному кордоні ЄС: TACIS, INTERREG, FARE, CADSES, ENPI. Як результат, існує цілий ряд успішних проектів, реалізованих в області за фінансової підтримки ЄС. Зокрема мова йде про: 1) проект соціально-медичної реабілітації дітей в дитячій обласній лікарні; 2) проект розвитку мережі очистки стічних вод „Чиста вода”; 3) проекти будівництва протипаводкових об’єктів та управління паводками у басейнах річок області; 4) проект розвитку малого та середнього бізнесу; 5) капітальні ремонти під’їзних шляхів до пунктів пропуску на українсько-угорському кордоні; 6) заснування низки туристично-інформаційних центрів; 7) спорудження вантажного терміналу в пункті

пропуску „Ужгород”, що дало можливість збільшити потік вантажного автотранспорту з 150 до 500 одиниць на добу; 8) реконструкцію пункту пропуску „Чоп–Загонь” на кордоні з Угорщиною.

Перші кроки по створенню транскордонних індустріальних парків (ТІП) в Україні були здійснені саме в Закарпатській області. На виконання затвердженої в 2006 році Кабінетом Міністрів України Концепції створення індустріальних (промислових) парків [125], розпорядженням голови Закарпатської обласної адміністрації (від 26.06.07 р.) [118] та рішенням Закарпатської обласної ради (від 12.03.2008 р.) [119] схвалено Програму створення індустріальних парків на тери-торії області, якою передбачається їх розбудова саме на кордоні України з ЄС: на українсько-угорському кордоні в с. Дийда Берегівського району та м. Чоп Ужгородського району, на українсько-словацькому кордоні в с. Соломоново Ужгородського району; українсько-румунському кордоні в с. Дякове Виноградівського району.

Між Закарпатською обласною радою та представництвом Європейської Комісії 14 липня 2010 р. було підписано Грантову угоду на виконання упродовж двох років проекту „Розробка документів для створення транскордонного парку з елементами логістики „Берег-Карпати” в рамках Програми транскордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 [133]. В рамках цього проекту важлива увага приділена вивченню досвіду створення та функціонування ТІП „Хайлігенкройц-Сентготтхард” на австрійсько-угорському кордоні. Для цього здійснюються робочі поїздки експертів Закарпатської області до Угорщини. Крім того, проведено низку заходів (міжнародні конференції та бізнес-форуми) з обговорення питань створення та функціонування цього ТІП із залученням науковців, підприємців, чиновників обох країн та ін. У 2013-2015 рр. заплановано прокласти комунікації та побудувати індустріальний інкубатор площею 5000 м², який дозволить промисловим компаніям розпочати роботу.

Варто зауважити, що нова європейська регіональна політика у 2007-2013 рр. передбачає зосередження дій на трьох головних цілях: 1) конвергенція;

2) підвищення регіональної конкурентоспроможності; 3) європейське територіальне співробітництво.

Відповідно до загальної політики ЄС в рамках України на території Закарпатської області протягом шести років діяли дві програми співпраці – Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна” 2007 – 2013 рр. та Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства „Польща – Білорусь – Україна” 2007 – 2013 рр. Загальний бюджет цих програм відповідно становив 68638283 євро та 186201367 євро [132; 133]. Завдяки їм суб'єктами господарювання Закарпатської області – фондами, асоціаціями, агентствами розвитку, в основному неприбутковими організаціями, та, в меншій кількості, суб'єктами державної форми власності було успішно здійснено і здійснюється ряд проектів. До прикладу: розроблення і впровадження транскордонної соціально-медичної реабілітаційної програми для дітей – представників національних меншин і соціально незахищених верств населення; проект словацько-української співпраці у сфері туризму; комплексне дослідження можливостей використання біомаси в угорсько-словацько-українському прикордонному регіоні; проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону; будівництво регіонального туристично-інформаційного центру в Закарпатській області; створення центру українсько-польських ініціатив у м. Ужгороді; реалізація проектів „Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні річки Тиса”, „Чиста вода”, „Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики”, „Кордони для людей”, „Покращення транскордонного автомобільного руху через будівництво об'їзної дороги навколо м. Берегово”, „Кордони очима людей”, „Створення транскордонних центрів з інвестицій, інновацій та трансферу технологій”, „Транскордонний парламент” та інші.

З майже 150 проектів було відібрано 47, тринадцять із яких підготовлено та подано суб'єктами господарювання Закарпатської області, загальною

вартістю близько 6,5 млн. євро. Серед прийнятих проектів у рамках програми прикордонного співробітництва ЄІСП „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна” 2007-2013 рр. були такі:

- „Сталий розвиток природних ресурсів у басейні річки Тиса” (бюджет – 111,5 тис. євро), „Подальший розвиток і гармонізація програм протипаводкових заходів регіону Верхня Тиса, встановлюючи протипаводкові системи моніторингу” (бюджет – 961,6 тис. євро), аплікатором проектів є Закарпатське обласне виробниче управління меліорації і водного господарства;

- Розроблення документації із створення транскордонного індустріального парку з елементами логістики „Берег – Карпати”, аплікатором проекту є Закарпатська обласна виробнича рада (бюджет – 340,3 тис. євро);

- Біоенергія Карпат, аплікатор проекту: Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва „Закарпаття” (бюджет – 387,1 тис. євро);

- „Європейська колиска”, аплікатор проекту – Закарпатська обласна дитяча лікарня (бюджет – 499,1 тис. євро).

- „Кордони для людей”, аплікатор: УМГО “Інститут транскордонного співробітництва” (бюджет – 435,7 тис. євро).

Крім цього, за рахунок Програми вдалося вирішити питання з фінансування розбудови пунктів пропуску, які мають важливе економічне значення, зокрема Лужанка – Берегшурань (на угорському кордоні), Дяково – Халмеу (на румунському) та Ужгород – Вишне Немецке (на словацькому). На розбудову цих пунктів пропуску Європейською Комісією виділено 10,2 млн. євро [209, с. 269-272].

Загальна вартість великомасштабних інфраструктурних проектів транскордонного співробітництва на період 2011-2015 рр. становить 55274,8 тис. євро, у тому числі грантова частина для України – 40372,9 тис. євро. Розмір фінансової участі України у реалізації зазначених проектів орієнтовно становить 48305,8 тис. грн. Остаточна сума співфінансування українською стороною визначається після підписання Європейським Союзом відповідних контрактів із замовниками проектів [32]. Так, загальний обсяг фінансування заходів транскордонного

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва співробітництва по Закарпатській області за 2011 р. становив 118,5 тис. грн., у тому числі за рахунок обласного бюджету – 66,3 тис. грн., а за рахунок міжнародної технічної допомоги – 52,2 тис. грн. [117]. В цілому у рамках різних програм та проектів транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання у Закарпаття вже надійшло більше 20 млн. євро.

В економіку Закарпатської області станом на 31 грудня 2014 р. суб'єктами господарювання Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії вкладено 65,2 млн. дол. США, що становить більш як п'яту частину загальнообласного показника. Однак за порівняльний період 2014 до 2013 р. за всіма аналізованими країнами відмічається зниження обсягу надходжень інвестицій. Незначні скорочення інвестицій у 2014 р. порівняно з 2013 р. спостерігалися з боку Польщі, зменшення становило 7,2 %; Румунії на 14,5 %; і відповідно значно зменшилися обсяги інвестицій з боку Угорщини – 31,6 % та Словаччини на 40,7 % (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Основні показники обсягу прямих іноземних інвестицій суб'єктів транскордонного співробітництва*

Країна	Обсяги прямих іноземних інвестицій (тис. дол. США)				
	2009	2010	2012	2013	2014
Усього по області	363702,2	364353,5	407232,9	447388,8	376615,6
Разом:	78422,2	76114,9	81111,6	82359,3	65190,4
Польща	32929,9	32559,2	39281,6	39213,4	36422,9
Румунія	1871,4	1802,5	1817,4	1927,4	1647,9
Словаччина	10474,8	10044,2	9743,0	11917,3	7064,9
Угорщина	33146,1	31709,0	30269,6	29301,2	20054,7

*Джерела: [60; 37].

В цілому у 2014 р. торгівлю з суб'єктами області вели партнер из 110 країн світу. Серед партнерів найвагомішими були Угорщина, Білорусь, Російська Федерація, Німеччина, Китай, Чехія, Польща, Італія та Словаччина. На зовнішньому ринку послуг у 2014 р. 250 суб'єктів господарювання

співпрацювали з партнерами 84 країн світу. Експорт послуг становив 201,0 млн. дол. США, імпорт – 33,2 млн. дол. США, що менше, ніж у попередньому році. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 167,8 млн. дол. США. У 2014 р. основу експорту склали послуги з переробки матеріальних ресурсів, імпорту – транспортні послуги.

Нині в Закарпатській області реалізуються проекти, що безпосередньо впливають на якість транскордонного співробітництва. Серед них проект „СВС Парламент”, підтриманий Європейською Комісією в рамках Програми ENPI „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна”. Проект „СВС Парламент” стратегічно важливий та направлений на підвищення ефективності процесу прийняття рішень на території Карпатського єврорегіону.

Зазначений проект (початок 2011 р.) створює ефективне середовище для розвитку транскордонного співробітництва через запровадження сучасної комунікаційної системи на рівні органів влади та самоврядування, громадських організацій та експертів. Проект координується із словацького боку, головним партнером – Агенцією регіонального розвитку „Полонини”, з української сторони – Міжнародною асоціацією інституцій регіонального розвитку.

Основою інформаційної інфраструктури Закарпатської області повинна стати єдина інформаційно-аналітична система органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Програмою передбачено:

- створення обласної системи інформаційних ресурсів;
- впровадження системи електронного підпису в органах виконавчої влади області;
- впровадження програмного забезпечення з відкритим кодом; забезпечення розвитку обласного сегмента мережі Інтернет;
- забезпечення технічного захисту інформації.

Наприкінці 2012 р. Інститут транскордонного співробітництва виграв грант на проект створення в Закарпатті першого у Східній Європі Міжнародного центру транскордонного співробітництва.

У 2014-2020 рр. планується реалізація спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ЄІС), завдяки яким Закарпатська область може отримати значні фінансові ресурси в рамках міжнародної технічної допомоги.

Актуальними для Закарпатської області є такі завдання:

- продовження реалізації діючих проектів у рамках Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства й партнерства (ЄІСП) Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 рр.;

- активізація участі регіону у розробленні спільних операційних програм прикордонного співробітництва на 2014-2020 рр.;

- розвиток прикордонної інфраструктури, збільшення ефективності пропускної спроможності кордонів (реконструкція існуючих та будівництво нових пунктів пропуску) за рахунок реалізації проектів у рамках зазначених програм Європейського інструменту сусідства.

Таким чином, визначальне значення для розбудови транскордонного співробітництва в Україні мають цільове фінансування проектів і програм, можливість самостійного вибору стратегічно важливих проектів для регіону з боку місцевих органів влади та підтримка з боку держави.

Необхідним є подальше удосконалення системи фінансування з метою реалізації програм транскордонного співробітництва із залученням коштів з державних та місцевих джерел, а також недержавних коштів та коштів міжнародних програм. Успішній реалізації прикордонної і транскордонної співпраці суміжних територій Закарпатської області сприятиме децентралізація влади, зокрема надання обласним, районним і місцевим органам нижчого рівня законодавчо обумовлених повноважень для здійснення активної регіональної політики у напрямі здійснення спільної проектної діяльності з метою залучення коштів на розвиток економіки регіону, що посилить економічну складову проектів і програм.

Важливим при цьому є активізація у сфері інформатизації суспільства, зокрема формування Міжнародного інформаційного центру транскордонного співробітництва, а також широке залучення громадськості до реалізації спільних проектів і програм.

2.2. Особливості реалізації спільного швейцарсько-українського проекту „FORZA” на лісогосподарських підприємствах

У системі реформування економіки держави, реструктуризації виробничої сфери і соціальної інфраструктури, становлення і утвердження ринкових відносин важливе місце належить лісогосподарській та лісопереробній галузям промисловості. Вирішення проблем лісового господарства і деревообробної промисловості є особливо актуальним для забезпечення соціально-економічного розвитку економіки Закарпаття. Серед стратегічних цілей соціально орієнтованої ринкової економіки, як зазначено в Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року, пріоритетним визнано розвиток лісопромислового виробництва. Постає завдання розробки та впровадження інноваційних продуктів і технологій у вищеназвану галузь регіону, зокрема залучення у неї новітніх прогресивних технологій ведення діяльності.

Гірська місцевість Закарпаття майже на всій території вкрита лісами, лісистість області найвища в Україні, загальна площа лісового фонду області 694 тис. га, що становить 51 % від загальної кількості лісів держави. Ліси Закарпаття взагалі виконують дуже багато функцій, більшість з яких захисного, екологічного характеру, основними з яких є водорегулювання, захист басейнів річок від повеней, ерозії ґрунтів та рекреація.

Економічний результат взаємодії різних функцій лісу і лісогосподарської діяльності не завжди може бути представлений у сумарному вигляді. Проблема полягає в тому, що їх взаємодія сама по собі може давати певний ефект.

Типовим прикладом взаємодії різних компонентів лісгосподарської діяльності є зниження екологічних параметрів повітряного і водного басейну при суцільних рубках лісу, при одночасному збільшенні економічного ефекту від використання ресурсів деревини. Наявність суперечностей між економічними і екологічними факторами при здійсненні робіт, спрямованих на збереження і використання лісосировинних ресурсів, потребує певної методології у виробленні стратегії управління такими процесами. Суперечності між інтересами економіки та екології повинні вирішуватись на користь останньої, з огляду на наслідки її впливу, не тільки на стан лісів, але й на забезпечення життєдіяльності людини. Необхідно також врахувати час дії і впливу екологічного й економічного ефектів. Економічний ефект може формуватись у міру здійснення виробничо-господарської діяльності й визначатись прибутком від реалізації її результатів. Екологічний ефект не завжди може бути чітко визначений у кількісному виразі, але він майже завжди дає підвищення якісних показників, які характеризують стан лісів і лісового фонду, лісосировинних ресурсів і екологічного підходу [44, с. 25-28].

За розрахунками спеціалістів, кореневий запас лісового фонду області становить понад 230 млн. м³. Середній запас на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель становить 334 кубометри, а в окремих деревостанах такий запас може сягати тисячі кубометрів. Щорічно приростає в середньому 5 кубометрів деревини на один гектар.

За п'ять останніх років рубки лісу головного користування становили щорічно в середньому 408 тис. м³ ліквідної деревини, а внаслідок рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, – 938 тис. м³, або в сумі 38,8 % щорічного приросту деревної маси.

У лісовому господарстві Закарпатської області у 2014 р. було зайнято 50,5 тис. працівників, або 8,7 % економічно активного населення [171, с. 317-320]. Отже, лісокористування і ведення лісового господарства є основним видом господарської діяльності та джерелом доходу для значної частини жителів регіону. Тому ефективне господарювання лісгосподарських

підприємств, використання ними лісів та лісосировинних ресурсів є одним з визначальних факторів сталого економічного розвитку області та життєзабезпечення населення. До того ж, у результаті катастрофічних паводків 1998 та 2001 рр. у гірських районах області було зруйновано велику кількість лісових доріг, мостів, тисячі метрів берегових укріплень, дамб та автомобільних шляхів, що значно погіршило соціально-економічне становище аналізованого регіону. Екологічною катастрофою було паралізовано господарський комплекс гірських районів області, внаслідок чого погіршилися і так не найкращі умови та рівень життя населення.

Держава, місцеві органи влади, доклали значних зусиль на подолання наслідків повеней у Закарпатті. Область отримала допомогу від зарубіжних держав. Зокрема, урядом Швейцарії у процесі гуманітарної допомоги з подолання наслідків повеней було започатковано реалізацію регіонального проекту з вирішення проблем ведення лісового господарства в Карпатах. Швейцарія славиться своїми горами Альпами та веденням лісового господарства, яке у цій країні здійснюється на високому державному рівні. Цей досвід, у разі продуманої раціональної організації його впровадження на теренах областей Карпатського регіону, забезпечить ефективне використання багатих лісових ресурсів, стає лісокористування сприятиме відродженню лісопромислових комплексів, стане запорукою екологічного збереження унікальної природи та соціально-економічного розвитку регіону.

Вирішення проблем, пов'язаних з відтворенням лісів області, нині набуло незворотного характеру. Історія засвідчила варварську експлуатацію лісів Закарпаття в повоєнні роки, зокрема в період 1948-1960-років, коли щороку рубалось у три-чотири рази більше за розрахункову лісосіку, при допустимій нормі в 1,3 млн.м³ рубали ліс по 4-5 млн. м³ [81, с. 32].

З метою вирішення завдань раціонального ведення лісового господарства, забезпечення сталого розвитку Закарпатської області, представники Швейцарії та України – Швейцарська агенція розвитку та співробітництва (ШАРС) та Державний комітет лісового господарства України, у 2004 р. підписали угоду

про створення швейцарсько-українського проекту розвитку господарства у Закарпатті („FORZA”), а також утворили структуру органів управління – Наглядову раду та Координаційний офіс проекту з розміщенням в м. Ужгороді (рис. 2.9). До складу наглядової ради було включено представників Швейцарії та України: організацію-виконавець „Інтеркорпорейшн”, навчальний лісовий центр в м. Маєнфельд, Державний комітет лісового господарства України, Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства, Закарпатський лісотехнічний коледж.

Місцева координація проекту здійснювалася координаційним офісом, до складу якого, крім вищезгаданих учасників, було включено Швейцарський дослідний інститут (WSL), групу швейцарських консультантів, а також українських партнерів-виконавців: виробниче – об’єднання „Укрдержліспроєкт” (м. Ірпінь) та два державні підприємства – „Рахівське лісове дослідне підприємство” і „Хустське лісове дослідне підприємство”. Характерно, що з метою сприяння реалізації проекту до його виконання були залучені сторони – виконавці: обласні адміністративні органи управління, дослідні інститути, неурядові організації, громади населених пунктів регіону, приватний сектор.

За задумом організаторів і виконавців проект „FORZA” – комплексний проект екологічного, соціального та економічного спрямування, розрахований на 7-9 років. Було передбачено, що результати його впровадження матимуть довготривалий корисний ефект не лише у Закарпатті, але й в усьому Карпатському регіоні [136, с. 13-15]:

- *по-перше*, карпатські ліси, вирощені за принципами сталого ведення лісового господарства, постачатимуть деревинну та недеревинну лісову

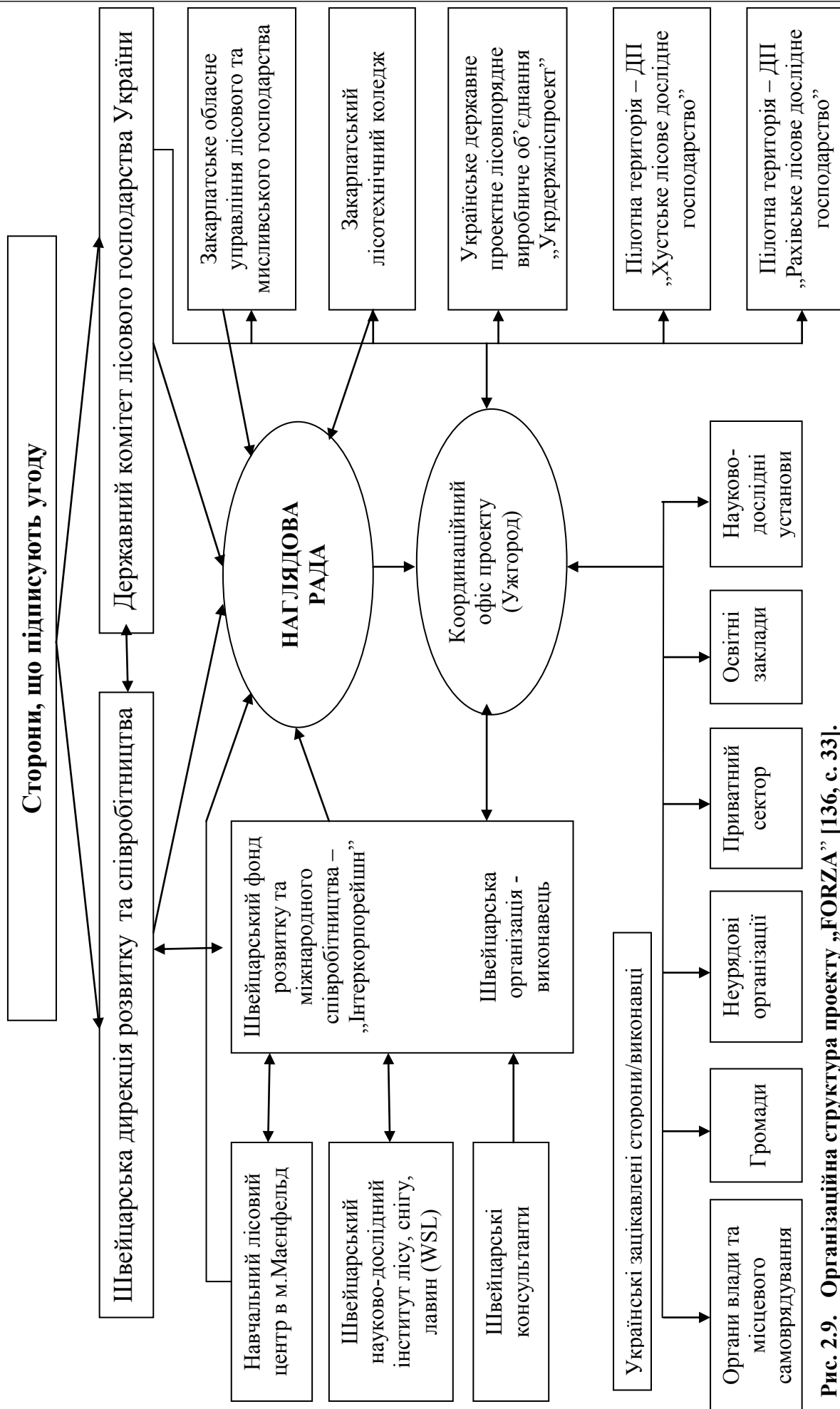

Рис. 2.9. Організаційна структура проекту „FORZA” [136, с. 33].

продукцію, приваблюватимуть туристів та повноцінно виконуватимуть свої екологічні захисні функції;

- *по-друге*, нові принципи планування лісового господарства області за участю партнерів-виконавців проекту мають враховувати інтереси та соціальні потреби населення щодо захисту довкілля і сталості використання лісових ресурсів.

Відмічений підхід відрізняється від традиційної практики, яка використовувалася в лісокористуванні донині, зокрема більш широким залученням господарюючих суб'єктів та місцевого населення до процесів обговорення і прийняття рішень.

Фінансування проекту на всіх його стадіях повністю здійснювалося швейцарським урядом через Швейцарську агенцію розвитку та співпраці (ШАРС). Протягом семи років діяльності проекту FORZA обсяг фінансування становив 5,8 млн. швейцарських франків [190]. Кошти використані на впровадження нових методів господарювання у лісі та поліпшення екологічної ситуації в регіоні, проведення тренінгів і семінарів, друк довідкових матеріалів.

3 червня 2002 р. Держкомлісгосп України і ШАРС узагальнили інформацію стосовно оцінки стану лісів Закарпатської області і передали повноваження на розробку і впровадження довгострокового лісогосподарського проекту в Закарпатті швейцарському консорціуму разом з Держкомлісгоспом України та іншими організаціями, які мають певне відношення до лісового господарства області.

У процесі розроблення програми реалізації проекту ведення лісового господарства у Закарпатті „FORZA” було чітко задекларовано, що основною метою є впровадження сталого, багатофункціонального лісового господарства у Закарпатті з особливою увагою до управління навколишнім середовищем, запобігання природних лих та поліпшення життєвого рівня місцевого населення. Досягнення поставленої мети супроводжувалося такими цілями проекту [136, с. 33-37]:

- багатофункціональне ведення лісового господарства: подальший розвиток і посилення багатофункціонального ведення лісового господарства з використанням таких засобів, як наближене до природи лісівництво та раціональна лісозаготівля, з метою підтримання функцій лісу і збільшення виробництва лісових товарів і послуг;

- економіка лісового господарства та ринкова орієнтація: підсилення життєздатності економічних заходів у процесі лісокористування шляхом запровадження ринково-орієнтованих підходів та належних економічних методик у веденні лісового господарства та захисті ландшафту;

- компонент поліпшення добробуту населення: поліпшення добробуту місцевого населення через кращий доступ до лісових ресурсів, співпрацю між ліською службою і місцевими громадами – шляхом залучення приватного сектору;

- ліськова політика, застосування закону та трансформація ліскокористування на основі досвіду, отриманого в процесі виконання заходів проекту; сприяння та підтримка ліської політики, застосування діючих законодавчих актів, надання відповідних результатів і обґрунтувань тим, хто формує політику ліської галузі на всіх рівнях.

Реалізацію мети та цілей проекту було здійснено трьома фазами упродовж семи років. Починаючи з 2003 р. до 2005 р. – перша фаза, друга фаза – 2006-2008 рр. і завершальна фаза складалася з наступних двох років – 2009 і 2010 рр.

Для реалізації проекту «FORZA» в Закарпатській області було обрано пілотні території Рахівського і Хустського районів та функціонуючих в цих районах господарюючих суб'єктів (ліскогосподарських підприємств), що отримали експериментальний статус від Державного комітету ліскового господарства, зокрема Рахівське лісьове дослідне господарство (ЛДГ), Ясінянське лісомисливське господарство (ЛМГ), Великобичківське державне лісомисливське господарство (ДЛМГ) і Хустське лісьове дослідне господарство (ЛДГ) (табл. 2.11).

**Пілотні території лісгосподарських підприємств
за проектом «FORZA»***

Суб'єкти господарювання	Загальна площа	З них, вкриті лісовою рослинністю	%, до всього площ
ДП "Рахівське ЛДГ "	40889	38212	93,5
ДП "Хустське ЛДГ"	31406	29241	93,1
Ясінянське ЛМГ	31798	28720	90,3
Великобичківське ДЛМГ	53326	52759	98,9
Всього площ зайнятих за пілотним проектом «FORZA»	157419	148932	94,6

*Розраховано за джерелом: [37; 59].

Природоохоронну діяльність, ведення лісового і мисливського господарства Ясінянське ЛМГ здійснює на земельних ділянках лісового фонду, наданих йому у постійне користування, загальною площею 31798 га, з яких 28720 га вкриті лісовою рослинністю. Великобичківське ДЛМГ займає площу 53326 тис. га, де лісовою рослинністю вкрито 94 % (52759 га) площі. Лісгосподарська діяльність на підприємстві ведеться за принципом безперервного і невиснажливого лісокористування на типологічній і генетико-селекційній основі. Лісомисливгосп щорічно проводить лісовідновлення на площі біля 150 га. На третині лісокультурного фонду відновлення майбутніх лісів проводиться шляхом природного поновлення.

Загальна площа лісового фонду, на якій господарює і веде природоохоронну діяльність ДП „Рахівське лісове дослідне господарство” і яка надана йому у постійне користування, становить 40889 га, з яких 38212 га вкрито лісовою рослинністю. За вимогами проекту «FORZA» ведення та розвиток лісового господарства здійснюється на типологічній і генетико-селекційній основі з індивідуальним повидільним підходом до кожної земельної ділянки лісового фонду. Землі лісового фонду ДП „Хустське лісове дослідне господарство” становлять 31406 га, а земель, вкритих лісовою рослинністю – 29241 га.

Основним завданням працівників лісгоспу є вирощування корінних за породним складом букових деревостанів у гірських лісах Нижньо-Бистрянського, Березівського, Монастирецького, Драгівського лісництва та дубово-букових деревостанів у передгірних та гірських лісах Хустського, Велятинського і Вишківського лісництв.

Лісівники підприємства здійснюють діяльність з переформування одновікових деревостанів букових формацій в різновікові, які краще виконують екологічні функції із врахуванням рекомендацій швейцарсько-українського проекту. ДП „Хустське ЛДГ” одним із перших провело відтворення лісів природнім шляхом (80 % лісового фонду).

Інформаційні дані річних звітів за період 2007-2010 рр. швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті свідчать про значні кошти бюджетних асигнувань виділених на здійснення діяльності суб'єктів господарювання на пілотних територія Рахівського і Хустського районів (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Бюджетні асигнування проекту «FORZA» та витрати за компонентами за період впровадження*

(тис. швейцарських франків)

Суб'єкти господарювання	Бюджетне асигнування					Усього місцеві витрати	Витрати					Усього місцеві витрати
	за компонентами						за компонентами					
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5	
ДП "Рахівське ЛДГ"	168,4	88,3	93,2	58,5	170,5	579,0	151,3	55,2	63,8	45,0	172,6	487,8
ДП "Хустське ЛДГ"	129,4	67,8	71,6	44,9	131,0	444,7	116,2	42,4	49,0	34,5	132,5	374,7
Ясінянське ЛМГ	131,0	68,7	72,5	45,5	132,6	450,3	117,7	42,9	49,6	35,0	134,2	379,6
Великобичківське ДЛМГ	219,9	115,4	121,7	76,1	221,6	754,7	198,8	72,6	83,5	58,6	226,3	639,8
Всього витрат за компонентом:	648,8	340,2	359,0	225,0	655,7	2228,7	584,0	213,2	245,9	173,1	665,5	1881,6

* Розраховано за джерелом: [131; 132].

Бюджетні кошти були надані окресленим суб'єктам господарювання відповідно до бюджетного призначення на компонентній основі, яка включала п'ять пунктів:

- проектні витрати за компонентом 1 стосувалися багатоцільового планування лісового господарства, де передбачалося і було витрачено 648,8 тис. швейцарських франків;
- компонент 2 стосувався розвитку ринку лісової продукції, де було виділено 340,2 тис. шв. франків;
- для залучення сільських спільнот з метою формування сприятливого середовища для реалізації відміченого проекту було виділено 359,0 тис. шв. франків, що окреслювалося компонентом номер 3;
- стосовно формування виваженої політики лісового господарства та виконання законів, що передбачалося компонентом 4, бюджетні асигнування становили 225, тис. шв. Франків;
- на керування та управління проектом, за компонентою 5 було виділено 655,7 тис. швейцарських франків.

Сума бюджетних асигнувань для всіх суб'єктів лісогосподарювання становила 2228,7 тис. Загальна сума витрат за всіма компонентами виділених на реалізацію проекту «FORZA» становила 1881,6 тис. шв. франків.

За всіма компонентами як бюджетних асигнувань, так і проектних витрат найбільша частка становила компоненти номер 5, що стосувалося управління у сфері реалізації проекту, друге місце витратам щодо перспективного планування лісогосподарської діяльності, оскільки проект в цілому заохочує обмін новітніми технологіями і впровадження міжнародно-прийнятних методів і стандартів в управлінні лісовими ресурсами.

Рішення партнерів є виваженим і обумовлювалося саме завданнями проекту, спрямованими на вирішення лісогосподарських, економічних та соціальних проблем цих територій. У результаті такого вибору українська сторона, Державний комітет лісового господарства України, надав цим двом лісгоспам статусу експериментальних, що забезпечило можливість

використовувати в межах проекту нетрадиційні методи ведення та планування лісового господарства, які передбачали участь у цій діяльності громад і місцевого населення [136, с. 3-7]:

Розглянемо особливості пілотних територій на можливості задіяння відмічених територій з метою реалізації швейцарсько-українського проекту «FORZA».

Рахівський район. Рахівський район розташований на сході Закарпаття, площа якого становить 1,9 тис.км², є найвисокогірнішим районом України. Населення Рахівщини становить 90,7 тис.осіб. Тут знаходяться найвища вершина Українських Карпат – гора Говерла та ще шість гір-двотисячників – Петрос, Ребра, Бербенескул, Піп-Іван Чорногірський, Менчул, Гутин, Томнатик. Тут бере початок найдовша притока Дунаю – річка Тиса. Рахівський район – найбільш лісистий в Україні, площа його лісів становить 147,7 тис.га, переважає смерека. Тут зосереджена третина видового складу флори України, половина видів рослин і тварин Українських Карпат, занесених до Червоної книги. Унікальні праліси та високогірні лучні системи Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) віднесені до найцінніших екосистем планети і Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Букові праліси (КБЗ) увійшли до світової природної спадщини. Головні галузі: лісове господарство та деревообробна промисловість. На території району розташовані державні підприємства: Рахівське лісове дослідне господарство, Ясінянське та Великобичківське лісомисливські господарства та Карпатський біосферний заповідник. Їх основні завдання – відтворення та раціональне використання лісів, їх охорона та примноження лісової фауни.

У державному підприємстві „Рахівське лісове дослідне господарство”, яке є пілотною територією проекту FORZA у Карпатському біосферному заповіднику, запроваджується низка заходів, розроблених фахівцями FORZA разом з місцевими партнерами, закладено мережу демонстраційних лісових ділянок, на яких досліджуються і проходять апробацію новітні підходи з наближеного до природи лісництва.

Хустський район. Пілотною територією проекту FORZA є і Хустський район. Він розташований у передгірній та гірській зонах середньої частини Закарпаття. Південні межі району проходять державним кордоном України з Румунією, а його територія трохи перевищує 1 тис. км². Площа лісів Хустщини становить 52,4 тис. га, переважають бук і дуб. Переважну більшість території району займають гори, а найвищою точкою Хустщини є Лак, висота якої 1134 м. Тут розташований Хустський масив Карпатського біосферного заповідника (долина нарцисів), а також кілька заказників, де охороняються унікальні рослини та тварини Карпат.

На пілотній території, якою є державне підприємство „Хустське дослідне лісове господарство”, так само впроваджується низка заходів, розроблених фахівцями проекту FORZA спільно з місцевими партнерами. Вибір пілотних територій Рахівського і Хустського районів та відповідних лісгоспів для реалізації проекту „FORZA” з погляду організаційно-економічних засад є цілком закономірним: названі райони розташовані в гірській та передгірній зонах області, мають розвинене лісове господарство і деревообробну промисловість, що є характерним для лісистих Карпат.

Зусилля пілотних лісгосподарств Рахова і Хуста в першу чергу були спрямовані на розв’язання таких завдань:

- підвищення економічної ефективності діяльності лісгоспів;
- поживлення ринкових зв’язків підприємств деревообробної промисловості регіону;
- забезпечення комплексної та систематичної підтримки управлінською ланкою всієї галузі лісового сектору області.

В основу розробок ведення лісового господарства області, в рамках проекту „FORZA”, було покладено досвід країн Європи, зокрема Швейцарії, щодо вибіркового рубання лісу з переформуванням одновікових деревостанів у різновікові. Науковцями доведено, що застосування цього методу ведення лісового господарства не призводить до погіршення стану довкілля, а навпаки, сприяє його покращенню. Вирубки за відміченим методом не викликають

різких змін лісового середовища, найбільше відповідають вимогам концепції стійкого розвитку лісогосподарського виробництва, наближають у часі утворення передпралісових і пралісових екосистем – найбільш стабільних угруповань лісової рослинності.

Незважаючи на порівняно збережені лісові території Українських Карпат, на майбутнє передбачається ведення лісового господарства в контексті вимог концепції стійкого розвитку з урахуванням стратегічних підходів до охорони, відтворення і примноження лісового потенціалу. Стратегічна мета передбачає удосконалення ведення лісового господарства на основі переходу від вирощування одновікових та умовно-одновікових, часто однопорідних і нерідко й похідних деревостанів, до вирощування різновікових, корінних за породним складом деревостанів з формуванням стійких і продуктивних лісових екосистем, що максимально наближені за параметрами і розвитком до природно-сформованого лісу. Основне техніко-технологічне завдання переходу, що підтверджено дослідженням у процесі розроблення і реалізації швейцарсько-українського проекту ведення лісового господарства області – це умілий і науково-обґрунтований підбір та застосування таких лісівничих методів і способів проектування й проведення лісогосподарських заходів, які б за моделлю розвитку природного лісу забезпечили формування лісової рослинності з різновікових, карпатських за природним складом, насаджень [71, с. 176].

Основною метою реалізації проекту „FORZA” було донести до української громадськості ідею можливості використання карпатських лісів у кількох якостях одночасно:

- як промислової деревини для потреб економіки;
- забезпечення екологічної безпеки;
- формування розгалуженої системи рекреаційно-туристичних закладів і маршрутів з метою підвищення зайнятості місцевого населення та покращення його соціально-економічного становища в цілому.

Доцільним є врахування науково-практичних підходів до самовідновлення лісових територій з метою збереження і розширення лісовкритих територій Українських Карпат.

Практика формування різновікових лісових насаджень сприятиме мінімізації будь-яких загроз, пов'язаних з повеневиими процесами. Крім того, як ми вже відмічали, збережений ліс є важливим ресурсом розвитку туризму і дає можливість більш ефективно використовувати рекреаційні та туристичні зони Закарпатської області на основі розширення різновидів туризму, зокрема зеленого, сільського, екологічного, аграрного, сприяючи при цьому підвищенню добробуту населення гірських і передгірних природно-економічних зон. Варто також зважати на існування на лісовкритих територіях різноманітних представників фауни і флори і пам'ятати, що вирубка лісів не тільки забезпечує економіку регіону і держави деревиною, але й порушує екосистему десятків тисяч мікроорганізмів, що населяють цю територію. Саме тут спостерігаємо поєднання інтересів економіки й екології як важливих складових забезпечення сталого розвитку лісового господарства.

Вплив проекту „FORZA” за роки його існування позитивний, що проявляється у розширенні проектної і практичної діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі партнерів-лісівників. Із загальної кількості 126 ділянок 114 визначили як пробні, де поширювалася практика наближеного до природи лісівництва, яка в подальшому поширилася за межі пілотних господарств області і Карпатського регіону. Обладнання і програмне забезпечення, надане проектом „FORZA”, Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства, а також Український науково-дослідний інститут гірського лісництва впроваджує у практику в процесі утримування мережі пробних площ та формування їх бази даних. Широке використання геоінформаційних технологій на професійному рівні у двох пілотних господарствах дало змогу іншим 16 лісгоспам області детальніше ознайомитися з ними. У 2007 р. Закарпатська область була єдиною в Україні,

яка за допомогою проекту „ГІС-Закарпаття” під егідою „FORZA” здійснила повне оцифрування карти лісових площ області [190].

Нині в Україні поступово поширюється досвід з ведення лісового господарства за принципом наближеного до природного лісництва. У процесі його поширення були закладені експериментальні ділянки у закарпатських лісгоспах, що дало змогу лісівникам вивчати нові методи планування і проведення рубок. Так, у Хустському лісгоспі на 17 га неподалік санаторію „Шаян” проведено рубки переформування. Однак наявна інфраструктура не дозволяє планувати проведення цих рубок на великих лісових масивах, тому поки що залишаються як суцільні, так поступові рубки. У місцевості, де є відповідної якості дороги і масиви одновікових однотипних лісів, плануватимуться рубки переформування. Державним бюджетом щороку передбачаються кошти на будівництво лісових доріг, планується фінансування й інших заходів щодо розвитку лісокористування.

На перспективу передбачено врахування набутого досвіду за проектом „FORZA” у веденні лісового господарства з метою поступового розширення площ для проведення рубок переформування. В цілому представники лісового господарства позитивно ставляться до використання методів наближеного до природи лісництва, що в перспективі сприятиме забезпеченню сталого багатофункціонального лісокористування: лісовирощуванню; розвитку рекреаційно-туристичної сфери на базі лісових територій; використанню побічного лісокористування, а саме грибів, ягід, лікарської сировини; розвитку мисливського господарства.

Загальна мета цього проекту знаходить розуміння і серед громадськості краю, яка досить негативно ставиться до суцільних рубок, оскільки вони мають негативний вплив на підтримання екологічної рівноваги і збереження лісо- та екосистем Українських Карпат.

Значний інтерес з боку суб’єктів господарювання, бізнесових структур, органів влади і громад викликали здійснені в рамках проекту „FORZA”

кластерний аналіз лісового сектору та формування кластерів Карпатського регіону України. Кластерний аналіз є:

- основою політики економічного розвитку галузі (території);
- складовою програм економічного розвитку;
- інструментом конкурентоспроможності галузі, регіону, держави;
- основою стимулювання інноваційної діяльності, залучення інвестицій;
- основою взаємодії великого і малого бізнесу;
- базовою інформацією для прийняття виважених рішень.

На основі цього аналізу розробляються рекомендації для кластерного менеджменту, що виконує такі функції: підвищує інвестиційну привабливість; слугує за інструмент розвитку; стимулює ефективне використання лісових ресурсів; покращує застосування інновацій та продаж у регіоні; зміцнює міжгалузеву кооперацію; розширює продукцію доданої вартості; підвищує можливості працевлаштування для населення; посилює економічну та соціальну вагомість сектору в регіоні.

Кластерна концепція лісового сектору України є інноваційною, хоча кластерний підхід вже тривалий час ефективно застосовується в країнах Європи. Кластерний аналіз лісової сфери Карпатського регіону України було завершено протягом трьох років у рамках проекту „FORZA” разом з партнерами по впровадженню – Національним лісотехнічним університетом України (м. Львів) та Міжнародним інститутом управління лісовими екосистемами та використання деревини Нордрайн-Вестфаллен, університетом Мюнстеру (Німеччина) за фінансування Швейцарської агенції розвитку та співробітництва.

Окреслені у процесі кластерного аналізу рекомендації сприятимуть державним та регіональним органам влади у здійсненні регуляторних підходів у досліджуваній сфері, а саме у: розробленні стратегічних планів розвитку областей та регіонів; налагодженні контактів та підтримки ефективного діалогу між бізнесом, громадами, неурядовими організаціями, освітніми установами та іншими секторами; розробленні політики та підвищенні привабливості регіону для бізнесу та інвестицій.

Лісогосподарські підприємства використовуватимуть рекомендації кластерного аналізу для [129, с. 30]:

- раціонального й ефективного використання ресурсів і функцій лісу;
- оптимізації ланцюга забезпечення сировиною та послугами;
- стимулювання міжобласної кооперації;
- застосування нових технологій та оптимізації виробництва і збуту;
- підвищення продуктивності та конкурентоздатності;
- створення додаткових робочих місць за рахунок розширення асортименту продукції;
- створення асоціацій та кластерних структур (спільний маркетинг, формування експортних мереж, координовані кампанії у засобах масової інформації);
- прийняття рішень про розміщення виробництва та інвестування.

У межах проекту FORZA розробки з кластерного аналізу використано в національних концепціях з формування кластерів лісової сфери в цілому по Україні. Значної ваги кластерний аналіз досяг у галузі науки, про що свідчить факт закріплення кластерного аналізу у навчальному процесі НЛТУУ навчальною програмою „Кластерний підхід та кластерний аналіз у лісовому секторі”.

Завершальна фаза проекту „FORZA” задекларувала зосередження основного напрямку діяльності на передачі загальної відповідальності за результати проекту на партнерів-виконавців. Одним з основних заходів, які характеризують діяльність проекту „FORZA” є розроблення Державної цільової програми „Ліси України”, яка запланована до виконання за період 2010-2015 рр. і затверджена постановою Кабінету Міністрів України. Програма містить запропоновані проектом „FORZA” заходи, зокрема сталий розвиток лісового господарства та стале лісокористування, наближене до природи лісівництво та лісовпорядкування з використанням ГІС-технологій.

Наближене до природи лісівництво з початку реалізації проекту на території України було маловідомим. Управлінські структури галузі не зважали

на багатофункціональність лісу та раціональне ведення лісового господарства. Їх діяльність передусім зосереджувалася на вирощуванні лісу та виробництві деревини в комерційних цілях. У 2006 р. українські лісівники разом з Державним комітетом лісового господарства України розпочали роботу із впровадження нових методів ведення лісового господарства, які б сприяли нешкідливій лісівничій діяльності та розробленню заходів з переформування деревостанів.

Значного поступу досягнуто у практиці ведення наближеного до природи лісівництва за сприяння проекту „FORZA”. Відмічений метод господарювання отримав значну підтримку з боку Кабінету Міністрів України. Було прийнято нормативний документ про рубки переформування, практику наближеного до природи лісівництва – розроблені Державним комітетом лісового господарства Правила поліпшення якісного складу лісів [111]. Ці заходи з розвитку лісового господарства стали важливими й актуальними не тільки для Закарпатської області, а й Карпатського регіону України в цілому, що і стало початком процесу поширення цієї методики в інших областях країни.

За умов державної підтримки та формування довгострокової стратегії переходу до принципів наближеного до природи лісівництва вже за кілька десятків років у Карпатському регіоні суттєво зміниться стан лісів як в економічному, так і в екологічному плані. Ведення лісового господарства повинно стати багатофункціональним, забезпечуючи не лише економічні, а й соціальні й екологічні потреби держави та її населення.

Важливим розділом проекту „FORZA” є розвиток туризму як одного з основних засобів підвищення доходів населення краю. У процесі реалізації проекту значну увагу було приділено питанням безпеки туристів у Карпатах. Дослідження проводилися в межах мікропроекту закарпатською командою рятувальної служби. Проект поєднував як практичні навчання, так і підготовку публікацій щодо питань безпеки. Інформація стосовно правил безпеки отримала широкий попит серед туристів та зацікавлених у цій сфері сторін, які отримали понад 6000 різних інформаційних буклетів, плакатів та путівників. У

результаті ці заходи отримали високу оцінку Міністерства з надзвичайних ситуацій України.

У галузі туризму успішно функціонує Рахівський туристичний центр, який створено у 2005 році за рахунок проекту „FORZA” та Закарпатський туристичний шлях (ЗТШ) у Рахівському районі з його продовженням за ініціативою місцевих жителів на Воловеччині [191].

Відмітимо, що концепція закарпатського туристичного шляху розроблялася виконавцями проекту „FORZA” як рамкового документу розвитку сталого туризму із збереженням природних, ландшафтних, історико-культурних особливостей краю. За підтримки проекту „FORZA” Рахівським лісовим дослідним господарством та Карпатським біосферним заповідником на території Рахівського району було ознаковано та облаштовано близько 80 км Закарпатського туристичного шляху. З ініціативи громадських організацій „Туревроцентр” і „Шипот” промарковано та ознаковано близько 100 км згаданого туристичного шляху у Воловецькому районі.

Заходи з реалізації проекту „FORZA” мають соціальну спрямованість, зокрема щодо залучення громадськості до вирішення соціально-побутових завдань, зокрема залучення місцевого населення двох пілотних громад до співпраці разом з Закарпатським обласним управлінням лісового та мисливського господарства (ЗОУЛМГ), ВО „Укрдержліспроєкт”, районними та сільськими радами, місцевим лісгоспом та лісництвом, управлінням водного господарства області, місцевою та обласною екологічними службами, іншими відповідними органами.

В обраних громадах сільських населених пунктів, зокрема с. Нижній Бистрий Хустського району та с. Богдан Рахівського району, було вперше в Україні застосовано метод дворівневого планування ведення господарства, сутність якого полягає у складанні двох планів: *перший* розробляється самою громадою з метою її майбутнього розвитку – стратегічний план; *другий* – операційний, розробляється органами лісового господарства.

Наприкінці реалізації першої фази проекту (2006 р.) співпраця та довіра до „FORZA” зростала, місцева громада досягла тісної співпраці з відповідними органами влади, що сприяло успішному берегоукріпленню 170 метрів річки Широкий та створенню мікропроектів паливної деревини, розробленню і впровадженню плану розвитку водозбору в с. Нижній Бистрий, а також завершенню необхідних польових досліджень з метою поліпшення ведення лісового господарства, управління фауною і флорою та мисливським господарством.

Впровадження плану розвитку водозбору для с. Н. Бистрий та плану розвитку громади на основі природних ресурсів с. Богдан спонукали громади обох населених пунктів до активних дій, зокрема розроблення та затвердження планів діяльності лісопромислових підприємств і громад, які реалізуються у спільних проектах. Така співпраця підвищує інтерес громади до кількісних і якісних змін на селі.

Заслуговує на увагу дослідження, проведене в с. Нижній Бистрий, щодо ефективного використання паливної деревини. Було запропоновано розроблену і апробовану математичну модель, за допомогою якої здійснено розрахунки економічної ефективності використання ізоляції та модернізованої системи опалення домогосподарств з використанням котлів для твердого палива. Також у рамках проекту „FORZA” проведено значну кількість семінарів, нарад, бесід для представників сільських і селищних рад, результатом яких є зростання досвіду їх роботи в напрямі вирішення земельних питань, комунальної власності населених пунктів, бюджетної політики, утилізації відходів домогосподарств та інших, які є проблемними для забезпечення життєдіяльності громади.

Значної уваги заслуговує перший в Україні кластерний аналіз лісового сектору Карпатського регіону, який було успішно презентовано у 2008 р. Він привернув увагу науковців і управлінців, задекларувавши лісовий сектор як одну з важливих сфер діяльності, що займає четверте місце в економіці Карпатського регіону.

У процесі реалізації проекту „FORZA”, увага була приділена пропагуванню професійних знань, професійного навчання і питанням підготовки кадрів для лісового господарства. Партнери проекту – Закарпатський лісотехнічний коледж та Національний лісотехнічний університет України в рамках виконання програми „Багатофункціональне ведення лісового господарства” запровадили зміни і доповнення у власні навчальні програми, що базуються на розробках і результатах, отриманих завдяки реалізації заходів проекту. У процесі навчання студенти мають змогу ознайомитися з основами багатофункціонального сталого ведення лісового господарства на засадах наближеного до природи лісівництва, заготівлі деревини із зменшеним тиском на довкілля та освоїти нові технології геоінформаційних систем у галузі.

Зокрема, Закарпатський лісотехнічний коледж запровадив новий навчальний курс „Геоінформаційні системи у лісовому господарстві”. У навчальний план також включено вивчення дисципліни „Соціальне лісівництво” за програмою спільно розробленою Національним лісотехнічним університетом та Держкомлісгоспом України з використанням результатів досліджень фахівців – виконавців проекту „FORZA”. Міністерство освіти і науки України затвердило новий навчальний план, згідно з яким наближене до природи лісівництво буде вивчатися у восьми профільних вищих навчальних закладах освіти за сприяння Національного лісотехнічного університету.

Використання розроблених геоінформаційних систем і технічних новинок відкрили можливість Укрдержлісгосппроекту та Національному лісотехнічному університету здійснювати обробку супутникових знімків лісових територій з метою вдосконалення сучасної системи планування і практичного застосування їх у лісовому господарстві. Держлісгосп України сформував юридичну базу і відкрив філію навчального закладу для підвищення професійної кваліфікації спеціалістів лісового господарства України в Карпатському регіональному навчальному центрі в м. Івано-Франківськ.

З ініціативи учасників-партнерів проекту створено неурядову організацію „Агенція сприяння сталому розвитку Карпатського регіону „FORZA”, метою діяльності якої є забезпечення сталого розвитку регіону, реалізація економічних, екологічних та соціальних завдань у сфері управління природними ресурсами та розвиток громад.

2.3. Оцінка реалізації транскордонних протипаводкових проектів басейну ріки Тиса у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Особливої уваги у Закарпатській області потребують питання природно-технічної безпеки, зокрема реалізація проектів протипаводкових заходів. Паводки є періодичним природним явищем, складовою функціонування природних екосистем. Серед факторів, які спричиняють виникнення катастрофічних паводків, слід розглядати як природні, безпосередньо не пов'язані з діяльністю людини (хоча непрямо часто спричинені людською діяльністю), так і антропогенні.

Закарпатська область характеризується густою мережею річок. Її середня щільність становить 1,7 км на км². Усього в області є 9426 річок і потічків сумарною довжиною 19793 км. З них 153 річки мають загальну довжину 3545 км, а чотири – Тиса, Боржава, Латориця й Уж – довжину понад 100 км кожна (в Україні). У межах області гірська гряда Карпат найвужча. З південного заходу до неї прилягає Середньо-Дунайська низовина, що зумовлює своєрідний для Закарпаття кліматичний режим. Унаслідок цього для південно-західних схилів Українських Карпат характерна велика кількість опадів, яка в окремі періоди становить 150-300 мм на добу – абсолютний максимум спостерігався у 1955 р. у с. Верховина і становив 350 мм (це 2-3 місячна норма).

У поєднанні з регіональними змінами клімату (потеплінням) та пагубним антропогенним впливом на використання ресурсів (зокрема, лісових) це явище призводить до руйнівних паводків, які спричиняють величезні матеріальні збитки. До прикладу (рис. 2.10), листопадовий 1998 р. паводок завдав збитків

понад 810 млн. грн., і хоча березневий 2001 року паводок виявився не таким руйнівним, оскільки збитки становили „лише” 317 млн. грн., тільки у межах Карпатського біосферного заповідника на суму 636,9 тис. грн. [74, с. 5].

За висновками міжвідомчої комісії, повені сталися через комплексний вплив природних чинників і набули катастрофічних масштабів внаслідок негативного антропогенного впливу. Серед основних причин можна відмітити: недотримання режиму діяльності господарюючих суб’єктів у водоохоронних зонах та прибережних захисних смугах річок, інтенсивну лісоексплуатацію в гірських районах та погіршення санітарного стану лісів (зменшення їх водотрансформаційної функції внаслідок формування лісових насаджень некорінних порід), концентрацію на берегах річок значних запасів лісосировини. Зазначене також стосується незадовільного виконання протипаводкових заходів, відсутності необхідної кількості акумулюючих та регулюючих водосховищ, необґрунтованого кар’єрного видобування гравійно-піщаних матеріалів з русел річок, їх долин та забудови гірських річок аж до русел [74, с. 14].

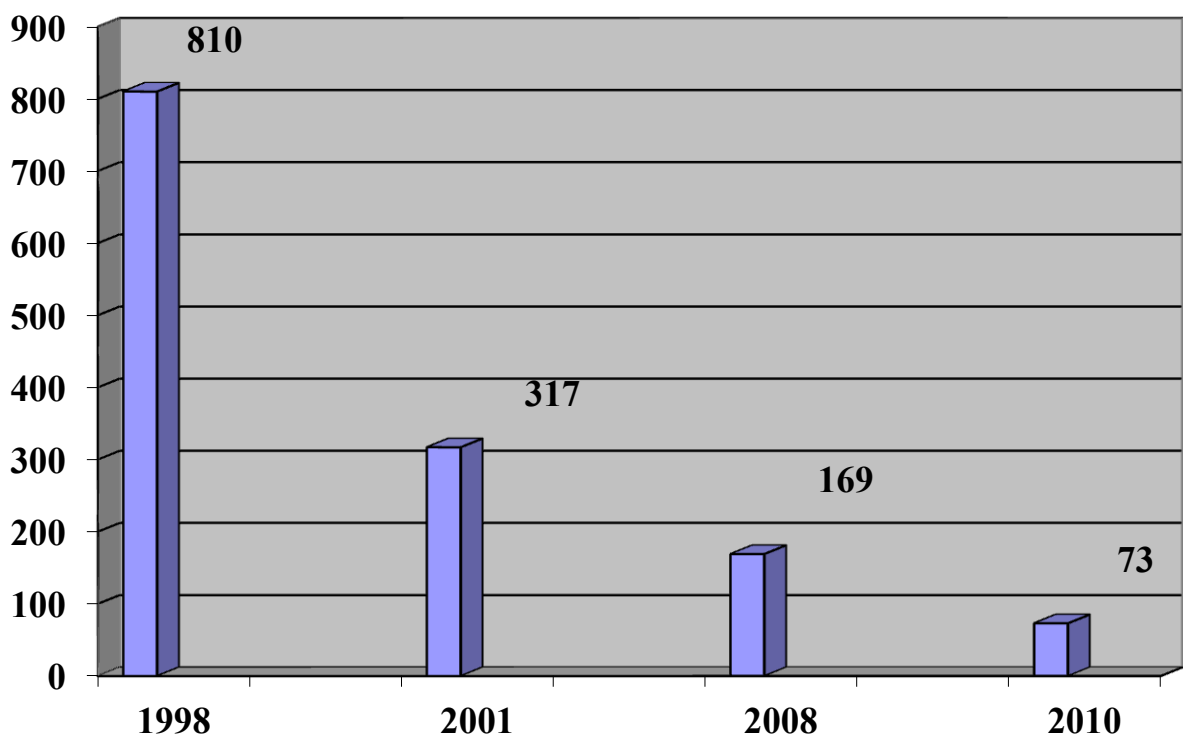

Рис. 2.10. Збитки від наслідків паводків за 1998-2010 рр. (млн.грн.) [74, с. 5].

Засади забезпечення протипаводкового захисту та збереження екологічно-цінних територій і екосистем на перспективу окреслені у Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. Йдеться про екологічно орієнтоване та комплексне використання лісових ресурсів з урахуванням їх ландшафтного і водорегулюючого значення, впровадження протиерозійних заходів згідно з вимогами Програми протипаводкового захисту і реалізації відповідних проектів у басейні річки Тиса [175].

За останні десятиліття у Карпатському регіоні на ділянках Верхньої Тиси виникали значні паводки у 1980, 1992, 1993, 1995, 1997, 1998, 2001 роках. Їх аналіз засвідчив необхідність по-новому підходити до проблем управління паводковим стоком, оскільки існуюча протипаводкова система захисту не спроможна забезпечити надійний захист прикордонних територій та населених пунктів.

Протипаводковий захист регіону, з огляду на його розташування в одному басейні р. Тиса з Угорщиною, Словаччиною і Румунією, значною мірою залежить і від організації співробітництва в цій сфері, що має перспективи до розширення і розвитку. Паводки в басейнах річок Латориця, Уж і Тиса не раз завдавали значних збитків господарському комплексу України і тодішньої Чехословаччини. Оскільки річки Тиса, Латориця і Уж течуть по обидва боки державних кордонів, питання водного господарства потрібно було вирішувати спільно.

Перша зустріч радянських і чехословацьких спеціалістів з урегулювання проблемних питань водного господарства на межі трьох кордонів – тодішніх Угорської Народної Республіки, СРСР і Чехословацької Соціалістичної Республіки відбулась у липні 1953 р. в місті Будапешт. Питання щодо регулювання у сфері прикордонних річок Латориця і Уж обговорювалися в Києві у травні 1954 р. У результаті обговорення та згідно з домовленостями на дипломатичному рівні у квітні 1955 р. була підписана заключна Конвенція між Урядами СРСР і ЧССР з регулювання водного режиму річок Латориця та Уж, а

в листопаді 1968 року в м. Братислава було укладено Угоду з питань водного господарства на прикордонних водах.

Починаючи з 1957 р., двостороннє співробітництво з водогосподарських питань на прикордонних водах переростає в багатостороннє. Так, у вересні того ж року в м. Будапешт відбулася чотиристороння зустріч з водогосподарських питань, в якій взяли участь угорські, румунські, чехословацькі та українські спеціалісти.

У жовтні 1961 р. в м. Будапешт була проведена координаційна рада з виконання двосторонніх домовленостей УНР, СРР, СРСР, ЧССР і СФРЮ. Угода про охорону вод р. Тиса та її приток від забруднення між урядами УНР, ЧССР, СРСР та СФРЮ була підписана Сторонами у травні 1986 р. У 1989 р. була укладена Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища між урядами СРСР та Угорською Республікою. У 90-х роках минулого століття було укладено двосторонні міжурядові угоди України з Угорською Республікою, Словацькою Республікою та Румунією.

Відповідно до основних положень, зафіксованих у цих угодах, Сторони співпрацюють із зарубіжними партнерами у рамках двостороннього та багатостороннього співробітництва за такими напрямками:

- забезпечення протипаводкового захисту населення та прикордонних територій;
- організація гідрометеорологічного спостереження ситуації на прикордонній території і взаємний обмін гідрометеорологічними даними;
- здійснення моніторингу та оцінка якості прикордонних вод;
- проведення гідрологічних та гідрогеологічних спостережень на прикордонних водах.

Слід відмітити активізацію українсько-угорського співробітництва на прикордонних водах після суспільних змін, що відбулися в країнах Центральної та Східної Європи протягом 1989-1990 рр. На заміну співробітництва, що здійснювалося на засадах угорсько-радянських договорів з питань водного

господарства на прикордонних водах, укладених у 1950 та 1981 рр., приходиться нова форма українсько-угорського співробітництва двох незалежних держав.

Україна після здобуття незалежності активізувала формування системи міжнародних відносин та зв'язків господарюючих суб'єктів. Угорщина однією з перших визнала незалежність України, після чого сторони швидко розпочали реформування міждержавних і міжурядових зв'язків на прикордонних водах на засадах міжнародного права. Як перший крок в м. Києві 28 січня 1992 р. на рівні міністерств було оголошено, що відповідно до угорсько-радянської угоди про водне господарство на прикордонних водах потрібно далі розвивати співробітництво у цій галузі і швидко розпочати розроблення короткострокової угоди з питань водного господарства на прикордонних водах між Україною і Угорщиною.

28 липня 1993 р. в м. Будапешт була підписана перша редакція Угоди між Урядом України та Урядом Угорської Республіки з питань водного господарства на прикордонних водах, яку було переукладено 11 листопада 1997 р. Нині співробітництво здійснюється саме за цією редакцією Угоди, яка вважається змістовною і сучасною, оскільки враховує положення Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (хельсінкі, 16 березня 1992 р.) та Конвенції співробітництва щодо захисту та збалансованого водокористування річки Дунай (Софія, 29 червня 1994 р.) і поширюється на річковий басейн у цілому. Сторони взяли на себе зобов'язання узгоджувати всі заходи, які здійснюються в басейні і можуть мати транскордонний вплив, приймають принцип „забруднювач платить” і загальноприйняті міжнародні правові норми щодо вирішення спірних питань.

У цих документах конкретно визначено обов'язки Сторін щодо обсягів та періодичності обміну інформацією, індивідуальних та спільних дій при виникненні надзвичайних ситуацій, пов'язаних з водним фактором. Головною метою Угоди є розвиток взаємовигідного українсько-угорського двостороннього співробітництва з метою вирішення на міждержавному рівні таких пріоритетних завдань, як:

- раціональне використання водних ресурсів з метою задоволення потреб усіх водоспоживачів і водокористувачів;
- запобігання забрудненню водних об'єктів, передусім господарюючими суб'єктами;
- розвиток мережі моніторингу якісного й кількісного стану водних ресурсів, системи обміну інформацією;
- контроль за проходженням повеней і паводків;
- удосконалення системи аварійного оповіщення про надзвичайні ситуації, а також ліквідації їх наслідків;
- розроблення нормативно-технічних критеріїв оцінки якості транскордонних водних об'єктів і стічних вод.

У 1993-1995 рр. з метою активізації оперативної діяльності у питаннях співробітництва на прикордонних водах Сторонами (Закарпатським облводгоспом та Верхне-Тисайською дирекцією охорони довкілля і водних справ, Угорщина) були розроблені регламентуючі документи – Порядки співробітництва. Практичну реалізацію положень Порядку спільно здійснюють Гідрометеорологічний центр Закарпатської області (м. Ужгород), Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Закарпатській області, Державна екологічна інспекція в Закарпатській області і Верхне-Тисайська та Затисайська інспекції охорони навколишнього природного середовища та водного господарства.

Послідовне виконання двосторонніх угод, укладених між урядом України і урядами Румунії, Угорської та Словацької Республік, дозволяє поглиблювати взаємовигідне міжнародне співробітництво на прикордонних водах, забезпечувати надійний захист населення та прикордонних територій від шкідливої дії вод, своєчасно розв'язувати водогосподарські проблемні питання, що становлять спільний інтерес.

У Закарпатській області реалізацію протипаводкових проектів здійснює басейнове управління водних ресурсів річки Тиса (БУВР Тиса). Воно є бюджетною неприбутковою організацією і належить до сфери управління

центрального органу виконавчої влади у галузі розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів – Державного агентства водних ресурсів України. БУВР Тиса у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, що мають міжгалузеве значення, розпорядчими документами обласної та місцевих державних адміністрацій, наказами, рішеннями колегії, іншими нормативними документами й актами Держводагентства та власним Положенням.

Основними завданнями Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса є забезпечення державного управління водними ресурсами, збереження та відтворення поверхневих вод та реалізація заходів щодо розвитку водного господарства і меліорації земель, експлуатації об'єктів державного водогосподарського комплексу. Басейновим управлінням водних ресурсів річки Тиса вживаються заходи щодо технічного контролю за проведенням руслоочисних робіт на території Закарпатської області [66, с. 97].

Виконавцями робіт протипаводкових проектів визнано міжрайонні управління водного господарства та водогосподарські будівельно-монтажні організації, а на виготовлення проектно-технічної документації – відділ комплексного проектування облводгоспу. На замовлення ДП „Об'єднана дирекція будівництва водогосподарських об'єктів Закарпатської області” ВКП „Закарпаттяводпроект” БУВР Тиси виконує робочі проекти по „Програмі комплексного протипаводкового захисту в басейні р.Тиса у Закарпатській області на 2006-2015 рр”, основною метою яких є захист від затоплення та підтоплення населених пунктів під час проходження паводку.

Виконання окреслених функцій БУВР Тиса здійснює через Березівське, Виноградівське, Мукачівське, Тячівське, Ужгородське міжрайонні управління водного господарства (рис. 2.11).

Міжрайонними управліннями водного господарства здійснюється поточний ремонт на міжгосподарській мережі, ремонтно-доглядові роботи

та систематично проводяться заходи з підготовки об'єктів до пропуску повеней та роботи в осінньо-зимовий період. Багато споруд меліоративних систем, мережі транспортувальних і водоскидних каналів були побудовані наприкінці XIX – на початку XX ст., через те питання реконструкції меліоративних мереж є дуже актуальним. БУВР Тиси в рамках виконання державних програм і реалізації міжнародних проектів послідовно проводить заходи з реконструкції меліоративних систем. Офіційно виконання робіт на землях водного фонду здійснюють 16 суб'єктів господарювання (2014 р.) відповідно до розроблених Відділом комплексного проектування «Закарпаттяводпроект» Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса та погоджених відповідно до чинного законодавства робочих проектів. Здійснення контролю за проведенням руслоочисних робіт на річках Закарпатської області проводять водогосподарські будівельно-монтажні організації Ужгородського, Мукачівського, Берегівського, Виноградівського та Тячівського міжрайонних управлінь водного господарства. У розпорядженні суб'єктів господарювання знаходяться такі основні машини і механізми: косарки – 18 шт.; автокрани – 6 шт.; трактори – 18 шт.; бульдозери – 23 шт.; скрепери – 1 шт.; екскаватори одноковшові – 18 шт.; трактори з навісним обладнанням – 12 шт.

При цьому виконуються земляні роботи на сучасних екскаваторах, однак якщо виконання земляних механізованих робіт у 2013 р. було здійснено на території 271,8 тис. м³, то порівняно з 2007 р. – на території 559,4 тис. м³. У розпорядженні суб'єктів господарювання наявна плаваюча косарка НІДРОТ НМ 1500, за допомогою якої здійснюється розчищення русел ріки Тиса від водної рослинності. Басейнове управління водними ресурсами річки Тиса (2013 р.) налічувало 727 працівників. Зазначимо, що робота 155 працівників БУВР „Тиса”, або 21,3 % штатної чисельності фінансуються через спеціальний фонд, який фактично формується за рахунок виробничої діяльності суб'єктів господарювання басейнового управління. Кількість працівників за період 2007-2013 рр. значно скоротилася (більш як на 44,0 %) [66].

де,
 МУВГ – міжрайонне управління водного господарства
 ЕД – експлуатаційна дільниця

Рис. 2.11. Структура управління водних ресурсів річки Тиса.

Активізації діяльності БУВР Тиса, в тому числі водогосподарським будівельно-монтажним організаціям Ужгородського, Мукачівського, Берегівського, Виноградівського та Тячівського міжрайонних управлінь водного господарства сприяє наявність Автоматизованої інформаційно-вимірювальної система для прогнозу паводків і управління водними ресурсами в басейні р. Тиса в Закарпатській області (АІВС-„Тиса”)

За останні роки Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса активно розвиває співробітництво на прикордонних водах у рамках виконання двосторонніх угод із сусідніми країнами, а також у рамках багатостороннього співробітництва з такими країнами, як Швейцарська Конфедерація, Німеччина, Данія, Нідерланди, США.

Саме завдяки наданню цими країнами БУВР Тиса фінансової і технічної допомоги, а також Європейською Комісією в рамках реалізації програм транскордонного співробітництва впродовж останніх років було вирішено ряд питань, пов'язаних з підвищенням протипаводкового захисту окремих населених пунктів на території Закарпаття, зокрема у Виноградівському, Іршавському, Рахівському, Тячівському та Хустському районах. Розширено можливості спільної українсько-угорської автоматизованої інформаційно-вимірювальної системи моніторингу паводкової ситуації у басейні р. Тиса – АІВС „Тиса”.

Після катастрофічних паводків 1998 та 2001 рр. забезпечення протипаводкового захисту в Закарпатській області потребувало інтенсивного залучення міжнародної технічної допомоги, тому БУВР Тиса бере активну участь у розробленні та реалізації міжнародних проектів у галузі ведення водного господарства на прикордонних водах.

З 1999 по 2003 рр. у рамках допомоги від уряду Угорської Республіки була введена в експлуатацію автоматизована інформаційно-вимірювальна система АІВС „Тиса”, як було відмічено вище, що об'єднувала 13 гідрометеорологічних і метеорологічних станцій. Ця система відіграє ключову роль у вирішенні проблем підвищення практичної ефективності служби гідрологічного повідомлення в басейні р. Тиса і зменшення ризику стихійних лих. Нині АІВС „Тиса” включає 44 автоматизовані станції. У співробітництві з урядом Угорщини створено Центр збору і обробки інформації (ЦЗІ) в м. Ужгород, проведено мікрохвильовий зв'язок між ним та м. Ніредьгаза (Угорщина).

Упродовж 2000-2001 рр. з метою посилення підготовки до попередження паводків та заходів реагування на них за участі БУВР Тиса в Закарпатській області було впроваджено Спільний проект Україна-НАТО з готовності та реагування на паводки у Карпатському регіоні. У процесі реалізації проекту, із залученням владних структур, суб'єктів господарювання, місцевих громад на поліпшення протипаводкового захисту в регіоні було залучено коштів на суму

210 тис. дол. США. У результаті впровадження заходів проекту було вдосконалено наявні елементи спостережної мережі і системи передачі та зберігання даних, створено міжнародну комісію і розроблено практичні рекомендації щодо різних шляхів підвищення ефективності систем протипаводкового менеджменту і управління в надзвичайних ситуаціях на території Закарпаття, проведено навчальні курси з геоінформаційних систем (ГІС).

Починаючи з 2000 р. за участі Закарпатського облводгоспу і Закарпатського гідрометцентру, а також словацьких і датських партнерів, Датським агентством з економічного співробітництва з країнами Східної Європи ОАІМСЕЕ впроваджувався спільний датсько-словацько-український проект „Протипаводковий менеджмент у Словаччині та Україні”. За результатами реалізації проекту проведено навчальні семінари-тренінги з управління програмною системою прогнозування повеней і моделювання ефективності протипаводкових заходів – MIKE11, розроблено гідравлічну модель і модель опади-стік програмного комплексу MIKE 11 для басейнів річок Уж і Латориця. Окрім цього, було встановлено та інтегровано в АІВС „ТІСА” 2 автоматизовані гідрометеорологічні станції (на р. Уж і на р. Тур'я), а також одну метеорологічну станцію (ретранслятор) на горі Яворник Великоберезнянського району.

Впродовж 2001-2003 рр. у рамках проекту Програми транскордонного співробітництва TACIS „Транскордонне управління паводками в басейні р. Тиса” (FLOMATIS) за участі Закарпатського облводгоспу і водогосподарських організацій Німеччини, Румунії, Угорської та Словацької Республік на р. Уж в м. Ужгород була встановлена автоматизована інформаційно-вимірювальна гідрометеорологічна станція та проведено навчання українських спеціалістів роботи з моделлю FLOMATIS. Бюджет проекту становив 252 тис. євро [65].

За період 2003-2004 рр. за участі БУВР Тиса українськими та американськими партнерами були впроваджені заходи на виконання Меморандуму про взаєморозуміння між урядами України та США про співпрацю з питань

завчасного попередження паводків у Закарпатській області (Україна) шляхом спорудження автоматичних гідрометеорологічних станцій з супутниковим зв'язком. Бюджет проекту становив 3,7 млн. дол. США. У Закарпатській області були встановлені і розпочали функціонування в режимі реального часу 6 автоматизованих інформаційно-вимірювальних гідрометеорологічних станцій із супутниковим зв'язком на річках Латориця, Боржава, Люта, Кісва і Тиса, а також приймальна станція на даху будинку БУВР Тиса. Спеціалісти БУВР пройшли навчання у США з питань функціонування, програмування, технічного обслуговування станцій та використання отриманих ними даних.

Значну практичну допомогу з ліквідації наслідків паводків 1998 та 2001 рр. (6,8 млн.грн.) у Закарпатській області надала Дирекція з питань розвитку та співробітництва Швейцарської Конфедерації, за рахунок якої були виконані роботи з реконструкції дамб на р. Боржава біля с. Заріччя Іршавського району, на р. Тиса в смт Вишково і с. Яблунівка Хустського району. У 2003-2004 рр. за участі БУВР Тиса у Рахівському районі було реалізовано спільний українсько-швейцарський проект „Експлуатація річок та потічків у Закарпатському регіоні”, бюджет якого становив 128 тис.євро.

У рамках цього проекту Рахівська експлуатаційна дільниця Тячівського МУВГ та Берегівське МУВГ отримали по одному багатофункціональному гідравлічному крокуючому екскаватору для виконання комплексу необхідних експлуатаційних заходів у важкодоступних місцях гірських річок та потічків, де обмежений доступ для середньої та важкої техніки різного призначення. Спеціалісти управлінь також пройшли відповідні навчання.

Упродовж 2003-2006 рр. на території Закарпатської області за співробітництва української, угорської, румунської та словацької сторін упродовжувався проект „Оцінка ризику та управління повенями в Закарпатській області” Програми транскордонного співробітництва Європейської Комісії TACIS. Бюджет проекту становив 3 млн.євро.

У результаті його реалізації були здійснені заходи з удосконалення системи прогнозу надзвичайних повеней, розвитку гідрометеорологічної

мережі моніторингу паводків, покращення системи довгострокового управління повеннями, розробки бази ГІС, підготовки фахівців із зазначених питань.

У 2005-2006 рр. здійснено реалізацію українсько-угорського проекту „Підвищення готовності регіональних організацій, пов'язаних з протипаводковим захистом у регіоні Берег” як складової Програми транскордонного співробітництва Європейської Комісії TACIS. Бюджет проекту становив 78 160 євро. У рамках проекту розроблено та передано відповідним органам місцевого самоврядування області документи для керівництва під час надзвичайних повеневих ситуацій та для інформування населення, а також розроблено План локалізації паводків на Берегівській осушувальній системі.

У межах Програми добросусідства INTERREG IIIA/TACIS Угорщина – Словаччина – Україна впродовж 2006-2008 рр. БУВР Тиса брало участь у реалізації проекту „Розробка українсько-угорських комплексних планів протипаводкового захисту, розвитку водного господарства та оновлення заплавлених територій в регіоні Берег і басейні р. Боржава”. Бюджет проекту становив 294,1 тис. євро. У його рамках здійснено розроблення проектної документації реконструкції Берегівської меліоративної системи, будівництва акумулюючої ємності на р. Іршавка, проведено екологічні та сільськогосподарські дослідження території регіону Берег та басейну р. Боржава і надано рекомендації щодо поліпшення водного режиму заболочених територій та водних ресурсів, видано ряд публікацій з проблематики проекту.

Упродовж 2007-2008 рр. БУВР Тиса впроваджувало українсько-словацький проект Програми INTERREG IIB CADSES/TACIS „Покращення системи управління паводками – МОЗЕС”, діяльність якого була зосереджена в басейнах річок Уж і Латориця. Бюджет проекту становив 300 тис. євро. За результатами його впровадження встановлено та інтегровано у АІВС „Тиса” гідрометеорологічну і метеорологічну станції на р. Латориця і на р. Уж, закуплено гідрометричне обладнання для проведення гідрологічних вимірювань витрат води, здійснено картування зон затоплень і зон ризику на

ділянці р. Уж. Окрім цього, було розроблено геоінформаційну аналітичну систему водогосподарських об'єктів Закарпатської області, стратегію розвитку АІВС „Тиса”, а також вдосконалено модель прогнозування паводків у басейнах річок Уж та Латориця.

З 2008 по 2010 рр. БУВР Тиса реалізовувало Програму сусідства Угорщина-Словаччина-Україна „Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні р. Тиса”, який спрямовувався на посилення протипаводкового захисту, водної та екологічної ситуації на транскордонній Берегівській осушувальній системі. Вартість проекту – 800 тис. євро. У рамках програми було розроблено Робочий проект реконструкції Берегівської меліоративної системи, здійснено роботи з розчистки каналу Чаронда-Латориця, проведено дослідження з гідроморфології, гідрохімії і гідробіології, дослідження розвитку сільського господарства на території Берегівської осушувальної системи, а також придбано сучасне експлуатаційне обладнання.

Упродовж 2008-2010 рр. на території Закарпатської області та повіту Марамуреш Румунії БУВР Тиса спільно з партнерами та господарюючими суб'єктами впроваджувався проект Програми сусідства Румунія-Україна „Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса”. Вартість проекту 892 тис. євро. За результатами впровадження його заходів була розроблена Комплексна схема стабілізації русла р. Тиса на спільній українсько-румунській ділянці річки, збудовано радіорелейну лінію між ЦЗІ АІВС „Тиса” в м. Ужгород та Інформаційним протипаводковим центром у басейні Верхньої Тиси на базі Тячівського МУВГ. Також у рамках проекту встановлено дві автоматизовані гідрометеорологічні станції на р. Тиса в с. Ділове і смт Солотвино. На території проекту проведено ряд комплексних досліджень, створено базу даних геоінформаційної системи.

З грудня 2010 р. за керівництва угорської Верхне-Тисайської дирекції охорони довкілля та водних справ і партнерства БУВР Тиса впроваджується проект „Покращення спільної українсько-угорської телеметричної системи для

забезпечення протипаводкового захисту на рівні водозбірного басейну”, основною метою якого є подальший розвиток та вдосконалення інформаційно-вимірювальної системи як на українській, так і на угорській територіях, створення резервного функціонування українських високогірних ретрансляторів, запровадження в БУВР Тиса системи управління якістю стандарту 1509001 щодо гідрографічних вимірювань, збору даних та експлуатації АІВС „Тиса”, розвиток системи інформаційного радіозв'язку центрів з протипаводкового захисту. Вартість проекту становить 902,1 тис. євро.

3 березня 2011 р. розпочато реалізацію проекту Програми транскордонного співробітництва Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна „Подальший розвиток і гармонізація Верхне-Тисайських українських і угорських програм розвитку протипаводкового захисту та створення інтегрованої системи прогнозування паводків із застосуванням моделей на основі ГІС”, заходи якого спрямовані на зменшення шкоди від паводків шляхом адаптування акумулюючих протипаводкових ємностей на українській і угорській територіях до уніфікованої системи, подальшого розвитку та доповнення української комплексної програми протипаводкового захисту, а також шляхом створення і застосування українсько-угорської моделі гідрологічного прогнозування. Партнерами БУВР Тиса виступають Верхне-Тисайська дирекція охорони довкілля і водних справ та Закарпатський обласний центр з гідрометеорології. Бюджет проекту – 1068,4 тис. євро.

У рамках цієї ж Програми транскордонного співробітництва 31 березня 2011 р. було підписано грантову угоду з Єврокомісією на реалізацію проекту „Підвищення готовності до паводків у Берегівській транскордонній польдерній системі зі спрямуванням на басейн каналу Чаронда-Латориця”, терміном до 24 місяців і бюджетом 1,2 млн. євро. За період 2005-2013 рр. на реалізацію міжнародних протипаводкових проектів залучено 54,7 млн. грн. У рамках транскордонного співробітництва щороку залучаються значні кошти технічної і гуманітарної допомоги з метою реалізації міжнародних проектів протипаводкового захисту (рис. 2.12).

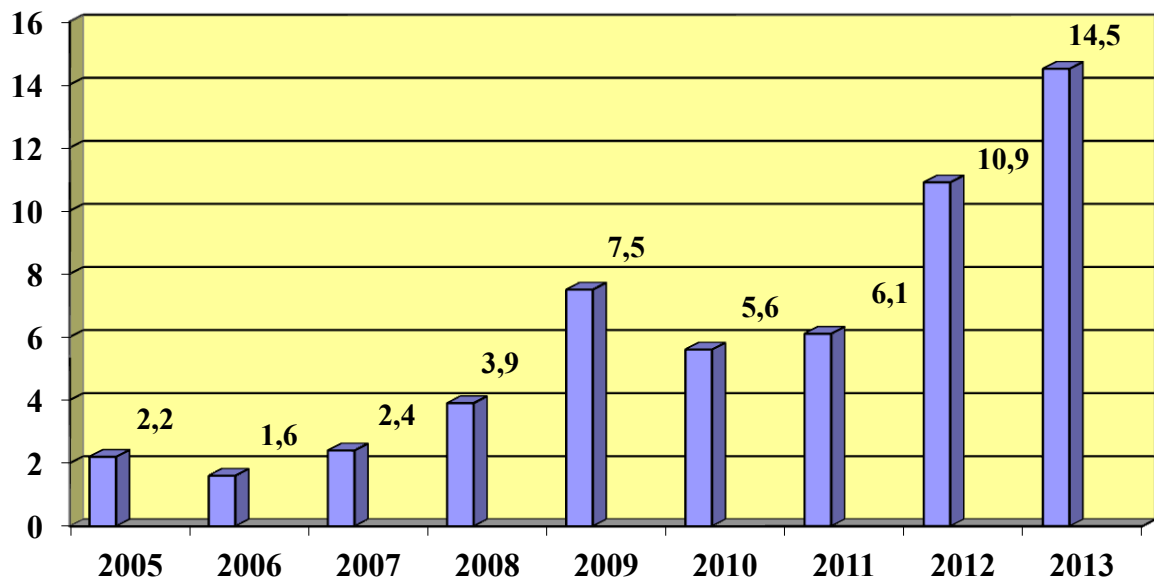

Рис. 2.12. Обсяги залучення коштів на розвиток водогосподарського комплексу Закарпатської області в рамках реалізації міжнародних проектів та отримання технічної і гуманітарної допомоги за 2005-2013 рр. (млн.грн.) [65].

Закарпатський облводгосп як суб'єкт господарювання здійснює державну політику у сфері використання, збереження та відтворення водних ресурсів і вирішення разом з місцевими органами виконавчої влади та іншими обласними організаціями, установами питання забезпечення населення і галузей економіки водними ресурсами. Облводгосп забезпечує організацію безаварійного пропуску паводків на меліоративних системах і водогосподарських спорудах, здійснення комплексу робіт з експлуатації та ремонту меліоративних систем, протипаводкових водогосподарських споруд, водосховищ та інших об'єктів міжгосподарських систем, обслуговування систем захисту від підтоплення територій та населених пунктів.

У Закарпатській області на р. Тиса та її притоках за період 2007-2013 рр. суб'єктами господарювання, зокрема водогосподарськими будівельно-монтажними організаціями Ужгородського, Мукачівського, Берегівського, Виноградівського та Тячівського міжрайонних управлінь водного господарства побудовано 750 км водозахисних дамб, 303 км капітальних берегоукріплень. Для відведення води з понижених територій побудовано 34 насосні станції загальною продуктивністю 108 м³/с, створено меліоративні системи з

розгалуженою мережею каналів протяжністю 1340 км. Усього на обліку облводгоспу перебуває 1079 гідротехнічних споруд.

Верхне-Тисайська дирекція охорони довкілля і водних справ (Верхне-Тисайська дирекція) – державна організація, що підпорядкована Головній дирекції водного господарства і охорони довкілля (VKKI) Угорщини [64]. У складі Дирекції функціонують 4 інженерні дільниці (аналог міжрайонних управлінь водного господарства в Україні). Територія діяльності – 5456 км², охоплює майже всю адміністративну область Саболч–Сатмар-Берег, невелику частину областей Боршод–Обоуй–Земплин і Гойду–Бігор.

Верхне-Тисайська дирекція здійснює повноваження з питань протипаводкового захисту, робіт з ліквідації наслідків забруднення водних ресурсів і навколишнього середовища, забезпечує моніторинг і прогнозування гідрологічної ситуації, експлуатацію державних гідротехнічних споруд (ГТС). Дирекція обслуговує 544 км берегоукріплень, 1040 км магістральних каналів, 11 насосних станцій у гирлах рік. На території діяльності Верхне-Тисайської дирекції розташовано 11 стаціонарних і 7 тимчасових водосховищ із загальним об'ємом акумуляції 36,6 млн.м³ води.

Загальна протяжність українсько-угорського державного кордону становить близько 100 км, з яких фактично тільки 36 км проходять річкою Тиса. На двох ділянках кордону на р. Тиса (Вилок-Бадалово та Саловка-Соломоново) Сторони спільно здійснюють роботи з регулювання та розчистки русла річки Тиса. Проте у своїй діяльності з виконання Угоди Сторони не обмежуються суто прикордонними ділянками, оскільки захисні та регулюючі гідротехнічні споруди навіть у глибині кожної території мають певний взаємний вплив на загальний стан протипаводкового захисту та є об'єктами спільної уваги. Прикладом такої взаємозалежності є функціонування Берегівської транскордонної польдерної системи (БПС), яка розташована на території України та Угорщини. Загальна площа водного басейну становить 938 м², з яких 560 км² – українська територія, 378 м² – угорська. З точки зору водного господарства БПС функціонує як єдина система каналів, насосних

станцій та інших гідротехнічних споруд, і будь-яка діяльність на ній має транскордонний вплив.

Українська та Угорська Сторони ведуть водогосподарську діяльність на своїх територіях і вживають відповідних заходів для безаварійного пропуску паводків, забезпечують планування будівництва водогосподарських об'єктів. Спеціалісти обох Сторін щорічно здійснюють технічний огляд автоматизованих вимірювальних станцій (АВС), виконання профілактичних та ремонтних робіт, забезпечують належне виконання Угоди та Порядків співробітництва, розширюють професійні і дружні зв'язки.

З метою забезпечення комплексного підходу до управління паводковим стоком у басейні р. Тиса та захисту населених пунктів, господарських об'єктів і земель від шкідливої дії вод, мінімізації збитків від руйнівної дії паводків і повеней у Закарпатській області, на виконання доручення Президента України від 11.03.2001 р. Держводгоспом України була розроблена Схема комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса. На базі Схеми постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2001 р. № 1388 затверджено Програму комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса на період 2002-2006 рр. та прогноз до 2015 р. У 2006 р. Програму було переглянуто і постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2006 р. № 130 затверджено оновлену Програму комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса на період 2006-2015 рр. [65].

Виконання Програми передбачає реконструкцію наявної протипаводкової системи дамб та будівництво нових захисних дамб, укріплення берегів та регулювання русел річок, розвиток АІВС „Тиса” для покращення системи прогнозування та оповіщення населення.

Одним з основних напрямів реалізації Програми є управління паводками шляхом будівництва акумулюючих ємностей у гірській частині Закарпатської області (42 ємності) та протипаводкових польдерів (24 польдери) – в низинній частині з максимальним об'ємом акумулювання 550 млн. м³. Будівництво цих споруд на території України дасть змогу знизити паводкові рівні води на річках

та зменшити навантаження на протипаводковий комплекс не тільки в Україні, а й на території Угорщини та інших країн, розташованих у басейні р. Тиса (Словаччина, Румунія, Сербія).

Попередні взаємоузгоджені розрахунки свідчать, що реалізація Програми дасть можливість знизити рівень паводкових вод на держкордоні з Угорщиною на 1,0-1,5 м. Нині паралельно з виконанням робіт з будівництва захисних дамб та берегоукріплень розробляється проектно-кошторисна документація на облаштування акумулюючих протипаводкових ємностей та польдерів. Так, на основі техніко-економічного обґрунтування розроблено проект спорудження акумулюючої ємності на р. Боржава в с. Загаття Іршавського району (3 млн. м³) техніко-економічні обґрунтування ємностей на р. Чорна Тиса в с. Чорна Тиса (9 млн. м³) та в с. Лазещина на р. Лазещина (9,2 млн. м³) Рахівського району.

В Угорщині з метою поліпшення управління паводками розроблено державну довгострокову програму „План Вашаргелі” [54], яким передбачено, поряд з реконструкцією захисних дамб, будівництво аналогічних акумулюючих польдерів на угорській ділянці р. Тиса, сприятливий вплив яких буде помітний на спільній українсько-угорській прикордонній ділянці. У рамках угорського Удосконаленого плану Вашаргелі, реалізація якого розпочалася пізніше Програми комплексного захисту в Закарпатті, активно будуються польдери на угорській частині басейну. Сукупна ємність польдерів близько 900 млн. м³.

У 2008 р. в межиріччі річок Тиса і Бодрог, біля села Ціганд завершено будівництво першої водорегулюючої споруди для зменшення пікових рівнів води на Тисі під час сезонних повеней з можливістю акумуляції 94 млн. кубометрів води. У липні 2009 р. введена в дію акумулююча ємність біля с. Тісорофф, здатна прийняти під час повені на Тисі 100 млн. м³ води. Крім уже діючих, Ціганд і Тісороффі, до 2013 р. в угорському Притиссі буде споруджено ще чотири аналогічні гідротехнічні споруди – Нодькуншагі, Гоньї-Тісошуї, Самош-Красна та Берег, технічні можливості яких дозволять знижувати на 50-60 см рівень води вздовж угорського берега Тиси.

Вирішення проблеми протипаводкового захисту потребує спільних зусиль, і Угорщина, як повноправний член ЄС, зацікавлена та підтримує виділення ЄС коштів на реалізацію на території України Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса у Закарпатській області на 2006-2015 рр., оскільки виконання цих заходів матиме значний позитивний вплив на протипаводковий захист країн-членів зазначеного інтеграційного об'єднання.

Новозбудовані об'єкти названої Програми в умовах високого паводка на р. Тиса та її притоках (24-28 липня 2008 р.) забезпечили надійний захист населених пунктів та територій Закарпатської області. Як показали наслідки цього паводка, альтернативи захисту населених пунктів області в рамках виконання Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса у Закарпатській області на 2006-2015 рр. (постанова КМУ № 130 від 13.02.2006) немає [112]. Фінансування та виконання робіт у 2006-2013 рр. згідно із зазначеною Програмою відображають показники табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Фінансування та виконання робіт у 2006-2013 рр. згідно з Програмою протипаводкового захисту в басейні р.Тиса у Закарпатській області на 2006-2015 роки*

Найменування заходів	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Разом
<i>Фінансування Програми (млн.грн.):</i>									
Передбачено	70,9	96,86	204,29	214,42	198,22	287,7	258,9	145,9	1477,19
Фактично профінансовано	70,9	70,9	124,9	164,2	100,0	21,3	24,9	31,6	608,70
<i>Введено потужностей:</i>									
Захисних дамб, км	19,56	29,12	31,51	25,66	12,50	9,46	0,64	0,99	129,4
Берегоукріплень, км	8,57	10,50	8,234	17,62	4,81	1,72	0,58	-	5,0
Гідротехнічних споруд, шт.	9	10	11	20	14	1	1	2	68
<i>В результаті введення об'єктів захищено:</i>									
Населених пунктів	13	16	26	23	10	5	4	-	97
Сільськогосподарських угідь, тис.га	7,17	9,01	14,72	19,36	11,56	6,0	3,7	-	71,5

*Джерело: [65].

Реалізація цієї Програми сприяла захисту від затоплення 97 населених пунктів області, 71,5 тис.га сільськогосподарських угідь. За період 2006-2013 рр. збудовано 129,4 км захисних дамб, обладнано 52,0 км берегоукріплень. Однак потребує поліпшення фінансування Програми – із передбачених 1477,19 млн.грн. за вісім років профінансовано 608,7 млн. грн., або 41,2 %. Наявність сучасної автоматизованої системи моніторингу паводків забезпечила можливість відслідковувати ситуацію на річках, моделювати варіанти розвитку паводка та своєчасно вживати організаційних та технічних заходів щодо запобігання та зменшення негативних наслідків.

У процесі реалізації спільних проектів протипаводкових заходів значна увага приділяється забезпеченню функціонування інформаційно-вимірювальних систем [93]. У 2000 р. за рахунок наданої урядом Угорської Республіки допомоги загальною сумою 100 млн. форинтів та при активній співпраці спеціалістів Закарпатського облводгоспу і угорських спеціалістів було встановлено перші дві автоматизовані вимірювальні станції на території України – гідрометеорологічну на р. Тиса в м. Тячів і метеорологічну станцію на ретрансляторі Рокосово та групу ретрансляторів для системи зв'язку, отже, створено і введено в дію Спільну українсько-угорську автоматизовану інформаційно-вимірювальну систему АІВС „Тиса”. відмічена система в Україні включала дві автоматизовані вимірювальні станції (АВС), систему цифрового радіозв'язку для передачі інформації з АВС, пункт управління в Центрі збору і обробки інформації (м. Ужгород) автоматичного збору гідрологічних і гідрометеорологічних даних, мікрохвильовий радіорелейний зв'язок між містами Ужгород (Україна) та Ніредьгаза (Угорщина). Впродовж останніх десяти років здійснюються заходи щодо подальшого розвитку АІВС „Тиса”, що передбачає розширення мережі вимірювальних станцій.

У 2003 р. в Україні було введено в дію ще 12 автоматизованих вимірювальних станцій (8 – гідрометеорологічних, 4 – метеорологічні) у басейні р. Тиса, а також станцію контролю якості води в м. Тячів.

Нині на території області, в складі єдиної в Україні міжнародної автоматизованої інформаційно-вимірювальної системи моніторингу паводків, функціонують 30 гідрометеорологічних і 13 метеорологічних автоматизованих вимірювальних станцій та 1 станція контролю якості води в м. Тячів. Станції побудовані з різних джерел фінансування, і велика частина з них встановлена завдяки допомозі уряду Угорщини.

У складі системи функціонує спеціальне програмне забезпечення, зокрема: Програмне забезпечення для обробки наявної гідрологічної інформації з АВС на території Закарпаття і Угорщини басейну р. Тиса. При цьому дані автоматизованих станцій постійно накопичуються в базі даних Закарпатського облводгоспу; Програма „Radag” для роботи з даними метеорологічного радара, розташованого в м. Нопкор (Угорщина); Програма для роботи із знімками з метеорологічного супутника „METEOSAT”; Програмне забезпечення Mike11 для моделювання розвитку повеневої ситуації на основі даних АІВС „Тиса”; Програмне забезпечення ArcGIS для аналізу результатів моделювання та побудови зон затоплення.

Упродовж багатьох років Закарпатський облводгосп бере активну участь у розробленні і впровадженні проектів програм транскордонного співробітництва Європейського Союзу. З підписанням 21 липня 2008 р. грантової угоди № 2008/157-054 між Європейською Комісією та Закарпатським облводгоспом українські спеціалісти водного господарства розпочали впровадження проекту Програми Сусідства Румунія-Україна „Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса” [185]. Територія реалізації проекту охоплює Тячівський і Рахівський райони Закарпатської області, м. Тячів і м. Ужгород в Україні, а також повіт Марамуреш у Румунії. Партнери проекту: Повітова рада Марамуреш (Румунія), Тячівське міжрайонне управління водного господарства, Тячівська райдержадміністрація, Карпатський біосферний запо-відник, Закарпатський регіональний центр соціально-економічних досліджень, асоційовані партнери –

ДП „Об'єднана дирекція будівництва водогосподар-ських об'єктів у Закарпатській області” і Система вод повіту Марамуреш.

Одним з основних заходів проекту є розроблення Комплексної схеми стабілізації русла р. Тиса на спільній українсько-румунській ділянці річки, яка включає як аналіз сучасного стану управління паводками на зазначеній території, так і заплановані протипаводкові заходи, необхідні для стабілізації русла ріки та захисту населених пунктів, сільгоспугідь від природних катастроф. Схема враховує оцінку екологічного впливу запланованих протипаводкових заходів, вивчення ведення сільського господарства в умовах побудови гідротехнічних споруд, містить паводково-небезпечні зони, криву вільної водної поверхні, цифрову план-схему прикордонних ділянок з усіма запланованими заходами управління паводками. Цей важливий матеріал узгоджено та використано спеціалістами водного господарства України і Румунії з метою подальшого проектування та будівництва протипаводкових споруд на спільній ділянці р. Тиса.

Важливо зазначити, що Комплексна схема стабілізації русла р. Тиса на українсько-румунській прикордонній ділянці сприятиме виконанню положень міжурядової Угоди про співробітництво України та Румунії в галузі водного господарства на прикордонних водах. Використання Схеми також покликано суттєво допомогти при впровадженні державної Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса у Закарпатській області на 2006-2015 рр.

У рамках проекту виконано роботи із захисту від паводкових вод населених пунктів Тячівського і Рахівського районів, а саме – с. Бедевля та смт Великий Бичків, що зазнали великих збитків під час катастрофічних паводків 1998 та 2001 рр. Відповідно до робочого проекту в смт В.Бичків у 2010 р. завершено будівництво парапетної стінки з метою захисту верхньої частини села. Створено інформаційний протипаводковий центр у басейні Верхньої Тиси на базі Тячівського міжрайонного управління водного господарства в м. Тячів. Центр забезпечено локальною та автоматизованою

телефонною мережами, VPN-зв'язком та мікрохвильовим зв'язком для отримання та передачі даних. У центр надходять дані з водозбірної площі 3,7 тис. км² басейну р. Тиса від 15 автоматизованих станцій системи АІВС „Тиса”. Спеціалісти центру забезпечують їх обробку, а також поширення оперативних даних під час проходження паводків, що є необхідним для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Розвитку українсько-румунського співробітництва в галузі водного господарства на прикордонних водах сприяє здійснення заходів щодо технічного вдосконалення і розширення автоматизованої інформаційно-вимірювальної системи моніторингу паводкової ситуації АІВС „Тиса”.

У рамках реалізації проекту в 2009-2010 рр. було встановлено 2 автоматизовані інформаційно-вимірювальні гідрометеорологічні станції в с. Ділове Рахівського і смт Солотвино Тячівського районів Закарпатської області, які здійснюють вимірювання рівня води, кількості опадів і температури повітря.

З метою здійснення оцінки екологічного стану та контрольного моніторингу якості води в басейні Верхньої Тиси на ділянці українсько-румунського кордону відповідно до положень ВРД ЄС та вимог МКЗРД, експертами розроблено відповідну мережу та Програму контрольного моніторингу якості поверхневих вод басейну Верхньої Тиси (17 пунктів моніторингу на українській ділянці та 3 пункти на румунській), щомісячно здійснюється відбір проб поверхневих вод басейну Верхньої Тиси на українській території.

Експертами проекту проведено екологічні, сільськогосподарські та соціально-економічні дослідження на цільовій території проекту, в результаті чого на українській частині прикордонної ділянки басейну Верхньої Тиси здійснено комплексну екологічну оцінку, зокрема характеристику ландшафту, збільшення природо-заповідних територій, визначення кількості потенційних шкідливих об'єктів, а також цінних природних об'єктів на вказаній території.

Територія проекту охоплює частину Карпатського біосферного заповідника з української сторони та територію природного парку „Гори

Мараморощини” з румунської сторони. Експертами Карпатського біосферного заповідника було розроблено проект Меморандуму щодо створення транскордонного біосферного резервату в Марамороських горах. Підписаний Меморандум про взаєморозуміння є не тільки важливим кроком на шляху до створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату „Марамороські гори”, а й документом, спрямованим на виконання основних положень Севільської стратегії та Мадридського плану дій, які є наріжними каменями для функціонування міжнародної мережі біосферних резерватів.

Експерти проекту з сільського господарства виконали оцінку землекористування, зокрема змін його типу в процесі реформування сільського господарства в межах проектної території, а також створили цифрові карти землекористування, вивчили проблеми і шляхи забезпечення виробництва екологічно чистої продукції. Соціально-економічний блок досліджень включає: розробку спільних підходів та критеріїв оцінки соціально-економічного розвитку на всій протяжності прикордонної українсько-румунської ділянки р. Тиса; здійснення оцінки збитків після паводків 1998, 2001 рр. та липневого паводка 2008 р. (сільське господарство, інфраструктура, домогосподарства); проведення комплексної оцінки поточного соціально-економічного стану цільової території проекту; розробку рекомендацій щодо перспективних напрямів соціально-економічного розвитку території тощо. Запорукою успішного впровадження проекту є постійна підтримка його заходів з боку населення. Важливим у цьому аспекті є інформування населення цільової території, для чого розроблено спеціалізований веб-сайт, на якому висвітлюються всі заходи і події, що відбуваються в рамках проекту. Крім цього, видано низку інформаційно-методичних матеріалів.

З метою розвитку співробітництва у галузі водного господарства на прикордонних водах Закарпатським облводгоспом спільно з Дирекцією вод Сомеш-Тиса Національної адміністрації „Води Румунії” і Верхне-Тисайською дирекцією охорони довкілля та водних справ Угорщини в рамках Програми транскордонного співробітництва „Інструмент європейського сусідства і парт-

нерства Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна на 2007-2013 рр.” у 2009 р. розроблено проект „Стале управління природними ресурсами в межиріччі річок Тиса-Тур (Батарська меліоративна)”.

Впровадження вищеназваного міжнародного проекту сприятиме спільному сталому розвитку природних ресурсів у межиріччі р. Тур і р. Тиса, удосконалив механізми співробітництва на Батарській системі між трьома сусідніми країнами – Україною, Румунією та Угорщиною.

У процесі реалізації транскордонних протипаводкових проектів доцільними є активізація управлінських підходів до забезпечення моніторингових розробок щодо можливостей попередження паводків, підвищення результативності проектів у напрямі формування збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку суміжних прикордонних територій.

Успішне впровадження транскордонних проектів і програм – запорука поліпшення планування та реалізації протипаводкових заходів на українсько-угорській та українсько-румунській прикордонних ділянках р. Тиса, зменшення негативного впливу паводків і антропогенного навантаження на навколишнє середовище, ефективного захисту довкілля та сталого розвитку прикордонних регіонів сусідніх країн – України, Румунії та Угорщини.

Водночас ефективно впровадження програм протипаводкового захисту в басейні р. Тиса та реалізація суб'єктами господарювання, зокрема водогосподарськими будівельно-монтажними організаціями Ужгородського, Мукачівського, Берегівського, Виноградівського та Тячівського міжрайонних управлінь водного господарства, спільних міжнародних проектів на прикордонних водах забезпечать сталий розвиток водогосподарського комплексу суміжних країн, сприятимуть надійному протипаводковому захисту населення і територій, а також збереженню якості екологічного стану водних ресурсів Карпатського регіону.

РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

3.1. Транскордонне співробітництво як чинник розвитку прикордонних територій

Інтеграція держав Центральної Європи в Європейський Союз привела до зміни як геополітичної, так і гео економічної ситуації на європейському континенті, що в свою чергу, вимагає коригування політики ЄС щодо країн, які знаходяться у безпосередньому сусідстві. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває оновлення стратегії розвитку транскордонного співробітництва Євросоюзу, зокрема й нової стратегії транскордонної співпраці між територіями держав Карпатського євро регіону, заснованої на європейських принципах, складовою яких є реалізація вимог сталого розвитку, в тому числі збереження довкілля. Завдання формування нового інструменту для просування та фінансування спільних транскордонних проектів є особливо важливим для прикордонних областей Карпатського регіону та їх громад, оскільки з травня 2004 р., як ми вже й відмічали, вони набули статусу безпосереднього сусідства розширеного Європейського Союзу. З 2007 р. такого статусу набули і південно-західні регіони України, оскільки членами Євросоюзу також стали Румунія та Болгарія, а з 2013 р. й Хорватія.

Специфічну роль відіграють області Карпатського регіону, і зокрема Закарпатська область, яка може стати полігоном для відпрацювання можливих механізмів та форм співробітництва України та ЄС. Це обумовлюється тим, що Закарпаття з 2004 р. розташовувалося на перетині українського кордону з трьома державами, які набули членства в ЄС (Угорщина, Словаччина, Польща), а з 2007 р. – з четвертою державою (Румунія) цього інтеграційного об'єднання.

Прикордонні території Закарпаття та сусідніх держав, з географічної точки зору є компактним транскордонним євро регіоном, який об'єднаний взаємодоповнюючою структурою економіки, традиційними етнічними та зовнішньоекономічними зв'язками, а також існуванням спільних проблем,

зокрема в контексті збалансованого розвитку, які можна ефективно вирішувати в рамках транскордонного співробітництва.

Водночас у наукових джерелах відсутнє чітке розмежування рівнів регіонів країн в умовах транскордонного співробітництва, тому доцільним є формування класифікації регіонів держав в межах відміченої співпраці [43, с. 114-122; 106]:

- *перший рівень* – суміжні прикордонні регіони сусідніх держав відповідно до їх адміністративних територіальних одиниць;
- *другий рівень* – регіони, розташовані за межами прикордонних регіонів першого рівня;
- *третій рівень* – регіони, які розташовані за територіями другого рівня сусідніх держав;
- *четвертий рівень* – регіони наступних країн за межами сусідніх держав.

У своїх дослідженнях нами зосереджуватиметься увага на суміжності прикордонних регіонів першого рівня сусідніх держав з Україною (крім південно-західної частини), що характеризує табл. 3.1.

Дослідження свідчить (табл. 3.1), що за площею Угорщина майже у 6,5 разів менша від України. До прикордонних регіонів першого рівня транскордонного співробітництва відносяться – Саболч-Сатмар-Берегська та Боршод-Абауй-Земпленська області. Саболч-Сатмар-Берегська область знаходиться у північно-східній частині Угорської Республіки і межує з трьома державами: на півночі з Словаччиною (5 км кордону), на північному-сході з Україною (136,6 км), на південному сході з Румунією (93,5 км). Територія становить більше 5,9 тис. км, що становить 6,4 % загальної площі країни та відповідно 6-е місце серед регіонів Угорщини. На території області знаходиться 229 поселень. Щільність населення становила 99,0 осіб на км², що на 10 осіб на км² нижче від загальнодержавного показника. 47,0 % населення регіону проживає в містах, характерним є низький рівень природного приросту населення. Боршод-Абауй-Земпленська область за територією і кількістю населення дещо перевищує Саболч-Сатмарську область.

Суміжні прикордонні регіони сусідніх держав з Україною за територіальними одиницями, площею та кількістю населення*

Адміністративна територіальна одиниця	Площа, тис. км ²	Населення, станом на 01.01.2013 р., млн. осіб	Щільність, чол./км ²
Угорщина	93,0	9,9	107,0
<i>в тому числі області:</i>			
Боршод-Абауй-Земплен	7,3	0,75	103,0
Саболч-Сатмар-Берег	5,9	0,59	99,0
<i>Разом:</i>	13,2	1,34	101,5
<i>Аналізовані області, % до країни</i>			
Боршод-Абауй-Земплен	7,8	7,5	93,6
Саболч-Сатмар-Берег	6,4	6,0	93,4
Словаччина	49,0	5,4	110,0
<i>в тому числі краї:</i> Кошіцький	0,19	0,33	113,5
Пряшівський	0,86	0,78	88,0
<i>Разом:</i>	1,05	1,11	105,7
<i>Аналізовані краї, % до країни</i>			
Кошіцький	0,4	5,7	103,1
Пряшівський	1,8	14,4	80,1
Польща	312,7	38,5	123,0
<i>в тому числі воєводства:</i>			
Люблінське	25,1	2,2	87,6
Підкарпатське	17,9	2,1	117,3
<i>Разом:</i>	43,0	4,3	100,0
<i>Аналізовані воєводства, % до країни</i>			
Люблінське	8,0	5,7	73,6
Підкарпатське	5,7	5,4	98,6
Румунія	238,4	20,1	84,0
<i>в тому числі повіти:</i>			
Сату-Маре	4,4	0,39	88,6
Марамуреш	6,3	0,51	80,9
<i>Разом:</i>	10,7	0,90	84,1
<i>Аналізовані повіти, % до країни</i>			
Сату-Маре	1,8	1,9	94,4
Марамуреш	2,6	2,5	88,5
Україна	603,7	45,4	75,0
<i>в тому числі області:</i>			
Закарпатська	12,8	1,3	98,6
Івано-Франківська	13,9	1,4	99,2
Львівська	21,8	2,5	116,3
Чернівецька	8,1	0,9	112,2
<i>Разом:</i>	56,6	6,1	107,8
<i>Аналізовані області, % до країни</i>			
Закарпатська	2,1	2,8	131,5
Івано-Франківська	2,3	3,1	132,3
Львівська	3,6	5,5	155,1
Чернівецька	1,3	2,0	149,6

*Розраховано за джерелами: [173, с. 23, 310, 499-500; 106].

До другого рівня транскордонного співробітництва відносяться такі чотири області Угорської Республіки, як Гойду-Бігар, Яс-Надькун-Солнок, Гевеш, Ноград, а третій рівень включає інші області країни.

Кордони Закарпатської області співпадають з державним кордоном України та Словаччини загальною протяжністю 98,5 км, а площа аналізованої країни у 12,3 рази менша від території нашої держави. Кошіцький і Пряшівський прикордонні краї, які межують з Україною, розташовані у східній частині Словацької Республіки. До речі більшу частину Словаччини займають гори – Західні Карпати [200, с. 142], а в Закарпатській області – 80 % займають Східні Карпати [170, с. 23].

Загальна площа обох регіонів 1,05 тис. км², що становить 2,2 % до території країни. Кількість населення, що проживає на території названих країв становить 1,11 млн. осіб, а щільність 105,7 осіб на км². При зменшенні населення у Словаччині на 0,5 тис. осіб в аналізованих регіонах навпаки його чисельність зросла на 4,4 тис. осіб.

Кордон Польщі з Україною, завдовжки 520 км, тягнеться від Карпат до долини Сяну, а потім через Розточчя до Бугу і далі йде Бугом. За розмірами території Польща займає 9-е місце в Європі після Росії, України, Франції, Іспанії, Швеції, Німеччини, Фінляндії і Норвегії [83, с. 10]. Загалом площа України перевершує територію Польщі майже в 1,9 рази.

Підкарпатське воєводство розташоване на південному сході Республіки Польща і межує із Словаччиною (131 км) та Україною (235 км), в тому числі і Закарпатською областю (33,4 км), при цьому займаючи площу більше 17,9 тис. км² (або 5,7 % до території Польщі). Площа територій Підкарпатського і Люблінського воєводств становить 43,0 тис. км², або 13,8 % території країни. Кількість населення обох регіонів 4,3 млн. осіб, або 11,1 % до населення всієї країни, а щільність становить відповідно 117,3 та 87,6 чол./км², що менше до аналогічного показника по країні.

Прикордонні повіти першого рівня транскордонного співробітництва Сату-Маре та Марамуреш розташовані на північно-західному прикордонні

Румунії. На півночі ці території межують з Україною (Закарпатська області), на заході – з Угорщиною (областю Саболч-Сатмар-Берег). Площа першого з них 4,4, другого – 6,3 тис. км², або 1,8 та 2,6 % до території країни. На території обох регіонів проживає більше 900,0 тис. осіб, або 4,5 % всього населення Румунії. Щільність населення в аналізованих повітах становить 84,1 чол./км², що майже аналогічне країні в цілому (84,0 чол./км²). Для обох повітів, як і в цілому для Румунії, характерне звужене відтворення населення.

Загальна площа досліджуваних областей Карпатського регіону становить 56,6 тис. км², або 9,4 % до всієї території країни, а населення відповідно 6,2 млн. осіб, або 13,4 %. Аналізовані регіони виділяються щільністю населення в розрахунку на 1 км² території. На фоні досліджуваних областей вигідно виділяється Закарпатська, яка межує з прилеглими територіями всіх чотирьох держав, в той час як Івано-Франківська межує лише з Румунією, Львівська – з Польщею, а Чернівецька з Румунією та Молдовою.

Відповідно до наведеної класифікації Закарпатська область відноситься до прикордонного регіону першого рівня транскордонного співробітництва щодо чотирьох суміжних країн, Івано-Франківська та Львівська тільки до однієї з цих країн, а Чернівецька – до двох. Проведене дослідження свідчить, що прикордонні адміністративні територіальні одиниці Угорщини, Польщі та Румунії за своєю площею значно перевершують українські. Зокрема, площа Саболч-Сатмар-Берегської області (Угорщина) більша від території Львівщини майже в 1,8 рази, а від Закарпаття більш, ніж втричі.

Аналогічна ситуація в регіональному територіальному зрізі у Польщі, де зокрема Підкарпатське воєводство перевершує площу всіх чотирьох областей Карпатського регіону в 1,9 рази, в тому числі Львівську майже у 5,0 рази, а Закарпатську область більш ніж у 8,5 рази. Ще більша відмінність в порівняльному аналізі належить Люблінському воєводству, оскільки його площа становить 25,1, в той час як Підкарпатського воєводства – 17,9 тис.км².

За площею територій румунські регіони переважають українські. Так, повіт Марамуреш більший від Львівської області майже в 1,8 рази, а від Закарпатської у 3,0 рази.

Водночас області Карпатського регіону відрізняються від прикордонних регіонів сусідніх країн щодо чисельності населення. Зокрема, в чотирьох аналізованих прикордонних областях (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька) проживає 6,1 млн. осіб, в той час як в сусідніх Польщі (аналізованих воєводствах) тільки 4,3, а Румунії – 0,9 млн. осіб (аналізовані повіти).

Передумовами до співпраці соціального плану є етнічна близькість населення, що проживає на прикордонних територіях, значна частина якого володіє мовою, або мовами населення країн-сусідів, має досить високий рівень міжособових контактів, близькість елементів соціальної психології, культури. Вказані фактори є визначальними у процесі транскордонного співробітництва. Особливе місце в розвитку прикордонної співпраці України посідають західні області. Це обумовлюється тим, що порівняно з іншими вони займають особливе місце з точки зору розвитку транскордонного співробітництва.

Специфічне місце в Карпатському регіоні займає Закарпатська область, яка перебуває під значно більшим впливом факторів до транскордонної співпраці порівняно з іншими областями. В основі розвитку цього процесу – наявність об'єктивних умов як прикордонного, так і транскордонного співробітництва. Зокрема, ідеальне геоелекономічне розташування Закарпатської області, яка має на Заході кордони з Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, набутий досвід у прикордонних зв'язках, вища, порівняно з іншими областями України частка інтеграційної інфраструктури, відносно високий рівень ринкової культури жителів регіону, які обумовлюються значною мірою факторами поведінкового стереотипу, економічної інформації та набутих економічних знань етнічних груп населення, які компактно проживають на прикордонних територіях Карпатського регіону (табл. 3.2).

Розподіл постійного населення за найбільш численними національностями в областях Карпатського регіону*

Національності	Всього, тис.	До загальної кількості населення, %	Регіони (області), тис. осіб				Довідково: Україна
			Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Все населення	6185,7	100,0	1254,6	1406,1	2606,0	919,0	48240,9
у тому числі, українці	5541,4	89,6	1010,1	1371,2	2471,0	689,1	37541,7
угорці	151,5	2,4	151,5	-	-	-	156,6
румун	146,8	2,4	32,2	-	-	114,6	151,0
молдавани	67,2	1,1	-	-	-	67,2	258,6
росіяни	186,4	3,0	31,0	24,9	92,6	37,9	8334,1
поляки	22,3	0,4	-	-	18,9	3,4	144,1
білоруси	6,9	0,1	-	-	5,4	1,5	275,7
євреї	1,4	-	-	-	-	1,4	103,6
цигани	14,0	0,2	14,0	-	-	-	47,9
словаки	5,7	0,1	5,7	-	-	-	6,4
німці	3,6	0,1	3,6	-	-	-	33,3
інші	38,5	0,6	6,5	10,0	18,1	3,9	1187,9

*Розраховано за джерелом: [184, с. 380-384].

Проведені дослідження (табл. 3.2) узагальнено на основі I Всеукраїнського перепису населення 5 грудня 2001 р., свідчать про такі тенденції розподілу населення за найбільш численними національностями в регіонах Українських Карпат, а саме: на українців – корінне населення в цілому припадає від 89,6 % усього народонаселення, водночас як по Україні тільки 77,8 %, в тому числі в Закарпатській області – 80,5 %, Івано-Франківській – 97,5 %, Львівській – 94,8 % і в Чернівецькій – 75,0 %. Другу позицію за чисельністю населення займають росіяни, на яких припадає 3,0 %, а в Україні – 17,3 %. Найбільша частка населення припадає на угорців та румунів за рахунок Закарпатської та Чернівецької областей. У цілому, на території Українських Карпат проживає 2,4 % – угорців та 2,4 % – румун. Угорці в основному розселені на території Закарпатської області, їх частка становить 12,1 %, а румунів – 2,6 % до загальної чисельності населення регіону. На території Чернівецької області частка населення румунської етнічної групи становить 12,5 %, а молдовської – 7,3 % до всього народонаселення регіону. Послідуючу позицію щодо

чисельності населення займають поляки. Їх частка становить 0,4 %, і вони, в основному, зосереджені на території Львівської і Чернівецької областей. Циганське населення, яке складає 0,2 % до всього населення території Українських Карпат проживає, в основному, у Закарпатській області. Це стосується і словацької та німецької етнічних груп. На інші національності припадає 0,6 % населення території Українських Карпат, водночас як в Україні – 2,5 %.

За національним складом населення Словаччини відносно однорідна країна, оскільки словаки становлять 85,7 % народонаселення держави. Першою за кількістю етнічною меншиною є угорці, другою – цигани, третьою – чехи, а четвертою – українці-русини (згідно з офіційними даними їх 32 тис. осіб, або 0,6 % до всього населення країни) [48, с. 222].

Моніторинг цієї проблеми засвідчує, що на Закарпатті корінне населення – українці, а етнічні меншини угорців, румунів, словаків та німців в основному, проживають в сільській місцевості. Аналогічна ситуація щодо етнічних меншин і в Чернівецькій області, серед яких переважають румуни та молдавани.

Узагальнюючим показником рівня соціально-економічного розвитку аналізованих суміжних нових країн-членів ЄС та їх регіонів є валовий внутрішній продукт і, зокрема виробництво його в розрахунку на одну особу. В регіонах країн Західної Європи та Європейського Союзу цей показник почав використовуватися ще в другій половині ХХ ст., а в регіонах України з 2004 р., а до того на регіональному рівні використовувався показник *валова додана вартість* (ВДВ).

Показники валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту по Україні співпадають. Так, якщо у 2004 р. ВВП по Україні становив 345,1 млрд. грн., то по ВРП аналогічна сума [167, с. 29, 44]. Водночас, у 2000 р. ВВП становив 170,1 млрд. грн., а ВДВ – 138,0 млрд. грн., тобто різниця становить 32,1 млрд. грн. Тому, до 2004 р. неможливо було співставляти узагальнюючі показники соціально-економічного розвитку прикордонних

регіонів суміжних держав з Україною. Така можливість появилася тільки в 2004 р., що зокрема і відображає табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Суміжні прикордонні регіони сусідніх держав з Карпатським регіоном України за рейтинговими показниками*

(млн.дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) 2005 року)

Сусідні країни та їх окремі регіони	Окремі показники рівня соціально-економічного розвитку (2012 р.)				Рейтинг регіону
	кількість населення, тис. осіб станом на 01.01.2013 р., млн. осіб	ВВП у цінах, що є міжнародно співставними (млн.дол.США)	ВВП (ВРП) в розрахунку на 1 особу населення, дол.США	Частка регіону у ВВП країни	
<i>Угорщина</i>	9,9	224548	22635	100,0	x
<i>в тому числі області,</i> Саболч-Сатмар-Берегська	0,75	6736	9054	3,0	5
Боршод-Абауй-Земпленська	0,59	6158	19692	4,8	2
<i>Словаччина</i>	5,4	139741	25848	100,0	x
<i>в тому числі краї,</i> Пряшівський	0,78	1314	16827	9,4	3
Кошіцький	0,33	1845	55831	13,2	1
<i>Польща</i>	38,5	878557	22800	100,0	x
<i>в тому числі воєводства,</i> Підкарпатське	2,1	14057	6612	1,6	6
Люблінське	2,2
<i>Румунія</i>	20,0	362189	16991	100,0	x
<i>в тому числі повіти,</i> Сату-Маре	0,39
Марамуреш	0,51	4708	9260	1,3	4
<i>Україна</i>	45,4	336482	7226	100,0	x
<i>в тому числі області:</i> Закарпатська	1,3	5047	3938	1,5	9
Івано-Франківська	1,4	7066	5051	2,1	8
Львівська	2,5	13796	5087	4,1	7
Чернівецька	0,9	3028	3432	0,9	10

*Розраховано за джерелами: [173, с. 519-520, 515-516, 43].

Порівняльний аналіз (табл. 3.3) свідчить, що периферійні прикордонні області Карпатського регіону України мають негативні тенденції щодо індикаторів соціально-економічного розвитку, зокрема:

- у соціально-економічному плані серед аналізованих регіонів України та суміжних держав, що у більшій мірі відповідає критерію сталого розвитку, найрозвиненішим є Кошіцький край, в якому ВВП у розрахунку на одну особу

населення у 2012 р. становив 55831 дол. США, в той час як в цілому по країні – 25848 дол. США. В сусідньому Пряшівському краї аналізований показник становив 16827 дол. США, що у 1,5 рази менший порівняно з середньонаціональним показником та у 3,3 рази від Кошіцького краю. За рейтингом прикордонних суміжних регіонів, з якими межують області Карпатського регіону Кошіцький край займає 1-е місце, а Пряшівський – 3-е, частка яких у ВВП Словаччини становить відповідно 13,2 та 9,4 %;

- серед суміжних з областями Карпатського регіону, прикордонних територій Угорщини в соціально-економічному розвитку виділяється Боршод-Абауй-Земпленська область, в якій ВВП в розрахунку на одну особу у 2012 р. становив 19692 дол. США, це більше як у 2 рази вищий показник порівняно із Саболч-Сатмар-Берегською областю. За рейтингом ці регіони серед усіх аналізованих прикордонних регіонів займали відповідно 2-е і 5-е місце, а частка їх у ВВП країни становила відповідно 4,8 і 3,0 %;

- найбільш відсталими у соціально-економічному розвитку є суміжні прикордонні території Підкарпатського воєводства Польщі та румунський повіт Марамуреш, де виробництво ВВП в розрахунку на одну особу населення становило відповідно 6612 та 9260 дол. США, а місце їх за рейтингом відповідно 6-е та 4-е;

- прикордонні суміжні, з аналізованими регіонами сусідніх держав, області Карпатського регіону за індикатором ВВП (ВРП) в розрахунку на одну особу населення характеризуються низьким рівнем показників. Зокрема, у Чернівецькій області за 2012 р. цей показник становив 3432 дол. США (10-е місце за рейтингом). У Закарпатській – 3038 дол. США (9-е місце), а у Івано-Франківській – 5051 (8-е місце) та у Львівській області – 5087 дол. США (7-е місце у рейтингу).

Отже, *по-перше*, у 2012 р. за рівнем соціально-економічного розвитку аналізовані прикордонні краї Словаччини, області Угорщини вигідно виділяються на фоні інших регіонів аналізованих суміжних країн і, особливо України. При цьому, серед аналізованих прикордонних суміжних регіонів,

Кошіцький край відмічається найвищим рівнем розвитку, за показником ВВП у розрахунку на одну особу, що дає підстави стверджувати про відповідність його рівня розвитку вимогам забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

По-друге, дослідження ускладнює відсутність достовірної економіко-статистичної інформації щодо соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів сусідніх держав, тому доцільним є, щоб керівництво асоціації „Карпатський єврорегіон” узагальнювало показники в межах адміністративних одиниць названого єврорегіону. Крім того, на нашу думку, необхідним є налагодження прикордонних зв'язків між регіональними статистичними органами з метою узагальнення показників соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів сусідніх країн та реалізації Програм сталого розвитку, у тому числі у збереженні і розширеному відтворенні навколишнього природного середовища по обидва боки кордону суміжних регіонів.

По-третьє, з метою розширення інформаційної бази даних щодо соціально-економічного й екологічного розвитку суміжних регіонів, зокрема у межах Карпатського Єврорегіону, доцільним є залучення студентів ДВНЗ "Ужгородський національний університет" і Мукачівського державного університету до співпраці у відміченому напрямі, що сприятиме формуванню бази даних із проблемних питань розвитку суміжних територій і життєдіяльності населення по обидва боки кордону, а в подальшому дасть можливість реалізації спільних проектів для підвищення рівня збалансованості територій сусідніх держав, розширенню добросусідських відносин, прикордонної і транскордонної співпраці.

Отже, в областях Карпатського регіону, в тому числі й Закарпатській області, де проживають громадяни близько 100 національностей, серед яких, як уже відмічалось, найбільша частка населення етнічних груп сусідніх країн, зокрема угорці, румуни, словаки. Цей фактор є важливою передумовою транскордонного співробітництва прикордонних регіонів суміжних країн.

Активізація зовнішньоекономічного співробітництва України в цілому та Закарпатської області, зокрема, з країнами Західної Європи, в тому числі з країнами ЄС та сусідніми країнами цього інтеграційного об'єднання мають важливе значення для економічної інтеграції, оскільки вона передбачає наявність спільних кордонів, спільних історичних, культурних та інших умов існування. Найпростішим видом міжнародної економічної інтеграції є зона вільної торгівлі, Угода про яку ґрунтується на міждержавній угоді між країнами-учасницями. Зона вільної торгівлі (*англ. Free Trade Area – FTA*) передбачає, що кожний член такої зони залишає за собою право наведення самостійної економічної політики. Сфери співробітництва визначаються Угодою щодо FTA. Сторони можуть обмежуватися виключно питаннями торгівлі, або співпрацювати й в інших сферах. Для координації діяльності й розгляду розбіжностей в ході вирішення питань технічного характеру, як правило, створюються Секретаріат зони вільної торгівлі (ЗВТ). Можливе також створення окремого органу (Ради) з наданням йому права прийняття обов'язкових рішень, що стосуються питань технічного характеру. Єдиний митний тариф на етапі зони вільної торгівлі не встановлюється, але кожний член визначає митний збір відповідно до економічних потреб третьої сторони. Необхідною умовою є використання країнами, учасницями ЗВТ єдиної номенклатури опису й кодування товарів.

Економічна інтеграція суттєво відрізняється від економічного співробітництва країн. На етапі економічної інтеграції [76, с. 234]:

а) формується міжнародний господарський комплекс зі своєю структурою та органами управління. Спільні умови господарської діяльності визначаються й погоджуються всередині кожної країни, на міждержавному та наддержавному рівні;

б) зростає можливість об'єднання різноманітних ресурсів для спільного вирішення соціально-економічних проблем;

в) основою інтеграційної діяльності є не зовнішньоторговельний обмін, а взаємодія в галузі виробництва, науки, причому на пільгових порівняно з іншими країнами умовах;

г) інтеграційне співробітництво має комплексний і довготривалий характер.

Найбільш структурованим інтеграційним угрупованням на сьогоднішній день вважається фактично конфедеративне об'єднання Європейський Союз (до 1 листопада 1993 р. – Європейське Економічне Співтовариство), засноване у 1958 р. відповідно до Римського договору між Бельгією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, ФРН та Францією [100, с. 461]. Сьогодні у складі ЄС 27 країн-членів, з яких 12 країн переважно посткомуністичних останніх двох хвиль розширення. Серед 10 країн-членів ЄС з 2004 р. безпосередньо до кордонів України, і зокрема Закарпатської області прилягають Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія, яка стала членом ЄС із 2007 р. Римський договір, підписаний 25 березня 1957 р., при створенні ЄЕС передбачав митний та економічний союз європейських держав цього інтеграційного об'єднання. Організація економічного союзу спиралася на процес поступового вирівнювання умов конкуренції та вільний рух чинників виробництва. Передбачалося також здійснення єдиної сільськогосподарської, кон'юнктурної політики та спільної політики у сфері допомоги країнам, що розвиваються.

Привабливість Євросоюзу для України визначається як рівнем його економічного потенціалу та технологічних можливостей, так і рівнем розвитку демократії, соціальної системи, яка націлена на вирівнювання та підвищення стандартів життя населення усіх країн, що входять до Союзу. Це також величезний розгалужений високоплатоспроможний ринок, гнучкість кредитних можливостей, переливу капіталів, мобільність робочої сили тощо. Невипадково, з перших років проголошення незалежності більшість українських політиків заявляла про необхідність інтеграції України саме до ЄС, робилися певні юридично визначені кроки у цьому напрямку. Зокрема, уже в червні 1994 р.

було підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Євросоюзом. У цьому документі не тільки декларувалася підтримка курсу нашої країни на зміцнення незалежності з боку країн-членів ЄС, але й визначалися основні принципи, етапи та форми співробітництва з Україною на період формування нею ринкової економіки та громадянського суспільства.

Відмітимо, що в Угоду закладалися принципи найбільшого сприяння щодо просування певних видів товарів на ринки ЄС, лібералізації торгівлі, визначалися перспективи та умови створення зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом тощо. На думку науковців міжнародників-економістів та політиків реальна можливість створення такої зони може здійснитись у грудні 2011 р., або на початку 2012 р. При цьому, на початку 90-х років минулого століття державами-членами Союзу були визначені принаймні 3 основні умови, без реалізації яких обговорення проблем, пов'язаних зі вступом неможливе. Це, передусім [100, с. 462]:

- перехід до ринкової економіки та ліберальної демократії;
- досягнення рівня доходу на душу населення, який хоча б приблизно наближався до рівня найбідніших країн, що вже є членами Європейського Союзу;
- розвиток такої структури промисловості та сільського господарства, яка б мінімально відповідала структурі господарства ЄС і могла б забезпечити інтеграцію економік із найменшими втратами.

Відмітимо, що по суті зовнішньоекономічне співробітництво України та регіонів Українських Карпат, в тому числі й Закарпатської області вже переросло в інтеграцію таких рівнів: взаємодія на рівні підприємств та організацій, в тому числі й за рахунок створення спільних підприємств; взаємодія на рівні держав, і про це зокрема свідчить заява керівників України про європейський інтеграційний вибір; взаємодія на рівні партій та організацій, соціальних груп, в тому числі етнічних меншин; участь регіонів Українських Карпат в діяльності Карпатського Єврорегіону.

В засобах масової інформації Російської Федерації наголошується, що в результаті інтеграції України до митного союзу країн СНД, Україна матиме щорічну вигоду в розмірі 9,0 млрд. дол. США. Водночас експерти Комісії ЄС підраховали, що остаточна ліквідація торговельних бар'єрів дасть щорічну економію 15-и країнам (до 2004 р. розширення ЄС) понад 300 млрд. дол. США; запровадження єдиної грошової одиниці зекономить близько 10 млрд. дол.; постійно знижуватимуться ціни на споживчі товари внаслідок посилення конкуренції; підвищаться темпи зростання економіки. Для того, щоб пройти всі етапи економічної інтеграції в Євросоюз Україні необхідно підвищити соціально-економічний рівень свого розвитку з метою досягнення відповідних показників нових країн-членів ЄС.

Отже, повна інтеграція України в Європейський Союз, це досить тривалий період і потребує більш активного взаємного економічного співробітництва з країнами ЄС, а областям Карпатського регіону, в тому числі й Закарпатській області із суміжними країнами цього найпотужнішого міжнародного інтеграційного угруповання.

Дослідження свідчать, що інтеграція держав Центральної Європи у Європейський Союз привела до зміни як геополітичної, так і геоекономічної ситуації на європейському континенті, що потребує оновлення стратегії розвитку зовнішньоекономічного співробітництва з ЄС, а також нової транскордонної співпраці між територіями держав Карпатського Єврорегіону.

Важливою формою зовнішньоекономічного співробітництва України та її регіонів є зовнішня торгівля, передусім з країнами-членами Євросоюзу. Передумовами активізації зовнішньоекономічної співпраці є етнічна близькість населення прикордонних територій України та суміжних країн-членів ЄС на які припадає більше 60 % експорту та 25 % зовнішньоторговельних операцій Закарпаття. На зовнішньоторговельну діяльність, як і виробництво найважливіших видів промислової продукції регіону негативно вплинула остання світова фінансова криза.

Активізація зовнішньоекономічного співробітництва України та областей Карпатського регіону, в тому числі Закарпатської області з країнами Західної та Центральної Європи та країнами ЄС мають важливе значення для міжнародної економічної інтеграції і процесів конвергенції.

3.2. Інституційне забезпечення розвитку транскордонного співробітництва

Інституційне забезпечення розвитку транскордонної співпраці обумовлюється нормативно-правовою системою, регламентацією механізмів взаємодії між органами влади різних рівнів, а також створенням достатньої кількості дієвих інституцій, що сприяють реалізації транскордонних програм і спільних інвестиційних проектів із залученням громадських організацій, недержавних установ, навчально-освітніх закладів, наукових установ тощо. До відмічених інституцій доцільно, передусім, віднести торговельно-промислові палати, агенції регіонального розвитку, бізнес-центри, а також різного роду галузеві асоціації, оскільки вони є тим дієвим середовищем, у якому формуються громадські ініціативи, спрямовані на удосконалення регуляторної політики у сфері міжрегіональної, прикордонної і транскордонної співпраці, а також розробленням проектних заявок на залучення зовнішньої допомоги Європейського Союзу. Такі інституції повинні здійснювати ефективну інформаційно-консультаційну діяльність для суб'єктів транскордонного співробітництва щодо організаційних і фінансових можливостей, які відкриває перед ними участь у міжнародному співробітництві [82, с. 292].

Водночас, транскордонне співробітництво є важливою складовою державної регіональної політики України, що обумовлюється необхідністю подальшого розвитку та удосконалення національного законодавчо-нормативного забезпечення країни та її регіонів, шляхом створення більш ефективної державної підтримки, а також посилення координації

транскордонного й прикордонного співробітництва, передусім за участю державних і владних структур та інших центральних органів виконавчої влади [87, с. 58]. При цьому державне регулювання транскордонного співробітництва, зокрема й зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання в різних країнах. В основу державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності покладені принципи [189, с. 316]: адекватності національним інтересам та забезпеченню економічної безпеки країни; врахування вимог сучасного світового розвитку, поділу праці, глобалізаційних процесів; формування нової моделі зовнішньоекономічного розвитку, зорієнтованої на європейську інтеграцію, набуття повноправного членства в ЄС; забезпечення відповідно до світових стандартів і критеріїв оптимальних параметрів відкритості національної економіки; паритетності у відносинах з іншими державами; демократизації, демонополізації та деідеологізації зовнішньоекономічних зв'язків; підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності та конкурентоспроможності.

Процес державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків (ЗЕЗ), як відмічається в економічній енциклопедії, є вагомим елементом механізму державного регулювання економіки, що здійснюється за допомогою методів тарифного й нетарифного впливу держави на основні форми міжнародних економічних відносин [46, с. 326]: на міжнародну торгівлю, вивезення капіталу, міжнародні кредитні відносини, міжнародні валютні (розрахункові) відносини, міжнародне виробниче та науково-технічне співробітництво, міжнародну міграцію робочої сили. При цьому провідними сферами державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків є: міжнародна торгівля; міжнародні валютні відносини; міжнародний ринок позичкових капіталів.

Державне регулювання є об'єктивною необхідністю процесу формування співробітництва у сфері транскордонних, прикордонних і зовнішньоекономічних відносин, передусім у країнах, де відбуваються трансформаційні перетворення в територіальних економічних системах.

Відмічене регулювання спрямоване на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати всі види підприємницької діяльності та напрями використання доходів і здійснення інвестицій, на розвиток конкуренції та ліквідації монополізму [35, с. 208].

У регулюванні зовнішньоекономічної діяльності беруть участь органи місцевого управління: законодавчі й розпорядницькі органи; територіальні підрозділи органів державного регулювання ЗЕД, місцеві ради та їх виконавчі та розпорядчі органи виконують свої зовнішньоекономічні функції лише щодо суб'єктів підприємництва, розміщених на відповідній (підвідомчій їм) території через створені ними зовнішньоекономічні організації, які мають статус юридичної особи. Органи місцевого управління та територіальні підрозділи органів державного регулювання ЗЕД України проводять регулювання у межах своєї компетенції, передбаченої ГКУ, Законами України „Про зовнішньоекономічну діяльність” [113] і „Про місцеве самоврядування” [118].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності з боку держави здійснюється за допомогою адміністративних (нетарифні методи регулювання), які безпосередньо впливають на господарські відносини та економічних (тарифні методи регулювання) методів, що діють через ринковий механізм [35, с. 210]. Застосування тарифних і нетарифних методів державного регулювання обумовлюється економічними й фінансовими умовами, завданнями експортно-імпоротної політики держави, де тарифні методи ґрунтуються на використанні митних тарифів та митних зборів, а нетарифні методи ґрунтуються передусім на [75, с. 293; 38, с. 326]: кількісному обмеженні експорту певної сировини через ліцензування та квотування (контингентування), коли ліцензії видаються відповідно до встановлених експортно-імпорتنних квот; забороні мита, що захищають вітчизняних виробників від іноземних конкурентів; прямому і якісному субсидуванні експорту, наданні пільг окремим виробниками або регіонам відповідно до їх специфіки, або специфіки їх товарів. При цьому враховуються потенційні можливості цих виробників чи регіонів та внесок у

державну скарбницю; державному регулюванні банківських розрахунків через використання іноземних кредитів, валютного і експортного контролю, забороні незаконного розміщення валютної виручки за кордоном, регулюванні бюджетних коштів, необхідних для фінансування купівлі іноземної валюти з метою задоволення потреб в імпорті.

У процесі інституційного забезпечення транскордонного співробітництва у різних сферах і видах економічної діяльності країни та її регіонів, неодмінним завданням державних органів влади, наукових установ і громадських організацій є не критика і заперечення програми, а вивчення національних специфіки, резервів та обсягів її виконання, пошук свого місця в загальній структурі міжнародної співдружності держав, і реальних шляхів реалізації власної програми сталого розвитку в глобальному її контексті [15, с. 4]. При цьому інвестиційні проекти і програми у сфері транскордонного співробітництва, як зазначено Законом України “Про транскордонне співробітництво”, обумовлюються комплексом (системою) заходів суб’єктів і учасників транскордонного співробітництва, які можуть бути національними або спільними та отримувати державну підтримку в різних формах, зокрема за державними програмами розвитку транскордонного співробітництва [126].

Серед законодавчо-правових актів, слід відмітити Закон України „Про внесення змін до постанови Верховної Ради України „Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року” та ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” [108]. Однак найбільш вагомим для України став додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції – Протокол № 2 [39], яким було внесено зміни до назви постанови Верховної Ради України „Про приєднання до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями”.

Відповідно до цього закону Україною було ратифіковано вищезгадані протоколи до Європейської рамкової конвенції та взято зобов'язання щодо виконання 4 та 5 статей обох документів. Додатковий протокол укладений 9 листопада 1995 р. у м. Страсбург і підписаний від імені України 1 липня 2003 р. Протокол № 2 укладений у м. Страсбург 5 травня 1998 р. і підписаний від імені України 3 листопада того ж року. На нашу думку, це є підтвердженням важливості для економіки нашої країни не тільки транскордонного, але й міжнародного (міжтериторіального та міжрегіонального) співробітництва областей, які не мають спільного кордону. В Україні таких налічується шість, і взагалі 19 із 25 областей України – прикордонні, крім того, 6 із них межують з країнами ЄС [103]. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) є ще одним важливим інструментом розвитку транскордонного співробітництва (укладений в м. Утрехт 16 листопада 2009 р.). Приєднання України до цього протоколу здійснено шляхом підписання президентом Закону України „Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)” від 16 травня 2012 р. і, який набирає чинності в порядку, передбаченому статтею 19 Протоколу № 3 [120].

З ратифікацією цього протоколу до окремих законодавчих актів України необхідно внести зміни і доповнення, оскільки цим документом передбачено запровадження нових форм транскордонного співробітництва та низки процедур, які їх супроводжують. Зокрема виділяють таку форму транскордонного співробітництва між державами-членами Ради Європи, як об'єднання єврорегіонального співробітництва, яке створюється у формі юридичної особи з метою заохочення, підтримки та розвитку в інтересах населення та транскордонного і міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції [105].

Транскордонне співробітництво в Україні має відповідне нормативно-правове забезпечення, зокрема 21 травня 1997 р. прийнято Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”, 9 травня 1999 р. – „Про місцеві державні адміністрації”, 24 червня 2004 р. було прийнято Закон України „Про транскордонне співробітництво. Приймаються і ратифікуються відповідні законодавчі і нормативні акти та міжнародні угоди, необхідні для співпраці з сусідніми прикордонними регіонами. Також здійснюється активізація діяльності регіональних органів влади та сприяння розвитку організацій регіонального зростання, ефективного функціонування суб’єктів господарювання в різних сферах і видах економічної діяльності. З боку ЄС сприяння транскордонному співробітництву здійснюється через регіональні програми розвитку та політику добросусідства на зовнішньому кордоні об’єднання.

У Законі України „Про транскордонне співробітництво” обґрунтовано такі поняття, як [126]: транскордонне співробітництво (ТКС), єврореґіон, суб’єкти транскордонного співробітництва, угода про ТКС, учасники ТКС, спільні проекти (програми), проекти (програми), державна підтримка розвитку ТКС та державна програма розвитку ТКС. Під транскордонним співробітництвом у Законі України розуміються „спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади в Україні та територіальними громадами, відповідними органами інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством”.

Сутність (специфіку) транскордонного співробітництва найбільше відображає принцип суб’єктності, який передбачає здійснення ТКС у межах повноважень та функцій органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади та територіальних обшин або органів влади інших європейських країн, що беруть участь у співробітництві, відповідно до компетенції місцевих органів влади, визначеної внутрішнім законодавством (рис 3.1).

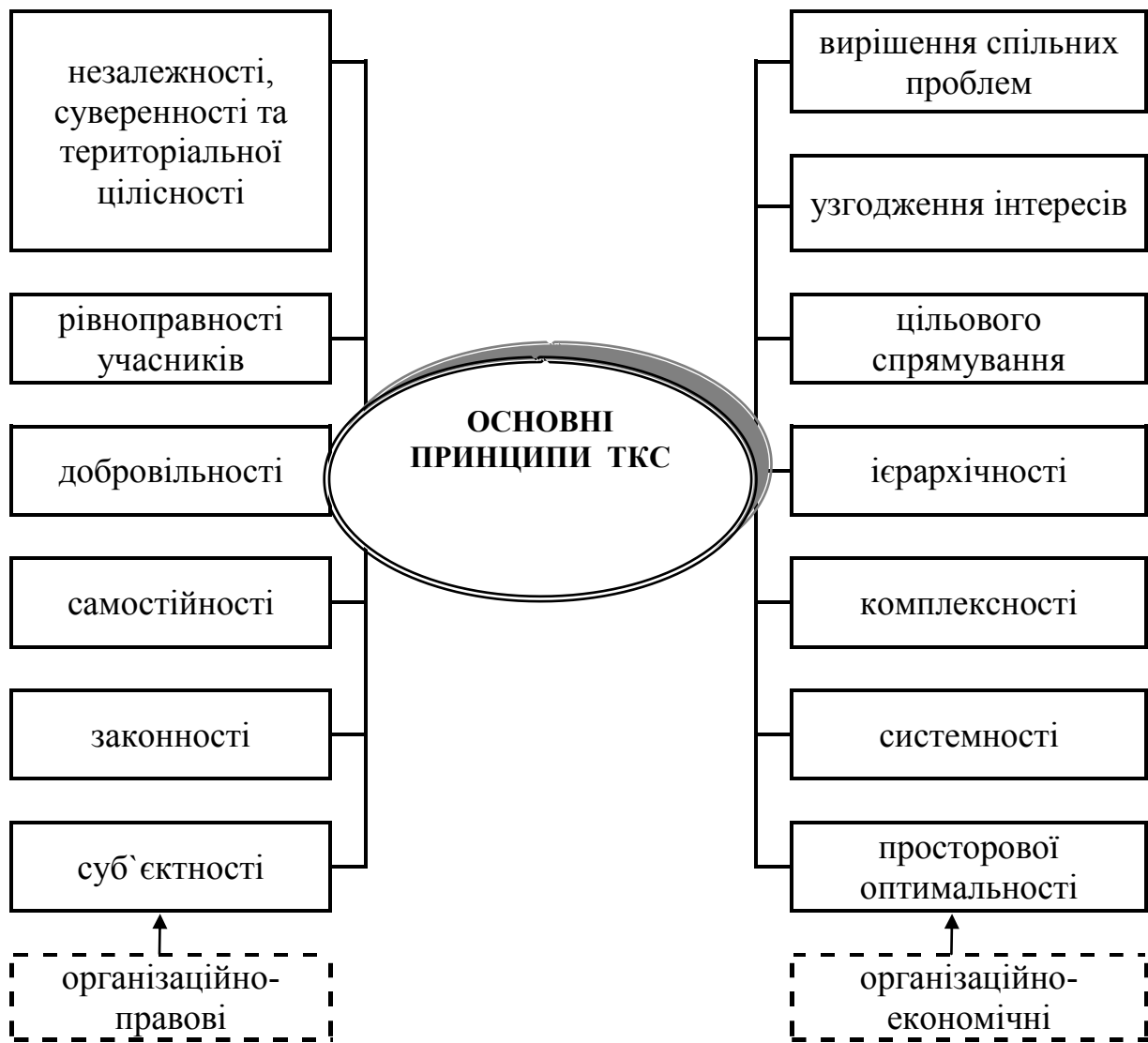

Рис. 3.1. Базові принципи транскордонного співробітництва [102].

У статті 2 Закону України „Про транскордонне співробітництво” відмічено, що його мета досягається на основі таких принципів [126]:

- повага до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав;
- урахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва;
- узгоджене усунення політичних перешкод для взаємної співпраці.

З метою практичної реалізації викладених принципів необхідно створити цілісний механізм, який включає нормативно-правове, інституціональне, інформаційне та науково-методичне забезпечення ТКС. Важливою умовою

дієвості принципів транскордонного співробітництва є достатні повноваження та функції місцевих органів влади у сфері міжнародних (у тому числі міжтериторіальних, транскордонних) відносин.

У процесі реалізації цілей і завдань Стратегії економічного і соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року (затвердженої рішенням обласної ради у 2006 р.) слід дотримуватися названих вище принципів, оскільки Закарпатська область визнана регіоном транскордонної співпраці та транзитного потенціалу. У Стратегії окреслено такі завдання:

- розробити та втілювати спільні проекти, до реалізації яких мають інтерес різні сторони, зокрема екологічні тощо;
- стимулювати розвиток інфраструктури транскордонного співробітництва, зокрема агенцій прикордонної співпраці, європейських інформаційних центрів, двосторонніх туристичних маршрутів і програм;
- готувати спеціалістів для транскордонної співпраці у сфері транспортного забезпечення, екологічної безпеки тощо;
- налагодити інформаційно-довідкове обслуговування з питань діяльності ВНЗ сторін з метою подальшого обміну та навчання;
- створити умови для отримання донорської допомоги в реалізації місцевих програм від Палати регіонів Ради Європи, Комітету регіонів і місцевих рад ЄС;
- взяти участь у підготовці міждержавних, міжурядових, міжгалузевих та міжрегіональних комісій з розвитку транскордонного співробітництва;
- активізувати роботу з розробленням пропозицій щодо участі в програмах фінансування ЄС та Світового банку;
- забезпечити активну участь у розробці та виконанні програм міжнародних інституцій („Нова програма добросусідства” Європейської Комісії тощо);
- створити пункт перетину кордону на українсько-польській ділянці;
- провести реконструкцію пунктів пропуску відповідно до міжнародних стандартів, особливо „Вилок-Тісобеч”;

- сприяти залученню фінансової та технічної допомоги іноземних держав та міжнародних організацій в облаштуванні державного кордону України;
- посилити контроль та швидкість пропуску шляхом побудови боксів поглибленого огляду транспортних засобів;
- підвищити пропускну спроможність та оптимізувати вантажопотоки через пункти пропуску;
- сприяти розбудові сервісних зон з оптимальним розміщенням необхідних служб та організацій;
- сприяти дотриманню загальних вимог до облаштування пунктів пропуску через державний кордон, у тому числі санітарно-контрольних пунктів;
- здійснити моніторинг програм розвитку міжнародних транспортних коридорів до основних західноєвропейських міст з метою зміцнення економічних зв'язків із Західною Європою;
- розробити концепцію та програму технічного оснащення міжнародних транспортних логістичних центрів;
- створити міжнародний регіональний транспортно-логістичний центр, можливо на базі існуючих підприємств Чопсько-Загоньського транспортного вузла (Україна, Угорщина), підприємств станції Чіерна-над-Тісоу (Словацька Республіка) та провідних підприємств країн вантажовідправників-вантажоотримувачів [80, с. 420].

Орієнтація держав (у тому числі й України) на європейську інтеграцію цілком логічно передбачає створення додаткових умов для вільного пересування товарів, послуг, капіталів та людей. На вирішення цього завдання, поряд з іншим, спрямовано розбудову прикордонної та транспортної інфраструктури. Транскордонне співробітництво, з огляду на його специфіку, об'єктивно впливає на розвиток системи пунктів пропуску через державний кордон, спеціальних контрольних служб, митних пунктів, автомобільних, залізничних доріг, трубопроводів, ліній електропередач, мережі страхових, банківських, інформаційних та інших закладів, сервісне обслуговування тощо.

Водночас транскордонне співробітництво безпосередньо спрямоване на вирішення проблеми відкритості національної економіки як системи організації господарського життя, що забезпечує максимально ефективне її залучення через відповідні організаційно-правові та фінансово-кредитні механізми у світові структури і взаємодію зі світовим співтовариством через вільний обмін товарами, капіталами, людьми, знаннями, технологіями на основі високого рівня міжнародного поділу праці та усупільнення виробництва, глобалізації продуктивних сил для національного та світового прогресу [88, с. 42-44].

Спільні проекти (програми), як відмічено у Законі України „Про транскордонне співробітництво” [126], обумовлюються комплексом заходів суб’єктів та учасників транскордонного співробітництва, спрямованих на розв’язання конкретних спільних завдань та задоволення інтересів територіальних громад, а проекти (програми) транскордонного співробітництва, в свою чергу – це комплекс заходів суб’єктів та учасників транскордонного співробітництва України, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва. Проте, на нашу думку, найбільш точно відображає специфіку транскордонного співробітництва визначення проекту, яке базується на розробленні процедури та методологічних принципів, які стосуються підготовки проектів та управління ними, які викладені у Рекомендаціях з управління циклом проекту (Project Cycle Management Guidelines). Згідно з Рекомендаціями, поняття „проект” в Європейському Союзі трактується як „комплекс заходів, які здійснюються для досягнення чітко визначених цілей упродовж відведеного часу і з допомогою призначених на це фінансових ресурсів (бюджету)” [91].

Організація та координація роботи з розроблення, підготовки до реалізації і сама реалізація проектів транскордонного співробітництва покладені на суб’єкти ТКС, а повноваження щодо розгляду пропозицій, розроблення положення з проведення та участі у конкурсі проектів, які можуть бути включені до державних програм розвитку, належать центральним органам виконавчої влади. Оскільки в Україні реалізація проектів прикордонного

співробітництва здійснюється відповідно до програм транскордонного співробітництва, доцільно визначити різновиди проектів, зазначені у документах, якими здійснюється управління проектними відносинами.

Відповідно до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 рр. [109] проекти ТКС розробляються суб'єктами і учасниками такого співробітництва та подаються в установленому порядку на розгляд конкурсних комісій на регіональному рівні, які в свою чергу відбирають їх за різними соціально-економічними факторами і надсилають центральним органам виконавчої влади. Останні дають висновок про доцільність виконання того чи іншого проекту і можуть рекомендувати його на державну фінансову підтримку. Така підтримка надається проектам (програмам) ТКС, які мають достатню аргументацію щодо ефективного розв'язання актуальних проблем і відібрані на конкурсній основі за цілями, пріоритетами, необхідними ресурсами та тривалістю їх реалізації згідно з порядком, що затверджується Кабінетом Міністрів України [126]. Критерії відбору проектів у межах певних транскордонних програм розробляються таким чином, що перевага надається тим з них, які мають менший потенціал щодо викидів „парникових” газів, а проекти, які містять потенціал збільшення дорожнього руху, промислової діяльності, тваринництва та інші, не підтримують. Також грант не надаватиметься проектам, очікуваний вплив яких вважатиметься „негативним” з точки зору екологічної сталості. Як зазначено у законі про ТКС, фінансування проектів транскордонного співробітництва здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів за відповідний період, а також інших джерел, не заборонених законодавством. Для спільного фінансування проектів транскордонного співробітництва можуть використовуватися кошти міжнародної технічної допомоги, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій.

Координатором діяльності, пов'язаної із залученням міжнародної технічної допомоги в Україну, визначено Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) [58]. Відповідно до своїх завдань,

окреслених у Положенні про міністерство, Мінекономрозвитку проводить державну реєстрацію/перереєстрацію проектів міжнародної технічної допомоги в Україні, у тому числі і проектів Програми прикордонного співробітництва (ППС), веде державний реєстр цих проектів та проводить моніторинг виконання і додержання умов їх реалізації. Мінекономрозвитку є центральним органом влади в Україні, що координує діяльність ППС (як це зазначено у Спільних операційних програмах ППС). Мінекономрозвитку надає українським організаціям – учасникам проектів – необхідні роз'яснення щодо підготовки та реалізації проектів у рамках ППС-10. Законодавчим забезпеченням є відповідні угоди та нормативно-правові акти, зокрема: Рамкова угода між Урядом України і Комісією Європейських Співтовариств, ратифікована Законом України від 03.09.2008 № 360-VI [138]; угоди про фінансування спільних операційних програм [183]; постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. № 1111 „Про затвердження Порядку підготовки та реалізації проектів у рамках програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства” [110].

У процесі інституційного забезпечення розвитку транскордонного співробітництва і підвищення результативності реалізації спільних інвестиційних проектів і програм доцільно врахувати низку проблемних питань у формуванні збалансованого розвитку прикордонних територій Карпатського регіону, оскільки вони в певній мірі впливають на успішність реалізації відмічених проектів і програм. Серед них доцільно окреслити потребу у [133, с. 26, 27]:

- забезпеченні узгодженого соціально-економічного розвитку регіонів та міжрегіонального використання й обміну природними ресурсами країни як основи оптимізації територіальної організації суспільства та його взаємодії з природою в межах території України та суміжних територій сусідніх країн;

- досягненні оптимального рівня соціально-економічного розвитку регіонів, яке має здійснюватись на основі врахування природних, природно-ресурсних, історичних особливостей кожного з них;

- забезпеченні особливо дбайливого підходу до господарського освоєння найбільш цінних у рекреаційному відношенні прикордонних регіонів;
- забезпеченні належного рівня екологічної безпеки в регіонах як важливої складової національної безпеки;
- вирівнюванні показників інвестиційної привабливості на регіональному рівні, пріоритетне спрямування інвестицій в інноваційно-інвестиційні спільні проекти та програми у сфері транскордонного співробітництва;
- наданні прикордонним регіонам більших повноважень у сфері розроблення та реалізації спільних інвестиційних й інноваційних програм і проектів прикордонного й транскордонного співробітництва, розширення прав регіонів щодо здійснення самостійної зовнішньоекономічної діяльності, при одночасному дотриманні принципу узгодження розвитку регіонів як елементів реалізації стратегії збалансованого розвитку країни в цілому;
- розвитку співробітництва прикордонних регіонів з регіонами країн-сусідів, реалізацію спільних економічних, природоохоронних, соціальних проектів, вирішення існуючих проблем, які заважають розвитку прикордонних регіонів України та повномасштабній реалізації загальнонаціональних інтересів у їх межах;
- створенні і забезпеченні ефективної діяльності системи моніторингу процесів економічного, соціального та екологічного розвитку прикордонних регіонів з метою покращення ситуації по обидва боки кордону.

3.3. Стратегічні напрями транскордонного співробітництва регіону

Транскордонне співробітництво є одним з важливих чинників пожвавлення соціально-економічних процесів на прикордонних територіях. Активізація його розвитку в країнах Західної Європи припадає на середину минулого століття, ними вже нагромаджено значний досвід здійснення співпраці, спрямованої на поглиблення взаємовідносин між територіальними

общинами або властями сусідніх держав. Тому в умовах забезпечення збалансованого розвитку і посилення інтеграції економіки України у світову економічну систему, питання розвитку взаємообумовлених зовнішньоекономічних зв'язків країни та її регіонів, передусім прикордонних набуває все більшої актуальності і потребує окреслення пріоритетних стратегічних напрямів їх реалізації.

Дослідження питань транскордонних економічних зв'язків України та її регіонів в умовах ринкової трансформації знайшло відображення у працях В. Геєця, С. Кваші, Н. Мікули, М. Лендела та ін. Однак проблеми транскордонної співпраці через призму економічного зростання регіонального розвитку, окреслення пріоритетних стратегічних напрямів транскордонного співробітництва регіону на перспективу, досліджені недостатньо.

Стратегія економічного розвитку тлумачиться як „економічна політика, спрямована на досягнення економічного розвитку в довготерміновому періоді. Втілюється у найбільш важливих і принципових планах, програмах, установках чи намірах органів, які приймають рішення щодо довготермінового економічного розвитку на всіх рівнях управління: центральному, галузевому, регіональному, підприємств, фірм та інших господарських суб'єктів” [47, с. 483]. Стратегія економічного розвитку охоплює формування цілей і засобів, механізми та ресурси, необхідні для їх досягнення. Цілі економічного розвитку стосуються або комплексного розвитку економічного та соціального потенціалу, або економіки в цілому, або її сфер і напрямів.

Прикордонні регіони внаслідок недостатнього економічного розвитку потребують застосування різних стратегій, серед яких найпоширенішими є: промисловий розвиток, зокрема пов'язаний із заміщенням імпорту внутрішнім виробництвом; підтримка сільського господарства; розвиток відсталих регіонів (насамперед гірських територій прикордонних регіонів – *прим. авторів*), зокрема забезпечення збалансованого розвитку сільських і промислових регіонів; стабілізація фінансово-грошової системи і національної валюти;

зведення інфляції до мінімуму; розвиток експортного виробництва з метою отримання іноземної валюти та ін.

У Європі продовжує домінувати теорія „конвергенції та дивергенції регіонів”. Ці поняття були запроваджені у 70-х рр. ХХ ст. Я. Тінбергеном і означали взаємну еволюцію соціалістичної та капіталістичної економічних систем під впливом науково-технічної революції, яка давала подібність чи сходження (конвергенцію) дій, мислення, організаційних структур та методів чи розбіжність (дивергенцію) [141, с. 351, 354].

При цьому конвергенцію в ЄС розглядають передусім як наслідок соціального зближення регіонів. А. Родрігес-Росе (Лондонська школа економіки) простежив особливості розвитку 110 регіонів Європи в період з 1977 до 1993 рр. і визначив за допомогою п'яти селективних показників (валовий регіональний продукт на душу населення, зіставлений з національним ВВП, питома вага локального ВРП у межах Євросоюзу, а також динаміка питомої ваги зайнятості в сільському господарстві, промисловості та обслуговуючих галузях) загальну тенденцію руху європейських локальних утворень. Використавши регресивний аналіз, автор не обмежився теоретизуванням щодо конвергенції, а обрахував показник щорічної конвергенції регіонів, що дозволяє прогнозувати на період 5-10 років (в ЄС встановлено 7 років) та добирати компліментарні заходи щодо зближення [208, с. 363-378]. За дослідженнями А. Родрігеса-Росе виявилось, що європейські (в межах ЄС) локальні утворення в цілому ефективно долають диспропорційність, коефіцієнт конвергенції при цьому в середньому становить 1,2 % на рік ($\beta = -0,0120$).

Подібне дослідження зробив його співвітчизник Армстронг для 85 регіонів Західної Європи (1975-1992 рр.) і практично підтвердив зроблені А. Родрігесом-Росе висновки, що $\beta = -0,0103$ [141, с. 354]. Відмітимо, що коефіцієнт конвергенції визначається відповідно до загальної картини додання диспропорцій у ВРП між регіонами та Європейським Союзом. Таким чином,

можна констатувати, що транс'європейські (інтер'європейські) регіони рухаються назустріч один одному, тобто відбувається процес вирівнювання.

У ХХІ ст. західноєвропейські країни увійшли зі стійким бажанням трансформувати свою регіональну структуру. Головна мета цієї політики полягає у тому, щоб ЄС як провідний мегарегіон світу був конкурентоспроможним серед відповідних формувань планети. Рух регіонів, що розпочався в ЄС у 90-х роках ХХ ст., передбачав передусім активну роботу в депресивних зонах та класифікацію (типологію) європейських регіонів. Сьогодні, крім традиційного залучення інвестицій і відповідних регіональних заходів, існують кілька дуже важливих стратегічних напрямів, передусім для прикордонних регіонів, серед яких на особливу увагу заслуговують [24,с. 52-58]:

- 1) використання переваг економічного регіонального зростання для розв'язання місцевих соціальних проблем та підняття доходів населення до середнього рівня по ЄС;
- 2) застосування планових моделей економічного нівелювання на локальному, субрегіональному, регіональному та мегарегіональному рівнях;
- 3) впровадження (поступової) моделі адаптації регіонів країн-кандидатів на вступ до ЄС на соціальному, економічному та ментальному напрямках;
- 4) просторовий розвиток європейських міст в умовах глобалізації з обов'язковою деконцентрацією виробництва.

У світовій практиці основним показником розвитку регіонів є валовий регіональний продукт, який використовується в країнах Євросоюзу чи країнах-кандидатах на вступ до ЄС. У 2004 р. членами цього інтеграційного угруповання стали Угорщина, Словаччина, Польща та Румунія у 2007 р., кордони яких на сході співпадають із західними кордонами України. В Україні раніше таким наближеним до цього індикатора був показник „валова додана вартість”, а починаючи з 2004 р. – „валовий регіональний продукт”. Цей показник дозволяє дослідити вітчизняну динаміку руху регіонів, що може призвести до їх конвергенції (дивергенції) як в умовах національної економіки,

так і, певною мірою, в межах спільного європейського економічного простору, формування якого визнано Європейською Комісією (березень 2003 р.) стратегічним завданням.

Відомо, що існує щонайменше три моделі подальшого стратегічного розвитку найбільш багатих країн „сімки”, процвітаючих країн-супутників (Австрія, Швеція, Норвегія, Швейцарія), а також низки країн Східної та Південно-Східної Азії, які можуть у найближчі 20-25 років потіснити окремі країни в першій десятці світу. Більшість із перелічених моделей для України неприйнятні з політичних та економічних причин. Україна не може ввійти до кола багатих держав, її туди просто ніхто не допустить; немає сенсу ставати сировинним придатком розвинутого світу. Модель країни-супутника більш вірогідна, але шлях до неї може бути якщо не сумнівним, то насправді важким, насамперед з економічних, науково-технологічних та політичних обставин. Саме тому попереду довгий та складний шлях, хоча саме це може бути стратегічною метою довгострокової стратегії розвитку [27, с. 90].

Численні прогнози розвитку світової економіки сходяться на тому, що в довгостроковій перспективі (на 20 років) темпи економічного зростання в розвинених країнах становитимуть близько 2,5 % на рік. Для того, щоб у цей період відставання України від розвинутих країн за рівнем ВВП на душу населення скоротилося до прийнятних меж, необхідно забезпечити середньорічні темпи економічного зростання близько 6 % на рік. Забезпечення такого рівня розвитку можливе лише на основі реалізації доктрини випереджаючого, замість наздоганяючого розвитку [45, с. 93].

Для регіонів, особливо прикордонних, як і для України в цілому, необхідна нова економічна стратегія на основі залучення довготривалих факторів зростання, що повинні мати перш за все ендогенізовану природу, і які, по суті, формують ендогенізовану модель забезпечення реалізації стратегії росту економіки. Внутрішній кінцевий попит, розширення внутрішнього ринку, посилення внутрішньої конкуренції мають стати визначальними в забезпеченні динаміки економічного росту. Такі стратегічні орієнтири особливо актуальні

для більшості західних депресивних прикордонних регіонів України, оскільки світовий розвиток, незважаючи на домінуючі процеси глобалізації, об'єктивно призводить одночасно до регіоналізації економічного співробітництва, що особливо яскраво проявилось під час загострень у світовій фінансовій системі під час азіатської кризи 1998 р. та непередбачуваних фінансових і енергетичних потрясінь у 2008-2009 рр.

Важливість сучасного розвитку транскордонного співробітництва України згідно з європейськими критеріями обумовлена низкою об'єктивних чинників, серед пріоритетних є зовнішньополітична стратегія зближення України з Євросоюзом, яка розглядає транскордонне співробітництво як один із інструментів європейської інтеграції країни [181, с. 157-158]. При виборі оптимальної моделі офіційного курсу на інтеграцію в європейські економічні структури, і насамперед до Євросоюзу, важлива роль належить транскордонному співробітництву прикордонних регіонів, в тому числі й Закарпатської області. При цьому курс на випереджаючий розвиток передбачає проведення активної інвестиційної, структурної, інноваційної та промислової політики.

Перехід до переважно ендогенно-орієнтованої моделі розвитку економіки регіону ґрунтується на базі складових стратегії та визначальних факторів, які формуються на державному рівні (рис. 3.2), а саме [45, с. 105]:

- активізація внутрішнього попиту шляхом формування достатнього рівня власних фінансових ресурсів реального сектора, а також прийняття стабільного та зваженого податкового законодавства;
- формування раціональної структури експорту та імпорту шляхом впровадження енергозберігаючих технологій та сприяння розвитку імпортозаміщуючих виробництв;
- посилення конкурентоспроможності продукції через зростання мотивації до високопродуктивної праці, підвищення рівня стандартизації і сертифікації та поступовий перехід до європейських стандартів оплати праці;

Рис. 3.2. Складові стратегії переходу до переважно ендогенно-орієнтованої моделі розвитку економіки України [45, с. 105].

- поступовий перехід до переважно інвестиційних напрямів співпраці з міжнародними фінансовими інституціями, передусім Європейського Союзу, а також з транснаціональними компаніями. При цьому важливу роль відіграє створення економічних та правових умов для повернення капіталів і детінізації економіки;

- створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення в економіку країни ресурсів сектора домогосподарств з метою скорочення зовнішніх запозичень;
- ефективна приватизація на основі активізації та правового забезпечення формування інститутів ринку;
- розвиток освіти та підвищення інтелектуалізації суспільства.

Дослідження свідчить, що існує значна кількість теоретичних підходів щодо окреслення стратегії економічного розвитку в різних сферах господарської діяльності. Важливим, при цьому, є вибір оптимальної стратегії довгострокового розвитку, передусім на регіональному рівні й на основі результативної співпраці у сфері прикордонного і транскордонного співробітництва.

Стратегічні перспективи оптимістичного довгострокового розвитку Закарпатської області, зокрема у сфері транскордонного співробітництва, можливі лише за умови виконання державою певних регуляторних функцій. При цьому на шляху прискорення економічного зростання має забезпечуватись впровадження інновацій як пріоритетної складової загальної стратегії підвищення конкурентоспроможності як регіонів, так і країни в цілому, захист вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках і підтримка конкуренції з метою забезпечення тісної інтеграції виробництва, фінансів, науки, освіти, сприяння випереджуючому розвитку науково-технічної сфери.

Науковий інтерес становлять дослідження науковців Інституту економічного прогнозування НАН України щодо перспектив соціально-економічного розвитку країн світу [45, с. 124, 128]: *по-перше*, для розвинених країн та країн ЄС спостерігатиметься спадна тенденція з валового внутрішнього продукту; *по-друге*, враховуючи перспективи економічного зростання та наближення до розвинених індустриальних країн світу, Україна зможе підтримувати темпи росту ВВП, у 2-2,5 рази більші в довгостроковій перспективі, ніж аналогічні показники країн з розвинутою ринковою економікою. *По-третє*, „згідно з помірним сценарієм економічного розвитку за

рівнем ВВП на душу населення Україна протягом найближчих 50-ти років не зможе наздогнати більшість країн світу, і за цим показником продовжуватиме займати порівняно невисокі місця у відповідних міжнародних рейтингах”.

Однак слід відмітити, що світовими економічними та фінансовими організаціями, а також науковцями провідних науково-дослідних інститутів України у процесі перспективного прогнозування соціально-економічного розвитку країн не було передбачено світової фінансової кризи та її наслідків (2008-2009 рр.). Водночас наші дослідження підтверджують, що у 2009 р. порівняно з 2008 р. ця фінансова криза зачепила навіть країни „великої сімки” та інші промислово розвинені країни, в тому числі США, Канаду, Німеччину, Великобританію, Італію, Францію та ін. Аналогічна ситуація з цього індикатора в країнах з перехідною економікою, за винятком Польщі [168, с. 547, 548].

Зростання валового внутрішнього продукту в розрахунку на 1 особу в Україні щодо європейських країн „великої сімки” мало модель випереджаючого розвитку, оскільки по відношенню до Німеччини цей індикатор у 2000 р. був меншим у 8,2 рази, а в 2009 р. у 5,6 рази. Аналогічна тенденція і щодо інших країн цієї групи.

Науковий і практичний інтерес становлять окремі країни Західної Європи, з яких для дослідження взято 2 країни-члени ЄС (Австрія, Іспанія) та Швейцарію, яка не входить у це інтеграційне угруповання. Зокрема, Швейцарія як у 2000 р., так і в 2009 р. мала випереджаючу тенденцію щодо виробництва ВВП в розрахунку на 1 особу порівняно з Німеччиною. Щодо цієї групи країн також спостерігається модель випереджаючого розвитку України. Якщо у 2000 р. ВВП в розрахунку на 1 особу цієї країни перевищував аналогічний показник України у 9,4 рази, то у 2009 р. – у 6,4 рази. Аналогічна тенденція і щодо інших країн цієї групи (порівняння здійснюється до умов, вище відміченої, фінансово-економічної кризи).

Суміжні прикордонні країни-члени ЄС з 2004 р., які межують із Закарпатською областю, мали значно вищий приріст з цього показника (ВВП на 1 особу), ніж країни перших двох аналізованих груп. Стосовно них також

спостерігається позитивна тенденція випереджаючого розвитку за зазначеним індикатором. Найвищий індикатор серед цієї групи країн за 2009 р. мала Словаччина (19,5 тис. дол. на 1 особу). Співвідношення між Україною і Словаччиною залишилося незмінним в аналізованому періоді (2000-2009 рр.) і становило 1:3,4. Україна за цією моделлю мала випереджаючу тенденцію з названого показника стосовно Польщі та Угорщини. Незмінною, за аналізований період, залишилася тенденція і стосовно суміжних країн-членів ЄС з 2007 р. (Болгарія, Румунія).

У 2009 р. порівняно з 2000 р. найбільший приріст валового внутрішнього продукту в розрахунку на 1 особу з європейських країн „великої сімки” досягла Німеччина (6,1 %), серед аналізованих країн-супутників – Швейцарія (6,8 %), а серед суміжних прикордонних країн – Словаччина та Болгарія (відповідно 53,8 та 55,3 %). В Україні цей показник за аналізований період сягнув 55,5 %, що ще раз підтверджує позитивну тенденцію за моделлю випереджаючого розвитку, при всіх недоліках у реформуванні економіки та нестабільній політичній ситуації. Однак зовсім відмінною є ситуація в 2008 р.

Отже, до 2008 р. для всіх аналізованих країн характерною була наростаюча тенденція у ВВП. З 2009 р., внаслідок світової фінансової кризи, яка розпочалася в 2008 р., в аналізованих країнах ВВП значно понизився (за винятком Польщі). Зіставлення ВВП України з аналітичним показником європейських країн „великої сімки” засвідчило, що такий розрив зменшується. Аналогічна ситуація і щодо окремих інших країн Західної Європи. Водночас стосовно Польщі, Угорщини цей розрив збільшується. Для України необхідно подібно до Польщі, Угорщини та Словаччини обрати наздоганяючу (оптимістичну) модель економічного розвитку на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу.

Враховуючи, що в Україні найвищий спад валового внутрішнього продукту, а в регіонах Українських Карпат, і зокрема в Закарпатській області – валового регіонального продукту, ця ситуація була врахована при розробці стратегічних орієнтирів економічного розвитку регіонів Українських Карпат, у

тому числі й Закарпатської області, за відповідними сценаріями на коротко-, середньо- і довготривалу перспективу з урахуванням методології [45, с. 124-130] Інституту економічного прогнозування НАН України (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Сценарії економічного розвитку України, в тому числі областей
Карпатського регіону на перспективу до 2025 р. за валовим внутрішнім
продуктом (ВВП)¹**

*(в розрахунку на 1 особу, дол. США; у цінах, що є міжнародно-зіставними
у цінах та паритетах купівельної спроможності (ПКС) 2005 року)*

Прогнозні розрахунки ВВП (ВРП)	Україна	В тому числі, області			
		Закарпатська	Івано- Франківська	Львівська	Чернівецька
Кількість населення, млн. осіб	45,9	1,2	1,4	2,5	0,9
ВВП (ВРП) 2009 (базовий)	5763	3141	4028	4057	2737
<i>2011-2015</i>					
<u>Оптимістичний</u> Наздоганяючий	6687	$\frac{3645^2}{3979^3}$	$\frac{4673^2}{5104^3}$	$\frac{4708^2}{5142^3}$	$\frac{3176^2}{3388^3}$
<i>2016-2020</i>					
<u>Оптимістичний</u> Наздоганяючий	8535	$\frac{4651^2}{5846^3}$	$\frac{5964^2}{7498^3}$	$\frac{6010^2}{7556^3}$	$\frac{4053^2}{4955^3}$
<i>2021-2025</i>					
<u>Оптимістичний</u> Наздоганяючий	10892	$\frac{5936^2}{8590^3}$	$\frac{7610^2}{11017^3}$	$\frac{7669^2}{11102^3}$	$\frac{5172^2}{7281^3}$

¹Розраховано за джерелами: [45, с. 124; 168, с. 23; 106, с. 183-185].

² Середньорічний темп приросту ВВП (ВРП) 5 %.

³ Середньорічний темп приросту ВВП (ВРП) 8 %.

Такі розрахунки (табл. 3.4) нами здійснено на основі оптимістичного сценарію за методологією Інституту економічного прогнозування НАН України. Проте у своїх дослідження ми ввели сценарій наздоганяючого розвитку, оскільки області Карпатського регіону значно відстають від середньоукраїнського індикатора ВВП на 1 особу, а Закарпатська і Чернівецька області є депресивними регіонами. Зокрема, у базовому 2009 р. (в умовах фінансової кризи) ВВП у розрахунку на 1 особу в Закарпатській області становив 63,0 % стосовно аналогічного середньоукраїнського показника, а в Чернівецькій області – 47,5 %. При дотриманні темпів приросту ВВП у розмірі

5 % як в Україні, так і регіонах Українських Карпат, в тому числі й Закарпатській області відставання аналізованих регіонів не буде подолано, а Закарпаття і Чернівецьчина і надалі залишатимуться депресивними. Тому нами запропонована наздоганяюча модель розвитку, за якою середньорічні темпи приросту ВРП по регіонах становитимуть 8 %, а по Україні – 5 %. Такі середньорічні темпи приросту по Україні дозволять їй у довгостроковій перспективі за економічним розвитком (ВВП у розрахунку на 1 особу) наблизитись до розвинених країн світу, а Закарпатській області вийти з депресивності й наблизитись до середньоукраїнського показника. Однак повністю відмінності за цим показником Закарпатською областю не будуть подолані й до 2015 р., оскільки ВРП у розрахунку на 1 особу становитиме 78,9 % до аналогічного середньоукраїнського показника (в базовому 2009 р. цей показник становив 63,0 %) [106, с. 183-185]. В умовах сьогодення, що характеризується глибокою економічною і політичною кризою, на фоні знецінення національної грошової одиниці, ситуація набула ще більш негативної тенденції. Однак, згідно сценаріїв економічного розвитку, для Закарпатської області доцільно обрати наздоганяючу модель не тільки стосовно України, але й суміжних прикордонних країн-членів Євросоюзу, що дасть можливість більш тісно співпрацювати в умовах становлення кордонів ЄС з Україною.

У Закарпатській області, яка входить до Карпатського єврорегіону, уже нагромаджено вагомий досвід реалізації малих і середніх проектів у рамках програми TACIS CBC. Основні проекти, реалізовані в області, роблять акцент на темі охорони навколишнього середовища. Найбільш значні проекти TACIS CBC, втілені в області, – це проекти капітального будівництва, спрямовані на реконструкцію або зведення контрольних-пропускних пунктів на кордонах країни.

У ході реалізації програми прикордонної співпраці PHARE, у процесі розроблення і реалізації проектів програми TACIS головна увага зацентовувалася на спільні починання, спрямовані на поглиблення

співробітництва між громадянами по обидва боки кордону. Загальними цілями програми окреслено такі завдання: підвищення рівня інтегрованості територій завдяки транскордонному співробітництву; зміцнення прикордонної інтеграції у сфері суспільно-економічного співробітництва; сприяння розвитку прикордонної інфраструктури.

Окреслення відмічених вище завдань дало змогу узагальнити пріоритети і заходи прикордонної співпраці (табл. 3.5), де важливим серед них є [106, с. 134-137]:

- *пріоритет 1. Прикордонне суспільно-економічне співробітництво:*

➤ поліпшення ділової інфраструктури по обидва боки кордону (зони підприємницької діяльності, центри ділових послуг); розвиток транснаціональних об'єктів туризму і дозвілля, розширення кола послуг; зміцнення прикордонної структури і мережі підприємств малого і середнього бізнесу (ПМСБ) у прикордонних регіонах; підтримка практики спільного прикордонного планування (регіональне за видами економічної діяльності, наприклад, у транспортній галузі чи у сфері охорони довкілля);

➤ підвищення рівня діяльності інституцій, що беруть участь у прикордонному співробітництві;

➤ поліпшення на прикордонних територіях взаємин між людьми, спілками, товариствами, а також органами адміністративного управління й офіційними закладами.

- *пріоритет 2. Прикордонне співробітництво у сфері охорони довкілля і транспорту:*

➤ поліпшення узгодження прикордонних ресурсів навколишнього середовища і природи; підкріплення цільових напрямів, націлених на стабільне водне господарювання, утилізація відходів і використання відновлювальних енергетичних ресурсів;

➤ підтримка гармонізації в діяльності структур управління і виконання у сфері охорони довкілля, створення необхідних проміжних структур; підвищення екологічної свідомості і мислення місцевого населення;

- розвиток прикордонної транспортної інфраструктури у формі проектів малого розміру; розвиток прикордонного громадського транспорту, передача технології.

Таблиця 3.5

Пріоритети і заходи прикордонної співпраці*

Пріоритети		
1	2	3
<i>прикордонне суспільно-економічне співробітництво</i>	<i>прикордонне співробітництво у сфері охорони довкілля і транспорту</i>	<i>технічна допомога</i>
<i>заходи</i>		
підтримка економічного співробітництва	інвестиції у сферу екологічного розвитку	діяльність у сфері управління програмою
інституційне співробітництво	екологічне співробітництво	сприяння з успішної реалізації програм і проектів
формування фонду мікропроектів – контакти між людьми	поетапна розбудова транспортної інфраструктури	
залучення державних, владних структур, громадських організацій і громад		

*Сформовано і доповнено авторами за джерелом: [131, с. 41].

- *пріоритет 3. Технічна допомога:* покликаний забезпечити ефективність, результативність та прозорість в управлінні і виконанні проектів програми INTERREG IIIA. Згідно з положенням 11 Додатку до Резолюції Європейської Комісії 2003/1145//ЄК від 27 червня 2003 р., передбачено дві групи технічної допомоги: підтримка діяльності по управлінню програмою і підтримка діяльності по фінансуванню програми. На підставі цих груп пріоритет 3 пов'язаний з технічною допомогою і складається з таких двох заходів:

- фінансування створення та підтримка витрат Керівного відомства, фінансового відомства і спільного технічного секретаріату;

- надання допомоги пошукачам у розробленні самого проекту та у пошуках відповідних партнерів; витрати на заключну оцінювання програми і діяльність системи моніторингу.

У Концепції сталого розвитку Закарпаття відмічено, що в удосконаленні форм прикордонних економічних зв'язків важлива роль належить [79, с. 43, 44]:

- підвищенню конкурентоспроможності транспортної системи шляхом доведення її до міжнародних вимог і стандартів з метою збільшення міжнародних транзитних вантажних і пасажирських потоків;

- створенню дійових умов комунікаційної інформації, координації суб'єктів транспортних засобів області з прикордонними територіями суміжних держав, освоєнню нових форм транспортно-складських і торговельних послуг для завантаження незадіяних потужностей та ефективного використання технічних, технологічних можливостей всіх видів функціонуючої транспортної системи;

- розвитку матеріально-технічної бази через: реалізацію інвестиційних проектів, програм TACIS, PHARE, кредитів ЄБРР та інших; оновлення рухомого складу; проектування та будівництво залізничного тунелю на ділянці Бескид-Скотарське; розвиток авіаційного виду транспорту за рахунок реконструкції використання можливостей колишнього військового аеродрому в м. Мукачево; освоєння водного виду транспорту шляхом спорудження річково-вантажного порту в м. Чоп з метою входження в транспортний коридор № 7 – Дунайський водний; створення технічних умов, в тому числі з використанням супутникових систем передачі інформації, для покриття програмами телебачення високогірних населених пунктів та ін.

Отже, забезпечення сталого розвитку базується на виконанні екологічних норм відповідно до політики Європейського Союзу в сфері охорони навколишнього природного середовища, що більш значимо відображено в положеннях Структурних фондів на програмний період 2000-2006 рр., а також 2007-2012 рр. Згідно із статтею 2 Амстердамської угоди Європейський Союз одним з головних цільових напрямів вважає забезпечення стабільності

розвитку, де інтеграція екологічної політики є ключовим інструментом реалізації поставлених цілей поряд з соціальним і економічним розвитком прикордонних територій. На це, зокрема, спрямована програма дій у сфері охорони довкілля (Наше майбутнє, наше рішення), яка визначає конкретні цілі й завдання на період 2001-2012 рр., в тому числі й заходи щодо фінансової допомоги прикордонним регіонам, зокрема гірським, в умовах прикордонного співробітництва.

Дослідження підтверджує, що регіональна стратегія розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на перспективу повинна бути спрямована на розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів. В цілому ж стратегічні напрями повинні передбачати: стимулювання розвитку ділової інфраструктури як транскордонного, так і прикордонного співробітництва (агенцій прикордонної співпраці, європейських інформаційних центрів, двосторонніх туристичних маршрутів, програм); підготовку спеціалістів для транскордонної співпраці; розробку та втілення спільних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування; налагодження інформаційного обслуговування з питань діяльності вищих навчальних закладів різних країн з метою подальшого обміну та навчання; активізацію роботи над розробленням пропозицій щодо участі в програмах і проектах з фінансування ЄС і Світового банку для реалізації місцевих програм розвитку; участь у роботі міждержавних, міжурядових, міжгалузевих та міжрегіональних комісій з розвитку транскордонного співробітництва; формування інформаційного іміджу області як європейського регіону.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

4.1. Удосконалення управління інвестиційними проектами зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва

В епоху інформатизації використання інформаційних систем і технологій є невід'ємним елементом прийняття ефективних і раціональних управлінських рішень у сфері транскордонного співробітництва регіону, зокрема щодо інвестиційної діяльності підприємств по обидва боки кордону. Основною проблемою є недостатня поінформованість потенційних партнерів та зацікавлених сторін стосовно завдань і перспектив управління інвестиційними проектами зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва. Успішна реалізація розроблених проектів потребує впровадження удосконалених регуляторів або механізмів стимулювання регіональної інвестиційної активності. Важливим є, зокрема, теоретико-методологічне забезпечення розробки й удосконалення механізмів державного та регіонального управління інвестиційними процесами. У цьому контексті зростає роль інформаційної бази. У багатьох випадках інформаційна база щодо реалізації інвестиційних проектів на підприємствах, у галузях і регіонах є недоступною зацікавленому колу споживачів, подається не в повному обсязі або просто відсутня. Підприємства використовують різноманітне програмне забезпечення, необхідне для прийняття управлінських рішень і доступне тільки в межах фірми.

Важливим завданням сьогодні є використання всіх можливостей новітніх інформаційних технологій, а також застосування в практичній діяльності спеціалізованих програм у сфері інвестиційного проектування та створення регіональних центрів бази даних інвестиційних можливостей і потреб транскордонного регіону задля вирішення спільних проблем. В управлінні

інвестиційними проектами використовується багатий арсенал методів і прийомів, які дозволяють вирішувати завдання, які далеко виходять за рамки загального планування реалізації інвестиційного проекту (складання асортименту продукції, контроль за роботами, управління ризиком тощо). Загалом методологія управління проектом базується на пілотуванні складних проектів як системи взаємопов'язаних та взаємозалежних робіт і подій, що забезпечують ефективне використання матеріальних, технічних, трудових і фінансових ресурсів [84, с. 276].

Швидке поширення системних методів управління інвестиційними проектами пов'язане з розвитком комп'ютерних технологій, які дають можливість поряд з мережевими методами управління використовувати інші комплексні підходи, орієнтовані на електронну обробку інформації. Поява четвертого покоління комп'ютерів та новітніх інформаційних технологій суттєво розширила можливості управління проектами та запровадження новітніх інвестиційних інструментів.

Велика заслуга в цьому належить Міжнародній асоціації управління проектами (INTERNET), а з 1995 року - IPMA, яка об'єднує 28 країн та більше ніж 10 тис. учасників Інституту управління проектами (PMA – близько 26 тис. чол.), а також Австралійському інституту управління проектами (APMA), Японській асоціації розвитку інжинірингу (ENAA) та ін. Ці організації з часом встановили між собою тісні зв'язки, налагодили обмін інформацією, ідеями, публікаціями у спеціальних виданнях та проведення національних та міжнародних форумів. Членом Міжнародної асоціації є і Українська асоціація управління проектами, яка працює в країні з 1991 р.

Транскордонне співробітництво є пріоритетним напрямом розвитку міжрегіональної співпраці, формування економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами, що включає і розвиток інвестиційної діяльності, яка на сьогодні відіграє провідну роль. Метою транскордонного співробітництва є комплексний розвиток прикордонних територій, що забезпечує вирішення низки завдань, які сприятимуть ефективному використанню природно-

ресурсного, демографічного, виробничого, інформаційного і науково-технічного потенціалу кожного окремо взятого регіону.

Транскордонне співробітництво передбачає розроблення і реалізацію спільних інвестиційних проектів між адміністраціями, господарюючими суб'єктами, громадськими об'єднаннями і комерційними структурами прикордонних регіонів які мають спільний кордон.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” [126] проекти та програми як комплекси (системи) заходів суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва можуть бути національними або спільними та отримувати державну підтримку в різних формах, зокрема за державними програмами розвитку транскордонного співробітництва.

Політика реалізації інвестиційно-інноваційних проектів і програм розвитку започаткована як один з важливих механізмів модернізаційної стратегії економічного розвитку України. Її метою визначено забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів держави, сприяння залученню інвесторів до реалізації пріоритетних для держави проектів, прискорення відновлення економіки та переходу до її сталого зростання.

Інвестиційні проекти національного характеру позиціоновані як практична основа для здійснення економічних реформ у країні, залучення значних обсягів інвестицій та запровадження інноваційної моделі управління економічним розвитком у середньостроковій перспективі. При цьому значущість національного проектування зростає у післякризовий період, коли об'єктивна потреба цілеспрямованої концентрації ресурсів суспільства на ключових цілях модернізаційної стратегії спонукає до пошуку адекватних сучасних інструментів такої концентрації. Базовими принципами роботи над національними інвестиційними проектами визначено забезпечення системного впливу на економіку України, пріоритет приватних інвестиційних коштів над бюджетними в реалізації проектів, проектний менеджмент у державному управлінні, партнерство з провідними світовими компаніями у відповідних сферах, прозорий відбір керівників проектних груп та обов'язковість тендерних

процедур, чітко визначений термін реалізації. Передбачено, що більшість національних проектів повинні реалізуватись на основі моделей державно-приватного партнерства [199].

Як засвідчує європейський та національний досвід, проекти транскордонного співробітництва можуть мати такий характер:

- вишукувальні та науково-дослідні роботи з визначення наявних транскордонних проблем, необхідного кола суб'єктів, учасників і конкретних цільових груп для здійснення відповідних локальних, національних і спільних дій, їх співфінансування, нормативно-правового та інформаційно-методичного забезпечення і ресурсів, необхідних для розв'язання цих проблем з урахуванням інтересів інших країн;

- вихідні навчальні та інфраструктурні проекти, головними завданнями яких є залучення національного і європейського досвіду та визначення кращих доступних технологій, підготовка необхідних техніко-економічних обґрунтувань і стратегічної екологічної та ресурсної оцінки, створення вихідної інфраструктури для подальшої реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та/або спільного розв'язання транскордонних соціальних проблем із залученням фахової і суспільної громадськості та отримання широкої підтримки різними верствами населення;

- пілотно-демонстраційні проекти, що дозволяють безпосередньо опрацьовувати нові спільні рішення і механізми взаємодії (включаючи співфінансування) господарюючих суб'єктів, учасників та відповідних цільових груп щодо інтеграції та сталого регіонального розвитку для подальшого поширення цих напрацювань за головними пріоритетами і „тематичним виміром” ENPI;

- інноваційно-інвестиційні проекти з трансрегіонального сталого соціально-економічного і просторового розвитку та безпеки зі співфінансуванням таких проектів місцевими, регіональними і національними бюджетними джерелами, коштами Структурних фондів ЄС і пільгових кредитів відповідних європейських і міжнародних структур та приватного капіталу [52].

Аналіз дослідження, проведеного шляхом оцінки експертної думки щодо проблем транскордонного співробітництва науковцем Г.Щерба у праці „Транскордонне співробітництво – інноваційний інструмент регіональної політики”, свідчить, що на шляху до здійснення Україною ефективного транскордонного співробітництва стоїть ряд перешкод з його розвитку, зокрема: суперечливість та повільність соціально-економічних та політико-адміністративних перетворень; нестабільна ситуація у країні, високий рівень корупції; непослідовність позицій стосовно зовнішньої політики української влади; низький рівень повноважень територіальних громад у транскордонних взаємовідносинах; недостатнє нормативно-правове забезпечення у сфері транскордонного співробітництва; недостатній рівень економічного розвитку України; недостатнє інформаційне забезпечення; залежність України від інших держав; обмеженість фінансових ресурсів на розвиток транскордонного співробітництва; і відмінності адміністративно-територіального устрою суміжних держав; неконсолідованість українських політичних еліт у стратегічних питаннях; відсутність підготовлених фахівців у територіальних органах влади [197, с. 894-903].

Більшість прикордонних територій намагаються створювати прямі економічні, торговельні, культурні зв'язки з адміністративно-територіальними одиницями сусідніх держав. Інвестиційні проекти на сьогодні є одним з пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва, що реалізується з метою вирішення питань розвитку і зміцнення соціально-економічних зв'язків на прикордонних територіях. При цьому значна увага приділяється співробітництву в галузях науки і освіти, а також програмам і проектам соціокультурної взаємодії з використанням інформаційних технологій. У контексті сучасного суспільства вагомим значення набувають інформаційні ресурси та потоки, спроможні забезпечити ефективну співпрацю транскордонних партнерів.

Створення відкритого інформаційно-економічного простору для інвестиційної діяльності передбачає використання інформаційних технологій і

систем, за допомогою яких можна отримати актуальну інформацію, яка б містила дані про суб'єкти й об'єкти інвестиційної діяльності в межах транскордонного співробітництва, а також результати реалізованих інвестиційних проектів, і відомості про стан ринкової економіки та процеси, які мають значний вплив на інвестиційну діяльність.

Важливим є дослідження в галузі створення інформаційних технологій управління інвестиційними процесами, спрямовані на комплексний розгляд ефективності і надійності реалізації інвестиційних проектів, а також інноваційно-інвестиційної діяльності його учасників. Інформаційні технології повинні забезпечувати підвищення ефективності на всіх стадіях інвестиційного процесу – від передпроектних розробок до завершення проекту з урахуванням інтересів усіх учасників інвестиційних проектів і оптимізацію роботи кожного з них [56, с. 86-90].

Найпоширенішими засобами інформатизації у сфері інвестиційного проектування транскордонного співробітництва є комп'ютери та їх мережі, мережі зв'язку, засоби масової інформації та друковані видання, на відміну від програмних засобів інформатизації, які на сьогодні представлені в основному програмами обробки і передачі даних. Під інформацією розуміється сукупність оброблених і відсортованих даних, які будуть корисними для прийняття рішень лише у тому разі, якщо вона буде подана вчасно за призначенням і в зручній для споживача формі. Ці питання можна практично вирішити за допомогою сучасних інформаційних технологій у рамках системи управління проектом [198, с. 105].

Необхідним є посилення інформаційної підтримки транскордонних інвестиційних проектів на офіційних веб-сторінках обласних, районних, міських державних адміністрацій. Доцільним є розміщення інформації щодо умов участі та переліку програм технічної допомоги ЄС, а також відомостей, що стосуватимуться власного регіонального розвитку та напрямів транскордонного співробітництва. Це також сприятиме інтенсифікації інвестиційних процесів. Вагомою є інформаційна підтримка транскордонних

проектів через мережу дипломатичних і консульських установ України в країнах-сусідах, а також поширення інформації про проекти в рамках Європейського інструменту сусідства і партнерства з метою пошуку нових партнерів.

Інноваційно-інвестиційні проекти з транскордонного співробітництва у сфері соціально-економічного і просторового розвитку можуть спільно фінансуватися як за рахунок місцевих, регіональних і національних бюджетів, так і коштів Структурних фондів ЄС і пільгових кредитів відповідних європейських і міжнародних структур, а також за рахунок приватного капіталу.

Доцільним є системне інформаційне забезпечення діяльності суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва та відповідних центральних органів виконавчої влади для підвищення конкурентоспроможності транскордонних проектів, їх широкої підтримки громадськістю та ефективного використання обмежених ресурсів, необхідних для реалізації транскордонного співробітництва [52].

З метою активізації проектної діяльності в межах транскордонного співробітництва певного регіону першочерговим завданням є створення спільного інформаційного простору в зонах дії спільних операційних програм за допомогою ЗМІ та Internet-ресурсів, тобто створення спеціалізованих Internet-ресурсів та баз даних як окремих проектів, так і узагальнених програм розвитку. Має здійснюватися інформування не тільки органів місцевого самоврядування та виконавчих структур всіх рівнів на належному рівні, але і неурядових структур, представників громадськості, які повинні отримати доступ до наявних напрацювань, а також до інформації про актуальні проекти і програми у сфері транскордонного співробітництва регіону.

Важливою є також інформація щодо систем і організацій з пошуку партнерів для проектів транскордонного співробітництва, відомості про національні і міжнародні інституції та неурядові організації, які діють у цій сфері, інформаційне забезпечення для формулювання, підготовки документації, проведення відбору і оцінки проектних пропозицій, оскільки на сьогодні ця

інформація може бути доступною тільки для окремих суб'єктів, які мають доступ до неї.

Суттєвий вплив на успішну реалізацію інвестиційних проектів зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва має проведення своєчасного аналізу їх сутності і подальшого прийняття управлінських рішень. У цьому процесі існують визначені критерії вибору найвигідніших інвестиційних проектів. Вони розглядаються під час аналізу останніх на різних етапах. На першому етапі „Збір інформації” визначаються такі критерії, які дозволяють оцінити реальність проекту:

- нормативні критерії (правові): норми національного, міжнародного права, вимоги стандартів, конвенцій, патентоможливості тощо;
- ресурсні критерії за видами: науково-технічні; технологічні; виробничі критерії; обсяг та джерела фінансових ресурсів.

На другому етапі „Аналіз доцільності інвестиційного проекту і надійності підприємства” виокремлено такі групи критеріїв:

- кількісні критерії, які дозволяють оцінити доцільність реалізації проекту: відповідність його мети на довгу перспективу цілям розвитку інвестиційного середовища; ризики та фінансові складові удосконалення процесу оцінки інвестиційних проектів; фінансові наслідки (чи ведуть вони додатково до інвестиційних видатків або зниження очікуваного обсягу виробництва, ціни чи продажу); ступінь стійкості проекту; ймовірність проектування сценарію та стану інвестиційного середовища;

- кількісні критерії (фінансово-економічні), які дозволяють вибрати з тих проектів, реалізація яких доцільна (критерії сприйняття); вартість проекту; чиста поточна вартість; прибуток; рентабельність; внутрішня норма прибутку; період окупності; чутливість прибутку до горизонту (строку) планування, до змін у діловому середовищі, до помилки в оцінці даних.

На третьому етапі вже відбувається прийняття рішення щодо інвестування [187].

Процес оцінювання потенційних проектів передбачає проведення різних видів аналізу: маркетингового, комерційного, технічного, економічного, інституційного, екологічного, фінансового, структурно-організаційного, соціального.

Метою маркетингового аналізу є обґрунтування комерційної спроможності проекту, оцінка можливості його реалізації. Технічний аналіз передбачає визначення техніко-економічних альтернатив, масштабів, обсягу проекту, термінів реалізації.

Економічний аналіз проекту здійснюють з метою встановлення його національної привабливості, оцінюють його економічну ефективність на підставі альтернативної вартості ресурсів, які використовуються у проекті, і продукції проекту та визначення можливості сприяння проекту національному добробуту. Метою проведення інституційного аналізу проекту є визначення ступеня впливу зовнішніх (політичних, економічних, соціо-культурних, правових тощо) і внутрішніх (рівня кваліфікації персоналу, залученого до проведення проекту, менеджменту організації, яка здійснює проект тощо) факторів на можливість успішної реалізації проекту [67, с. 341, 262].

Екологічний аналіз дає змогу встановити характер і розмір потенційної шкоди навколишньому середовищу від проекту та передбачити заходи, необхідні для пом'якшення або запобігання шкоди довкіллю під час його здійснення. Сучасна практика реалізації проектів визнала, що дешевше доповнити планування проекту аналізом довкілля, ніж ігнорувати цей момент і розраховуватися за екологічні помилки у майбутньому [67, с. 277].

Структурно-організаційний аналіз має за мету оцінити організаційну, правову, політичну й адміністративну ситуацію, у рамках якої проект повинен реалізуватись, а також виробити необхідні рекомендації щодо її поліпшення. Соціальний аналіз дозволяє визначити масштаби впливу проекту на соціальне середовище. Фінансовий аналіз має вирішальне значення при формуванні рішення про прийняття чи відхилення проекту, оскільки полягає у порівнянні витрат і користі від нього [18; 30].

Відомо, що управління інвестиційними проектами у сфері зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва у процесі їх реалізації передбачає обґрунтування ідеї, сутності, оцінки ефективності прийняття управлінських рішень, координації зусиль щодо досягнення поставлених цілей, контроль вартості, а також якості робіт. Поетапне здійснення основних завдань управління проектами передбачає:

- визначення основної мети і цілей проекту;
- залучення виконавців проекту;
- визначення необхідних обсягів та джерел фінансування;
- складання кошторису проекту, визначення термінів виконання і графіка його реалізації;
- визначення потреби у ресурсах (трудових, матеріальних та фінансових);
- забезпечення контролю виконання робіт та моніторинг проекту на всіх стадіях реалізації.

Сучасні інтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, наближають якість управління інвестиційними проектами в системі зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва до європейського рівня. Ставиться завдання підвищення вимог до оцінки об'єктивності та якості інформації про соціально-економічні процеси, які протікають як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі суб'єктів господарювання, зокрема у напрямі використання більш ефективних і новітніх технологій управління. У цьому контексті актуальним є створення комплексної інформаційної бази, яка забезпечувала б економічне обґрунтування управлінських рішень і високу результативність їх реалізації на основі впровадження системи моніторингу зовнішньоекономічної діяльності.

Нині суб'єкти господарювання в умовах суворих бюджетних обмежень і нестачі власних коштів змушені виділяти на інформаційне забезпечення мінімальні кошти, що спричиняє проведення моніторингу ЗЕД у рамках внутрішньої структури підприємств спеціалістами-менеджерами власними силами, без залучення сторонніх аналітичних служб, послуги яких дуже дорогі.

Разом з тим єдиний інформаційний простір, який формується у процесі моніторингу, дозволяє менеджерам-управлінцям розробляти і реалізовувати оперативні завдання і стратегічні цілі організації з найбільшою віддачею.

Саме поняття „моніторинг” (з латинської monitor) означає нагадуючий, наглядаючий, з англійської (monitoring) – радити, контролювати, перевіряти. Практично ефективне управління будь-яким об’єктом можливе тільки на основі систематичного і безперервного потоку інформації, що і забезпечується завдяки моніторингу. Науковці [55, с. 10-25] трактують поняття моніторингу як постійне спостереження за якимось процесом з метою вивчення його динаміки і порівняння з очікуваними результатами чи первинними припущеннями. Основні сфери, де моніторинг знаходить застосування:

- формування суспільної думки, дотримання законодавства;
- визначення поняття „соціально-економічний стан регіону”;
- оцінка проектів соціально-економічного розвитку, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва;
- фінансові явища;
- ринок праці;
- ринок товарів;
- екологічний стан території і наслідки господарської діяльності тощо.

Моніторинг обумовлює безперервне відстеження стану об’єкта з метою попередження небажаних відхилень по найважливіших параметрах, тобто систематичне відстеження результатів діяльності, процесу діяльності з виявленням тенденцій динаміки її розвитку [90, с. 6].

З метою подальшого розвитку та застосування в інвестиційній сфері управління проектами в Україні необхідно [160]:

- по-перше, щоб усі доступні методи та засоби управління інвестиційними проектами задовольняли реальним вітчизняним умовам та вимогам здійснення спільних проектів транскордонного співробітництва;

- по-друге, підготувати спеціалістів з управління інвестиційними проектами, які здатні забезпечити цей процес на практиці, зокрема при реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва;

- по-третє, сформуванню ринку управління інвестиційними проектами як усвідомлену необхідність використання цього інструменту у керуванні змінами.

У сфері зовнішньоекономічної діяльності і транскордонного співробітництва систематичний моніторинг є інструментом обслуговування управлінської діяльності, забезпечує управлінські структури достовірною, своєчасною, аналітичною соціально-економічною інформацією, відслідковує динаміку і зміни процесів співробітництва господарюючих суб'єктів прикордонних територій.

4.2. Алгоритм бізнес-планування інвестиційних проектів суб'єктами господарювання

Успішна реалізація інвестиційних проектів багато в чому залежить від ефективності їхнього бізнес-планування суб'єктами господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням особливостей, передумов і обґрунтування пріоритетів. При цьому бізнес-план виступає об'єктивною оцінкою власної підприємницької діяльності підприємства і є дієвим важелем у прийнятті проектно-інвестиційних рішень відповідно до потреб ринку. У ньому характеризуються основні аспекти функціонування суб'єкта господарювання, здійснюється аналіз проблемних питань розвитку і окреслюються перспективні шляхи їх вирішення. Взаємообумовленість пошукового, науково-дослідного і проектного розроблення передбачає вирішення стратегічних і тактичних задач, поставлених перед суб'єктами господарювання незалежно від їх функціональної орієнтованості.

Бізнес-планування дає об'єктивне уявлення про можливості розвитку виробництва, способи просування товарів на ринок, ціни, можливі прибутки,

основні фінансово-економічні результати діяльності підприємства, визначає зони ризиків та передбачає шляхи їх вирішення. За його допомогою вирішуються питання як внутрішні – пов'язані з управлінням підприємством, так і зовнішні – обумовлені встановленням зв'язків і взаємовідносин з іншими фірмами та організаціями. Отже, грамотно розроблений бізнес-план підприємства є суттєвою перевагою уже на перших його етапах формування і розвитку інвестиційної діяльності.

Дослідження цієї проблеми привернуло увагу багатьох вчених зокрема Ю. Горбачова, С. Князя та А. Пересади, при розгляді проблемних питань управління інвестиційним процесом і регіональними інвестиціями, О. Савчука, І. Бланк, Н. Гуляєвої – при аналізі інвестиційного проектування в країнах з перехідною економікою та окресленні ефективності інноваційних проектів в економічних умовах їх реалізації та інших.

Пріоритетом у складанні бізнес-плану є обґрунтування вибору найбільш ефективного інвестиційного проекту і залучення зовнішніх інвестицій у різних формах. У цілому бізнес-план інвестиційного проекту призначений для господарюючих суб'єктів, тобто учасників проекту, і є структурованим документом, в якому обґрунтовуються його необхідність і ефективність, механізм реалізації, прибутковість проекту для інвесторів, гарантії та терміни повернення позикових коштів. Цілі планування різняться з точки зору учасників інвестиційного процесу. Для ініціатора інвестиційного проекту важливим є обґрунтування [2; 16]: можливостей технічної реалізації зазначеного проекту; інвестиційних витрат (вибору технології, устаткування, постачальників, підрядників); розрахунку прибутку від реалізації проекту; ризиків останнього і відповідальності за ризики учасників проекту. Власника інвестиційного проекту цікавить передусім його необхідність і значимість, витрати, в тому числі вибір технології, обладнання, постачальників і підрядників, а також: можливості технічної реалізації інвестиційного проекту силами його ініціатора; ефективність проекту як економічна, так і фінансова; можливості залучення

фінансових коштів на поворотній основі або ж на умовах передачі власності та реінвестування прибутку від проекту; обґрунтування ризиків і відповідальності за них учасників проекту; регламент моніторингу реалізації проекту; можливість тиражування проекту та створення кредитної історії.

Необхідним для інвестора-кредитора, де вагомим фактором виступають поворотні позикові кошти, є обґрунтування: фінансової стійкості та платоспроможності; кредитоспроможності як можливості повернення кредиту разом з відсотками за рахунок прибутку від проекту; можливості забезпечення кредиту заставою; інвестиційних витрат (вибору технології, устаткування, постачальників, підрядників); можливості технічної реалізації інвестиційного проекту силами ініціатора останнього; ризиків і відповідальності за них учасників проекту.

Для інвестора-держави, коли фінансування здійснюється з бюджету, важливим є окреслення необхідності і значимості проекту, обґрунтування його інвестиційних витрат (вибору технології, устаткування, постачальників, підрядників), можливостей технічної реалізації проекту силами його ініціатора, ефективність від реалізації проекту, в тому числі бюджетна, визначення ризиків проекту і відповідальності за них учасників останнього, моніторинг реалізації проекту, обґрунтування можливості реінвестування прибутку (економії) від нього, можливість тиражування проекту.

Залежно від того, для яких цілей і для кого створюється бізнес-план інвестиційного проекту, визначається зміст наданої інформації. При цьому для початкового етапу формування основного документа проекту необхідним є чітко організований і структурований бізнес-план розвитку з урахуванням системного підходу до алгоритму його складання з метою отримання початкових інвестицій.

У міжнародній практиці план розвитку підприємства формується на основі спеціалізованого бізнес-плану інвестиційного проекту, який є структурним описом проекту розвитку підприємства і одним з базових

елементів проектного аналізу. В цілому проект є комплексом взаємопов'язаних заходів, що розробляються для досягнення певних цілей протягом часу з урахуванням ресурсних обмежень і в тій чи іншій мірі обов'язково пов'язаний із залученням інвестицій.

Інвестиційний проект необхідно розглядати як комплекс заходів та систему організаційно-правових і розрахунково-фінансових документів з метою досягнення визначених цілей підприємства. Він є елементом інвестиційної програми, і здійснюється в рамках інвестиційної політики фірми. Розроблення цієї політики передбачає:

- формування довгострокових цілей діяльності фірми;
- пошук нових перспективних сфер вкладення капіталу;
- розроблення інженерно-технічних, маркетингових і фінансових прогнозів;
- формулювання цілей інвестиційної діяльності;
- дослідження ринку та ідентифікація можливих і доступних проектів;
- економічну оцінку і підбір варіантів в умовах різних обмежень;
- формування інвестиційного портфелю, підготовку і періодичне уточнення бюджету капітальних вкладів;
- перманентну оцінку діючих проектів;
- оцінку наслідків реалізації завершених проектів.

Розроблення інвестиційних проектів доцільно взяти за основу для всіх фірм і видів підприємництва, оскільки це є формою планування та реалізації інвестицій, складовою частиною інвестиційної діяльності. Це тривалий процес, проміжок часу між моментом появи ідеї та моментом його закінчення називається проектним циклом, або життєвим циклом проекту. Кожне підприємство у процесі життєвого циклу проходить різні стадії розвитку, що обумовлюються проектами, здійснюваними підприємством, а оперативна діяльність є похідною від цього процесу (рис. 4.1).

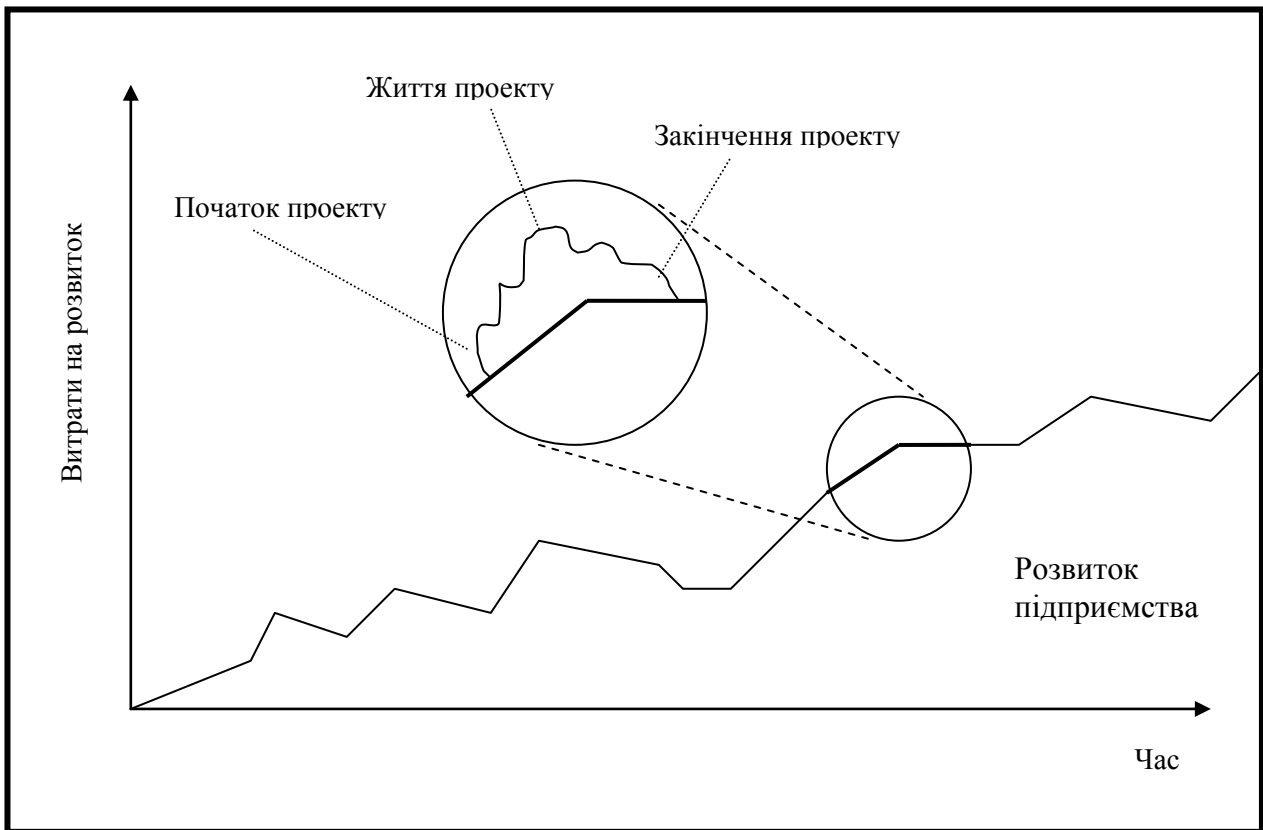

Рис. 4.1. Інвестиційний проєкт та розвиток підприємства [6].

Таким чином, життєвий цикл підприємства складається з поступового проходження інвестиційних проєктів як певних стадій розвитку. Такі проєкти не обов'язково повинні повністю базуватися на окремому підприємстві, вони можуть розроблятися спільно, фінансуватися з різних джерел та справляти вплив на стан не лише конкретного підприємства, а й у межах міста чи держави.

Кожен проєкт незалежно від складності та обсягу робіт, необхідних для його здійснення, проходить певні фази розвитку. Універсального підходу до поділу не існує, тому на практиці він може бути досить різноманітним, але при цьому такий поділ повинен виявляти важливі контрольні точки, під час проходження яких отримують додаткову інформацію та оцінюють можливі напрями розвитку проєкту. Вся діяльність знаходиться у взаємозалежності часу і простору. Інвестиційний проєкт у своєму життєвому циклі проходить передінвестиційну, інвестиційну, експлуатаційну та ліквідаційно-аналітичну

фази розвитку [84]. Фази життєвого циклу проекту у свою чергу поділяються на стадії, зокрема передінвестиційну, інвестиційну, експлуатаційну, ліквідаційно-аналітичну (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Життєвий цикл інвестиційного проекту*

Фаза	Стадії
Передінвестиційна	<ul style="list-style-type: none"> - Формування інвестиційного задуму (ідеї); - дослідження інвестиційних можливостей; - попереднє техніко-економічне обґрунтування; - оціночні дослідження; - техніко-економічне обґрунтування
Інвестиційна	<ul style="list-style-type: none"> - Підготовка документації і укладання контрактів; - інженерно-технічне проектування; - довиробничий маркетинг; - навчання
Експлуатаційна	<ul style="list-style-type: none"> - Експлуатація об'єкта; - моніторинг економічних показників
Ліквідаційно-аналітична	<ul style="list-style-type: none"> - Ліквідація можливих негативних наслідків проекту, який закінчився або закінчується, передусім екологічного характеру; - звільнення оборотних коштів і переорієнтація виробничих потужностей; - оцінка і аналіз відповідності поставлених і досягнутих цілей проекту, який завершився, його результативності і ефективності

*Узагальнено автором на основі джерел: [163; 92].

Передінвестиційна фаза безпосередньо передуює початку інвестицій. На цій стадії життєвого циклу проекту закладаються його життєздатність та інвестиційна привабливість. Передінвестиційне дослідження повинно дати повну характеристику інвестиційного проекту. Світова практика виокремлює окремі етапи передінвестиційного дослідження, що стосуються формування інвестиційних ідей або пошуку інвестиційних концепцій, передпроектних або підготовчих досліджень інвестиційних можливостей, техніко-економічної обумовленості (ТЕО) проекту, оцінки його техніко-економічного і фінансового

потенціалу, а також підготовки висновку з оцінки проекту і прийняття рішення про інвестування [160].

Поетапне формування процесу бізнес-планування здійснюється з метою поліпшення показників суб'єктів господарювання (підприємств) на основі залучення інвестиційних ресурсів. Зацікавленість бізнес-планом дає можливість продовжити дослідження шляхом детальної обробки плану і ретельної оцінки економічних і фінансових аспектів майбутніх інвестицій. І на завершення передінвестиційної стадії, якщо результат оцінки виявляється сприятливим, настає етап прийняття рішення і реалізації проекту, або вибору найкращих із можливих схем його функціонування.

Здійснення капіталовкладень відбувається на другій фазі – інвестиційній, де також визначаються оптимальні співвідношення структури активів, уточнюється графік і послідовність нарощення потужностей, встановлюються зв'язки і укладаються угоди з постачальниками ресурсів, способи поточного фінансування визначаються проектом діяльності, здійснюється підбір кадрів, підписуються договори постачання продукції, яка виробляється відповідно до проекту. Безумовно, ключовим пунктом цієї фази є нарощування виробничих потужностей згідно із затвердженим графіком.

Інвестування є одним з найбільш важливих аспектів діяльності суб'єктів господарювання з умовою, що керівництво віддає перевагу рентабельності з позиції довгострокової, а не короткострокової перспективи.

Більш тривалою є фаза експлуатаційна, протягом якої реалізуються заплановані результати, здійснюється їх оцінювання з позиції доцільності продовження або припинення проекту. Основні проблеми цієї фази є традиційними і полягають у забезпеченні ритмічності виробництва продукції, її збуту та фінансування поточних витрат.

У інвестиційних проектах і програмах важливо врахувати і передбачити останню ліквідаційно-аналітичну фазу, у процесі якої вирішуються три основні завдання:

- по-перше, ліквідуються можливі негативні наслідки проекту, який закінчився або закінчується, передусім екологічного характеру. Залежно від сутності та масштабу проекту вирішення цієї проблеми може стикатися зі значними фінансовими витратами, які мають враховуватися на передінвестиційній фазі;

- по-друге, звільняються оборотні кошти і йде переорієнтація виробничих потужностей. Довгострокова інвестиційна програма за звичай являє собою ланцюг проектів, які пересікаються і змінюють один одного. Будь-який проект потребує не тільки одночасних інвестицій, але і оборотних коштів, більша частина яких звільняється після його закінчення і відповідно може бути використана для фінансування нового або розвитку іншого діючого проекту;

- по-третє, здійснюється оцінка і аналіз відповідності поставлених і досягнутих цілей проекту, який завершився, його результативності і ефективності, формуються позитивні і негативні моменти, характерні для всіх фаз його розвитку. Це завдання є винятково важливим тому, що саме в процесі постаудиту систематизується методика економічного пояснення проектів, технологія і культура відповідного адміністрування інвестиційної діяльності.

З точки зору масштабності проекти поділяються на малі та мегапроекти. У малих проектах можливий ряд спрощень у процедурі проектування і реалізації, формування команди учасників. Мегапроекти належать до цільових програм і містять кілька взаємопов'язаних проектів, об'єднаних спільною метою, виділеними ресурсами і визначеним часом виконання. Програми можуть бути як міжнародними, державними, так і національними та регіональними. Мегапроекти мають ряд відмінних рис, таких, як: висока вартість (від 1 млрд. дол. США); капіталомісткість – потреба фінансових ресурсів вимагає нетрадиційних форм фінансування; трудомісткість; термін виконання проекту (5-7 років і більше); віддаленість районів реалізації.

Особливості мегапроектів потребують врахування різномірних факторів, зокрема розподілу елементів проекту за виробниками та координації їх діяльності; аналізу соціально-економічного клімату регіону, країни взагалі, а

можливо і країн-учасниць проекту; розроблення і постійного оновлення його плану.

З точки зору терміну реалізації інвестиційні проекти діляться на коротко-, середньо- та довгострокові. Короткострокові проекти (до 3 років) зазвичай реалізуються на підприємствах з виробництва різного роду новинок, дослідних установок та відновлюваних робіт. На таких об'єктах замовник іде на нарощування кінцевої вартості проекту відносно початкової, оскільки має власне зацікавлення в найшвидшому завершенні. Середньо- (3-5 років) і довгострокові (більше 5 років) проекти відрізняються тільки терміном виконання, для яких характерним є затягування передінвестиційного планування. При врахуванні фактору обмеженості ресурсів виокремлюють мульти-, моно- та міжнародні проекти.

Мультипроекти використовуються в тих випадках, коли задум замовника стосується до кількох взаємопов'язаних проектів, кожен з яких не має ресурсних обмежень. Мультипроектном вважається виконання безлічі замовлень і послуг в рамках виробничої програми фірми, яка обмежена виробничими, фінансовими, часовими можливостями та потребами замовників. Альтернативою є монопроекти, які є окремими інвестиційними проектами, мають чітко визначені ресурсні, часові, фінансові та інші обмеження і реалізуються єдиною командою. Міжнародні проекти зазвичай відрізняються складністю реалізації, передусім через фінансове забезпечення, але мають важливе значення для розвитку економіки і формування виваженої політики у країнах впровадження.

З позиції управлінського персоналу інвестиційні проекти класифікують за напрямом інвестицій – ключовою ознакою класифікації проектів, відповідно до якої виокремлюють сім основних причин інвестування:

- інвестиції на підвищення ефективності виробництва – діяльність будь-яких фірм пов'язана перш за все з отриманням прибутку, що представляє собою перевищення доходів над видатками. Такий фактор, як дохід, з позиції фірми корегується лиш частково, оскільки на нього впливає конкурентне

середовище. Другий фактор – витрати – більш регульований процес. Тобто можна досягти відносного зниження витрат, а відповідно і підвищення ефективності виробництва шляхом ресурсозберігаючих технологій, використання економічного обладнання, кращої організації праці, підвищення кваліфікації працівників;

- інвестиції на розширення діючого виробництва. В цьому разі мова йде про нарощування виробничих можливостей у зв'язку з тим, що збільшується ринок збуту товару і послуг;
- інвестиції на створення виробничих можливостей при освоєнні нових сфер бізнесу. Однією з ключових потреб раціональної організації бізнесу є його диференціація, зміст якої полягає в розвитку виробництв у рамках фірми;
- інвестиції, пов'язані з виходом на нові ринки збуту – подібні інвестиційні проекти частіше за все передбачають розширення виробництва, разом з цим вони мають певну специфіку. Суть останньої полягає в тому, що при розширенні ринків збуту ніяких конструктивних змін у виробництво продукції не вноситься, але можуть бути незначні зміни, обумовлені особливостями ринку;
- інвестиції на дослідження і розробку нових технологій – ці проекти відіграють винятково важливу роль у сучасному світі, який динамічно розвивається;
- інвестиції соціального призначення. Їх метою є забезпечення деякої соціальної переваги, хоча не виключається досягнення побічного ефекту. Такі інвестиційні проекти мають очевидний витратний характер і тому в більшості випадків здійснюються або державними і муніципальними органами, або великими компаніями;
- інвестиції, які здійснюються на вимоги законодавства – це такі проекти, які інвестор змушений впроваджувати в життя. Це пов'язано з тим, що держава турбується про стан здоров'я нації, духовний та інтелектуальний розвиток громадян. У зв'язку з цим підвищуються вимоги і обмеження екологічного

характеру, тому підприємствам необхідно витратити значні кошти на задоволення таких вимог [99].

Цілі щодо оцінки проекту можуть бути різними, і результати, отримані в процесі його реалізації, не обов'язково носитимуть характер очевидного прибутку. З економічної точки зору інвестиційні проекти можуть мати збитковий характер, але вони приносять непрямий дохід за рахунок отримання стабільності в забезпеченні сировиною і напівфабрикатами, виходу на нові ринки збуту продукції, досягнення певного соціального ефекту, зниження витрат в інших проектах і виробництвах. У багатьох економічно розвинутих країнах гостро ставиться питання про охорону навколишнього середовища і забезпечення безпеки продукції підприємств для споживачів і природи.

Регулювання економічних процесів на рівні суб'єктів господарювання (підприємства) забезпечується шляхом розроблення бізнес-планів його розвитку. Основою для формування плану підприємства є дані стосовно кон'юнктури ринку і попиту на його продукцію, реальних можливостей матеріально-технічного забезпечення виробництва та наміри уряду щодо обсягів державного контракту.

Бізнес-планування сприяє формуванню ефективного управлінського механізму з метою успішної діяльності підприємства, можливості повернення інвестицій і орієнтовано на досягнення внутрішніх і зовнішніх цілей. Зовнішня сторона бізнес-плану створена для довіри інвесторів і кредиторів, переконання їх у потенційних можливостях фірми, компетентності її співробітників, а також необхідності надання їй стратегічної і фінансової допомоги. Цінність бізнес-плану визначається якістю інформації і пропозицій, які в ньому містяться. Якісні підходи до бізнес-планування інвестиційного проекту формує високоефективний і корисний інструмент маркетингової діяльності. Ймовірність його виконання в належний термін відображає компетентність управління підприємством, на чому особливо акцентується увага інвесторів.

Зарубіжний досвід свідчить, що попри сформовані чіткі історичні традиції планування будь-якої економічної діяльності, зокрема інвестиційної,

не існує єдиного стандарту на розробку бізнес-плану, що передусім пов'язано з різницею в цілях бізнесу чи окремих проектів, та безліччю варіантів середовища, в якому вони діятимуть. Процес бізнес-планування інвестиційного проекту зображено на структурно-логічній схемі (рис. 4.2).

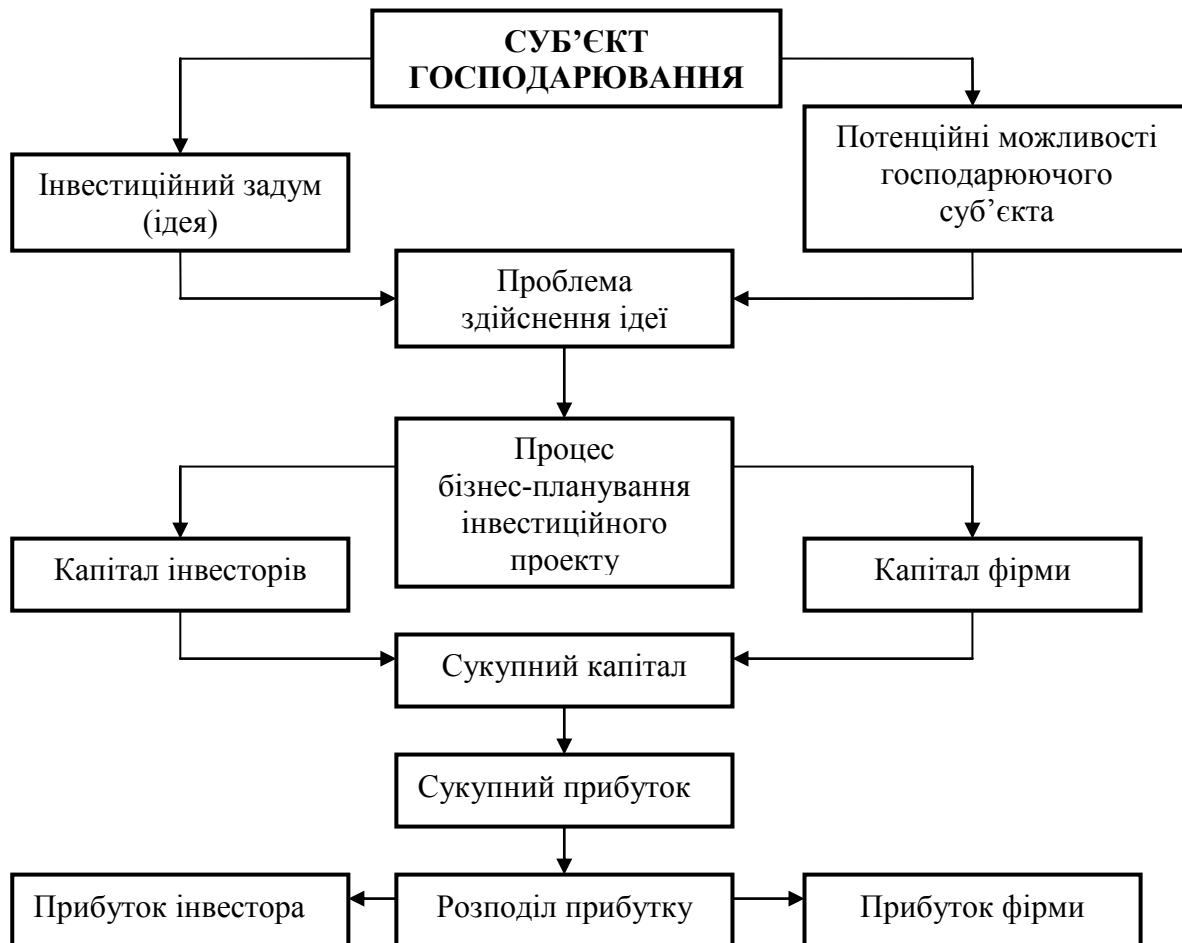

Рис. 4.2. Структурно-логічна схема процесу бізнес-планування інвестиційного проекту. Узагальнено і доповнено авторами на основі джерела: [99].

Бізнес-планування інвестиційного проекту спрямовано на вирішення чотирьох важливих завдань, а саме: визначення ємності і перспектив майбутнього ринку збуту; оцінювання витрат, необхідних для виготовлення і збуту продукції на ринку; цінове порівняння з метою визначення потенційної прибутковості інвестиційного проекту; виявлення ризиків, пов'язаних з

реалізацією інвестиційного проекту; здійснення оцінки успішності інвестиційного проекту.

Бізнес-план інвестиційного проекту обов'язково повинен містити певні реквізити, зокрема назву, адресу, телефон суб'єкта господарювання (підприємства); назву, статус, адреси та телефони власників; опис підприємства та характер діяльності; дату складання бізнес-плану; імена сторін. Анотація є коротким і чітким підсумком бізнес-плану, який містить цілі і стратегію бізнесу, підкреслює унікальність власного продукту або послуги, які повинні зацікавити інвесторів. Анотація включає короткий опис: бізнесу і його продукту або послуги; потенціалу ринку; технологій, які компанія планує освоїти; короткий фінансовий опис проекту: обсяг, напрям використання і термін фінансування, періодичність і методи повернення коштів; склад керівництва.

Узагальнена характеристика суб'єкта господарювання (підприємства) формується на основі його детального опису, включаючи історію створення, теперішній статус, оцінку основних засобів, ресурсний потенціал та фінансовий стан підприємства і майбутнього інвестиційного проекту. При цьому загальні цілі останнього обумовлюють найменування і суть проекту, тобто потужність з випуску нової продукції чи обсяги надання послуг, сервісне обслуговування та впровадження розробок; необхідні інвестиції для здійснення проекту, зокрема власні кошти і додаткові вкладення поряд із вартістю всього проекту; очікуваний прибуток від його реалізації і термін окупності вкладень у проект. Необхідним є зазначення терміну життєвого циклу інвестицій та окупності кожного його періоду; організаційно-правова форма реалізації проекту, тобто збільшення обсягів виробництва суб'єкта господарювання (підприємства) або ж надання послуг (створення акціонерного товариства, колективного підприємства, ТОВ чи консорціуму); окреслення форми участі інвестора з визначенням максимальної частки останнього в акціонерному капіталі (надання кредиту, компенсаційна угода, створення спільного підприємства), а також фінансові гарантії проекту, де вказується термін і графік погашення, а також гарантійні умови.

Важливим етапом бізнес-планування є опис інвестиційного проекту, де зазначаються потреби в задоволенні продукту чи послуги, що пропонується, її головні особливості, з окресленням переваг порівняно з продукцією конкурента. Необхідним є окреслення особливостей інвестиційного проекту, це можуть бути зокрема найновіші технічні рішення, відносно низькі витрати на виробництво продукції, наявність дешевої робочої сили, високі екологічні оцінки, забезпечення експортного потенціалу, енергозбереження та інше.

Оцінка середовища (або ж ринку збуту), де реалізується інвестиційний проект, повинна містити пріоритети, якими керується споживач у процесі його впровадження. Необхідним є обґрунтування можливостей подальшого розширення та визначення головних факторів, що впливають на реалізацію інвестиційного проекту. Важливою складовою бізнес-планування інвестиційного проекту є дослідження і оцінка конкурентів, де окреслюються переваги та уразливі місця. Потрібно навести об'єктивну оцінку не тільки вітчизняних конкурентів, а й іноземних. І насамкінець – інвестиційна стратегія, де формуються підходи до пропагування, актуалізації і зацікавлення суб'єктів господарювання по обидва боки кордону у здійсненні спільних інвестиційних проектів з метою вирішення проблемних питань суміжних територій на основі поглиблення транскордонного співробітництва. За результатами оцінювання ринку збуту відбувається планування маркетингу. Цей етап технології бізнес-планування складається з двох частин. Одна з них присвячена розкриттю суті стратегії маркетингу, інша – тактичному плануванню маркетингу. Стандарти ЮНІДО вимагають, щоб обрання певної стратегії маркетингу було обґрунтованим, тобто розробники бізнес-плану повинні навести конкретні переваги обраної стратегії порівняно з іншими стратегіями [73, с. 201].

Найбільшим за обсягом і ступенем важливості є розділ бізнес-плану, де здійснюється оцінювання ресурсного потенціалу підприємства, зокрема плану реалізації проекту; описується наявність документації за проектом і його правове забезпечення; обсяги коштів і роботи, які вже були виконані за цим проектом за рахунок власних джерел ще до складання бізнес-плану, але які є

його невід'ємною частиною; наявність матеріально-технічного забезпечення для реалізації проекту; забезпеченість кваліфікованими спеціалістами.

Узагальнюючим розділом бізнес-плану інвестиційного проекту є фінансовий план, де окреслено баланс грошових витрат і надходжень; зведений баланс активів і пасивів, який складається на початок і кінець першого року реалізації проекту; оцінка ризику і страхування, передбачаються всі типи ризиків, з якими може зустрітися суб'єкт господарювання (підприємство) у процесі реалізації проекту: комерційні, політичні, соціальні, природні, кримінальні. Отже, у цьому розділі розробляється стратегія фінансування, викладається план отримання коштів для створення або розширення підприємства, визначаються кількість коштів, джерела і форма їх отримання; уточнюються терміни повного повернення вкладених коштів і отримання інвесторами прибутку від них.

У процесі бізнес-планування інвестиційного проекту вагомою складовою є інституційне забезпечення процесу реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва, де чітко окреслено нормативно-правові аспекти діяльності господарюючих суб'єктів.

Додаткові дані повинні бути подані у вигляді додатків до основного тексту інвестиційної пропозиції. Додатки можуть включати такі документи: фінансові звіти; аудиторські висновки; висновки фахівців з оцінки майна; рекламні брошури; детальні (технічні) описи процесу реалізації проекту; найважливіші контракти і угоди; інвестиційний проект; витяги з найважливіших законодавчих актів та інші важливі документи.

Усі розділи бізнес-плану є взаємопов'язаними і взаємообумовленими, рівень цього зв'язку становить сутність поняття внутрішньої узгодженості проекту (рис. 4.3).

Структура інвестиційного проекту як документа та його зміст визначаються виходячи з принципу достатності інформації для забезпечення належного техніко-економічного обґрунтування інвестиційного проекту.

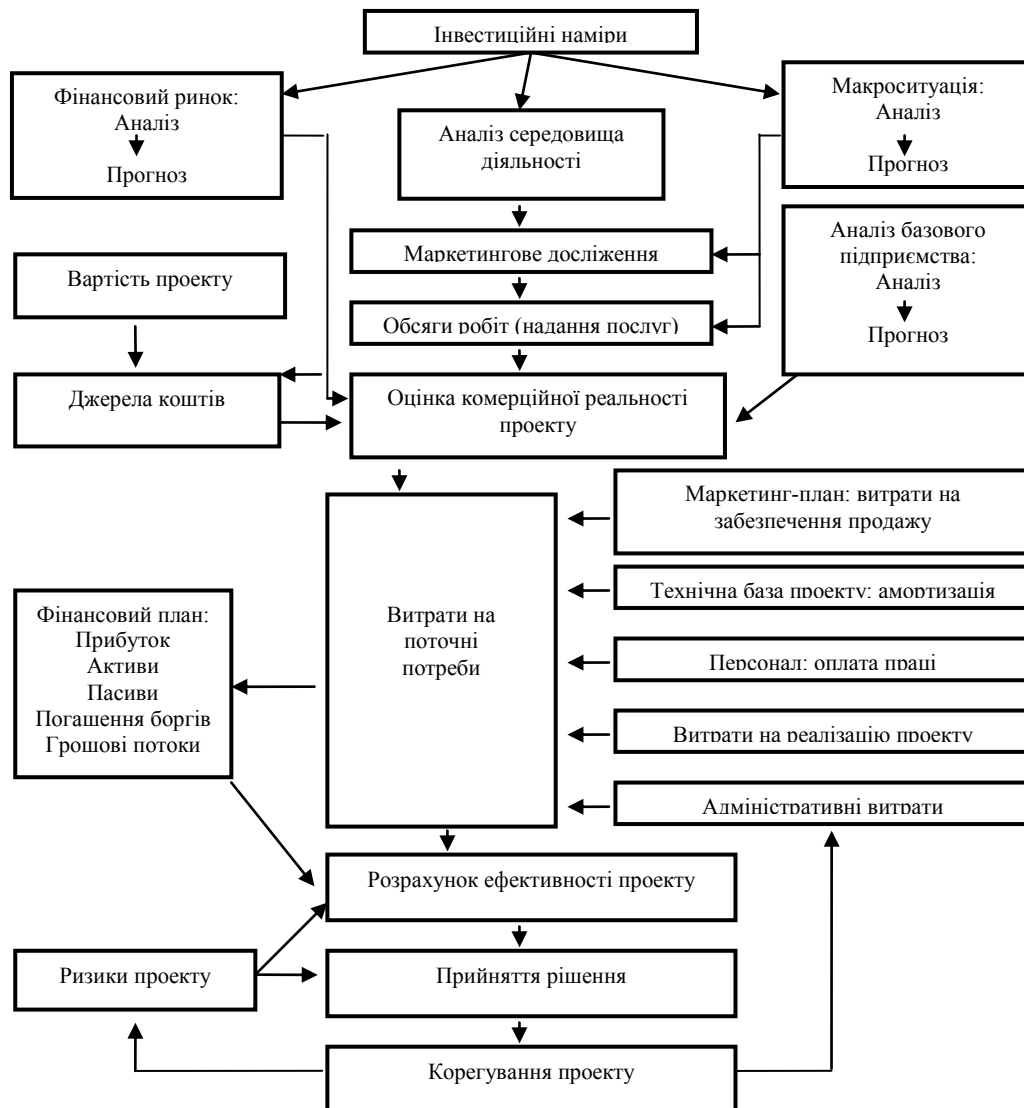

Рис. 4.3. Внутрішня узгодженість проекту [6].

Проект може бути укладений за будь-якою методикою, що дає можливість його аналізу, експертизи та схвалення [86].

Розділи інвестиційного проекту повинні давати повну інформацію про всі організаційні, економічні, правові і техніко-технологічні аспекти його впровадження. Такі відомості дозволять зробити висновки щодо ступеня підготовленості проекту до впровадження, доцільності його розміщення на певній території, а також потенційних можливостей заявника реалізувати інвестиційний проект у повному обсязі згідно з встановленими термінами.

Таким чином, структура інвестиційного проекту не є законодавчо стандартизованою і за необхідністю визначається відповідними органами залежно від мети інвестування.

Отже, поняття „бізнес-план” може трактуватися як у вузькому, так і широкому розумінні, а його зміст залежатиме від призначення цього документа. Бізнес-планом може бути названий інвестиційний проект, який направлений як інформація про проект інвесторам. У деяких випадках бізнес-план є проміжною стадією розроблення проекту, виступає як основа для ведення переговорів між його потенційними учасниками і власником, тому в ньому може бути наведена тільки загальна оцінка форм і умов фінансування.

Для деяких інвесторів принциповим є те, щоб суб'єкт господарювання (підприємство) частково фінансувало проект за рахунок власних коштів, це підвищує мотивацію та знижує ризики неповернення вкладених інвестицій. Потенційний інвестор значну увагу звертає на те, щоб розроблення бізнес-плану інвестиційного проекту здійснювалося людьми, які безпосередньо працюватимуть з ним у разі одержання інвестиції.

4.3. Перспективні напрями реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва

Процес реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності базується на міжнародних контактах різних рівнів, що в змозі забезпечити позитивні зрушення економічного, соціального й екологічного розвитку регіону. Пріоритетними напрямками транскордонного співробітництва, в тому числі й прикордонних економічних зв'язків на суміжних територіях, є [79, с. 48, 49]:

- зменшення витрат у пріоритетних видах економічної діяльності (галузях), які мають експортну значимість;

- розширення географії взаємовигідних зв'язків з країнами світу (передусім із сусідніми країнами – членами ЄС, на які припадають найбільші обсяги експортно-імпортних операцій Закарпатської області;
- створення позитивного історико-культурного, економічного, рекреаційно-туристичного іміджу регіону за межами області та держави;
- використання можливостей діючих субрегіональних об'єднань (Карпатський єврорегіон) та участь у створенні і діяльності нових міжнародних структур, а також спеціальної економічної зони „Закарпаття” та території пріоритетного розвитку;
- побудова системи функціонування міжнародних контактів на міжрегіональному та міждержавному рівнях;
- здійснення наукових досліджень та підготовка кваліфікованих кадрів для сфери економічної діяльності;
- забезпечення у сфері зовнішньоекономічної діяльності конкурентного середовища, гласності, стабільності і передбачуваності;
- розвиток прикордонної інфраструктури, адаптованої до західноєвропейської;
- ефективне використання існуючих транспортних коридорів у розвитку та удосконаленні зовнішньоекономічних зв'язків та вирішенні соціально-економічних проблем регіону в умовах прикордонного співробітництва.

Важливим чинником реалізації спільних проектів і програм транскордонного співробітництва є взаєморозуміння між суб'єктами господарювання на прикордонних територіях по обидва боки кордону та розбудова контактів між людьми, мета яких – налагодження приватних взаємин між громадянами у процесі забезпечення їх життєдіяльності. Спільна культурна спадщина, що характерна для прикордонних територій регіонів сусідніх держав, може стати сприятливою базою для співробітництва між людьми.

У подальшому в процесі удосконалення форм транскордонних економічних зв'язків в умовах розширення ЄС на Схід важлива роль відводиться Концепції „Ширша Європа – сусідство: нові рамки співробітництва

зі східними і південними державами”, прийнятій у березні 2003 року (далі – Концепція „Ширша Європа”). У ній наголошується, що „Європейський Союз повинен прагнути до формування нової зони добробуту і дружніх добросусідських контактів з тими державами, з якими утримує близькі мирні і союзницькі стосунки”. Розробка такого типу цільового напрямку є прямим логічним наслідком розширення, який, за Концепцією, „надасть новий імпульс прагненням, мета яких – наблизити 385-мільйонне населення тих держав, зокрема Росії, західних країн-членів СНД, а також країн Середземномор’я, які внаслідок розширення опинились уздовж зовнішніх і морських кордонів ЄС” [131, с. 47].

Одним з основних елементів Концепції „Ширша Європа” стала можливість підготовки нової програми „Фінансові інструменти сусідства”, що базується на „досвіді, набутому в процесі виконання програм прикордонного співробітництва PHARE, TACIS та INTERREG”, в центрі уваги якої було „налагодження регіонального і транснаціонального співробітництва, підтримка стабільного суспільно-економічного розвитку прикордонних регіонів, безпроблемної діяльності і безпечного управління регіонами, розташованими вздовж східного кордону і на Середземномор’ї”. Новий інструмент не допустить „виникнення нових ліній розподілу в Європі і сприятиме зміцненню стабільності, зростанню добробуту в межах ЄС і за його кордонами” [131, с. 48].

У рамках програми PHARE, як ми вже й відмічали, була здійснена програма CREDO із залученням кількох країн, яка, зокрема, відкрила можливості для реалізації прикордонного співробітництва між Угорщиною та Словаччиною і між Угорщиною та Україною. Загалом програма CBC (програма прикордонного співробітництва) в рамках ініціативи PHARE, хоча її виконання і велося за доволі обмеженого бюджету, створила або поліпшила основні умови для стратегічної співпраці, особливо у сфері інституційного співробітництва, і разом з тим продемонструвала учасникам на місцях можливі вигоди, які криються у транскордонному співробітництві. Програма PHARE в основному

передбачала реалізацію програм країн ЄС-15 із сусідніми державами – майбутніми членами ЄС.

У рамках програми TACIS Євросоюз надав Україні макрофінансову та гуманітарну допомогу. Крім того, Україна, в тому числі Закарпатська область, одержали підтримку і в рамках численних конкретних і регіональних програм TACIS. У рамках європейської підтримки енергетики субсидії були надані українському імпорту пального; Євросоюз виділив значне фінансування також для фонду спорудження саркофагу Чорнобильської АЕС, яким управляє Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

У процесі реалізації програми TACIS, зокрема з 1998 по 2002 рр., Україні було виділено близько 150 із 756 млн. євро загальної суми на реалізацію цієї програми, яка включала такі рівні: документи державної стратегії на 2002-2006 рр.; Національна індикативна програма на 2002-2003 рр.; Національна індикативна програма на 2004-2006 рр.; щорічні програми на окремі бюджетні роки.

Логічне продовження названі програми, відповідні пропозиції та висновки Ради щодо ЄПС, чіткі положення стосовно ПКС у 2006 р. знайшли відображення у загальних положеннях Європейського інструмента сусідства та партнерства [207]. В цілому на семирічний період (2007-2013 рр.) було розроблено 15 програм ПКС, серед яких 9 передбачають співробітництво по різні боки сухопутного кордону, 3 – морського кордону та 3 – співробітництво в межах морського басейну. Фінансування Європейського Союзу, яке призначалось на вирішення завдань у рамках програм ПКС, мало здійснюватись відповідно до Індикативної програми на 2007-2010 рр. у сумі 583,3 млн. євро, а на 2010-2013 рр. в розмірі 535,15 млн. євро [203, с. 29].

Досвід прикордонної Закарпатської області, яка входить до Карпатського єврорегіону, у реалізації малих і середніх проектів суб'єктами господарювання нагромаджено у рамках програми TACIS CBC. Серед основних проектів та програм, реалізованих у регіоні, важливе місце займають ті, що стосуються передусім охорони природного навколишнього середовища. Також до пріори-

тетних належать проекти капітального будівництва, спрямовані на реконструкцію або зведення контрольно-пропускних пунктів на кордонах країни.

У процесі реалізації програми прикордонної співпраці PHARE, розроблення та виконання проектів програми TACIS основну увагу було акцентовано на спільні проекти та програми, спрямовані на поглиблення і розширення співробітництва між господарюючими суб'єктами, громадами та громадянами по обидва боки кордону. Пріоритетними цілями програм були: підвищення рівня інтегрованості територій завдяки транскордонному співробітництву; зміцнення прикордонної інтеграції у сфері суспільно-економічного співробітництва; сприяння розвитку прикордонної інфраструктури.

У програмі сусідства між Угорщиною, Словаччиною і Україною (2004-2006 рр.) окреслювались пріоритети і заходи прикордонної співпраці з конкретними цільовими завданнями щодо їх реалізації [131]. Першим пріоритетом було виокремлено „Прикордонне суспільно-економічне співробітництво” з визначенням трьох важливих заходів:

1. поліпшення ділової інфраструктури по обидва боки кордону (зони підприємницької діяльності, центри ділових послуг); розвиток транснаціональних об'єктів туризму і дозвілля, розширення кола послуг; зміцнення прикордонної структури і мережі підприємств малого і середнього бізнесу (ПМСБ) у прикордонних регіонах;
2. підтримка практики спільного прикордонного планування (регіонального за видами економічної діяльності, наприклад, у транспортній галузі чи у сфері охорони довкілля); підвищення рівня діяльності інституцій, що беруть участь у прикордонному співробітництві;
3. поліпшення на прикордонних територіях взаємин між людьми, спілками, товариствами, а також органами адміністративного управління й офіційними закладами.

Другий пріоритет стосувався прикордонного співробітництва у сфері охорони довкілля і транспорту, де також окреслено три заходи щодо його реалізації:

1. поліпшення узгодження прикордонних ресурсів навколишнього середовища і природи; підкріплення напрямів, націлених на стабільне водне господарювання, утилізацію відходів і використання відновлювальних енергетичних ресурсів;
2. підтримка гармонізації в діяльності управлінських і виконавчих структур у сфері охорони довкілля, створення необхідних проміжних структур; підвищення екологічної свідомості і мислення місцевого населення;
3. розвиток прикордонної транспортної інфраструктури у формі проектів малого розміру; розвиток прикордонного громадського транспорту, передача технології.

Пріоритет 3 „Технічна допомога” покликаний забезпечити ефективність, результативність та прозорість в управлінні і виконанні проектів програми INTERREG IIIA. Згідно з положенням 11 Додатку до Резолюції Європейської Комісії 2003/1145//ЄК від 27 червня 2003 року, передбачено дві групи технічної допомоги: підтримка діяльності з управління програмою і підтримка діяльності з фінансування програми. На підставі цих груп пріоритет 3 пов'язаний з технічною допомогою і складається з таких заходів, що включають:

1. фінансування створення та підтримки витрат Керівного відомства, фінансового відомства і спільного технічного секретаріату;
2. надання допомоги пошукачам у розробленні самого проекту та в пошуках відповідних партнерів; витрати на заключну оцінку програми і діяльність системи моніторингу.

Загальною ціллю Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 рр. [133] було окреслено підтримку заходів за допомогою Європейського Союзу, що спрямовані на інтенсифікацію та поглиблення соціально-економічного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів, що поділять спільний кордон. За підтримки фондів Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП)

передбачалося зміцнення спільного розвитку територій програми через стимулювання прикордонного співробітництва. Метою програми є інтенсифікація та поглиблення співробітництва між Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями України і прийнятними та додатковими регіонами Угорщини, Румунії та Словаччини в екологічно-, соціально- та економічно-сталий спосіб. Програма відкриває широкі можливості потенційним аплікентам через визначені пріоритети та заходи (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Пріоритети і заходи прикордонного співробітництва відповідно до Європейського інструменту сусідства та партнерства*

Пріоритети			
1	2	3	4
Сприяння економічному та соціальному розвитку	Підвищення якості навколишнього середовища	Підвищення ефективності кордону	Підтримка співробітництва „люди-людям”
Захід 1.1 Гармонізований розвиток туризму	Захід 2.1 Охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами	Захід 3.1 Удосконалення транспортної інфраструктури перетину кордону та обладнання на прикордонних пунктах систем контролю	Захід 4.1 Інституційне співробітництво
Захід 1.2 Створення кращих умов для МСП та розвитку бізнесу	Захід 2.2 Готовність до надзвичайних ситуацій		Захід 4.2 Маломасштабне співробітництво „люди-людям”

*Джерело: [133; 186].

Як свідчать інформаційні дані цієї таблиці, кожний програмний пріоритет має окремі цілі [186]. Пріоритет 1 „Сприяння економічному та соціальному розвитку”, що базується на передачі знань та обміні досвідом з метою допомоги

спільному розвитку бізнесу та посилення туристичної привабливості території, об'єднує два заходи: 1 – гармонізований розвиток туризму; 2 – створення кращих умов для МСП та розвитку бізнесу.

Пріоритет 2 „Покращення якості навколишнього середовища”, що включає підвищення якості повітря, вод, земельних та лісових ресурсів, а також зменшення ризиків завдання шкоди природному навколишньому середовищу, також об'єднує два заходи, передусім охорону навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами, а також готовність до надзвичайних ситуацій. До пріоритету 3 „Підвищення ефективності кордону” входить поліпшення управління українським кордоном на основі удосконалення транспортної інфраструктури перетину кордону та обладнання на прикордонних пунктах систем контролю.

Окремим пріоритетом 4 „Підтримка співробітництва „люди-людям” виокремлено удосконалення ефективності державних послуг та поліпшення взаєморозуміння між різноманітними групами суспільства. Цей пріоритет поєднує два заходи: 1. Інституційне співробітництво; і 2. Маломасштабне співробітництво „люди-людям”.

Виокремлення людського фактора і визначення його ролі у процесі реалізації спільних проектів і програм транскордонного співробітництва є актуальним для сьогодення, в складних умовах налагодження добросусідських відносин між прикордонними територіями, ефективного функціонування суб'єктів господарювання по обидва боки кордону та забезпечення збалансованого еколого-економічного і соціального розвитку регіону.

Важливу роль формування й удосконалення прикордонних економічних зв'язків було відмічено і у Концепції сталого розвитку Закарпаття, де визначено ряд важливих аспектів, що сприятимуть актуалізації як прикордонного, так і транскордонного співробітництва, а саме [79, с. 43, 44]:

- підвищення конкурентоспроможності транспортної системи шляхом доведення її до міжнародних вимог і стандартів з метою збільшення міжнародних транзитних вантажних і пасажирських потоків;

- створення дійових умов комунікаційної інформації, координації суб'єктів господарювання транспортної сфери області з прикордонними територіями суміжних держав, освоєння нових форм транспортно-складських і торговельних послуг для завантаження незадіяних потужностей та ефективного використання технічних, технологічних можливостей всіх видів функціонуючої транспортної системи;

- розвиток матеріально-технічної бази через: реалізацію інвестиційних проектів, програм TACIS, PHARE, кредитів ЄБРР та інших; оновлення рухомого складу; проектування та будівництво залізничного тунелю на ділянці Бескид-Скотарське; розвиток авіаційного виду транспорту за рахунок реконструкції використання можливостей колишнього військового аеродрому в м. Мукачево; освоєння водного виду транспорту шляхом спорудження річково-вантажного порту в м. Чоп з метою входження в транспортний коридор № 7 – Дунайський водний; створення технічних умов, в тому числі з використанням супутникових систем передачі інформації, для покриття програмами телебачення високогірних населених пунктів та ін.

Нині постає необхідність обґрунтування нових спільних програм і проектів транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання у різних сферах і видах економічної діяльності, що сприятиме: запобіганню загроз; розвитку транскордонних контактів між адміністративно-територіальними одиницями України та країнами-сусідами; створенню транскордонних кластерів. Доцільним є формування Концепції спільної операційної програми для транс-кордонного регіону Карпати в межах фінансової перспективи ЄС на 2014-2020 рр., а також розроблення та прийняття нової Стратегії українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва на період 2014-2020 рр. і доцільність розроблення нової стратегії в межах Програми транскордонного співробітництва „Польща – Білорусь – Україна 2007-2013 роки” [62].

В умовах посилення транскордонної співпраці в межах реалізації спільних проектів доцільно звернути увагу на Рамкову програму науково-

технічного співробітництва країн-членів ЄС „Горизонт-2020”, зокрема підпрограму „Міжнародне співробітництво”, стосується вирішення проблем суспільства та проведення перспективних і базових досліджень, а також підтримки конкурентоспроможності європейської промисловості, передусім шляхом розвитку світових стандартів і рекомендацій. Крім того, сприяння мобільності науковців і новаторів відіграватиме ключову роль у зміцненні міжнародної співпраці. Згідно з програмою „Горизонт-2020” міжнародне співробітництво здійснюватиметься в таких напрямках [94, с. 50-52]: індустріалізовані країни з економікою перехідного періоду; країни розширеного ЄС і країни-сусіди; країни, що розвиваються.

Співпраця в межах програми здійснюватиметься на регіональному та багатосторонньому рівнях зі сприяння співробітництва та синергії між країнами ЄС на інноваційній основі за підтримки структурних фондів, зокрема фондів Політики зближення ЄС.

Рамкова програма „Горизонт-2020” покликана стати новим проектом європейського співробітництва в науково-інноваційній сфері у складний період змін світової географії, знань та інновацій. Для України ця програма відкриває нові продуктивні можливості. В останні роки активно розвивалася Сьома рамкова програма (FP7) – програма співробітництва країн-членів Європейського Союзу в галузі наукових досліджень на 2007-2013 рр. У рамках цієї програми передбачалося витратити понад 52 млрд. євро на проведення багатофункціональних досліджень. Українські дослідники також взяли активну участь у програмах співробітництва, як і в попередніх спільних європейських проектах, до прикладу FP6 (2002-2006 рр.), де були залучені у 89 успішних проектах та одержали від Європейської Комісії 6,8 млн. євро. За період дії програми фінансову підтримку отримали понад 150 проектів із загальним фінансуванням 16,4 млн. євро. Крім того, в результаті таких конкурсів, як ERA–WIDE, збільшилася до семи кількість проектів, у яких українські інститути стали координаторами міжнародних консорціумів.

Нова Рамкова програма „Горизонт-2020” надає унікальні можливості для України, які дадуть їй змогу зміцнити зв'язки з науковцями і новаторами в ЄС та асоційованих країнах заради досягнення спільних конкурентних переваг та впровадження новітніх технологій у виробничо-господарську діяльність суб'єктів господарювання на різних рівнях транскордонного співробітництва.

Узагальнення наукових підходів та інформаційних матеріалів дозволяє побудувати модель і визначити роль та місце суб'єктів господарювання у системі транскордонного співробітництва (рис. 3.4).

У Законі України „Про транскордонне співробітництво” [126] відмічено, що до суб'єктів транскордонного співробітництва відносяться територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво. Однак у процесі реалізації спільних проектів з транскордонного співробітництва беруть участь як юридичні, так і фізичні особи, тому їх доцільно віднести до суб'єктів співпраці.

До основних суб'єктів транскордонної співпраці належать відповідні підрозділи та структури у центральних і регіональних органах влади, які реалізують державну політику щодо розвитку транскордонного співробітництва, передусім на прикордонних територіях. Чинна законодавча база забезпечує можливість використання потенціалу транскордонного співробітництва для вирішення проблем прикордоння. Однак нині виникає необхідність подальшого нормативно-правового врегулювання повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних з регіонами сусідніх держав завдань регіонального та місцевого розвитку (значною мірою це стосується формування місцевих бюджетів та їх використання), і адаптації до стандартів ЄС та РЄ існуючих законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво. Більш значного доопрацювання потребують механізми та інструментарій реалізації співробітництва [182, с. 425].

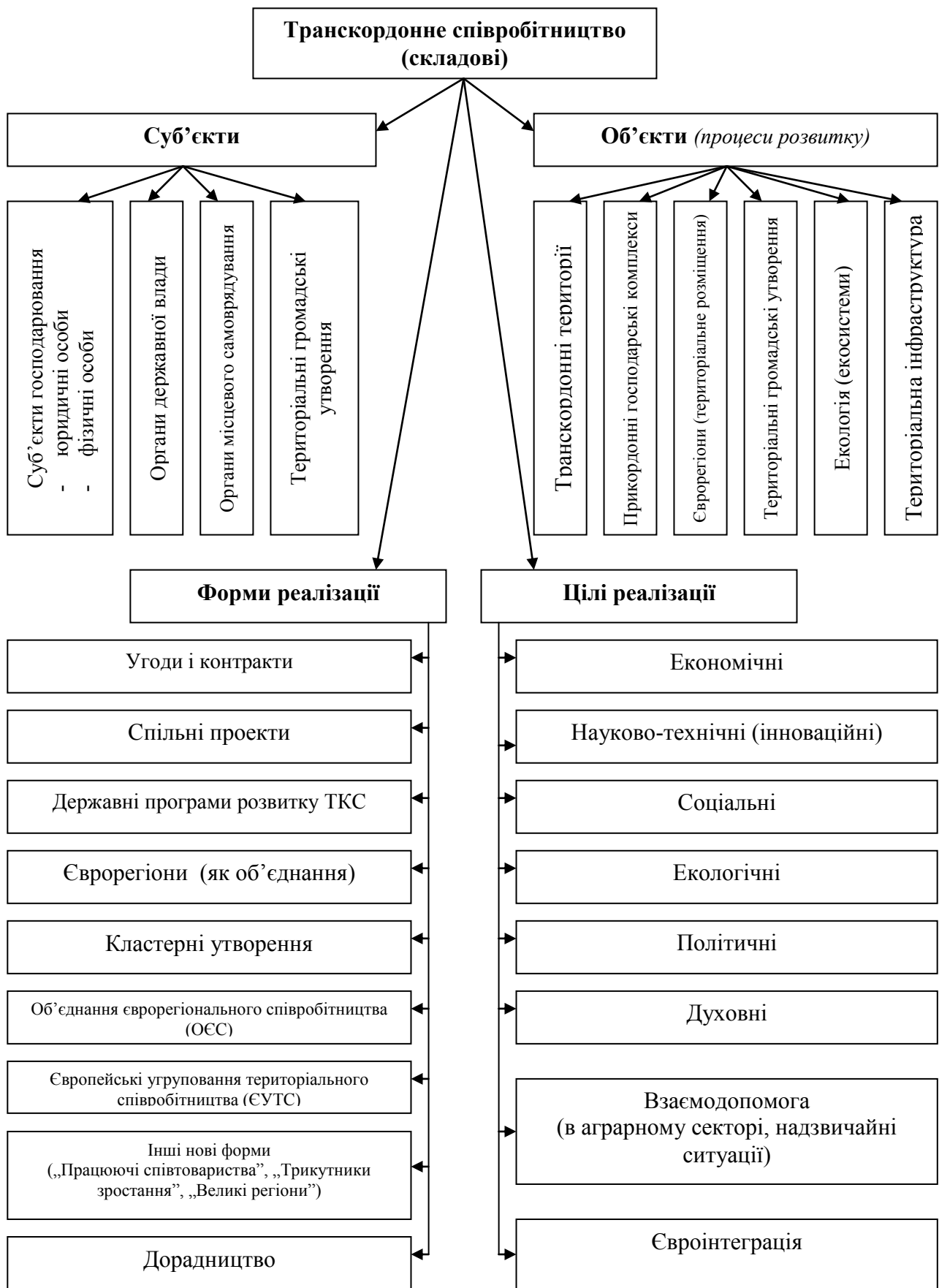

Рис. 3.4. Модель транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання (авторська розробка).

Залежно від місця і функцій у співробітництві територіальні громадські утворення можуть виступати:

- суб'єктом, що наділений рисами, які б дали можливість громаді вступати в конкретні правовідносини як активній, дійовій особі, носію суб'єктних прав та обов'язків, зокрема правом наділеному самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування;

- об'єктом, якщо спільні проекти і програми спрямовані на удосконалення процесів розвитку територіальних громад, вирішення територіальних, соціальних, культурних, етнічних проблем.

Об'єктами транскордонного співробітництва виступають території, на яких інтенсивно здійснюється прикордонна співпраця у різних сферах забезпечення життєдіяльності населення, зокрема суміжні території двох або більше сусідніх держав з високим рівнем потенційних можливостей формування прикордонних і транскордонних зв'язків.

У процесі розширення і поглиблення співпраці, передусім у сфері економічного розвитку, прикордонні й транскордонні території європейських країн формують контактні зони у сфері національного господарства, зокрема прикордонні господарські комплекси, які є складними поліструктурними системами взаємопов'язаних елементів (навколишнього природного середовища, територіального розселення населення, сфери матеріального виробництва і сфери надання послуг). Між цими системами існують взаємообумовленість і взаємозалежність на основі генетичного, функціонального і територіального зв'язку.

Кожна компонента прикордонного господарського комплексу (ПГК) поділяється на відносно однозначні елементи (промислове чи сільськогосподарське підприємство, населений пункт тощо). Тобто ПГК є господарською системою високого рівня організації зі складною структурою і відносинами взаємної обумовленості між компонентами, підпорядкованими економічним законам і закономірностям. Найважливішими ознаками такої

системи є [142]: територіальність, цілісність, структура, ієрархічність і самоорганізація.

На основі прикордонних господарських комплексів сусідніх країн формуються єврорегіони, які за географічною ознакою є територією, яка має конкретне географічне положення, а за політичною – частиною території, яка знаходиться під юрисдикцією суверенних держав, що мають спільний кордон. Адміністративна ознака стосується єврорегіону, який формують прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон. Єврорегіони виступають і основною формою реалізації транскордонного співробітництва та вищою формою розвитку транскордонних регіонів у Європі.

Єврорегіони є формою співпраці між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону. У процесі розвитку мережі зв'язків регіонів, як функції, виявляється їх здатність створювати зв'язки між собою в різних сферах на основі рівноправ'я та партнерства, що є дуже ефективним як між регіонами всередині ЄС, так і між транскордонними регіонами [142]. Це є важлива як двостороння, так і багатостороння міжрегіональна співпраця у сфері реалізації спільних проектів і програм транскордонного співробітництва з метою розв'язання економічних, соціальних і екологічних завдань, а також окремих конфліктів інтересів по обидва боки кордону.

Сучасні наукові підходи до прикордонного й транскордонного співробітництва спрямовані на пошук нових форм реалізації співпраці. Найпоширенішою і пріоритетною, як ми вже й відмічали, є форма реалізацій аналізованого співробітництва через створення єврорегіонів, а також кластерних утворень у різних сферах господарської діяльності. Кластерні утворення у процесі реалізації спільних проектів транскордонної співпраці

сприяють залученню інвестиційних ресурсів, забезпечують ефективне функціонування суб'єктів господарювання в них, активізують соціально-економічний і екологічний регіональний розвиток прикордонних територій.

Транскордонні кластери є новою формою співробітництва як географічно близькі групи взаємозв'язаних компаній та асоційованих установ в окремій сфері, зі спільними технологіями та навиками [104, с. 258].

Важливим при цьому є укладання договорів (угод) і контрактів (двосторонніх, багатосторонніх) як взаємного зобов'язання, домовленостей між державами, установами, суб'єктами господарювання та окремими особами на прикордонних або суміжних територіях.

Процес транскордонного співробітництва реалізується і через формування спільних проектів та програм, спрямованих на розширення і активізацію діяльності суб'єктів господарювання у сфері промислової кооперації та створення прикордонної інфраструктури, розвиток місцевого самоврядування, розв'язання конкретних спільних завдань та задоволення інтересів територіальних громад. Вагомим фактором сприяння виступає державна підтримка реалізації проектів (програм) транскордонного співробітництва.

Дедалі активніше розвивається така форма транскордонного співробітництва, як Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), створені з метою полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному та/чи міжрегіональному співробітництву між членами ЄС в цілях зміцнення економічного та соціального єднання [51, с. 5].

Серед нових організаційно-правових форм, які сприяють реалізації спільних проектів і програм розвитку, – об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС), що є органом транскордонного чи міжтериторіального співробітництва між територіальними громадами або владами двох або більше держав, державними чи приватними юридичними особами, присутковими суб'єктами, заснованими у державах-членах, що діють у спільних суспільних інтересах, та асоціаціями органів влади [87, с. 112]. Їх створюють для

полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному і міжрегіональному співробітництву між членами ЄС з метою зміцнення економічної та соціальної співпраці [143, с. 5]. Особливістю ОЕС є те, що учасниками угруповання можуть бути не тільки члени Європейського Союзу, а й держави-члени Ради Європи, які не є членами ЄС.

Описані вище форми транскордонного співробітництва сьогодні доповнюються новими, а саме: „працюючі співтовариства”, „трикутники зростання”, „великі регіони”, прикладом яких може скористатись і Україна при здійсненні транскордонної співпраці. Адже метою нових форм транскордонного співробітництва повинно стати перевтілення прикордонних периферійних регіонів на інтегровані, інвестиційно привабливі території, що сприятиме отриманню ефекта у вигляді конкурентоспроможного регіону [15; 143].

Новим суспільним явищем, що покликане сприяти відродженню аграрного виробництва, забезпеченню прибуткового розвитку на основі специфічних форм транскордонного співробітництва у сфері реалізації суб'єктами господарювання спільних сільськогосподарських проектів, є дорадництво. Дорадча діяльність формується на основі акумулювання творчих інноваційних підходів, економічного мислення з урахуванням ринкового середовища, мотиваційною поведінкою з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, розвитку прикордонних територій, передусім з використанням досвіду розвинених країн.

Дорадча діяльність спрямована на підвищення інтелектуального потенціалу сільських громад, на якісні зміни рівня знань сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення, що значно впливає на зміну психології (формування ринкових стереотипів мислення та поведінки) та зростання мотивації виробничої і соціальної діяльності сільського населення, в тому числі й прикордонних територій сусідніх країн [3].

У межах повноважень суб'єктів транскордонного співробітництва відмічена співпраця може здійснюватися у різних сферах життєзабезпечення населення з метою реалізації намічених цілей і вирішення проблемних питань у

сфері економіки, соціального забезпечення, досягнення політичної стабільності, науково-технічних розробок, духовного і культурно-освітнього розвитку, збереження екологічної рівноваги і збалансованого розвитку територій та екосистем, а також у питаннях євроінтеграції та надання взаємодопомоги у надзвичайних ситуаціях як техногенного, так і природного характеру.

Успішне функціонування всіх складових транскордонного співробітництва у процесі реалізації спільних програм і проектів сприятиме поглибленню економічних зв'язків і підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання на суміжних (прикордонних) територіях (рис. 3.5).

У представленій моделі (рис. 3.5) зроблено спробу на основі системного підходу розглянути механізм функціонування й окреслити місце суб'єктів господарювання у процесі реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва. Виявлено системні взаємозв'язки між складовими механізму функціонування суб'єктів господарювання, завдання, мету розроблення та реалізації спільних проектів. У процесі формування моделі з'ясовано необхідні вхідні складові (завдання і ресурси) та можливість отримання очікуваного кінцевого результату. Обґрунтовано необхідність формування мотиваційних чинників, зокрема прибутку, податків, спеціального режиму інвестування, кредитування і патронату, як необхідних складових забезпечення дієвості механізму функціонування суб'єктів господарювання.

Здійснено уточнення та виокремлено цілі досягнення очікуваного результату, як щодо розвитку транскордонного співробітництва (економічні, соціальні, екологічні, політичні та інші), так і суб'єктів господарювання (отримання прибутку і соціального ефекту; технологічного оновлення виробництва і запровадження інновацій; можливості виходу на зовнішні ринки; диверсифікації виробництва; підвищення конкурентоспроможності та формування позитивного іміджу господарюючого суб'єкта) з метою комплексного моніторингу, зокрема аналізу, оцінки, порівняння отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій, змінних і їх динаміки, а також коригування намічених цілей за необхідності.

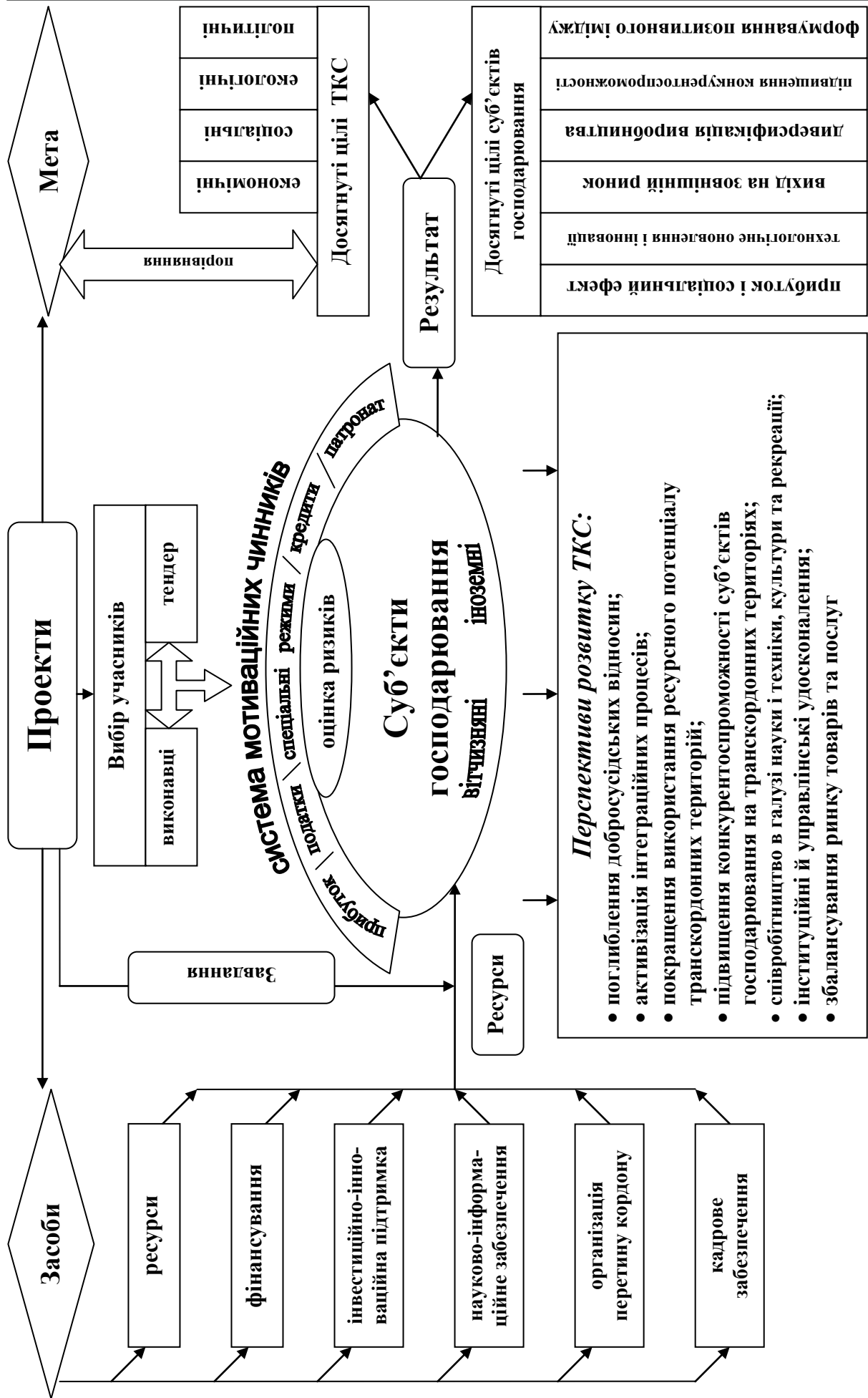

Рис. 3.5. Модель механізму функціонування суб'єктів господарювання у процесі реалізації спільних проєктів ТКС (авторська розробка).

Окреслено перспективи розвитку транскордонного співробітництва у процесі реалізації спільних проектів, що базуються передусім на:

- поглибленні добросусідських відносин з країнами-сусідами;
- активізації інтеграційних процесів; покращенні використання ресурсного потенціалу транскордонних територій;
- підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на суміжних територіях;
- співробітництві в галузі науки і техніки, культури та рекреації;
- забезпеченні й удосконаленні інституційних та управлінських підходів до реалізації спільних проектів і програм ТКС;
- збалансуванні ринку товарів та послуг у системі економічного співробітництва на прикордонних суміжних територіях.

Транскордонне співробітництво прикордонних територій Закарпатської області у перспективі повинне спрямовуватися на формування і реалізацію суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів, розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів. У Регіональній стратегії розвитку Закарпатської області на перспективу також передбачається [121, с. 50]:

- стимулювання розвитку ділової інфраструктури прикордонного співробітництва (агенцій прикордонної співпраці, європейських інформаційних центрів, двосторонніх туристичних маршрутів, програм);
- підготовка спеціалістів для прикордонної співпраці;
- розроблення та втілення спільних прикордонних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування;
- налагодження інформаційного обслуговування з питань діяльності вузів різних країн з метою подальшого обміну та навчання;
- активізація роботи над виробленням пропозицій щодо участі в програмах фінансування ЄС і Світового банку для реалізації місцевих програм розвитку;

- участь у роботі міждержавних, міжурядових, міжгалузевих та міжрегіональних комісій з розвитку прикордонного співробітництва;
- формування інформаційного іміджу області як європейського регіону.

Нині, в умовах поглиблення ринкових відносин і формування сприятливого ринкового середовища, виникає необхідність більш активного залучення інвестиційних ресурсів, реалізації суб'єктами господарювання спільних інвестиційних проектів і програм транскордонного співробітництва з метою забезпечення високих темпів економічного зростання прикордонних територій України. При цьому Закарпатська область має сприятливі умови і можливості задіяння потенційних ресурсів для зацікавлення іноземних інвесторів у реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва.

Післямова

Систематизація і узагальнення підходів до дослідження зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання дало можливість обґрунтувати теоретичні аспекти і сформулювати структурну схему дослідження останніх. До них зокрема віднесено підприємців і господарські організації як юридичні особи, які здійснюють власну діяльність у сфері транскордонного співробітництва і беруть участь у реалізації спільних проектів. Узагальнення структури суб'єктів господарювання сприяло окресленню місця і ролі кожного з учасників господарської діяльності у процесі транскордонного співробітництва; оцінюванні взаємодії зазначених суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва з урахуванням конкурентного ринкового середовища.

Запропоновано авторське бачення визначення поняття „транскордонне співробітництво” як інструменту активізації спільних зусиль територіальних громад, суб'єктів господарювання та місцевих органів влади в економіко-соціальной, екологічно-рекреаційній і культурно-освітній сферах у межах реалізації спільних проектів і програм розвитку з метою життєзабезпечення, підвищення добробуту населення і налагодження добросусідських відносин по обидва боки кордону.

Невід'ємною складовою формування зовнішньоекономічних зв'язків та здійснення транскордонного співробітництва є спільні інвестиційні проекти та програми, що сприяють вирішенню проблемних питань по обидва боки кордону, збереженню добросусідських відносин передусім з прикордонними регіонами. Обґрунтовано необхідність формування цілісного механізму транскордонного співробітництва з поєднанням потенційних можливостей ресурсів прикордонних регіонів та територій двох або більше країн, що мають спільний кордон, з метою вирішення завдань просторового розвитку в межах транскордонних регіонів на основі нормативно-правового, інституціонального, інформаційного та науково-методичного забезпечення. Важливою умовою

дієвості принципів транскордонного співробітництва є достатні повноваження та функції місцевих органів влади у сфері міжнародних (у тому числі міжтериторіальних, транскордонних) відносин.

У процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності як України, так і її регіонів важлива роль відводиться прямим іноземним інвестиціям, а також отриманим у результаті укладання договорів про спільну інвестиційну діяльність. Обґрунтовано, що комплексне еколого-економічне і соціальне спрямування має проект „FORZA”, реалізація якого передбачала довготривалий корисний ефект не лише у Закарпатті, але й усьому Карпатському регіоні. З метою реалізації проекту „FORZA” в Закарпатській області було обрано пілотні території Рахівського і Хустського районів та функціонуючих в цих районах господарюючих суб’єктів (лісогосподарських підприємств), що отримали експериментальний статус від Державного комітету лісового господарства, зокрема Рахівське лісове дослідне господарство (ЛДГ), Ясінянське лісомисливське господарство (ЛМГ), Великобичківське державне лісомис-ливське господарство (ДЛМГ) і Хустське лісове дослідне господарство (ЛДГ).

Для реалізацію проекту „FORZA”, суб’єктам господарювання було виділено значні кошти бюджетних асигнувань відповідно до бюджетного призначення на компонентній основі, яка включала п’ять пунктів. Перший з них стосувався багатоцільового планування лісового господарства, на який було витрачено 648,8 тис. швейцарських франків. Другий компонент 2 стосувався розвитку ринку лісової продукції, де було виділено 340,2 тис. шв. франків; для залучення сільських спільнот з метою формування сприятливого середовища для реалізації відміченого проекту було виділено 359,0 тис. шв. франків (3 компонент); на формування виваженої політики лісового господарства та виконання законів витрати становили 225, тис. шв. франків (4 компонент) і на управління проектом, за компонентою 5 було виділено 655,7 тис. швейцарських франків. Сума бюджетних асигнувань для всіх суб’єктів лісогосподарювання становила 2228,7 тис. шв. франків. Загальна сума витрат за всіма компонентами виділених на реалізацію проекту „FORZA” становила 1881,6 тис. шв. франків.

Реалізація транскордонних протипаводкових проектів у басейні ріки Тиса в межах зовнішньоекономічної діяльності здійснюється суб'єктами господарювання, що ведуть водогосподарську діяльність на суміжних територіях як з української, так і угорської сторін. Так, міжрайонними управліннями водного господарства Закарпатської області, зокрема водогосподарськими будівельно-монтажними організаціями Ужгородського, Мукачівського, Берегівського, Виноградівського та Тячівського міжрайонних управлінь водного господарства, здійснюється поточний ремонт на міжгосподарській мережі, ремонтно-доглядові роботи та систематично проводяться заходи з підготовки об'єктів до пропуску повеней та роботи в осінньо-зимовий період. Станом на 01.01.2014 р., офіційно виконання робіт на землях водного фонду здійснювало 16 суб'єктів господарювання відповідно до розроблених Відділом комплексного проектування „Закарпаттяводпроект” Басейнового управління водних ресурсів річки Тиса та погоджених відповідно до чинного законодавства робочих проектів.

Ефективне управління впровадженням програм протипаводкового захисту в басейні р. Тиса та реалізація спільних міжнародних інвестиційних проектів суб'єктами господарювання на прикордонних водах забезпечать сталий розвиток водогосподарського комплексу суміжних країн, сприятиме поліпшенню надійного протипаводкового захисту населення і територій, а також збереженню якості екологічного стану водних ресурсів Карпатського регіону.

Бізнес-планування відіграє важливу роль у забезпеченні процесу реалізації інвестиційних проектів і сприяє формуванню ефективного управлінського механізму з метою успішного функціонування суб'єктів господарювання, а також орієнтовано на досягнення внутрішніх і зовнішніх цілей. При цьому важливим чинником регулювання процесу реалізації спільних інвестиційних проектів транскордонного співробітництва є врахування новітніх інформаційних технологій, а також застосування в практичній діяльності спеціалізованих програм у сфері інвестиційного проектування та створення

регіональних центрів бази даних інвестиційних можливостей і потреб транскордонного регіону задля вирішення спільних проблем.

Розроблена модель механізму функціонування суб'єктів господарювання у процесі реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва дала можливість, на основі системного підходу, виявити взаємозв'язки між складовими механізму з окресленням мети і завдання, мотиваційних чинників успішної реалізації спільних інвестиційних проектів суб'єктами господарювання в різних сферах і видах економічної діяльності.

Окреслено перспективи розвитку транскордонного співробітництва прикордонного регіону у процесі реалізації спільних проектів, що базуються передусім на: поглибленні добросусідських відносин з країнами-сусідами; активізації інтеграційних процесів; поліпшенні використання ресурсного потенціалу транскордонних територій; підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на суміжних територіях; здійсненні співробітництва в галузі науки і техніки, культури та рекреації; забезпеченні й удосконаленні інституційних та управлінських підходів до реалізації спільних проектів і програм ТКС; збалансуванні ринку товарів та послуг у системі економічного співробітництва на прикордонних суміжних територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка української політики: [довідник] / авт.-упоряд. М. Томенко (кер.кол.), Л. Бондаренко, В. Гребельник та ін. – Вип. 5 – К.: Смолоскип, 2002. – 368 с. – С. 241.
2. Алгоритм составления бизнес-плана инвестиционного проекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.incubator72.ru
3. Андрієнко С. Дорадництво – що це таке? [Електронний ресурс] / С. Андрієнко. – Режим доступу : <http://porada.biz.ua/2011/08/doradnytstvo-scho-tse-take/>
4. Анін В.І. Нормативний коефіцієнт ефективності інвестицій / В. І. Анін // Комунальне господарство: науково-технічний збірник. – 2004. – № 59. С. 67.
5. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія / О.В. Батанов. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
6. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент: підручник / І.О.Бланк, Н.М.Гуляєва. – К.: Київ.нац.торг. - екон.ун-т, 2003. – 398 с.
7. Бочан І.О. Глобальна економіка : підручник / І.О. Бочан, І.Р. Михасюк. – К. : Знання, 2007. – 403 с.
8. Бройде З.С. Утворення єврорегіональних структур / З.С. Бройде // Монтаж+Технології. – 2005. – № 5 – С.14-15.
9. Бубенко І. Про методи оцінки ефективності інвестиційних проектів / І. Бубенко // Економіка України. – 2002. – № 12. – С.80-83.
10. Бубенко П.Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку: монографія / П.Т. Бубенко. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2002. – 316 с. .
11. Будкін В.С. Прикордонне співробітництво в системі адаптації економіки України до європейського господарського простору / В.С. Будкін // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі. Бюл. № 3. – Варшава – Київ, 1993. – С. 169-179.

12. Будкін В.С. Проблемы развития приграничных экономических отношений СССР / В.С. Будкін. Препринт. – К.: ИСЭПЗС АН УССР, 1988 г. – 51 с. С.4-5.
13. Буковецький М. Прикордонне співробітництво між країнами Центральної Європи /М. Буковецький //Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі; за ред. д-ра В. Гудака. – Ужгород: Закарпаття, 2006. – С. 105-111.
14. Бусыгина И. М. Настоящее и будущее „Европы регионов” (проблемы европейского регионализма)/И.М. Бусыгина//Мировая экономика и международные отношения. - 2005. - №9. - С.78-86.
15. Бутирська І.В. Форми діяльності соціально відповідального бізнесу у транскордонному співробітництві країн V-VI розширення ЄС та України [Електронний ресурс] /І.В. Бутирська. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2010/1/Butyrska.pdf>
16. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом [Электронный ресурс] /С.В. Валдайцев. – Режим доступа : <http://gendocs.ru/v22409>
17. Великий тлумачний словник з української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lingvo.ua/Internet/uk/region
18. Вербицька Г.Л. Удосконалення механізму оцінювання ефективності інвестиційного проекту [Електронний ресурс] / Г.Л. Вербицька, О.Г. Мельник. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/24_21.pdf
19. Височанський В.Ю. Прикордонні економічні відносини країн Центральної і Південно-Східної Європи 50-80-х рр. ХХ ст. /В.Ю. Височанський, І.М. Чучка, В.Ф. Проскура // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія /В.П.Мікловда, М.А.Лендел, С.С.Слава, С.В.Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – 496 с.
20. Височанський В.Ю. Регіональна політика Європейського Союзу в контексті активізації транскордонного співробітництва/ В.Ю. Височанський, І.М. Чучка, В.Ф. Проскура//Транскордонне

співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія / В.П. Мікловда, М.А. Лендел, С.С. Слава, С.В. Сембер та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., член-кор. НАН України В. П. Мікловди. – Ужгород : Карпати, 2006. – 496 с.

21. Газуда Л. М. Активізація реалізації стратегії соціально-економічного зростання регіону/Л. М. Газуда, Н. О. Кушнір//Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2013. – Вип. № 2 (39). Ч. 2. – С. 56-63. – (Серія “Економіка”).
22. Газуда Л. М. Передумови інтеграції прикордонних регіонів/Л. М. Газуда, О. В. Лизанець//Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2012. – Вип. 3 (37). – С. 31-35. – (Серія “Економіка”).
23. Газуда Л. М. Перспективи розвитку транскордонного економічного співробітництва регіону/ Л. М. Газуда, О. В. Лизанець// Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки", Вип. 2. 2012[12]. Хмельницьк, 2012. – С. 85-89.
24. Газуда Л. М. Стратегічні напрями транскордонного співробітництва регіону / Л. М. Газуда, О. В. Лизанець//Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2012. – Вип. 2 (36). – С. 52-58. – (Серія “Економіка”).
25. Газуда Л. М. Спільні інвестиційні проекти та програми транскордонного співробітництва і зовнішньоекономічна діяльність регіону/Л. М. Газуда, М. А. Рубіш //Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія „Економіка”. Вип. 1(1) 2014. – Мукачево, 2014. – С. 55-63.
26. Гайдукова О.О. Транскордонне співробітництво в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / О.О. Гайдукова // Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції „Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів”, (Чернівці, 6-7 травня 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. торгов.-економ. ін-т. – Чернів. торгов.-економ ін-т, 2008. – 492 с.

27. Геєць В. М. Стратегічні складові економічного розвитку / В. М. Геєць // Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 1008 с.
28. Голубець М.А. Сталий розвиток: світ, Україна, регіон / М.А. Голубець // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій: зб. наук. пр. Вип. 6 (62) / НАН України. Ін-т регіональних досліджен/ Редкол. : відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. – Львів, 2006. – 276 с.
29. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
30. Грицай Т. Теоретико-методологічні аспекти ефективності інвестиційних проектів [Електронний ресурс] / Т. Грицай. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2010_13/13_26.pdf
31. Гудак В. Прикордонне співробітництво у Центральній Європі. Сучасний стан та суперечності / В. Гудак // Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі; за ред. д-ра В. Гудака. – Ужгород: Закарпаття, 2006. - С.10-23.
32. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
33. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/zez/index.html
34. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 21 липня 2006 року. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua
35. Державне регулювання економіки: [навч. посібник] / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.

36. Динис Г. Г. Органи місцевого самоврядування у здійсненні транскордонного співробітництва / Г. Г. Динис; під ред. В. Яреми - Ужгород: Програма „Центр державного та місцевого управління”, 2005. – С. 163-168.
37. Діяльність підприємств з іноземними інвестиціями станом на 31 грудня 2013 року: Статистичний бюлетень Головного управління статистики у Закарпатській області / відп. за випуск О. Р. Кардаш. – Ужгород, 2014. – 68 с.
38. Дмитриченко Л. Державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків / Л. Дмитриченко; Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 1 / [відп. редактор Мочерний С. В. та ін.]. – 2002. – 864 с.
39. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Страсбург, 9 листопада 1995 року. Рада Європи [Електронний ресурс]: Протокол, Міжнародний документ від 09.11.1995. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_099
40. Долішній М. І. Вигоди геополітичного і географічного розташування території / М. І. Долішній, Г. С. Ємець, О. С. Передрій. – Ужгород, 1995. – 41 с.
41. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. - К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
42. Долішній М. І. Регіональні програми як інструмент активізації державної регіональної політики / М. І. Долішній // Інвестиція. – 2000. – № 1. – С. 56-61.
43. Дяченко Б. І. Концептуальні основи активізації сталого розвитку транскордонного співробітництва прикордонних територій Карпатського Єврорегіону/Б. І. Дяченко, М. М. Палінчак, М. В. Газуда, Л. М. Газуда//

- Науковий вісник УжНУ. Серія „Міжнародні відносини”. Вип. 4-5. Ужгород, „Ліра”, 2010. – С. 114-122.
44. Дяченко Б.І. Еколого-економічні аспекти лісогосподарського комплексу регіону Українських Карпат / Б.І. Дяченко, Л.М. Газуда, І.Б. Дяченко// Науковий вісник Прикарпатського університету. Вип. № 2. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 25-28. (Серія „Економіка”).
45. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
46. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 1 / [відп. редактор Мочерний С. В. та ін.]. – 2002. – 864 с.
47. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. / Редакційна рада : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 3 / [Відп. редактор Мочерний С. В. та ін.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
48. Економічна і соціальна географія світу : [навч. посібник] / за ред. Кузика С. П. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
49. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 21.05.1980 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – Ст.585.
50. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво різноманітних об'єднань і органів територіальної влади (Мадрид, 21 травня 1980 р.). Текст українською мовою / Рада Європи. – Відділ видань і документів. – Страсбург, 1980.
51. Жук О.П. Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) / О.П. Жук // Розвиток нових форм транскордонного співробітництва: матеріали круглого столу 28 квітня 2009 р.; відп. ред. Мікула Н.А. – Львів, ІРД НАН України, 2009. – 109 с.
52. Закарпатське агентство з інвестицій, інновацій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bereg-karpaty.com/ua/news/16-bo>

53. Значення економічного регіону у просторовому упорядкуванні національної економіки/С.А. Мазур//Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2008. – Ч.1. – С. 261-264.
54. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник / за ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, І.Ю. Сіваченка. – К.: ЦНЛ, 2006. – 792 с.
55. Израэль Ю. А. Концепция мониторинга состояния биосферы / Ю. А. Израэль // Мониторинг состояния окружающей природной среды. – Л., 1977. – С. 10-25.
56. Іванов С.В. Удосконалення управління інвестиційними процесами / С.В. Іванов // Держава та регіони. – 2009. – № 7. – С. 86-90. – (Серія “Економіка і підприємництво”).
57. Ігнатушина М.І. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва. [Електронний ресурс]/М.І. Ігнатушина. – Режим доступу : <http://www.hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/index.php?>
58. Імплементация проектів ППС ЄІСП в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pl-by-ua.eu/upload/pl/Guide%20>
59. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Статистичний збірник Головного управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 115 с.
60. Інвестиційна діяльність на території пріоритетного розвитку та СЕЗ „Закарпаття” станом на 1 січня 2013 року: Статистичний бюлетень Головного управління статистики у Закарпатській області / відп. за випуск О.Р. Кардаш. – Ужгород, 2013. – 30 с.
61. Інвестиційна діяльність на території пріоритетного розвитку та СЕЗ „Закарпаття” станом на 1 січня 2014 року: Статистичний бюлетень Головного управління статистики у Закарпатській області / відп. за випуск О.Р. Кардаш. – Ужгород, 2013. – 24 с.
62. Інформаційні дані урядового порталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244095060

63. Інформаційні матеріали „Вільна енциклопедія. Вікіпедія” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.uk.wikipedia.org
64. Інформаційні матеріали Верхньотисайської Дирекції охорони довкілля та водних справ (FETIKOVIZIG) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://bereg.buvrtysa.gov.ua/partner_5.html
65. Інформаційні матеріали Закарпатського облводгоспу [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://buvrtysa.gov.ua/newsite/>
66. Історія водного господарства Закарпатської області / Уклад. Д.А.Пронюк / за ред. В.П. Чіпака, О.А. Кесіля. – Ужгород: ІВА, 2011. – 196 с.
67. Кваша С.М. Проектний аналіз : навч. посібник / С.М. Кваша, Н.М. Давиденко, О.В. Жемойда. – Київ, 2008. – 360 с.
68. Кваша С. М. Формування зони вільної торгівлі між Україною та країнами-членами ЄС і можливі наслідки для аграрного сектору/ [Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В., Духницький Б.В., та ін.]; за ред. С.М. Кваши. –К.: ННЦ «ІАЕ», 2014.- 58 с.
69. Кваша С. М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. –К.: ННЦ ІАЕ 2013. – 40 с.
70. Кваша С. М. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко та ін.]; за ред. С.М. Кваши. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.
71. Кічура В.П. Стратегічні підходи до господарювання в лісах Карпат на засадах стійкого розвитку/В.П. Кічура//Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи”. – Ужгород, 2010. – 336 с.
72. Кіш Є.Б. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у XXI ст. / Є.Б. Кіш. – Ужгород: „Ліра”, 2003. – 124 с.
73. Князь С. В. Бізнес-планування інноваційних проектів: сутність технологій, переваги і недоліки / С. В. Князь, Н. Г. Георгіаді, Я. С. Богів // Маркетинг і менеджмент інновацій. – № 2. – 2012. С. 199-207.

74. Ковальчук А.А. Причини катастрофічних паводків у Закарпатті та перспективи їхнього уникнення в майбутньому/А. А. Ковальчук, В. І. Ніколайчук, Ю. І. Крочко, М. М. Бойко//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Біологія”. – № 9. – 2001. – С. 113.
75. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки: [навч. посібник] / О. І. Ковтун. – Львів: „Новий Світ – 2000”, 2006. – 432 с.
76. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / В. В.Козик, Л. А.Панкова, Н. Б.Даниленко. – [4-е вид. стер.]. К. : Знання-Прес, 2003. – 406 с. (Вища освіта ХХІ століття).
77. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
78. Концепція державної регіональної політики: затверджена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.minregionbud.gov.ua
79. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород: Закарпатська обласна державна адміністрація, 2002. – 70 с.
80. Лендел М.А. Регіон в системі прикордонного співробітництва: монографія / М. А. Лендел, П. Ю. Студеняк. – Ужгород: Карпати, 2009. – 472 с.
81. Лісовий комплекс Закарпаття: сучасний стан, проблеми стабілізації та перспективи розвитку. – Ужгород: Патент, 1998. – 224 с.
82. Лутчак В. Інституційне та ресурсне забезпечення політики транскордонного співробітництва України та країн Європейського Союзу/ В. Лутчак// Збірник наукових праць “Ефективність державного управління”. – 2014. – Вип. 39. - С.287-294.
83. Луцишин П. В. Географія продуктивних сил Польщі : навч. посібник. // П. В. Луцишин, Д. Ю. Клімонт, С. В. Федонюк. Луцьк : Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 356 с.
84. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. Посібник / Т.В. Майорова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.

85. Матеріали науково-виробничої наради в Ужгороді в жовтні 1980 р. „Розвиток прикордонних економічних зв'язків країн - членів РЕВ”. – М.: Інститут РЕВ, 1981.
86. Методичні рекомендації до складання бізнес-плану щодо реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності в умовах дії спеціального режиму інвестиційної діяльності на території міста Харкова. — Харків: Рада з питань спеціального режиму інвестиційної діяльності в місті Харкові, 2003.
87. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво: посібник/Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – Київ, Видавництво „Крамар”, 2011. – 259 с.
88. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія/Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с. – С 42-44.
89. Мойсеєнко І. П. Інвестування : навч. посібник /І. П. Мойсеєнко. – К. : Знання, 2006. – 490 с.
90. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону : монографія /НАН України. Інститут регіональних досліджень НАН України; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Я.О. Побурка. – Львів, 2006. – 306 с.
91. Монкевіч В. Європейські фонди для самоврядування України – Як правильно управляти європейським проектом / В. Монкевіч, Г. Жезьнік. – Варшава: MBM AB, 2008. – 142 с.
92. Муніципальні інвестиції та кредити: сутність та етапи інвестиційного проекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://users.i.com.ua/~zddm/RUSSIAN/INVBOOK/index.htm>
93. На ріці Тиса створено угорсько-українську комп'ютеризовану систему захисту від повені [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/arch/ukraine/07oct2012/vidpotopu.html>
94. Назустріч новій Рамковій програмі європейського науково-технічного співробітництва „Горизонт-2020”/Л.І. Чернишев, І.І. Білан,

- М.Я. Гороховатська [та ін.] // Вісник НАН України. – 2012. – № 11. – С. 50–52.
95. Нусер Е. Стан співробітництва Закарпатської області в контексті євроінтеграційного курсу. [Електронний ресурс]/Е. Нусер. – Режим доступу до джерела: <http://carpaty.net>
96. Орлов П. Оцінка ефективності інвестицій /П. Орлов//Економіка України. – 1997. – С. 30-36.
97. П'ять вдалих кроків до європейського проекту [Електронний ресурс]: посібник. Публікація в рамках проекту „Підтримка локальних спільнот України в залученні європейських фондів”, співфінансованого МЗС РП в рамках Програми „Польська допомога 2009”. Варшава, 2009. – 98 с. – Режим доступу : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/publications/1258372764_18.pdf
98. Пересада А.А. Інвестування: навч. посібник / А.А. Пересада. – К.: КНЕУ, 2004. – 250 с.
99. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом/ А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
100. Перехідна економіка : [підручник]/В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. – К. : Вища шк., 2003. – 591 с.
101. Петренко З. Приграничные регионы как новая форма международной интеграции/З. Петренко//Экономика Украины. – 1999. – № 12. – С. 66-73.
102. Пила В.І. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / В.І. Пила, О.С. Чмир, О.А. Тарасюк, Т.В. Терещенко. – Хмельницький: Вид. ХУУП, 2006. – 412 с.
103. Піріашвілі О.Б. Розвиток єврорегіонів на території України [Електронний ресурс] / О.Б. Піріашвілі, О.П. Амбросенко, Н.О. Федя. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2011_3/4_Piriashvili&K.pdf
104. Портер М.Е. Конкуренция / М.Е. Портер. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.
105. Пояснювальна записка до проекту Закону України „Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів у зв’язку з ратифікацією Протоколу №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво

- між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва(ОЕСС)” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=190190&cat
106. Прикордонне співробітництво : регіональні трансформації і перспективи: Монографія /В. П. Мікловда, Л. М. Газуда, Б. І. Дяченко, О. В. Лизанець. Ужгород : Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2012. – 232 с.
107. Пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/ua/554.htm>
108. Про внесення змін до постанови Верховної Ради України „Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року” та про ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс]: Закон України від 24.06.2004 № 1879-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
109. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] : постанова КМ України від 01.12.2010 № 1088. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-п>
110. Про затвердження Порядку підготовки та реалізації проектів у рамках програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. № 1111. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>
111. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-п>

112. Про затвердження Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиси у Закарпатській області на 2002-2006 роки та прогноз до 2015 року. постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2001 р. № 1388. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
113. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України, 16.04.91, № 959-ХІІ, зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> (Законодавчі акти України).
114. Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України: розпорядження Президента України від 30.09.1999 р. № 241/99-рп, остання редакція від 16.02.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
115. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21.05.1997 р., № 280/97. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
116. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або органами влади 1980 року: Постанова Верховної Ради України від 14.07.1993 № 3384-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3384-12>
117. Про Програму розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 - 2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua/>
118. Про Програму створення індустріальних парків на території області на 2007-2012 роки: розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації [від 26.06.07] [Електронний ресурс] // Закарпатська обласна державна адміністрація: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/3334/182_dod_2010.
119. Про Програму створення індустріальних парків на території області на 2008-2012 роки: рішення Закарпатської обласної ради [прийняте 12.03.08] [Електронний ресурс] // Закарпатська обласна

- рада: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: http://zakarpatt-rada.gov.ua/docs/rishennya/5/30_sesion/rish_1146.pdf.
120. Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС). Закон України від 16.05.2012 № 4704-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.Zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4704-17 1
121. Про Регіональну стратегію розвитку Закарпатської області до 2015 року: рішення п'ятої сесії Закарпатської обласної ради від 28 грудня 2006 р. № 206. – 123 с.
122. Про роботу Басейнового управління водних ресурсів ріки Тиса в галузі міжнародного співробітництва за 2012 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://buvrtysa.gov.ua/newsite/wp-content/uploads/2012/10/Zvit_Ekonom_2012.pdf
123. Про спеціальну економічну зону „Закарпаття”: Закон України від 22.03.2001 № 2322-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2322-14>
124. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005. № 2850-IV / ВВР України, 2005, № 51, ст. 548 (остання редакція від 10.06.2012 р.).
125. Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків: розпорядження Кабінету Міністрів України [прийняте 01.08.06] [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/447-2006-%D1%80>.
126. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004. № 1861 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 499. – С. 5.
127. Проблеми і перспективи реалізації програми добросусідства „Польща-Білорусь-Україна 2007-2013”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli2010/01.htm>

128. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва в умовах розширеного ЄС: монографія / за ред. Н.Мікули, В.Борщевського, Т.Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с. –ст.16-17.
129. Програма економічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2013 рік та основні напрями розвитку на 2014 і 2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/7147/1302251444.pdf
130. Програма сусідства „Угорщина-Словаччина-Україна 2004-2006 рр.” (Проект). – 119 с.
131. Програма сусідства: Угорщина – Словаччина – Україна 2004-2006 / Спільний Технічний Секретаріат VATI Kht [Електронний ресурс]. – Режим доступу: interreg@vati.hu Internet: www.interreghsu.com
132. Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007-2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pl-by-ua.eu/upload/ua/PL-BY-UA_ukr.pdf
133. Програма транскордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.huskroua-cbc.net/ua/113111
134. Програми „Румунія – Україна – Республіка Молдова 2007-2013 роки” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/webgr_view
135. Програми формування позитивного міжнародного інвестиційного іміджу та залучення іноземних інвестицій у Закарпатську область на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-programu-formuvannja-pozitivnogo-mizhnarodnogo-investici-doc65205.html>
136. Прокладаючи нові шляхи. Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA. – Ужгород, 2007. – 38 с.
137. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_520
138. Рамкова угода між Урядом України і Комісією Європейських Співтовариств [Електронний ресурс]: ратифікована Законом України від 03.09.2008 № 360-VI. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_763
139. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України/ за ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.
140. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року. [Електронний ресурс]: Загальні положення. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/135.htm>
141. Регіони України : проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новикова, С. А. Романюк та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
142. Реутов В.Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В.Є. Реутов // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>
143. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва: матеріали круглого столу. 28 квітня 2009 р. / Відп. ред. Мікула Н.А. – Львів, ІРД НАН України, 2009. – 109 с.
144. Розширена Європа – сусідні країни: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами / Повідомлення для Європейської Комісії, Європейської Ради та Європейського Парламенту. – м. Брюссель, 11.03.2003. – COM(2003)104 final. – 28 с.
145. Рубіш М.А. Аналіз позитивних сторін та негативних наслідків функціонування спеціальних (вільних) економічних зон в Україні / М.А. Рубіш // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. № 2(39) Ч. II. – С. 264-267. – (Серія „Економіка”).

146. Рубіш М.А. Вдосконалення інструментів дослідження практики функціонування єврорегіонів в Україні /І.М. Чучка, Г.Г. Білак, М.А. Рубіш//Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 24-25 січня 2013 р.); Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць Вип. 10. - Ужгород: ЗакДУ, 2013. – С. 241-250.
147. Рубіш М.А. Інформаційні технології в управлінні інвестиційними проектами транскордонного співробітництва/М.А. Рубіш//Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №1(151) – С. 525-529.
148. Рубіш М.А. Методологічні підходи до визначення привабливості інвестиційних проектів/М.А. Рубіш//Зовнішня торгівля: міжнародний науково-економічний журнал. – 2009. – № 3-4. – С. 145-154.
149. Рубіш М.А. Основні принципи розвитку транскордонного співробітництва регіону /М.А. Рубіш //Науковий вісник УжНУ. – Вип. 4-5. – 2010. – С. 79-82. – (Серія „Міжнародні відносини”).
150. Рубіш М.А. Особливості розробки і реалізації інвестиційних проектів розвитку підприємств / М.А. Рубіш // Науковий вісник УжНУ. – 2009. – Спецвип. № 28. Ч. II. – С. 125-132. – (Серія „Економіка”).
151. Рубіш М.А. Особливості функціонування спеціальних(вільних) економічних зон та проблеми їх розвитку /М.А. Рубіш//Науковий вісник УжНУ. – 2011. – Спецвип. № 33. Ч. I. – С. 171-174. – (Серія „Економіка”).
152. Рубіш М.А. Проблема конкурентоспроможності в транскордонному співробітництві / І.П. Курітник, І.М. Чучка, М.А. Рубіш // Управління міжнародною конкурентоспроможністю регіонів: механізми, принципи, стратегії: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Сімферополь, 16-19 жовтня 2012 р.). – Сімферополь: Кримський інститут бізнесу, 2012. – С. 34-37.
153. Рубіш М.А. Проекти транскордонного співробітництва та їх роль в економіці Закарпатської області/М.А. Рубіш//Вісник соціально-

- економічних досліджень ОНЕУ. – 2013. – Вип. № 3 (50) 2013 Ч. II. – С. 189-195.
154. Рубіш М.А. Реалізація швейцарсько-українського проекту „FORZA” - важливий фактор розвитку лісового господарства гірських територій Закарпаття / М.А. Лендел, М.А. Рубіш // Науковий вісник УжНУ. – 2012. – Вип. № 35. Ч. II. – С.20-24. – (Серія „Економіка”).
155. Рубіш М.А. Співробітництво суміжних прикордонних територій / М.А. Рубіш //Розвиток національної економіки: методологія та практика: матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 15–16 квітня 2014 р.). – м. Івано-Франківськ: ДВНЗ „Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”, 2014. – С. 17-19.
156. Рубіш М.А. Спільні проекти транскордонного співробітництва регіону / М.А. Рубіш//Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (Умань, 24-25 квітня 2014 р.). – Умань: ВПЦ „Візаві” (Видавець Сочінський), 2014. – Ч. 2. – С. 69-71.
157. Рубіш М.А. Сучасні аспекти іноземного інвестування в економіку міста Мукачево та Мукачівського району / М.А. Рубіш // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. Спецвипуск. – К., 2008. – С. 91- 96.
158. Рубіш М.А. Транскордонне співробітництво суб'єктів господарювання Закарпатської області / М.А. Рубіш // Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мукачево, 15-16 березня 2013р.). – Мукачево: Мукачівський державний університет, 2013. – С. 230-232.
159. Рубіш М.А. Функціонування спільного підприємства – запорука нарощування обсягів виробництва /М.А. Рубіш//Науковий вісник УжНУ. – 2008. – Вип. № 25. - С. 143-148. - (Серія „Економіка”).
160. Савчук А.В. Анализ эффективности инвестиционных проектов и экономических условий их реализации /А.В. Савчук. – Одесса: Институт

проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 176 с.

161. Савчук В.П. Оценка эффективности инвестиционных проектов: [учебник]. [Электронный ресурс] / В. П. Савчук. – Режим доступа: URL: <http://www.cfin.ru/finanalysis/savchuk/10.shtml>
162. Самородова Н.М. Грошові потоки як один з основних елементів дослідження в системі аналізу та управління підприємством / Н.М. Самородова, С.В. Шубіна, І.В. Без'язична//Вісник університету банківської справи Національного Банку України. – 2010. – №1(7). – С.70-75.
163. Симоненко В. Регіональна політика: системний підхід / В. Симоненко // Економіка України. – 1996. - № 6. – С. 46.
164. Словник з регіональної політики. [Електронний ресурс] / Інститут регіональних та євроінтегральних досліджень ЄвроРегіо Україна. – Режим доступу: <http://www.eru.org.ua>
165. Слушаєнко Н.В. Моделювання загальносистемної інвестиційної стратегії у великих фінансово-промислових корпораціях /Н.В. Слушаєнко // Бізнесінформ. – 2013. - № 11. – С. 100-104.
166. Соболев В.М. Оцінка економічної ефективності альтернативних інвестиційних проектів в сучасних економічних умовах. [Електронний ресурс]/ В.М. Соболев. – Режим доступа : <http://www.dspace.univer.kharkov.ua>
167. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ. Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”. – 2009. – 566 с.
168. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 566 с.
169. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2011. – с. 543.192

170. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік/Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 511 с.
171. Статистичний щорічник Закарпаття за 2014 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2015. – с. 495.
172. Статистичний щорічник України за 2002 р. / Державний комітет статистики України. – К.: Видавництво „Консультант”, 2003. – 662 с.184
173. Статистичний щорічник України за 2013 рік /Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ "Август Трейд", 2014. – 534 с.
174. Стойко С. М. Причини катастрофічних паводків у Закарпатті та система екологічних профілактичних заходів їх попередження / С. М. Стойко // Український ботанічний журнал. – 2000. № 1. – С. 11-21.
175. Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. – Ужгород, 2006. – 48 с.
176. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.). Шляхом європейської інтеграції / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – Нац. ін-т стратег.дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
177. Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні „Карпати 2004-2011” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enpi-info.eu/files/publications/Carpathia2004-2011.pdf>
178. Стратегія транскордонного співробітництва „Карпати 2004-2011” (Проект)/ Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва „Закарпаття”, 2003. – 47 с.
179. Теньков С.О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України : від 16 січня 2003 р. / С.О. Теньков. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 720 с. – (Нормат. док. та комент.).

180. Ткач Р.Ю. Транскордонне співробітництво в умовах сучасних процесів інтернаціоналізації / Р.Ю. Ткач: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К., – 2009. – 203 с.
181. Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: [монографія] / В. П. Мікловда, М.А. Лендел, С. С. Слава, С. В. Сембер та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., член-кор. НАН України В. П. Мікловди. – Ужгород : Карпати, 2006. – 496 с.
182. Транскордонне співробітництво регіонів України: стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/08-6.pdf
183. Угоди про фінансування спільних операційних програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>
184. Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. / редкол. Л.В.Губернський та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т.1. – 760 с.
185. Українсько-румунське співробітництво на прикордонних водах. – Ужгород, 2010. – 43 с.
186. Ціль, пріоритети та заходи [Електронний ресурс]: Програма транскордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013. – Режим доступу: <http://www.huskroua-cbc.net/ua/cl-proriteti-ta-zaodi>
187. Череп А. В. Інвестознавство: підручник /А. В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 398 с.
188. Шамборовський Г. О. Регіональна політика Європейського Союзу: навч. посібник / Г. О. Шамборовський. – К.: Знання, 2011. – 187 с.
189. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
190. Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті, Україна: річний звіт за 2007 рік (1 січня – 31 грудня).
191. Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті, Україна: річний звіт за 2009 рік (1 січня – 31 грудня).

192. Шилепницький П.І. Розвиток транскордонного співробітництва як передумова європейської інтеграції України / П.І. Шилепницький // Стратегія розвитку України(економіка, соціологія, право): наук. журнал. – Вип.1-2. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. – С.176-180.
193. Шилепницький П.І. Характеристика інструментів транскордонного співробітництва / П.І. Шилепницький, О.В. Зибарова, Л.В. Вербівська. Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції [„Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів”], (Чернівці, 6-7 травня 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. торгов.-економ. ін-т, Чернів. торгов.-економ ін-т, 2008. – 492 с.
194. Школа І.М. Єврорегіон як модель прискореного розвитку прикордонної території в рамках транскордонного співробітництва: досвід Росії / А.М. Школа, О.В. Бабінська // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 167–179.
195. Шолох Ю.М. Стратегічне планування розвитку прикордонного регіону (на прикладі Закарпатської області) / Ю.М. Шолох // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 131-139.
196. Шпель Г. Классификация концепций региональной экономической политики//Местные власти и рыночная экономика. Уроки западно-европейского опыта/Г. Шпель. - С-Пб.: Ин-т Евроград . - 2006. - С.46-54.
197. Щерба Г.І. Транскордонне співробітництво – інноваційний інструмент регіональної політики України/Г.І. Щерба//Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – Том 16. Вип. 10. – м. Одеса, 2011. – С. 894-903.
198. Щербак А.В. Інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності на підприємстві//Актуальні проблеми економіки. – 2006. - № 3. – С. 105.
199. Щодо напрямів удосконалення політики запровадження національних проектів в Україні: аналітична записка. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1170/>

200. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : [підручник]. – К. : Либідь, 2000. – 416 с.
201. Cohesion in the European Union. Regional Policy and Cohesion. European Union. Cohesion Report. Fact Sheet, 1999.
202. Cross-Border Cooperation Programme „Poland - Belarus - Ukraine 2007-2013” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpe.gov.pl/pliki/127-pl-by-ua-eng-5b1-5d.pdf>.
203. ENPI. Cross-Border Co-operation. Strategy paper 2007-2013. indicative Programme 2007-2010 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross-border_cooperation_strategy_paper_en.pdf.
204. European Union – Regional policy and cohesion. The EU compendium of spatial planning system and policy. European Commission. – Bruxelles-Luxembourg, 1997.
205. Mochnaczewski P. Cele i zadania współpracy transgranicznej i międzyregionalnej ze szczególnym uwzględnieniem wschodnich sąsiadów Polski. W: Regiony, euroregiony, rozwój regionalny. Red. M. Bałtowski, seria „Euroregion Bug” T. IV. Norbertinum, Lublin. 1996.
206. Practical Guide to Cross-border Cooperation / Third Edition 2000 / Phare / AEBR / EC. P. 216, p. B2-64.2
207. Regulation (EC) 1638/2006 of the European Parliament and the of the Council of 24 October 2006, Laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_1310_en.pdf.
208. Rodriguez-Rose A. Convergence or divergence? Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe // Tijdschrift voor Economische en Geografia. – 1999. – Vol. 90(4). – P. 363-378.
209. Rubish M. A. The role of cross-border cooperation in Ukraine –EU countries neighborhood policy /I. M. Chuchka, R. I. Moldavchuk, M. A. Rubish // Modern problems of social-economic development and information: new challenges and

perspectives /International Scientific-Practical Conference (Kutaisi, October 26-27, 2013), Kutaisi University (Georgia), 2013. – P. 269-272.

210. Treaty Establishing the European Community / Basic Community Laws. - Oxford: Oxford University Press, 1999.-.p.3-96.

ДОДАТКИ

Таблиця А.1

Географічна структура експорту Закарпатської області, тис. дол. США [33]

	2010			2012			2013			2014		
	Експорт послуг	Експорт товару	Сума	Експорт послуг	Експорт товару	Сума	Експорт послуг	Експорт товару	Сума	Експорт послуг	Експорт товару	Сума
	Усього	48402,2	1156645,4	1205047,6	65493,8	1385087,3	1450581,1	280861,3	1299965,6	1580826,9	200978	1382796
Країни СНД	3633,7	110392,6	114026,3	11415,3	203917,1	215332,4	11900,4	243655,7	255556,1	8271	181454	189725
Європа	39536,8	1006224,2	1045761,0	49570,5	1129189,1	1178759,6	260182,3	1031641,2	1291823,5	177257	1171072	1348329
Азія	816,0	9531,4	10347,4	248,6	24536,2	24784,8	4556,0	18470,2	23026,2	650	10183	10833
Африка	164,7	288,9	453,6	2073,1	37,3	2110,4	862,3	30,1	892,4	1904	-	1904
Америка	4249,0	6872,0	11121,0	2175,1	4046,6	6221,7	3179,5	4289,5	7469,0	2596	4967	7563
Інші країни	-	23336,1	23336,1	-	23360,9	23360,9	-	1878,8	1878,8	-	-	-

Таблиця А.2 Географічна структура імпорту Закарпатської області, тис.дол. США [33]

	2010			2012			2013			2014		
	Імпорт послуг	Імпорт товару	Сума	Імпорт послуг	Імпорт товару	Сума	Імпорт послуг	Імпорт товару	Сума	Імпорт послуг	Імпорт товару	Сума
	Усього	39671,3	1348593,5	1388264,8	39409,9	2009084,9	2048494,8	37187,3	2062449,2	2099636,5	33157	1734557
Країни СНД	1879,2	144632,4	146511,6	4908,9	427186,1	432095,0	3729,9	660250,2	663980,1	5320	473250	478570
Європа	27235,4	867265,7	894501,1	30299,5	968421,1	998720,6	29092,4	881790,4	910882,8	25751	764709	790460
Азія	170,6	308261,7	308432,3	371,6	566856,1	567227,7	1321,8	433982,0	435303,8	369	368239	368608
Африка	541,9	746,8	1288,7	-	1810,2	1810,2	8,8	5694,0	5702,8	-	-	-
Америка	9615,5	27417,4	37032,9	3830,0	28916,7	32746,7	3034,4	34174,5	37208,9	1545	19728	21273
Інші країни	-	269,5	269,5	-	15894,6	15894,6	-	46558,0	46558,0	-	-	-

Зовнішня торгівля товарами Закарпатської області, тис. дол. США [33]

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо
Усього	1156645,4	1348593,5	-191948,1	1385087,3	2009084,9	-623997,6	1299965,6	2062449,2	-762483,6	1382796	1734557	-351761
Живі тварини; продукти тваринного походження	5,0	4367,3	-4362,3	283,6	2800,8	-2517,2	124,2	5571,8	-5447,6	96	11896	-11800
Продукти рослинного походження	9524,3	7378,6	2145,7	11046,6	15052,7	-4006,1	11544,2	18193,4	-6649,2	18834	12558	-6276
Жири та олії тваринного або рослинного походження	-	292,6	-292,6	14138,3	142,3	13996,0	6838,6	122,7	6715,9	6061	123	5938
Готові харчові продукти	40631,6	34800,8	5830,8	38969,8	66030,2	-27060,4	17555,4	84397,0	-66841,6	7773	64552	-56779
Мінеральні продукти	1803,1	140410,6	-138607,5	1925,8	452949,9	-451024,1	3581,9	660698,3	-657116,4	3584	479357	-475773
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	30439,6	23796,9	6642,7	33121,0	26123,9	6997,1	51719,4	34132,0	17587,4	54499	35213	19286
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	4567,2	99266,8	-94699,6	6379,5	103591,2	-97211,7	5107,5	112927,2	-107819,7	7823	118655	-110832
Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	18013,9	15860,5	2153,4	16108,4	13917,3	2191,1	18330,2	14444,4	3885,8	20841	15921	4920
Деревина і вироби з деревини	61003,7	6445,4	54558,3	70301,0	4009,9	66291,1	78175,5	2689,7	75485,8	82218	1968	80250
Маса деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1498,3	20644,8	-19146,5	2003,7	22205,2	-20201,5	705,8	19073,7	-18367,9	620	17993	-17373
Текстильні матеріали та текстильні вироби	111624,9	111169,1	455,8	120921,6	112935,8	7985,8	118753,8	117246,6	1507,2	131995	125786	6209
Взуття, головні убори, парасольки	37139,0	12632,6	24507,4	30481,9	9582,5	20899,4	28890,4	8788,3	20102,1	34320	10303	24017
Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	734,1	13065,0	-12330,9	150,3	15433,5	-15283,2	805,5	16880,0	-16074,5	1346	17336	-15990
Дорогоцінне або напідорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	33,6	86,8	-53,2	6,3	174,7	-168,4	1,7	77,9	-76,2	0	93	-93

Продовження Додатку Б

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо
Недорогоцінні метали та вироби з них	12010,9	46156,7	-34145,8	9093,8	50991,0	-41897,2	7344,6	50917,6	-43573,0	9446	50475	-41029
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	730061,8	642863,0	87198,8	934713,7	851635,0	83078,7	828857,6	713128,3	115729,3	883199	684991	198208
Транспортні засоби та шляхове обладнання	219,0	132538,1	-132319,1	530,2	217900,7	-217370,5	2063,7	165150,0	-	1731	62517	-60786
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	16015,5	17708,4	-1692,9	3034,2	23038,7	-20004,5	7103,6	24326,3	-	4215	12376	-8161
Різні товари і вироби	81200,6	17089,3	64111,3	91807,3	19689,9	72117,4	112393,6	12834,4	99559,2	114135	11476	102659
Товари, придбані в портах	119,6	863,8	-744,2	70,4	879,6	-809,2	68,3	849,6	-781,3	60	968	-908
Різне	-	1156,2	-1156,2	-	0,2	-0,2	-	-	-	-	-	-

Товарна структура експорту товарів Закарпатської області [33]

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу	
		2009	2010		2011	2012		2013	2014			
Усього	1156645,4	123,7	100	1385087,3	99,1	100	1299965,6	93,9	100	1382796	106,4	100
Живі тварини; продукти тваринного походження	5,0	16620,8	0,0	283,6	149,5	0,0	124,2	43,8	0,0	96	77,3	0,0
Продукти рослинного походження	9524,3	65,6	0,8	11046,6	118,8	0,8	11544,2	104,5	0,9	18834	163,1	1,0
Жири та олії тваринного або рослинного походження	-	-	-	14138,3	385,1	1,0	6838,6	48,4	0,5	6061	88,6	0,4
Готові харчові продукти	40631,6	107,9	3,5	38969,8	86,2	2,8	17555,4	45,0	1,4	7773	44,3	0,6
Мінеральні продукти	1803,1	64,7	0,2	1925,8	70,1	0,1	3581,9	186,0	0,3	3584	100,0	0,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	30439,6	165,9	2,6	33121,0	98,1	2,4	51719,4	156,2	4,0	54499	105,4	3,9
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	4567,2	86,3	0,4	6379,5	79,8	0,5	5107,5	80,1	0,4	7823	153,2	0,6
Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	18013,9	88,2	1,6	16108,4	87,4	1,2	18330,2	113,8	1,4	20841	113,9	1,5
Деревина і вироби з деревини	61003,7	112,8	5,3	70301,0	80,8	5,1	78175,5	111,2	6,0	82218	105,2	5,9
Маса деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1498,3	95,0	0,1	2003,7	57,6	0,1	705,8	35,2	0,1	620	87,8	0,0

Продовження Додатку В

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу	
		2009	2009		2011	2011		2012	2012		2013	2013
Текстильні матеріали та текстильні вироби	111624,9	96,3	9,7	120921,6	91,4	8,7	118753,8	98,2	9,1	131995	111,1	9,5
Взуття, головні убори, парасольки	37139,0	129,0	3,2	30481,9	69,2	2,2	28890,4	94,8	2,2	34320	118,8	2,5
Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	734,1	86,9	0,1	150,3	12,0	0,0	805,5	536,0	0,1	1346	167,1	0,0
Дорогоцінне або напідорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	33,6	48,2	0,0	6,3	151,4	0,0	1,7	26,5	0,0	0,0	-	0,0
Недорогоцінні метали та вироби з них	12010,9	83,4	1,0	9093,8	91,2	0,7	7344,6	80,8	0,6	9446	128,6	0,7
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	730061,8	140,2	63,1	934713,7	105,1	67,5	828857,6	88,7	63,8	883199	106,6	63,9
Транспортні засоби та шляхове обладнання	219,0	7,8	0,0	530,2	78,1	0,0	2063,7	389,2	0,2	1731	83,9	0,1
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	16015,5	82,5	1,4	3034,2	66,3	0,2	7103,6	234,1	0,5	4215	59,3	0,3
Різні товари і вироби	81200,6	105,4	7,0	91807,3	89,1	6,6	112393,6	122,4	8,6	114135	101,5	8,3
Товари, придбані в портах	119,6	123,7	0,0	70,4	69,3	0,0	68,3	97,1	0,0	60	87,8	0,0
Різне	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Географічна структура експорту товарів Закарпатської області [33]

Країни	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу	
		2009			2011			2012				
Усього	1156645,4	100	123,7	1385087,3	100	99,1	1299965,6	100	93,9	1382796	100	106,4
Країни СНД												
у тому числі:	110392,6	9,6	232,2	203917,1	14,7	129,5	243655,7	18,7	119,5	181454	13,1	74,5
Білорусь	2198,0	0,2	184,2	3319,5	0,2	91,5	4839,0	0,4	145,8	5993	0,4	123,8
Казахстан	2624,7	0,2	212,0	1161,5	0,1	74,6	2183,9	0,2	188,0	368	0,1	86,2
Республіка Молдова	1045,4	0,1	118,6	745,6	0,0	77,8	862,2	0,1	115,6	171553	0,0	42,7
Російська Федерація	103418,7	8,9	237,5	196923,7	14,2	131,1	234081,5	18,0	118,9		12,4	73,3
Європа												
у тому числі:	1006224,2	87,0	118,4	1129189,1	81,5	95,0	1031641,2	79,4	91,4	1171072	84,7	113,5
Австрія												
Бельгія	106353,7	9,2	116,5	91519,5	6,6	80,2	92600,7	7,1	101,2	91267	6,6	98,6
Болгарія	10470,8	0,9	113,9	12673,0	0,9	77,2	14335,4	1,1	113,1	8781	0,6	61,3
Велика Британія	540,1	0,0	80,7	625,6	0,0	171,1	205,7	0,0	32,9	300	0,2	79,4
Італія	2285,1	0,2	71,2	1534,2	0,1	57,8	3753,0	0,3	245,0	2980	3,3	110,8
Латвія	44220,6	3,8	99,6	40770,7	2,9	81,8	41720,8	3,2	102,3	46216	0,0	38,9
Литва	98,1	0,0	31,1	291,9	0,0	214,8	277,6	0,0	95,1	108	0,4	133,4
Нідерланди	3874,7	0,3	96,5	2336,8	0,2	55,2	4230,9	0,3	181,1	5643	1,3	101,7
Німеччина	11478,1	1,0	101,7	17240,6	1,2	99,4	18335,3	1,4	106,3	18648	7,1	118,5
Польща	100728,0	8,7	113,3	80532,0	5,8	85,4	83359,4	6,4	103,5	98757	5,6	114,3
Румунія	42299,0	3,7	109,0	46798,2	3,4	99,7	68228,8	5,2	145,8	77985	1,9	122,8
Словацьчина	24709,3	2,1	149,7	26650,9	1,9	78,3	21066,7	1,6	79,0	25876	6,2	93,6
Словенія	72125,6	6,2	109,4	88612,3	6,4	78,7	91387,0	7,0	103,1	85505	0,0	-
Угорщина	381,9	0,0	21,9	342,1	0,0	67,5	429,6	0,0	125,5	0,0	45,8	117,7
Чехія	537961,6	46,5	126,8	672762,5	48,6	104,2	537704,5	41,4	79,9	632758	3,7	149,9
Швейцарія	24819,6	2,1	133,1	29419,2	2,1	92,4	33933,6	2,6	115,4	50858	0,0	82,5
Швеція	1138,6	0,0	84,1	358,1	0,0	31,7	884,8	0,1	247,1	730	0,2	130,3
	3906,3	0,3	135,8	2842,6	0,2	72,8	2164,3	0,2	76,1	2820		

Країни	2010			2012			2013			2014					
	тис. дол. США	% до		тис. дол. США	загального обсягу	2011	тис. дол. США	загального обсягу	2012	тис. дол. США	загального обсягу	2013	тис. дол. США	загального обсягу	2014
		загального обсягу	2009												
Азія	9531,4	0,8	108,0	24536,2	1,8	135,2	18470,2	1,4	75,3	10183	0,7	55,1	10183	0,7	55,1
у тому числі:															
Грузія	1519,5	0,1	109,5	2900,6	0,2	135,0	3294,2	0,25	113,6	4210	0,3	127,8	4210	0,3	127,8
Ізраїль	4281,5	0,4	102,8	4131,7	0,3	66,3	4955,4	0,4	119,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Індія	665,1	0,0	90,4	6791,5	0,5	366,3	3455,5	0,3	50,9	4495	0,3	130,0	4495	0,3	130,0
Китай	519,2	0,0	205,2	-	-	-	2451,0	0,2	-	1447	0,1	59,0	1447	0,1	59,0
ОАЕ	112,6	0,0	1315,6	2283,3	0,2	1	165,4	0,0	7,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Туреччина	1733,9	0,1	283,9	8111,7	0,6	146,9	3233,7	0,2	39,9	1841	0,1	56,9	1841	0,1	56,9
Африка	288,9	0,0	7,2	37,3	0,0	2,0	30,1	0,0	80,7						
у тому числі:															
Єгипет	-	-	-	28,0	0,0	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Марокко	4,4	0,0	33,4	9,3	0,0	49,8	-	-	-	0,0	0,0	-	0,0	0,0	-
Америка	6872,0	0,6	129,6	4046,6	0,3	55,4	4289,5	0,3	106,0	4967	0,4	115,8	4967	0,4	115,8
у тому числі:															
Бразилія	1657,1	0,1	-	15,5	0,0	-	-	-	-	0,0	0,0	-	0,0	0,0	-
Канада	2075,1	0,2	131,3	1496,9	0,1	52,2	1697,7	0,1	113,4	3176	0,2	187,0	3176	0,2	187,0
Мексика	-	-	-	684,7	0,0	123,0	184,5	0,0	26,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
США	3101,5	0,3	84,0	1835,3	0,1	47,5	1876,7	0,1	102,3	1791	0,1	95,4	1791	0,1	95,4
Інші невизначені країни	23336,1	2,0	119,1	23360,9	1,7	97,4	1878,8	0,2	8,0	-	-	-	-	-	-

Географічна структура імпорту товарів Закарпатської області [33]

Країни	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до	
		загального обсягу	2009		загального обсягу	2011		загального обсягу	2012		загального обсягу	2013
Усього	1348593,5	100	141,5	2009084,9	100	100,6	2062449,2	100	102,7	1734557	100	84,1
Країни СНД	144632,4	10,7	131,3	427186,1	21,3	87,4	660250,2	32,0	154,6	473250	27,3	71,7
У тому числі:												
Білорусь	57798,5	4,2	92,9	254453,2	12,7	146,8	419987,5	20,4	165,1	337704	19,5	80,4
Казахстан	2624,7	0,2	212,0	7366,4	0,4	1021,7	2883,8	0,1	39,1	3844	0,2	133,3
Республіка Молдова	1045,4	0,1	118,6	75,9	0,0	38,2	313,4	0,0	412,7	316	0,0	100,9
Російська Федерація	103418,7	7,6	237,5	165280,0	8,2	52,6	237060,6	11,5	143,4	131386	7,6	55,4
Європа	867265,7	64,3	140,6	968421,1	48,2	93,7	881790,4	42,7	91,1	764709	44,1	86,7
У тому числі:												
Австрія	69285,4	5,1	110,4	53145,8	2,6	82,8	42706,3	2,1	80,4	36383	2,1	85,2
Бельгія	42156,2	3,1	117,5	8243,0	0,4	71,2	10704,8	0,5	129,9	10151	0,6	94,8
Болгарія	425,2	0,0	319,6	18132,9	0,9	1364,8	318,5	0,0	1,8	712	0,0	223,5
Велика Британія	13540,1	1,0	226,8	8818,7	0,4	53,6	9079,6	0,4	103,0	9717	0,6	107,0
Іспанія	10749,3	0,8	263,6	10413,3	0,5	84,2	10753,7	0,5	103,3	8722	0,5	81,1
Італія	68920,1	5,1	134,1	78687,4	3,9	95,0	78414,5	3,8	99,7	72261	4,2	92,2
Латвія	111,4	0,0	66,5	98,8	0,0	64,7	120,5	0,0	122,0	156	0,0	129,5
Литва	24525,3	1,8	211,7	34183,9	1,7	145,3	24468,8	1,2	71,6	18740	1,1	76,6
Мальта	10886,2	0,8	173,8	15237,3	0,8	127,4	3815,3	0,2	25,0	0,0	0,0	0,0
Нідерланди	17756,4	1,3	142,0	20358,6	1,0	105,4	19242,0	0,1	94,5	16918	1,0	87,9
Німеччина	182573,1	13,5	131,8	202334,6	10,1	69,8	205945,5	10,0	101,8	195553	11,3	95,0
Польща	18923,8	1,4	78,3	41588,6	2,1	124,0	57509,0	2,8	138,3	58682	3,4	102,0
Румунія	14897,3	1,1	150,5	24370,1	1,2	188,2	13278,9	6,4	54,5	17575	1,0	13,2
Словаччина	26856,1	2,0	97,4	24520,1	1,2	76,3	21965,1	1,1	89,6	19925	1,1	90,7
Словенія	5289,2	0,4	168,4	7240,4	0,4	101,8	5091,8	0,2	70,3	0,0	0,0	0,0

Продовження Додатку Е

Країни	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до	
		загального обсягу	2009		загального обсягу	2011		загального обсягу	2012		загального обсягу	2013
Угорщина	181390,7	13,5	170,8	157451,0	7,8	100,0	148215,6	7,2	94,1	155242	8,9	104,7
Франція	15110,8	1,1	129,3	15503,6	0,8	107,8	16948,6	0,8	109,3	15366	0,9	90,7
Чехія	124925,8	9,3	194,4	212363,8	10,6	106,5	179980,1	8,7	84,8	109708	6,3	61,0
Швейцарія	11590,9	0,9	86,3	14307,1	0,7	85,5	15171,6	0,7	106,0	14402	0,8	94,9
Швеція	3484,3	0,3	171,2	2465,0	0,1	61,4	1725,0	0,1	70,0	1636	0,0	94,8
Азія	308261,7	22,9	148,6	566856,1	28,2	130,3	433982,0	21,0	76,6	368239	21,2	84,9
у тому числі:												
Ізраїль	745,0	0,1	71,6	620,2	0,0	42,8	619,1	0,0	99,8	0,0	0,0	0,0
Індія	1653,0	0,1	63,2	2575,5	0,1	114,0	2167,5	0,1	84,2	2208	0,1	101,9
Китай	126612,3	9,4	190,3	248739,9	12,4	141,6	179049,2	8,7	72,0	184856	10,7	103,2
Корея	40118,4	3,0	904,4	93051,5	4,6	106,7	87308,3	4,2	93,8	63787	3,7	73,1
Малайзія	8130,4	0,6	94,5	27558,0	1,4	130,9	16001,7	0,8	58,1	27700	1,6	173,1
Тайвань	30861,1	2,3	59,2	70973,7	3,5	153,8	45580,5	2,2	64,2	48344	2,8	106,1
Тайланд	35476,6	2,6	158,7	34039,9	1,7	155,2	13059,2	0,6	38,4	0,0	0,0	0,0
Туреччина	7650,4	0,6	170,5	11091,3	0,6	104,7	11819,6	0,6	106,6	12376	0,7	104,7
Філіппіни	11076,9	0,82	117,4	20923,1	1,0	177,8	13387,1	0,6	64,0	0,0	0,0	0,0
Японія	25473,1	1,9	133,1	27586,5	1,4	105,8	21826,7	1,1	79,1	20931	1,2	95,9
Африка, у тому числі:	746,8	0,1	174,7	1810,2	0,1	223,0	5694,0	0,3	314,6			
Єгипет	6,8	0,0	74,0	4,4	0,0	7,5	399,9	0,0	9003,5			
Марокко	618,4	0,0	200,2	1276,8	0,1	267,6	3054,4	0,1	239,2			
Південна Африка	44,5	0,0	501,6	364,6	0,0	215,6	498,4	0,0	136,7	0,0		
Америка, у тому числі:	27417,4	2,0	152,6	28916,7	1,4	76,1	34174,5	1,7	118,2	19728	1,1	57,7
Бразилія	1809,1	0,1	96,0	913,4	0,0	23,7	1812,7	0,1	198,4	0,0	0,0	0,0
Канада	3351,9	0,2	223,5	1740,6	0,1	59,8	3940,4	0,2	226,4	1202	0,0	30,5
Мексика	897,7	0,1	67,5	2686,9	0,1	102,9	4213,6	0,2	156,8	0,0	0,0	0,0
США	19348,6	1,4	156,8	19487,5	1,0	74,6	18762,3	0,9	96,3	18526	1,1	98,7
Інші невизначені країни	269,5	0,0	297,5	15894,6	0,8	1185,7	46558,0	2,3	292,9	-	-	-

Товарна структура імпорту товарів Закарпатської області [33]

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу	
		2009	2009		2011	2011		2012	2012		2013	2013
Усього	1348593,5	141,5	100	20099084,9	100,6	100	2062449,2	102,7	100	1734557	84,1	100
Живі тварини; продукти тваринного походження	4367,3	161,4	0,3	2800,8	164,5	0,1	5571,8	198,9	0,3	11896	213,5	0,7
Продукти рослинного походження	7378,6	163,2	0,5	15052,7	153,9	0,7	18193,4	120,9	0,9	12558	69,0	0,7
Жири та олії тваринного або рослинного походження	292,6	59,7	0,0	142,3	62,1	0,0	122,7	86,2	0,0	123	100,2	0,0
Готові харчові продукти	34800,8	116,8	2,6	66030,2	125,3	3,3	84397,0	127,8	4,1	64552	76,5	3,7
Мінеральні продукти	140410,6	133,6	10,4	452949,9	94,2	22,5	660698,3	145,9	32,0	479357	72,3	27,6
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	23796,9	117,1	1,8	26123,9	104,2	1,3	34132,0	130,7	1,7	35213	103,2	2,0
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	99266,8	131,6	7,4	103591,2	81,2	5,2	112927,2	109,0	5,5	118655	105,1	6,8
Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	15860,5	111,3	1,2	13917,3	80,5	0,7	14444,4	103,8	0,7	15921	110,2	0,9
Деревина і вироби з деревини	6445,4	205,1	0,5	4009,9	66,9	0,2	2689,7	67,1	0,1	1968	73,2	0,1
Маса деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	20644,8	142,1	1,5	22205,2	87,3	1,1	19073,7	85,9	0,9	17993	94,3	1,0

Продовження Додатку Ж

Назви товарів	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу		тис. дол. США	% до загального обсягу	
		2009	2009		2011	2011		2012	2012		2013	2013
Текстильні матеріали та текстильні вироби	111169,1	103,0	8,2	112935,8	89,5	5,6	117246,6	103,8	5,7	125786	107,3	7,3
Взуття, головні убори, парасольки	12632,6	192,2	0,9	9582,5	61,4	0,5	8788,3	91,7	0,4	10303	117,2	0,6
Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	13065,0	130,6	1,0	15433,5	95,9	0,8	16880,0	109,4	0,8	17336	102,7	1,0
Дорогоцінне або напідорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	86,8	94,9	0,0	174,7	214,7	0,0	77,9	44,6	0,0	93	208,5	0,0
Недорогоцінні метали та вироби з них	46156,7	119,5	3,4	50991,0	97,5	2,5	50917,6	99,9	2,5	50475	99,1	2,9
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	642863,0	147,4	47,7	851635,0	106,4	42,4	713128,3	83,7	34,6	684991	96,1	39,5
Транспортні засоби та шляхове обладнання	132538,1	227,4	9,8	217900,7	108,4	10,8	165150,0	75,8	8,0	62517	37,9	3,6
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	17708,4	133,5	1,3	23038,7	130,8	1,1	24326,3	105,6	1,2	12376	50,9	0,7
Різні товари і вироби	17089,3	182,2	1,3	19689,9	91,9	1,0	12834,4	65,2	0,6	11476	89,4	0,7
Товари, придбані в портах	863,8	106,2	0,1	879,6	113,4	0,0	849,6	96,6	0,0	968	113,9	0,0
Різне	1156,2	84,9	0,1	0,2	542,2	0,0	-	-	-	-	-	-

Географічна структура експорту послуг Закарпатської області [33]

	2010		2012		2013		2014	
	Тис. Дол. США	% до загального обсягу	Тис. Дол. США	% до загального обсягу	Тис. Дол. США	% до загального обсягу	Тис. Дол. США	% до загального обсягу
Усього	48402,2	100	65493,8	100	280861,3	100	200978	100
Країни СНД	3633,7	7,5	11415,3	17,4	11900,4	4,2	8271	4,1
у тому числі:								
Російська Федерація	3020,8	6,2	9554,1	14,6	10226,7	3,6	5812	2,9
Європа	39536,8	81,7	49570,5	75,7	260182,3	92,6	177257	88,2
у тому числі:								
Австрія	17422,1	36,0	20285,7	31,0	45068,2	16,0	44630	22,2
Бельгія	402,4	0,8	789,2	1,2	4714,2	1,7	0,0	0,0
Болгарія	175,7	0,4	297,0	0,5	57,3	0,0	322	2,2
Велика Британія	2254,5	4,7	1787,6	2,7	13302,6	4,7	4353	7,9
Італія	1637,2	3,4	4231,8	6,4	17677,8	6,3	15782	0,7
Латвія	58,9	0,1	2239,7	3,4	1732,9	0,6	1337	1,6
Литва	2579,7	5,3	1127,1	1,7	2103,9	0,7	3158	12,3
Німеччина	1786,6	3,7	2625,7	4,0	20735,2	7,3	24779	2,6
Польща	1597,3	3,3	843,5	1,3	6996,6	2,5	5172	2,2
Румунія	700,7	1,4	337,6	0,5	2668,0	0,9	4330	5,9
Словаччина	1956,8	4,0	3416,5	5,2	7503,3	2,7	11808	0,5
Словенія	210,7	0,4	382,4	0,6	494,3	0,2	964	23,6
Угорщина	6391,3	13,2	7502,0	11,5	124872,4	44,5	47445	5,4
Чехія	317,7	0,7	1929,0	2,9	9131,2	3,3	10951	
Азія	816,0	1,7	248,6	0,4	4556,0	1,7	650	0,3
у тому числі:								
Ізраїль	208,8	0,4	58,4	0,9	4445,4	1,6	0,0	0,0
Африка	164,7	0,3	2073,1	3,2	862,3	0,3	1904	0,9
Америка	4249,0	8,8	2175,1	3,3	3179,5	1,2	2596	1,3
у тому числі:								
США	1372,5	2,8	2049,4	3,1	2230,7	0,8	2596	1,3

Географічна структура імпорту послуг Закарпатської області [33]

	2010		2012		2013		2014	
	тис. дол. США	% до підсумку	тис. дол. США	% до підсумку	тис. дол. США	% до підсумку	тис. дол. США	% до підсумку
Усього	39671,3	100	39409,9	100	37187,3	100	33157	100
Країни СНД, у тому числі:	1879,2	4,7	4908,9	12,5	3729,9	10,0	5320	16,0
Білорусь	11,8	0,0	172,4	0,4	344	*	453	1,4
Республіка Молдова	0,2	0,0	144,8	0,4	*	*	0,0	0,0
Російська Федерація	1743,3	4,4	4452,1	11,3	2990,5	8,0	2186	6,6
Європа, у тому числі:	27235,4	68,7	30299,5	76,9	29092,4	78,2	25751	77,7
Австрія	6506,7	16,4	6060,1	15,4	5924,8	15,9	4347	13,1
Бельгія	62,1	0,2	28,4	0,0	24,9	0,0	0,0	0,0
Болгарія	207,9	0,5	291,0	0,7	88,1	0,2	3	0,0
Велика Британія	4631,0	11,7	935,6	2,4	270,4	0,7	-	-
Італія	372,4	0,9	990,5	2,5	1684,5	4,5	1979	6,0
Латвія	150,5	0,4	167,3	0,4	104,0	0,3	1067	3,2
Литва	149,3	0,4	155,5	0,4	13,6	0,0	22	0,0
Німеччина	3225,9	8,1	2380,6	6,0	4691,0	12,6	3760	11,3
Польща	2133,9	5,4	1027,4	2,6	1044,8	2,8	970	2,9
Румунія	641,8	1,6	102,4	0,3	172,5	0,5	121	0,4
Словаччина	4444,5	11,2	6743,2	17,1	6021,2	16,2	4423	13,3
Словенія	168,3	0,4	365,2	0,9	485,2	1,3	356	1,1
Угорщина	3914,2	9,9	5221,6	13,2	4069,9	10,9	5943	17,9
Чехія	796,8	2,0	3576,0	9,1	2473,4	6,7	1298	3,9
Швейцарія	104,9	0,3	43,0	0,1	48	0,1	56	0,2
Азія, у тому числі:	770,6	1,9	371,6	0,9	1321,8	3,6	369	1,1
Ізраїль	-	-	225,2	0,6	30,2	0,1	0,0	0,0
Кіпр	-	-	9,7	0,0	*	*	341	1,0
Туреччина	399,5	1,0	122,5	0,3	*	*	28	0,0
Африка	170,6	0,5	-	-	8,8	0,0	-	-
Америка, у тому числі:	9615,5	24,2	3830,0	9,7	3034,4	8,2	1545	4,7
США	8735,9	22,0	3693,7	9,4	3033,6	8,1	1545	4,7

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку області по містах та районах [60, с. 115; 37, с. 68]

місто / район	Іноземні інвестиції														
	2010				2012				2013				2014		
	тис.дол. США	% до		тис.дол. США	загаль- ного обсягу	2012	% до	тис.дол. США	загаль- ного обсягу	2012	% до	тис.дол. США	загаль- ного обсягу	2013	% до
		загаль- ного обсягу	2009												
Усього по області	364353,5	100,0	100,2	407232,9	100,0	116,9	447388,8	100,0	109,9	109,9	376615,6	100	84,2		
м. Ужгород	52123,8	14,3	99,9	52793,3	12,9	106,6	61773,6	13,8	117,0	117,0	50920,8	13,5	82,4		
м. Берегово	30129,6	8,3	96,1	28801,7	7,1	96,4	20550,7	4,6	71,35	71,35	15391,5	4,1	74,9		
м. Мукачєво	49490,1	13,6	105,3	64570,6	15,9	112,7	66419,1	14,9	102,9	102,9	42837,6	11,4	64,5		
м. Хуст	7847,2	2,2	88,8	7781,3	1,9	100,2	7931,5	1,8	101,9	101,9	6072,6	1,6	76,6		
м. Чоп	14474,6	4,0	99,5	17051,0	4,2	117,9	16692,5	3,7	97,9	97,9	13629,4	3,6	81,6		
Берегівський	4666,4	1,3	84,8	2688,3	0,7	70,1	2878,4	0,6	107,1	107,1	1997,7	0,5	69,4		
Великобєрезнянський	18430,1	5,1	103,9	22076,2	5,4	101,6	22210,9	5,0	100,6	100,6	20977,4	5,6	94,4		
Виноградівський	22559,1	6,2	98,2	26155,5	6,4	128,6	29357,1	6,6	112,2	112,2	36722,9	9,8	125,1		
Воловецький	1742,9	0,5	97,4	1823,1	0,5	100,8	1854,5	0,4	101,7	101,7	1744,5	0,5	94,1		
Іршавський	6664,8	1,8	88,7	6515,5	1,6	101,4	3801,4	0,8	58,3	58,3	3125,6	0,8	82,2		
Міжгірський	5258,4	1,4	95,4	5138,6	1,3	102,2	225,1	0,1	4,4	4,4	67,9	0,0	30,2		
Мукачівський	16832,1	4,6	169,4	23658,9	5,8	102,3	24332,6	5,4	102,8	102,8	23401,8	6,2	96,2		
Перечинський	5493,5	1,5	66,1	5312,3	1,3	100,9	4880,8	1,1	91,9	91,9	3139,7	0,8	64,3		
Рахівський	30508,6	8,4	104,4	4222,9	1,0	102,8	4181,7	0,9	99,0	99,0	3999,4	1,1	95,6		
Свалявський	19262,6	5,3	105,1	21874,7	5,3	115,3	23267,3	5,2	106,4	106,4	16505,0	4,4	70,9		
Тячівський	6349,5	1,7	89,1	5322,0	1,3	100,8	4937,2	1,1	92,8	92,8	3328,6	0,9	67,4		
Ужгородський	69870,8	19,2	95,5	108659,9	26,7	152,2	148948,4	33,3	137,1	137,1	130353,4	34,6	87,5		
Хустський	2379,7	0,6	100,8	2777,1	0,7	124,7	3146,0	0,7	113,3	113,3	2399,8	0,6	76,3		

Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку Закарпатської області**

місто / район	Іноземні інвестиції															
	2010				2012				2013				2014			
	тис.дол. США	% до загального обсягу	2009	% до	тис.дол. США	% до загального обсягу	2011	% до	тис.дол. США	% до загального обсягу	2012	% до	тис.дол. США	% до загального обсягу	2013	% до
Усього по області	364353,5	100,0	100,2	100,0	407232,9	100,0	116,9	100,0	447388,8	100,0	109,9	100,0	376615,6	100	84,2	88,5
Європа	243339,1	66,8	100,1	100,1	250993,7	61,6	109,8	109,8	281221,3	62,9	112,0	112,0	248903,5	66,1	88,5	88,5
в тому числі країни ЄС																
Австрія	32028,9	8,8	93,1	10,4	42530,4	10,4	110,1	110,1	44532,1	10,0	104,7	104,7	35942,6	9,5	80,7	80,7
Бельгія	430,2	0,1	72,3	0,1	412,2	0,1	102,3	102,3	432,0	0,1	104,8	104,8	-	-	-	-
Велика Британія	1305,1	0,4	40,7	1,2	4789,4	1,2	387,5	387,5	4928,8	1,1	102,9	102,9	3440,7	0,9	69,8	69,8
Данія	2261,8	0,6	117,0	0,7	3001,8	0,7	127,3	127,3	3064,5	0,7	102,1	102,1	2513,3	0,7	82,0	82,0
Ірландія	653,2	0,2	196,9	0,1	404,7	0,1	*	*	2528,9	0,6	624,9	624,9	-	-	-	-
Іспанія	3176,0	0,9	89,1	1,4	5649,6	1,4	105,0	105,0	3449,5	0,8	61,1	61,1	3405,5	0,9	98,7	98,7
Італія	16536,8	4,5	92,6	4,3	17417,0	4,3	100,4	100,4	18920,8	4,2	108,6	108,6	16205,3	4,3	85,6	85,6
Литва	1115,7	4,5	93,0	0,3	1112,2	0,3	100,0	100,0	1444,4	0,3	129,9	129,9	1149,5	0,3	79,6	79,6
Люксембург	*	*	*	0,8	3430,9	0,8	*	*	7627,4	1,7	222,3	222,3	-	-	-	-
Мальта	*	*	*	4,6	18822,7	4,6	*	*	18822,7	4,2	100,0	100,0	-	-	-	-
Нідерланди	25077,3	6,9	106,5	1,4	5714,2	1,4	101,7	101,7	25589,3	5,7	447,88	447,88	33493,3	8,9	130,9	130,9
Німеччина	39414,8	10,8	96,8	10,6	43103,8	10,6	118,9	118,9	36943,5	8,1	85,7	85,7	44588,1	11,8	120,7	120,7
Польща	32559,2	8,9	98,9	9,6	39281,6	9,6	121,9	121,9	39213,4	8,8	99,8	99,8	36422,9	9,7	92,9	92,9
Португалія	*	*	*	0,6	2489,5	0,6	*	*	2507,1	0,6	100,7	100,7	-	-	-	-
Румунія	1802,5	0,5	96,3	0,4	1817,4	0,4	104,2	104,2	1927,4	0,4	106,1	106,1	1647,9	0,4	85,5	85,5
Словаччина	10044,2	2,6	95,9	2,4	9743,0	2,4	110,7	110,7	11917,3	2,7	122,3	122,3	7064,9	1,9	59,3	59,3
Словенія	994,0	0,3	96,7	0,3	966,8	0,3	96,4	96,4	986,2	0,2	102,0	102,0	935,7	0,2	94,9	94,9
Угорщина	31709,0	8,7	95,7	7,4	30269,6	7,4	104,8	104,8	29301,2	6,5	96,8	96,8	20054,7	5,3	68,4	68,4
Фінляндія	*	*	*	0,2	749,3	0,2	*	*	3931,9	0,9	524,7	524,7	-	-	-	-
Франція	1124,0	0,3	170,7	0,3	1175,9	0,3	101,1	101,1	2356,6	0,5	200,4	200,4	1993,5	0,5	84,6	84,6
Чехія	6782,3	1,9	96,5	1,7	7007,4	1,7	106,1	106,1	9334,6	2,1	133,2	133,2	7257,2	1,9	77,7	77,7

Продовження Додатку М

місто / район	Іноземні інвестиції											
	2010			2012			2013			2014		
	тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до		тис. дол. США	% до	
		загального обсягу	2009		загального обсягу	2011		загального обсягу	2012		загального обсягу	2013
Ліхтенштейн	2400,8	0,7	156,5	2394,8	0,6	100,2	1750,6	0,4	73,1	974,1	0,26	55,6
Швейцарія	9944,7	2,7	100,2	5785,1	1,4	55,4	5384,8	1,2	93,1	4669,5	1,2	83,7
Країни СНД в тому числі:	2768,5	0,8	97,4	2508,3	0,6	91,4	2787,9	0,6	111,1	1080,6	0,3	38,8
Російська Федерація	1860,6	0,5	88,2	2032,6	0,5	114,2	2312,2	0,5	113,8	1049,7	0,3	45,4
Азія	63264,6	17,3	98,7	95167,1	23,4	153,6	115113,9	25,7	121,0	88399,8	23,5	76,8
в тому числі:												
Грузія	26,8	0,0	100,4	22,7	0,0	100,0	9,4	0,0	41,4	0,1	0,0	1,1
Ізраїль	1179,1	0,5	101,3	695,7	0,2	89,5	681,0	0,1	97,9	647,5	0,2	95,1
Кіпр	15904,9	4,4	114,8	48544,4	11,9	302,1	48845,8	10,9	100,6	28450,8	7,6	58,2
Туреччина	3,3	0,0	100,0	3,3	0,0	100,0	3,3	0,0	100,0	-	-	-
Японія	*	*	*	45605,0	11,2	*	65266,9	14,6	143,1	-	-	-
Америка	54981,0	15,1	102,3	57309,8	14,1	103,9	48116,8	10,8	84,0	38953,5	10,3	81,0
в тому числі:												
Віргінські Острови	496,2	0,1	100,3	1956,6	0,5	362,7	1994,1	0,5	101,9	1185,0	0,3	59,4
Домініка	*	*	*	1005,2	0,2	*	1005,2	0,2	100,0	-	-	-
Канада	-	-	-	5087,0	1,2	-	5144,8	1,1	101,1	-	-	-
Панама	*	*	*	3163,6	0,8	*	3174,3	0,7	100,3	1708,8	0,5	53,8
США	44624,3	12,2	94,2	45109,9	11,1	100,7	35810,9	8,0	79,4	29557,4	7,8	82,5
Африка	0,3	0,0	-	1254,0	0,3	-	101,9	0,0	8,1	335,0	0,0	328,8
Австралія і Океанія	-	-	-	-	-	-	47,0	0,0	-	-	-	-

* інформація конфіденційна відповідно до Закону України „Про державну статистику”

**Розраховано за джерелами : [60, с. 115; 37, с. 68].

Л. М. Газуда., М. А. Рубіш

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва / Газуда Л. М., Рубіш М. А.
– Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. – 276 с.

ББК У9(4 Укр-4 Зак) 32/35

УДК 339.9.012:334.72

Г 13

У монографії розглянуто особливості формування і реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва з врахуванням особливостей зовнішньоекономічних зв'язків прикордонного регіону та в умовах поглиблення ринкових відносин. Обґрунтовано теоретичні та методичні основи дослідження процесів формування зовнішньоекономічних відносин у сфері реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва. Обумовлено особливості активізації розвитку транскордонного співробітництва прикордонних територій Карпатського євро регіону. Розглянуто особливості реалізації спільного швейцарсько-українського проекту „FORZA” на лісгосподарських підприємствах Закарпатської області, здійснено оцінювання реалізації транскордонних протипаводкових проектів басейну ріки Тиса у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Визначено пріоритетні напрями реалізації спільних проектів транскордонного співробітництва та підходи до удосконалення управління інвестиційними проектами у сфері зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва.

Видання розраховане на широке коло спеціалістів, науковців, викладачів і студентів, працівників управлінських структур, які цікавляться питаннями формування і реалізації спільних інвестиційних проектів у межах прикордонного і транскордонного співробітництва.

Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва

Монографія

Здано до набору 30.09.2015 р. Підписано до друку 06.10.2015 р.

Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.

Друк офс. Ум. друк. арк. 16,04. Обл.-вид. арк. 12,34.

Тираж 300 шт. Замовлення № 65.

Видавництво «Бреза».

м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220. Тел./факс: (0312) 64-37-22

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4815 від 15.06.2011р.

Друк: ФОП Сабов А.М., тел.: 050-43-22-437